

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YAKIN ÇAĞ TARİHİ

KADININ MODERN EĞİTİME İLK ADIMI: İNAS RÜŞTİYELERİ

DOKTORA TEZİ

FATMA PATOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayhan DOĞAN

GAZİANTEP, Ocak 2025

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı : Kadının Modern Eğitime İlk Adımı: İnas Rüştîyeleri
Adı ve Soyadı : Fatma PATOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 29/01/2025

Prof. Dr. Ayhan DOĞAN danışmanlığında hazırlanan bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından oybirliği ile bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzası

Prof. Dr. Ayhan DOĞAN (Jüri Başkanı)

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Prof. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM

Doç. Dr. Erkan IŞIKTAŞ

Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ

Bu tezin gerekli şartları sağlayarak yukarıda belirtilen jüri tarafından Doktora tezi olarak kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN
Enstitü ABD Başkanı

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza :
Adı ve Soyadı : Fatma PATOĞLU
Öğrenci Numarası : 180504211001
Tezin Savunma Tarihi : 29/01/2025

ÖZET

KADININ MODERN EĞİTİME İLK ADIMI: İNAS RÜŞTİYELERİ

PATOĞLU, Fatma

Doktora Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Yakın Çağ Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayhan DOĞAN

Ocak 2025, 224 sayfa

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nde modernleşmenin etkisi ile eğitim alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Usul-i cedide göre eğitim veren kurumları açılmaya başlanmıştır. Sultan Abdülmecit Dönemi'nde ilk erkek rüştiye mektebi 1847 yılında İstanbul'da açılmış olup daha sonra İstanbul dışında vilayet merkezlerinde ve taşrada açılmaya devam etmiştir. Bu bağlamda modernleşmesinin etkisi ile kadının toplumsal hayata ve eğitim hayatına girmesi önem arz etmiş ve erkek rüştiyelerinin ardından kızlar için de bir inas rüştiye mektebi açılmıştır. Kızlara sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim verecek olan ilk inas rüştiyesi 6 Ocak 1859'da İstanbul Sultanahmet'te Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştiyesi adıyla açılmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yasal düzenleme yapılarak eğitim kurumları ve eğitim sistemi yapılandırılmıştır. Erkek ve inas rüştiyelerine ait hükümler nizamnamede detaylıca yer almıştır. Esasları belirlenen inas rüştiyelerinin sayıları artmaya başlamış ve 1874 yılında vilayetlerde inas rüştiyelerinin açılması kararı verilerek İstanbul dışında da mekteplerin açılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu çalışmanın temel amacı ise; kızların eğitime dâhil edilmesi amacıyla açılan inas rüştiyelerin; kuruluş amacını, önemini, öğrenci kabul şartlarını, öğretim kadrolarını, eğitim süresini, öğretim programlarını ve tarihi gelişimini, arşiv vesikaları, gazete ve salname gibi dönemin çeşitli yayın organları kullanılarak tarihi doküman incelemesi yöntemi ile ortaya koymaktır.

Anahtar sözcükler: Eğitim Tarihi, Osmanlı Devleti, Kadın Eğitimi, İnas Rüştiyesi

ABSTRACT**THE WOMAN’S FIRST STEP INTO MODERN EDUCATION: INAS
RUSTIYES**

PATOGLU, Fatma

Doctorate Thesis

History Department

Modern Age Science Branch

Supervisor: Prof. Dr. Ayhan DOGAN

January 2025, 224 pages

During the Tanzimat Period in the Ottoman Empire, important arrangements were made in the field of education with the effect of modernization. Institutions providing education according to the method of education began to be opened. During the reign of Sultan Abdulmecit II, the first male rustiye school was opened in Istanbul in 1847 and then continued to be opened in provincial centers and provinces outside Istanbul. In this context, with the impact of modernization, it was important for women to enter social life and education, and an inas rustiye school for girls was opened after the boys’ rustiye schools. The first girls’ secondary school, which was to provide education for girls above the common school, was opened on January 6, 1859 in Sultanahmet, Istanbul under the name Cevri Usta (Kalfa) Inas Rustiyesi. With the Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, educational institutions and the education system were structured through legal regulations. The provisions regarding boys’ and girls’ secondary schools were included in detail in the regulation. The number of inas rustiyes, the principles of which were determined, began to increase and in 1874, it was decided to open inas rustiyes in the provinces and attempts were made to open schools outside of Istanbul. The main purpose of this study is to reveal the purpose of establishment, importance, student admission requirements, teaching staff, education period, curricula and historical development of the inas rustiyes opened to include girls in education by using archival documents, newspapers and various publications of the period such as salname and salname with the historical document analysis method.

Keywords: History of Education, Ottoman Empire, Women’s Education, Inas Rustiyes

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan toplumsal ve kültürel değişimler, kız çocuklarının eğitime verilen önemin artmasına ve kızlar için önemli olan inas rüştiyelerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Inas rüştiyeleri, kızların sıbyan mekteplerinin üstünde modern eğitim aldıkları ilk kurum olmakla beraber bu kurumlar Osmanlı toplumunda kız çocuklarının eğitime olan bakış açısının değişimine de katkı sağlamıştır. Bu nedenle inas rüştiyelerini birçok açıdan ele alan kapsamlı bir araştırmaya duyulan ihtiyaç, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada temel amaç Osmanlı Devleti’nin yenileşme sürecinde kızların sıbyan mekteplerinden sonra eğitimlerine devam edebilecekleri ilk basamak olan inas rüştiyelerinin; kuruluş amacı, önemi, öğretim kadroları ve ders programları gibi hususlarla genel olarak tarihi gelişiminin açığa çıkarılmasıdır. Bu çerçevede yapılan çalışma 1859-1913 yılları arasını kapsamaktadır. Araştırmanın veri kaynaklarını ise Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığından elde edilen belgelerin yanı sıra kütüphane verileri, salnameler, kanunname ve talimatnameler, dönemin süreli yayınları, yazma eserleri, hatıratlar ve tetkik eserler oluşturmaktadır.

Giriş dâhil dört bölümden oluşan bu araştırmanın giriş kısmında çalışmanın amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, veri kaynakları gibi ana hatlarına ilişkin bilgiler verilmektedir. Devamında birinci bölümde inas rüştiyelerinin açılmasına zemin hazırlayan durumların daha iyi anlaşılması amacıyla devletin kuruluşundan itibaren kadın eğitime yönelik tesis edilen eğitim kurumları literatüre dayalı kronolojik olarak sıralanmıştır. İkinci bölümde inas rüştiyelerinin kurulması ve yaygınlaşması hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise eğitim-öğretim programlarına ilişkin bulgular bulunmaktadır.

Bu çalışma Türk eğitim tarihine ve kadın eğitime naçizane bir katkıda bulunmak için kaleme alınmıştır. Beni bu alanda çalışmaya teşvik eden, bilimsel ve kişisel bilgilerini aktararak bana rehber olan maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. Ayhan DOĞAN’a sonsuz teşekkür ederim. Aynı zamanda çalışmanın şekillenmesine büyük katkı sağlayan ve hiçbir konuda, hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM’a, ve Sayın Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR’a, teşekkürlerimi sunuyorum. Öte yandan lisans döneminde Türk eğitim tarihine ilişkin ilk dersi veren ve doktora sürecimde ise bu alana yönelik paha biçilemez kaynaklarını benimle paylaşan Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü emekli öğretim üyelerinden hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖNDER’e sonsuz teşekkür ederim ve adı geçen tüm hocalarıma saygılarımı sunarım. Bu süreçte her an yanımda olan ve desteğini hiç eksik etmeyen meslektaşım ve hayat arkadaşım Emrah Berkant PATOĞLU’na ve her zaman yanımda olan aileme teşekkür ediyorum.

Ocak 2025
Fatma PATOĞLU

*Bana anneliği tattıran, her anımda benimle ve kalbimde olan varlık
sebebim, canım kızım DENİZ'ime sevgi ve rahmetle...*

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
TABLOLAR LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii

GİRİŞ

A. Sorunsal / Konunun Tanımı	1
B. Araştırmanın Amacı	3
C. Araştırmanın Önemi	4
D. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	4
E. Tanımlar.....	5
F. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri	6
G. Araştırmanın Kaynakları	6

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADININ GELİŞİMİNDE ROL OYNAYAN EĞİTİM KURUMLARI

1.1. Tanzimat Öncesi Dönem.....	9
1.1.1. Sıbyân Mektebi	9
1.1.2. Şehzâdegân Mektebi	11
1.1.3. Harem-i Hümayûn.....	12
1.2. Tanzimat Dönemi.....	13
1.2.1. Rüştîye Mektebi	13
1.2.2. Islahhâneler	15
1.2.3. Azınlık ve Yabancı Mektepleri	17
1.2.4. Meslekî Eğitim Kurumları	20
1.2.4.1. Ebe mektebi.....	20
1.2.4.2. Kız sanayi mektepleri.....	22
1.2.4.3. Dârülmuallimât	24
1.2.4.4. Ana mektebi	27
1.2.4.5. Ev kadını mektebi	28

1.2.4.6. Hastabakıcılık ve hemşirelik kursları.....	28
1.2.4.7. İnas sanayi-i nefise mektebi.....	29
1.2.4.8. Tıp, eczacılık ve dişçilik eğitimi.....	30
1.3. Meşrutiyet Dönemi.....	31
1.3.1. İptidai Mektepler.....	32
1.3.2. İnas İdâdîsi	33
1.3.3. İnas Sultânîsi	35
1.3.4. İnas Dârülfünûnu.....	37

II. BÖLÜM

İNAS RÜŞTİYELERİN KURULMASI VE YAYGINLAŞMASI

2.1. İnas Rüştîyelerinin Kurulması.....	40
2.2. İnas Rüştîyelerinin Yaygınlaşması.....	48
2.3. Numune İnas Rüştîye Mektepleri.....	74
2.4. İnas Rüştîyelerinin Yönetimi ve Kurumsal İşleyişi	75
2.4.1. Heyet-i Talimiye ve İdari Kadronun Görev ve Sorumlulukları	79
2.4.1.1. Müdürün Görev ve Sorumlulukları	79
2.4.1.2. Muallimlerin Görev ve Sorumlulukları.....	80
2.4.1.3. Yardımcı Personelin Görev ve Sorumlulukları.....	83
2.4.2. Muallimlere İlişkin Uygulamalar	84
2.4.2.1. Tayin ve Görevlendirme	92
2.4.2.2. İmtihanlar	97
2.4.2.3. İstifalar	99
2.4.2.4. Maaşlar.....	100
2.4.2.5. Ödüller	105
2.4.2.6. Cezalar	107
2.4.2.7. Mesleki Yeterlilikleri	111
2.4.2.8. Emeklilikleri.....	112
2.4.3. Öğrencilere İlişkin Uygulamalar.....	114
2.4.3.1. Kayıt ve Kabul Şartları	116
2.4.3.2. Öğrenci Profili.....	117
2.4.3.3. Devam-Devamsızlık Durumları	124
2.4.3.4. Ders ve Sınıf Geçme Kuralları.....	124
2.4.3.5. Ödüller	130
2.4.3.6. Cezalar	133
2.4.3.7. Mezun Olan Öğrencilerin İstihdamı	136
2.4.3.8. El İşi ve El İşi Geliri	142
2.4.3.9. Kıyafetler	143
2.5. İnas Rüştîye Mekteplerinin Fiziksel Kaynakları.....	147
2.5.1. Mektep Binalarının Tahsisi	147
2.5.2. Öğretim Araç-Gereçleri	151
2.5.3. Mektebe Ait Diğer İhtiyaçlar	152
2.6. İnas Rüştîye Mekteplerinde Eğitim-Öğretimin Aksamasına Neden Olan Durumlar	152

2.6.1. Salgın Hastalıklar	152
2.6.2. Mektep Binalarının Farklı Amaçlar İçin Kullanılması	153

III. BÖLÜM

İNAS RÜŞTİYELERİNDEKİ EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM

3.1. İnas Rüştiyelerinin Müfredatı	155
3.2. Öğretim Programında Yer Alan Dersler ve Ders İçerikleri	160
3.2.1. Elifba ve Şifahi Malumat	160
3.2.1.1. Elifba	160
3.2.1.2. Şifahi malumat	161
3.2.2. Kur'an-ı Kerim ve Maa-tecvid	162
3.2.3. Ulum-ı Diniye	164
3.2.4. Kıraat	169
3.2.5. İmla	170
3.2.6. Kitabet	171
3.2.7. Kavaid-i Lisan-ı Osmanî	172
3.2.8. Arapça	175
3.2.9. Farsça	176
3.2.10. Hüsn-ü Hat	179
3.2.11. Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia	179
3.2.12. İdare-i Beytiye	183
3.2.13. Ahlak	186
3.2.14. Hıfzı's-sıhha	188
3.2.15. Hesap	190
3.2.16. Coğrafya	192
3.2.17. Tarih	194
3.2.18. El Hünelerleri	197
3.3. Öğretim Programında Yer Alan Derslere İlişkin Değerlendirme	199
3.3.1. Hedef ve İçerik	199
3.3.2. Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri	200

SONUÇ

KAYNAKLAR	207
EKLER	215
ÖZ GEÇMİŞ	224
VITAE	224

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1869 yılında İstanbul’da açılan inas rüştiyeleri	50
Tablo 2. H. 1294 (M. 1877/1878) eğitim-öğretim yılına ait İstanbul’da bulunan inas rüştiye mektepleri, muallimleri ve öğrencileri	54
Tablo 3. H. 1305 (M. 1887/88) eğitim-öğretim yılına ait İstanbul’da bulunan inas rüştiye mektepleri, muallimleri ve öğrenci sayıları.....	56
Tablo 4. H. 1311 (M. 1893-94) eğitim-öğretim yılına ait İstanbul’da bulunan inas rüştiye mektepleri.....	57
Tablo 5. 1909-1910 eğitim-öğretim yılında İstanbul’da bulunan inas rüştiye mektepleri.....	58
Tablo 6. H.1300 (M. 1882/1883), H.1301 (M. 1883/1884), H.1302 (M. 1884/1885), H.1303 (M. 1885/1886), H. 1304 (M.1886/1887), H. 1305 (M. 1887/1888) yıllarına ait inas rüştiyeleri bulunan vilayetler	61
Tablo 7. Vilayetlerdeki inas rüştiyeleri, öğrenci, memur ve muallim sayıları ve açılış tarihleri, 1894-1895.....	68
Tablo 8. 1899 yılı İstanbul dışındaki inas rüştiyelerinin muallim, öğrenci ve hademe durumu	69
Tablo 9. Vilayetlerde bulunan inas rüştiyeleri	70
Tablo 10. İslâm mektepleri.....	72
Tablo 11. Ermeni mektepleri.....	73
Tablo 12. Öğrencilerin notlarına göre tayin edilen dereceler.....	82
Tablo 13. H. 1287 (M. 1870/1871) yılına ait inas rüştiye mektepleri ve muallimleri	86
Tablo 14. H. 1301 (M. 1883/1884) yılına ait İstanbul ve bilad-ı selasede bulunan inas rüştiyeleri ve muallimleri	87
Tablo 15. H. 1326 (M. 1908/1909) yılına ait İstanbul’da bulunan inas rüştiye mektepleri ve muallimleri	89
Tablo 16. Maarif salnamelerine göre vilayetlerde bulunan muallim, muallime ve muavine sayısının yıllara göre dağılımı	90
Tablo 17. 1874/1875 yılı istatistik cetveli’nde inas rüştiyelerinin öğrenci ve muallim, muallime ve hademe sayısı	118
Tablo 18. 1875/1876 (H. 1292) yılına ait devlet salnamesine göre rüştiye ve öğrenci sayıları.....	119
Tablo 19. 1894-1895 yılı İstanbul’daki inas rüştiyeleri, öğrenci, memur, muallim sayıları ve açılış tarihleri	120

Tablo 20. Salnamelere göre İstanbul dışında bulunan inas rüştiyelerine ait öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımı	121
Tablo 21. Maarif salnamelerine göre vilayetlerde bulunan öğrenci mevcudunun yıllara göre dağılımı	122
Tablo 22. Dârülmuallimât, Üsküdar ve Dersaadet kız sanayi mektepleri ile diğer Dersaadet inas mekatib-i rüştiyelerinin imtihan-ı umumilerinde hazır bulunacak mümeyyiz ve mümeyyizelerin görevli oldukları günleri gösterir liste	126
Tablo 23. 1317-1318 öğretim yılı genel sınavları için seçilen inas rüştiye mekteplerinin değerlendirme komisyonu.....	126
Tablo 24. İnas rüştiye mektepleri mümeyyiz ve mümeyyizeleri.	127
Tablo 25. Dersaadet ve taşra rüştiyeleri not çizelgesi	128
Tablo 26. Diploması verilen kız öğrencilerin isimleri ve aldıkları notlar	129
Tablo 27. İnas rüştiyelerinin ders programlarına ilişkin bilgilerin yer aldığı dokümanlar.....	156
Tablo 28. 1869 tarihli maarif-i umumiye nizamnamesine göre inas rüştiyelerinin ders programı	156
Tablo 29. Maârif-i umûmiye nezâreti târihçe-i teşkilât ve icrââtına göre inas rüştiyelerinin 1873-1874 yılı ders programı	157
Tablo 30. 1877-1881 tarihleri arası devlet salnamelerine göre inas rüştiyelerine ait ders programı	158
Tablo 31. 1898/1899, 1899/1900 ve 1900/1901 tarihli maarif salnamelerine göre inas rüştiyelerinin haftalık ders programı	159
Tablo 32. Elifba ve şifahi malumat dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri.....	161
Tablo 33. Kur'an-ı Kerim ve maa-tecvid dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri.....	163
Tablo 34. Ulum-ı diniye dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	168
Tablo 35. Kitabet dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	172
Tablo 36. Kavaid-i lisan-ı Osmani dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri.....	174
Tablo 37. Arapça dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	176
Tablo 38. Farsça dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	177
Tablo 39. Dürus-ı eşya ve malumat-ı nafia dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	182
Tablo 40. İdare-i beytiye dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	185
Tablo 41. Ahlak dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	187
Tablo 42. Hıfzı's-sıhha dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	189

Tablo 43. Hesap dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	191
Tablo 44. Coğrafya dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	194
Tablo 45. Tarih dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	196
Tablo 46. El hünerleri dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri	198

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları	5
Şekil 2. Araştırmanın veri kaynakları	6
Şekil 3. Salnamelere göre İstanbul’da bulunan inas rüştiyelerine ait öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımı	119

KISALTMALAR

- Bkz.** : Bakınız
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
Ed. : Editör
H. : Hicri
Haz. : Hazırlayan
İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
loc : Library of Congress
M. : Miladi
M.Ö. : Milattan Önce
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
R. : Rumi
s. : Sayfa
S. : Sayı
SDAO : Salname-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye
SNMU : Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TTK : Türk Tarih Kurumu
vb. : ve benzeri
vs. : vesaire

GİRİŞ

Bu çalışmanın giriş kısmında, Osmanlı Devleti’nde kadınların eğitimi üzerine genel bilgiler aktarılmış; kurumların tanımları ve işlevlerine ilişkin açıklamalar getirilerek araştırmanın kapsamı belirlenmiştir. Ardından, araştırmanın ana temasını oluşturan “inas rüştiyeleri” ile ilgili literatür taranarak mevcut çalışmalar incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde araştırmanın odağındaki ana noktalar ve bilimsel bulgular karşılaştırılarak analiz edilmiş, aralarındaki farklılıklar ortaya konulmuştur. Böylece araştırmanın ilgili literatürdeki hangi temel problemleri yanıtlamayı amaçladığı, araştırmanın amacı, gerekçesi, kapsamı ve sınırlılıkları detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca araştırmada; kullanılan bilimsel yöntemler, veri toplama ve analiz teknikleri gibi metodolojik ayrıntılara da yer verilmiştir.

A. Sorunsal / Konunun Tanımı

Osmanlı Devleti’nde eğitim sistemi, devletin kurumsal yapısının ve işleyişinin önemli değişim ve dönüşümler geçirdiği dönemlere paralel olarak bir evrim sürecinden geçmiştir. Bu süreçte devletin askeri, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikleri eğitim sistemini de etkileyerek onu yeniden şekillendirmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı eğitim sisteminde “geleneksel/klasik eğitim” ve “modern eğitim” kavramları, bu dönüşümü anlamak için kullanılabilecek temel terimler olarak ortaya çıkmıştır. Eğitim sisteminin “geleneksel/klasik” yapısı üç aşamalı olarak incelenebilir. İlk aşama; herhangi bir resmi eğitim programına bağlı kalmadan, muallim adı verilen öğretmenler tarafından verilen ve başlangıçta sadece okuma yazma öğretimi ile sınırlı olan, sonrasında ise Kur’an’a dayalı temel İslami bilgilerin de öğretilmeye başlandığı sıbyan mektepleridir. Mahallelerde yaygın olarak bulunduğundan dolayı mahalle mektepleri veya taş mektep olarak da anılan söz konusu eğitim kurumları, Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturmuştur. İkinci aşama ise medreselerdir. Türk eğitim sistemine Karahanlılar zamanında dâhil olan medreseler Osmanlı Devleti’nde ilk

olarak 1331 yılında Orhan Bey zamanında İznik'te kurulmuştur. Medreselerde naklî ilimlerin yanı sıra aklî ilimlere de yer verilmiştir. Üçüncü aşama ise Enderun'dur. II. Murat Dönemi'nde Edirne Sarayında kurulduğu ve II. Mehmet Dönemi'nde geliştirilerek yaygınlaştığı düşünülen Enderun; başlangıçta yetenekli askerler yetiştirmek amacıyla kurulmuş, zamanla devletin idari işlerinde çalışacak eğitilmiş bireyler yetiştiren bir kurum haline gelmiştir. Bu sayede devlet kademesinde eğitilmiş ve kültürlü kişiler görev almıştır. 17. yüzyıla kadar amacına uygun olarak hareket eden Enderun mektebinde zamanla bozulmalar meydana gelmiş eğitim sisteminde yaşanan bu bozulmalar devletin diğer kurumlarına da sirayet etmiştir. 18. yüzyılda bunun farkına varan devlet yöneticileri, bu durumun önüne geçebilmek adına eğitim sistemini dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde ıslah etme çalışmaları başlatmış ve ilk olarak 1775 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, akabinde ise 1795 yılında Mühendishane-i Berri-i Hümayunu kurmuşlardır. Çağdaş askerî eğitim verilmesi amacıyla eğitim hayatına dâhil edilen bu mektepler, sivil modern mekteplere de temel teşkil etmiştir. Nitekim sıbyan mekteplerinin beklenen düzeyde yeterli eğitimi verememesi üzerine 1838 yılında sıbyan mekteplerinden sonraki kademede eğitim verecek bir mektep açılmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından rüştiyelerin açılması ve yönetilmesi için ilk olarak aynı tarihte Mekatib-i Rüştiye Nezareti kurulmuştur. Nezaretin çabaları ve gayretleri sonucu rüştiye düzeyinde iki mektep faaliyete geçmiştir. Bunlardan birisi devlet dairelerine okuma ve güzel yazı yazmayı bilen memurların yetiştirildiği "Mekteb-i Ulum-ı Edebiye", diğeri ise yine aynı tarihte devlet memuru yetiştirmek amacıyla açılan "Mekteb-i Maarif-i Adliye"dir. 1845 yılına kadar yalnız bu iki mekteple yürütülen ikinci kademe eğitim kurumları, 1845 tarihli padişah fermanı yeni rüştiye mekteplerinin açılmasına da zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda Meclis-i Maârif-i Muvakkat kurularak yeni rüştiye mekteplerinin kurulması hususunu içeren layihalar hazırlanmıştır. Akabinde bu eğitim düzenini temellendirmek amacıyla danışma ve karar organı niteliğindeki Meclis-i Maârif-i Umûmiyye ile bu meclisin kararlarını uygulayacak Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti tesis edilmiştir. Bunun üzerine rüştiyelerin açılması hususunda ilk adımı Mekatib-i Umûmiye Müdürü Kemal Efendi atmış ve böylece rüştiye adını taşıyan ilk mektep 1847 yılında açılmıştır. 1859 yılına kadar rüştiyeler yalnız erkek çocuklarına yönelik olarak faaliyet yürütmüş ancak bu tarihten itibaren kız çocukları için de rüştiyeler açılmasına karar verilmiştir. Bu minvalde ilk inas rüştiyesi Sultanahmet'te Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştiyesi adıyla eğitim-öğretime başlamıştır. Böylece yalnız kızlara mahsus sıbyan mektebinden sonra

ikinci kademe eğitim verebilecek mektep olan inas rüştiyesinin temeli atılmıştır. İnas rüştiyeleri ile beraber kızların Osmanlı toplumunda daha donanımlı, bilinçli ve görünür olması yolunda önemli bir adım atılmıştır.

İnas rüştiyeleri ile modern eğitim sürecine dâhil edilen kızların, aldıkları eğitim ile toplumsal hayatta varlık göstermeleri hem Osmanlı eğitim sistemini hem de farklı alanlardaki Osmanlı toplumsal modernleşmesini anlamak adına önemli görülmektedir. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında rüştiyeler üzerine birtakım araştırma ve incelemelerin yapılmış olduğu görülmektedir. Bahsi geçen çalışmalar iki temel noktada birleşmektedir:

1. Sivil erkek rüştiyelerine ağırlık verilmek kaydıyla tüm rüştiyeleri kapsamaktadır (Altınova, 2010; Kaya Doğanay, 2011; Ünal, 2015),
2. Askerî rüştiyeler özelinde yapılmıştır (Patoğlu, 2018).

Görüldüğü üzere rüştiyelerle ilgili birçok çalışma yapılmış; ancak inas rüştiyelerine yönelik müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma ile inas rüştiyeleri çok yönlü bir şekilde ele alınmış; açıldıkları tarihten, kapatılma kararı alınan tarihe kadar Osmanlı coğrafyası genelinde değerlendirilerek şu sorulara cevap aranmıştır:

- İnas rüştiyeleri ne zaman ve ne amaçla açılmıştır?
- İnas rüştiyeleri hangi vilayetlerde kurulmuştur?
- İnas rüştiyelerinin bina ihtiyaçları nasıl karşılamıştır?
- İnas rüştiyelerine öğrenci kayıt kabul için hangi şartlar belirlemiştir?
- İnas rüştiyelerinde muallimlik yapacak kişilerde hangi şartlar aranmıştır?
- İnas rüştiyelerinin eğitim-öğretim sistemi ve ders programları nasıldır?
- Tarihsel süreçte inas rüştiyelerinin gelişimi nasıl olmuştur?
- İnas rüştiyeleri amaca hizmet edebilmiş midir?
- İnas rüştiyelerinin Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi nedir?

B. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel hedefi, Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde kurulan inas rüştiyelerinin kuruluş amaçlarını, tarihsel önemlerini, gelişim süreçlerini, öğretim kadrolarını, eğitim sürelerini, öğrenci kabul kriterlerini ve ders programlarını

ayrıntılı bir biçimde incelemektir. Ayrıca bu mekteplerin karşılaştığı sorunları ve bu sorunlara yönelik geliştirilen çözüm önerilerini de ortaya koymaktır. Aynı zamanda tarih boyunca nasıl bir gelişim gösterdiklerini ve Türk eğitim tarihi içerisindeki yerlerini ve önemlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

C. Araştırmanın Önemi

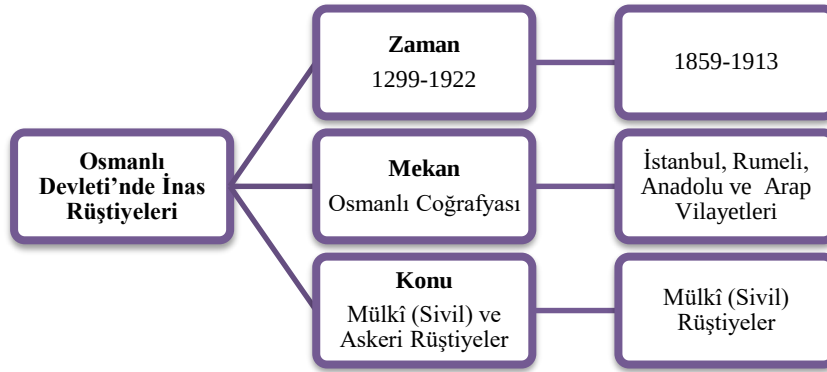
19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde hız kazanan modernleşme süreci, eğitim sisteminde de köklü değişikliklerin yapılmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda kızların sıbyan mektebinden sonra eğitimlerine devam edebilecekleri bir kurum olarak açılan inas rüştiyeleri, toplumsal dönüşümün önemli bir parçası haline gelmiş olmakla beraber modern bir toplum yapısının oluşturulması açısından büyük bir önem taşımaktadır.

İnas rüştiyelerinin kurulması Osmanlı Devleti'nin Batılı eğitim sistemlerini örnek alarak kendi eğitim yapısını modernize etme çabalarının bir sonucudur. Bu mektepler kız çocuklarına okuma, yazma, matematik, tarih, coğrafya gibi temel derslerin yanı sıra resim ve el işleri gibi sanat ve beceri odaklı dersler de sunarak onların çok yönlü bir eğitim almalarını sağlamıştır. Bu sayede Osmanlı toplumunda kızların eğitim düzeyi yükselmiş ve zamanla daha bilinçli bireyler olarak yetişmeleri mümkün hale gelmiştir.

Bu araştırmanın önemi; genelde eğitim tarihi alanyazınına, özelde ise kızların eğitiminin tarihsel gelişimi konu alanına katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda inas rüştiyeleri multidisipliner bir bakış açısıyla ve çok yönlü ele alınmaya çalışılmıştır.

D. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bir araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları tarih bilimin gerektirdiği ilmi usuller çerçevesinde şu şekilde belirlenmiştir:

Şekil 1. *Araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları*

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere bu çalışma; sivil rüştiyeler kapsamında yer alan inas rüştiyelerinin kurulmuş olduğu 1859 yılından ilköğretimde yeni düzenlemelerin yapılarak sıbyan mektepleri ile rüştiyelerin birleştirildiği 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatinin kabul edilmesine kadar geçen süreci kapsamaktadır. Söz konusu tarihler arasında inas rüştiyelerinin kuruluşu, Osmanlı coğrafyası genelinde yayılışı, eğitim-öğretim faaliyetleri, ders programları ve ders içerikleri, öğretmen ve öğrenci istihdamı ile binaların durumları araştırılmaktadır.

E. Tanımlar

İnas: Arapça “unsā”nın çoğul şeklidir. Kızlar ve kadınlar anlamına gelmektedir.

Maarif-i Umumiye Nezareti: 1857 yılında kurulan Milli Eğitim Bakanlığıdır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi: 1869 yılında Saffet Paşa’nın nazırlığı döneminde yürürlüğe giren, Osmanlı eğitim sisteminin 198 madde ve 5 bölümden oluşan kanun metnidir.

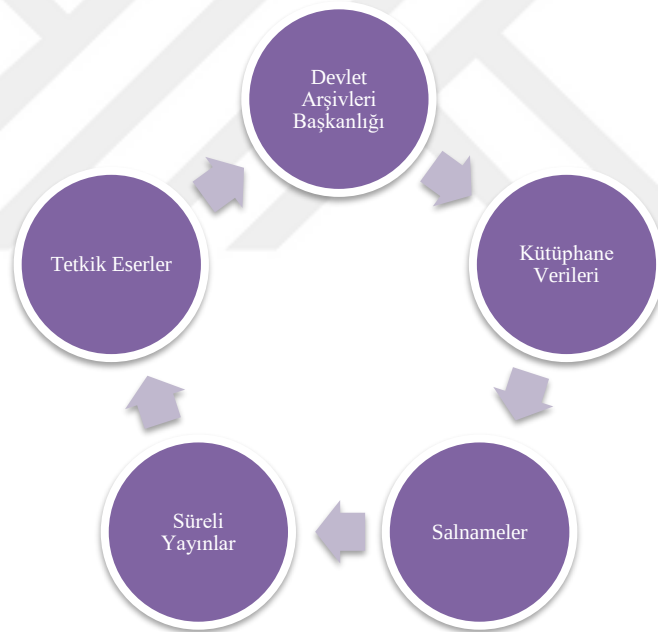
Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati: Rüştiye ile iptidai mektepleri “Mekatib-i İptidaiye-i Umumiye” adı altında birleştirilerek altı yıllık iptidai mekteplerin açılmasının hukukî dayanağı olarak 6 Ekim 1913 tarihinde kabul edilen geçici kanun metnidir.

F. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Bu çalışmada, tarihsel araştırmalara uygun olarak tarihi doküman analizine başvurulmuştur. Bu yöntemle dokümanlardan elde edilen bilgiler ışığında araştırma konusuna dair problemler belirlenmiş ve bu problemler üzerine sorular geliştirilmiştir. Araştırmanın kapsadığı alan, kapsamı ve sınırlılıkları netleştirilmiş ve veri toplanmıştır. Elde edilen verilerin tasnifi ve analizi sonucunda dönemin sosyal, siyasi, ekonomik ve diğer konjonktürel yapılarına dair değerlendirmeler yapılmış; probleme dayalı sorulara yanıtlar aranmıştır.

G. Araştırmanın Kaynakları

Araştırma verilerinin birincil kaynaklardan elde edilmesine önem verilmiştir. Bu kapsamda arşiv vesikaları her ne kadar doğru olarak kabul edilse de elde edilen

bilgiler diğer kaynaklarla desteklenerek tenkit edilmiştir. Araştırmanın veri kaynakları ise Şekil 2’de beyan edilmiştir:

Şekil 2. Araştırmanın veri kaynakları

Konu ile ilgili öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Ardından İstanbul’da T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nin İrade Dâhiliye, İrade Şûrâ-yı Devlet, İrade Taltifât, Bab-ı Ali Evrak Odası, Babıali Evrak

Odası Ayniyat Defterleri, Maârif Nezâreti Tedrîsât-ı İptidaiyye Kalemi, Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi, Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı, Yıldız Esas Evrak, Dâhiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye-Hapishâneler, Dâhiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Mûdürülüğü, Sadaret Umum Vilayat Evrakı fonlarında konuyla ilgili belgelere ulaşılmış ve elde edilen belgeler zamana ve konuya göre tasnif edilmiştir. Daha sonra Milli Kütüphane taranmış, buradan özellikle dönemin gazeteleri temin edilmiştir. Öte yandan Library of Congress'ten fotoğraflara, Atatürk Üniversitesi e-Kütüphaneden talimatnamelere, Hakkı Tarık Us Koleksiyonundan süreli yayınlara, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve İstanbul Şehir Üniversitesi e-Arşivinden salnamelere, Yükseköğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi gibi elektronik tabanlı arşiv ve kütüphanelerle birlikte çeşitli il halk ve üniversite kütüphanelerinden de tetkik eserlere ulaşılmıştır. Elde edilen tüm bilgi ve belgeler tasnif edilmiş, ardından analiz ve sentez aşamasına geçilmiştir.

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADININ GELİŞİMİNDE ROL OYNAYAN EĞİTİM KURUMLARI*

Eski Türk toplumlarından Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine kadar kadına yönelik bakış açısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Devletin ilk yıllarında göçebe kültürün etkisiyle kadınlar, toplumsal hayatta erkeklerle eşit derecede aktif bir rol oynamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında Aşıkpaşazade'nin dört önemli unsurdan bahsederken vurguladığı Bâcıyân-ı Rûm teşkilatı, bir hizmet sınıfı olarak kadınlara meslek eğitimi verilmesini zorunlu kılmış ve Türk kültürünün yüceltilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Gündüz, 2012, s. 142).

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde Bizans ve İran kültürlerinin etkisiyle kadınların giyim kuşamında değişiklikler yaşanmış, çarşaf ve peçe gibi kıyafetlerin giyilmesi yaygınlaşmıştır (Kurnaz, 1991, s. XIII). Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise kadınlar mahrem olarak kabul edilmiş, giyim tarzları ve erkeklerle olan ilişkileri üzerindeki kısıtlamalar artmıştır (Acar, 2019, s. 404). Tanzimat Fermanı olarak da bilinen Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ilanına kadar süren bu kısıtlamalar, Osmanlı aile yapısında kadının ikinci planda görülmesine yol açmıştır. Bu durum sadece Müslüman Türk ailelerinde değil, Osmanlı tebaası olan Arap, Ermeni ve Rum topluluklarında da geçerli olmuştur (Ortaylı, 2012, s. 37).

Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemiyle birlikte toplumda ve devlet yapısında değişimler başlamıştır. Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ilanı ile kadınlar siyasi ve

* Bu bölüm "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Sosyalleşme Sürecinde Eğitim Kurumlarının Rolü ve Önemi" başlığıyla Osmanlı'da Toplum, Şehir ve Ticaret -I- içinde yayımlanmıştır. Bkz. Patoğlu, F. & Doğan, A. (2021). Osmanlı Devleti'nde Kadınların Sosyalleşme Sürecinde Eğitim Kurumlarının Rolü ve Önemi. E. Işıktaş & M. N. Tunç (Ed.), *Osmanlı'da Toplum, Şehir ve Ticaret -I- içinde* (s. 115-158). Sonçağ Akademi.

sosyal haklara kavuşmuş, eğitim alıp çalışma hayatına katılmaya başlamışlardır. Bu dönemde kadınların ekonomik özgürlük kazanması ve toplumda daha görünür bir rol üstlenmesi dikkat çekici olmuştur. 19. yüzyılda, özellikle kızların eğitimi toplumsal bir sorumluluk haline gelmiştir (Ortaylı, 2012, s. 44). Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile başlayan değişim süreci, kadınların toplumda daha etkin bir konuma gelmesini sağlamış ve modernleşme yolunda önemli adımlar atılmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde kızlara yönelik eğitim veren kurumlar şunlardır:

1.1. Tanzimat Öncesi Dönem

1.1.1. Sıbyân Mektebi

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretimin ilk yuvaları olarak bilinen “sıbyân mektebi” veya “mahalle mektebi”, halk arasında yaygın olarak “taş mektep” olarak da anılmıştır (Ergin, 1977, s. 82-83; Ergün, 2000, s. 735). Bu mektepler, ailelerin çocuklarına dini inanç ve şartları ayet ve hadislerle öğretme arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve geniş bir yayılım göstermiştir (Taşkın, 2008, s. 345). “Mektep” veya “küttâb” adı verilen bu eğitim kurumları, yoksul çocuklar için ise “küttâb-ı sebil” veya “mekteb-i sebil” olarak adlandırılmıştır (Ergün, 2000, s. 735). Selçuklular ve diğer İslam ülkelerinde bu mekteplere “darüttalim”, “mektephane”, “muallimhane” veya “darülm” gibi isimler de verilmiştir (Demirtaş, 2007, s. 174). Sıbyân mektepleri, yazı öğretiminin yanı sıra temel İslami bilgilerin de verildiği yerler olup genellikle her mahalle ve köyde, çoğunlukla camilerin yanında bulunmuşlardır (Özkan, 2011, s. 57).

Bu mekteplerde, 5 veya 6 yaşından 11 veya 12 yaşına kadar olan kız ve erkek çocuklar bir arada, karma öğretim görmüşlerdir (Akkutay, 1984, s. 16). Sıbyân mektepleri, kız çocuklarına eğitim veren tek kurum olma özelliğini taşımış ve öğrencilere ahlaki terbiye verilmesi amaçlanmıştır (Keçeci Kurt, 2011, s. 21). Osmanlı eğitim felsefesi, çocukları olumsuz durumlardan sakınmaya ve iyiliğe yönlendirmeye dayanmaktadır (Demirtaş, 2007, s. 174). İslam hukuku, 7 yaşından itibaren dinî görevlerin, adâb-ı muaşeretin yanı sıra yazı, ilmiyal, hesap gibi bilgilerin kız ve erkek tüm çocuklara öğretilmesini zorunlu kılmıştır (Ülkütaşır, 1965, s. 594).

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nden önceki sıbyân mektepleri hakkında yeterli bilgi olmamakla birlikte, ilk Osmanlı padişahları İznik, Bursa, Edirne ve Manisa gibi şehirlerde her cami ve mescidin yanına birer sıbyân mektebi inşa ettirmişlerdir (Kırpık

vd., 2012, s. 103). Bir eğitim kurumu olarak İstanbul'da ilk sıbyan mektebi, Fatih Sultan Mehmet tarafından Fatih Külliyesi içinde “darüttalim” adıyla kurulmuştur (Kara & Birinci, 2005, s. 395).

Sıbyân mekteplerinde belirli bir program veya yönetmelik bulunmamakta, ders programları Elifba, Kur'an, İlmihal, Yazı ve Hesap derslerini içermekte ve dini karaktere sahip başlangıç eğitimi verilmekteydi (Kodaman, 1991, s. 57). Eğitim dili olarak Arapça kullanılırken, Türkçe açıklamalar yapılarak Türkçe dua ve ilahiler de öğretilmekteydi. Ezbere dayalı öğretim yöntemi tercih edilmiş, sınıf, ders saati ve teneffüs gibi günümüzdeki planlamalar bulunmamıştır (Özkan, 2011, s. 58). Eğitim, sabah başlayıp ikindiye kadar sürmüş ve yalnızca öğle vakti ara verilmiştir (Demirtaş, 2007, s. 174).

Mektep öğretmenleri “muallim” olarak adlandırılmış ve genellikle o mahalle veya camide görevli imamlar bu görevi üstlenmiştir. Karma veya kız mekteplerinde ise bilgili, tecrübeli ve hafız olan kadın öğretmenler ile imamların eşleri öğretmenlik yapmıştır. Muallim sayısı genellikle bir olmakla birlikte, mektebin büyüklüğüne göre iki muallim görevlendirildiği durumlarda “muallim-i evvel” ve “muallim-i sani” olarak adlandırılmışlardır. Muallimler, genellikle fazla itibar görmemekle birlikte, öğrenciler ve ailelerinden hediyeler almışlardır (Kara & Birinci, 2007, s. 175).

Sıbyân mekteplerinde “kalfa” ve “bevwap”lar da görev almıştır. Muallimlerin yokluğunda kalfalar eğitimi sürdürmüş, bevwaplar ise mektebin işlevsel işlerini yürütmüştür. Bevwaplar, sabah mektebi açıp çocukları toplamış, beslenme çantalarını düzenlemiş, temizlik ve asayiş işleriyle ilgilenmiş ve âmin alaylarının yapılmasında yer almışlardır (Kara & Birinci, 2007, s. 11).

Mekteplerde eğitim ücretsiz olup günlük harçlıklarını da alan çocuklara giyecek ve yiyecekleri de temin edilmiş, hatta çocuklar, senede bir defa gezintiye çıkarılmışlardır (Ergin, 1977, s. 87). Tanzimat öncesi dönemde sıbyan mektepleri ile ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu anlamda yapılan ilk düzenleme 1824 yılında II. Mahmut'un ortaya koyduğu “Talim-i Sıbyan Fermanı”dır. Keçeci Kurt'un aktardığına göre; *“fermanda çocukların ergenlik çağına gelmeden önce sıbyan mekteplerine gitmeleri şart koşulmuş, çocukların mektebe gitmeden önce işe verilmemeleri, esnafın da bu çocukları çırak olarak almamaları belirtilmiştir.”* Bir nevi ilköğretimi zorunlu hale getiren bu ferman İstanbul ile sınırlı kalmıştır (Keçeci

Kurt, 2013, s. 19; Demirtaş, 2007, s. 176). Tanzimat Dönemi'nde ise Sultan Abdülmecit 1845'de yayımlanan iradesinde “*eğitimin din ve dünya açısından herkese gerekli olduğunu*” belirtmiş, sıbyan ve rüştiye mekteplerinde yeni düzenlemeler yapılacağını ifade etmiştir (Keçeci Kurt, 2013, s. 20).

1846 yılında Meclis-i Maârif-i Umûmiyye kurulmuş ve 1847 yılında 20 maddeden oluşan yönetmelik sayılabilecek bir talimatname hazırlanmıştır. Yapılan iyileştirme çabaları ilerleyen yıllarda da devam etmiş, 1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi ile eğitim sistemi ve aynı zamanda sıbyan mektepleri düzene konulmuştur (Keçeci Kurt, 2013, s. 22).

Sıbyan mekteplerine öğretmen temin etmek amacıyla Darülmuallimin-i Sıbyan kurulmuş ancak ismi daha sonra Darülmuallimin-i İptidai olarak değiştirilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ilan edildikten sonra da işlevine devam eden mektepler, yeni Türk alfabesinin kabul edilmesi ile birlikte kapatılmıştır (Keçeci Kurt, 2013, s. 23-24).

Sıbyan mekteplerinde, dini eğitimin yanında yazı yazma da öğretilerek, kız ve erkek çocukların temel eğitimleri verilmeye çalışılmıştır. Yine bu mekteplerde ücretsiz eğitim hizmeti verilerek yetim ve fakir çocukları da mektebe dâhil edilerek, hatta karma bir şekilde eğitim hizmeti verilerek eğitimde fırsat eşitliği sağlanmıştır.

1.1.2. Şehzâdegân Mektebi

Şehzâdegân Mektebi, Osmanlı Devleti'nde hanedan mensubu çocukların temel eğitimlerini aldıkları, sıbyan mektepleriyle eşdeğer bir eğitim kurumudur. Bu mektepte, sıbyan mekteplerindeki gibi, Kur'an-ı Kerim'in okutulması, namaz surelerinin ezberlenmesi ve yazı yazma becerisinin kazandırılması gibi temel dini eğitimler verilirdi. Bununla birlikte, kelâm, hadis, fıkıh, akaid ve ilmihal gibi İslami ilimlerin yanı sıra felsefe, mantık, edebiyat, matematik, tarih, coğrafya ve astronomi gibi çeşitli bilim dallarında da öğretim sağlanmaktaydı (Kırpık vd., 2012, s. 146). Topkapı Sarayı'nın harem dairesinde, Darüssaade Ağası'nın ikamet ettiği binanın üst katında konumlanan bu eğitim yuvasının idaresi ve denetimi Darüssaade Ağası'na aitti. Eğitim gören kız ve erkek öğrenciler, padişahın çocukları ve kardeş oldukları için, aralarında herhangi bir ayrım yapılmaksızın birlikte eğitim alıyorlardı. Topkapı Sarayı'nın dışında yaşayan şehzade çocukları ise, bu mektebe katılamaz, kendi saraylarında bulunan mekteplerde eğitimlerini sürdürürlerdi (Ergin, 1977, s. 6-7).

1.1.3. Harem-i Hümayûn

Osmanlı Devleti'nde kadın eğitime ait bir diğer kurum ise haremdir. Asker ve bürokrat yetiştirmek için kurulan özel bir saray eğitim kurumu olan Enderun'da erkeklere eğitim verilirken, sarayın harem bölümü de kadınların eğitim gördüğü mekândır (Keçeci Kurt, 2011, s. 22). Harem kelimesinin anlamı Arapçada “korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer” anlamına gelmekte olup kadınların yabancı erkeklerle karşılaşmadan günlük yaşantılarını kolay ve rahatça devam ettirebilmeleri için yaşadıkları mekânların iç avluya bakacak şekilde planlanmasına verilen isimdir (Özaydın & Bozkurt, 1997, s. 132). Kuruluşundan itibaren Osmanlı sarayında mevcut olan haremın teşkilatlandırılması Sultan II. Mehmet (Fatih) zamanında gerçekleşmiştir. Devlet düzenine uyumlu bir biçimde devşirme sistemi aracılığıyla geliştirilmiştir. Haremde cariyelikten başlayıp en yüksek seviye olan ustalığa terfi etmek birçok açıdan Enderun teşkilatındaki terfi sistemine benzemektedir (İpşirli, 1997, s. 135). Haremde cariyeler; acemiler, kalfalar ve ustalar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Farklı şekillerde hareme dâhil olan yeni kızlara acemi denilerek, saray kimliği kazandırmak adına onların özelliklerine göre yeni ve genellikle Farsça isimler verilmektedir. Hareme alınan cariyelere kalfalar tarafından saraya ait görgü ve nezaket kuralları verilmektedir. Ayrıca İslâm dini hakkında temel bilgiler verilmekle birlikte onlardan İslâm dininin gereği olan ibadetleri yapmaları beklenmektedir (Uluçay, 1992, s. 17-19).

Haremde cariyelere okuma-yazma, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe öğrenme gibi eğitimlerin yanında nakış-dikiş, örgü örmek gibi nitelikler de kazandırılmaktadır (Keçeci Kurt, 2011, s. 23). Yalnız, güzel ve yetenekli olanlara okuma yazma öğretilmiş alt kademedede yer alan kadınlara ise, seçkin kadınlara eşlik etmek, yemek pişirmek, servis yapmak, çamaşır yıkamak, temizlik yapmak, ocakları yakmak gibi eğitimler verilmektedir (Uluçay, 1992, s. 18; Keçeci Kurt, 2011, s. 23). Bu temel bilgilerin yanında yeteneği olan cariyelere bazı müzik aletlerini çalma ve şarkı söyleme konusunda da bir eğitim verildiği bilinmektedir. 19. yüzyıldan sonra Fransızca, musiki, piyano dersleri de eklenmiştir. Harem hiyerarşisi içinde eğitim süresi, Enderun'da verilen eğitim gibi yedi veya sekiz yıllık bir dönemden oluşmaktadır. Başarılı olanlar bir üst kademe ve eğitime geçebilmektedirler (Keçeci Kurt, 2011, s. 27).

Harem mektebi, cariyelerin saraya uygun hale getirilmeleri amacını yerine getiren bir kurumdur. Gelecekte padişah hanımı ve annesi olacaklarından, eğitimlerine özel bir önem gösterilmektedir (Uluçay, 1992, s. 19). Bu eğitime bakıldığında harem, bir kültür ve nezaket okulu olarak önem arz etmektedir.

1.2. Tanzimat Dönemi

Osmanlı Devleti'nde toplumsal dönüşümün en kapsamlı adımı, Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ilanı ile atılmıştır. Bu, devletin kurumsallaşma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilir. Batı'daki gelişmeler, Osmanlı toplum yapısında derin değişikliklere yol açmış, Türk kadınının modernleşmesine, sosyal ve siyasal haklar elde etmesine ve özellikle eğitim alanında ilerlemesine olanak tanımıştır.

Tanzimat Dönemi yöneticileri ve aydınları, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin Müslüman Türk toplumunu eğiterek kültürel ve medeni seviyeyi yükseltmeyi, bireylerin devlet ve millet bilincini geliştirmeyi ve çağdaş devletler gibi modernleşmeyi hedeflemişlerdir. Kız çocuklarının eğitimi, II. Mahmut Dönemi'nde başlayan ve Tanzimat ile güçlenen geniş kapsamlı eğitim reformlarının temel bir unsuru olmuştur. Eğitim alanındaki çeşitli girişimlere rağmen, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin Fransız etkisiyle hazırlanmasıyla kız çocuklarının eğitimi resmîyet kazanmıştır. 7-11 yaş arası kız çocuklarının sıbyan mekteplerine devam etme zorunluluğu, kızlar için öğretmen okullarının açılması ve rüştiyelerin artırılması gibi önlemler alınmıştır (Kodaman, 1990, s. 145-146). Tanzimat Dönemi, Türk kadınının mesleki ve kültürel eğitimde devlet desteğiyle ilerlediği bir dönem olarak tarihe geçmiştir (Kurnaz, 1991, s. 5).

1.2.1. Rüştiye Mektebi

Rüştiye mektepleri açılncaya kadar sıbyan mekteplerinin yeterli eğitimi verememesi devletin dikkatini çekmiş ve 1838 yılında sıbyan mekteplerinden sonraki kademedeki eğitim verecek bir mektep açılmasına karar verilmiştir. Bu mektebe adını veren bizzat II. Mahmut'un kendisi olmuştur. Bu duruma gerekçe olarak ise bu mektepte okuyan çocukların rüştiyelerinin sabit olacağını göstermiş, bu nedenle yeni açılan mektebe rüştiye adını vermiştir. Nitekim buraya gelen sıbyanın bu mektepte alacağı eğitim-öğretim ile olgunlaşacağını düşünülmüştür. 1838 yılında alınan kararın

ardından rüştiyelerin açılması ve yönetilmesi için ilk olarak söz konusu tarihte Mekatib-i Rüştiye Nezareti kurulmuştur (Ergin, 1977, s. 383-385).

II. Mahmut zamanında rüştiye adıyla bir mektep kurulmasına padişahın ömrü vefa etmemiştir fakat o zamanda -1839 yılında- rüştiye seviyesinde olduğu kabul edilen iki mektep faaliyete geçmiştir. Bunlardan birisi devlet dairelerinde ihtiyaç duyulan, okuma ve güzel yazı yazmayı bilen memurların yetiştirilmesi amaçlanan “Mekteb-i Ulum-ı Edebiye” adlı mekteptir. Diğerisi ise yine aynı tarihte devlet memuru yetiştirmek amacıyla açılan “Mekteb-i Maarif-i Adliye” mektebidir (Memioğlu, 2003, s. 244; Akyıldız, 2019). Söz konusu bu iki mektebin ardından Sultan Abdülmecit’in taht-ı saltanatı zamanında, 1845 yılında yayınlanan padişah fermanı ile rüştiyelerin açılma süreci başlamıştır (Öztürk, 2008, s. 300-303). Muvakkat-ı Meclis-i Maârif kurularak layihalar hazırlanmış ve alınan kararda orta dereceli rüştiye mekteplerinin kurulması hususunu içermiştir (Akyıldız, 1993, s. 229). Bahsi geçen fermanla beraber bu eğitim düzenini temellendirmek amacıyla danışma ve karar organı niteliğindeki Meclis-i Maârif-i Umûmiyye ile bu meclisin kararlarını uygulayacak Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti tesis edilmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1953, s. 10; Öztürk, 2008, s. 300-303). Bunun üzerine rüştiyelerin açılması hususunda ilk adımı Mekatib-i Umûmiye Müdürü Kemal Efendi atmış ve böylece rüştiye adını taşıyan ilk mektep 1847 yılında İstanbul Davutpaşa’da açılmıştır (Cücük, 2020, s. 172-173). Akabinde çok geçmeden beş rüştiye mektebi daha Davutpaşa Rüştiyesini takip etmiştir (Unat, 1964, s. 43).

Bu mekteplerin en önemli özelliklerinden birisi o döneme göre “usûl-i cedîd” üzerine eğitim veriyor olmalarıdır. Nitekim Arapça, Farsça, hesap, coğrafya¹ gibi derslerde bu yöntem temel alınmıştır (Öztürk, 2008, s. 300-303; Altınova, 2010, s. 119). O dönem için modern kabul edilen bir yöntemle eğitim öğretim faaliyeti yürüten rüştiye mekteplerinin niteliğine bizzat şahit olmak isteyen Padişah, Nazırlar ve Meclis-i Vala üyelerinden müteşekkil devlet ricali ilk eğitim-öğretim yılının ardından bir grup rüştiye öğrencisinin sınava tabii tutulmasını izleyerek ardından başarılı öğrencilere teşvik ve mükâfat vermişlerdir (Unat, 1964, s. 43). Böylece başarılı olduğu tasdiklenen rüştiyelerin sayısının arttırılması yönünde çalışmalar hız kazanmıştır. Fakat bu konuda bir ihtiyaç hâsıl olmuştur, bu ise usul-ü cedide göre eğitim verecek muallimlerdir. Söz konusu muallim ihtiyacını karşılamak amacıyla 1848 yılında Dârülmualimîn-i Rüşdi

¹ Coğrafya dersi ilk defa programa alınmıştır (Bkz. Zekioğlu, 2003, s. 244).

adı verilen ilk erkek öğretmen okulları açılmıştır. Buradan mezun olanların sayısına paralel olarak rüştiye mekteplerinin de sayısı artmıştır. Nitekim 1852 yılına gelindiğinde İstanbul'daki rüştiye mekteplerinin sayısı 10'a ulaşmış, bu mektepler zamanla taşraya da yayılmaya başlamıştır (Unat, 1964, s. 43; Öztürk, 2008, s. 300-303).

1859 yılına kadar rüştiyeler erkek çocuklarına yönelik olarak faaliyet yürütmüş ancak bu tarihten itibaren kız çocukları için de rüştiyeler açılmasına karar verilmiştir. Bu minvalde ilk inas rüştiyesi Sultanahmet'te Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştiyesi adıyla eğitim-öğretime başlamıştır (Patoğlu, 2024, s. 500-501). Böylece yalnız kızlara mahsus sıbyan mektebinden sonra ikinci kademe eğitim verebilecek mektep olan inas rüştiyesinin temeli atılmıştır. Kız çocuklarının inas rüştiyelerine gönderilmesinin teşviki amacıyla 1862 yılında Takvim-i Vekayi ilanında Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştiyesinin; o döneme göre daha iyi bir düzen ve yönetime sahip olduğu vurgulanmış, ayrıca Peygamberin bilim öğrenmenin erkek kadın herkese farz olduğu sözüne yer vererek ailelerin kız çocuklarını mektebe göndermeleri istenmekteydi (Akyüz, 1999, s. 14-15). Yine 1869 yayımlanan irade ile inasa ait rüştiyelerin açılmasının teşvikine devam edildiği görülmektedir.

1870 yılına kadar inas rüştiyelerinde eğitim-öğretim faaliyetleri erkek muallimler tarafından yürütülmüştür fakat bu tarihten itibaren inas rüştiyelerine kadın muallimlerin (muallime) tayin edilmesine karar verilmiş ve bunun üzerine inas rüştiyelerine muallime yetiştirmek amacıyla Sultanahmet'te ilk kadın öğretmen okulu olan dârümuallimat açılmıştır (Unat, 1964, s. 43-44). Eğitim için atılan bu adımlar kadının çalışma ve sosyal hayatındaki konumunu ifade edecek niteliğe de sahiptir. Tanzimat Dönemi'nin sonlarına gelindiğinde İstanbul'daki rüştiye sayısı 25'e yükselmiş, bunun 8'ini inas rüştiyeleri oluşturmuştur. Özellikle Osmanlı mekteplerinin niceliksel olarak büyük oranda arttığı Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nin sonlarında rüştiye sayısı 619'u bulmuş, bunun 74'ünü ise inas rüştiyeleri oluşturmuştur (Öztürk, 2008, s. 300-303).

1.2.2. Islahhâneler

Osmanlı Devleti'nde sanayi mektebi açma çalışmaları kâğıt üzerinde devam ederken sanayi ve teknik eleman yetiştirmek amacıyla atılan önemli adım Niş'e vali

olarak atanan Mithat Paşa tarafından atılmıştır (Yıldırım, 2013, s. 21-22). 1861 yılında göreve gelen Mithat Paşa önce Niş'te (1863) sonrasında 1865'de Rusçuk ve Sofya'da Müslüman ve gayrimüslim çocukları çatısı altında toplayacak ıslahhaneler açmıştır (Öztürk, 1995, s. 430). Bu kurumun tesisinde öncelikli amaç Balkanlara yerleştirilen göçmen ailelerden özellikle öksüz, yetim veya aileleri kendilerine bakamayacak kadar fakir 5 ilâ 13 yaş aralığındaki çocuklara temel eğitim vermek, meslek kazandırmak ve topluma faydalı bireyler olmalarını sağlamaktır. İlk zamanlar yetimhane görevi gören ve kimsesiz çocukların kaldığı bu yere küçük yaşta suç işleyip hapse düşen çocuklar da alınınca ıslahhane adıyla anılmaya başlamıştır (Koç, 2007, s. 40; Yıldırım, 2013, s. 23-24). Bu olumlu gelişme halkın ilgisini çektiği gibi devletin de desteğini almıştır. Açılan bu ilk ıslahhaneler erkek çocuklara yönelik olmuştur. Daha sonra aynı şartlarda olan, kimsesiz ve yetim kız çocukları için de Rusçuk'ta kadın hoca ve ustaların görev alacağı kız ıslahhanesi açılmasına karar verilmiş ancak bu ıslahhanenin açılması 1873 yılını bulmuştur (Yıldırım, 2013, s. 26-27). Sonrasında ıslahhaneler yaygınlaşarak Balkanlarda Niş, Rusçuk (iki ıslahhaneden biri kızlar içindir), Sofya, Bosna, Yanya, Edirne, Girit ve Selanik; Anadolu ve diğer bölgelere açılan ıslahhaneler ise Bursa, İzmir, İstanbul, Sivas, Konya, Adana, Kastamonu, Kudüs, Şam, Halep ve Beyrut'ta kimsesiz çocuklara yuva olmuştur (Koç, 2007, s. 41).

1871 yılına kadar ıslahhanelerin yönetimi geçici talimatlar ile idare edilmiş, daha sonra Mithat Paşa tarafından bizzat kaleme alınan ıslahhanelere Dair Nizamname ile tüm ıslahhanelerin yönetimi ve işleyişi aynı esaslara bağlanmıştır (Öztürk, 1999, s. 190). Yine Mithat Paşa ıslahhanelerin sürekliliğini sağlamak için üç farklı gelir sağlamıştır. Bunlardan ilki halk tarafından yapılan bağışlardır. İkincisi; hukuki işlemlerde hazırlanan dilekçelerden alınan ücret, üçüncüsü ise öğrencilerin yaptıkları ürünlerin satışından elde edilen gelirdir (Yıldırım, 2013, s. 30).

ıslahhanelerde verilen temel eğitim dersleri elifba, amme ve tebâreke cüzleri, Kur'an, ilmihâl, risâle-i ahlâk, edebiyat, sülûs ile rika (yazı dersleri), hesap ve defter tutma usûlüdür (Yıldırım, 2013, s. 34). Her ıslahhanede Türkçe'nin yanında, o bölgede konuşulan dil ne ise ikinci bir dil olarak öğretilmektedir (Öztürk, 1995, s. 437). Ayrıca Rusçuk kız ve erkek ıslahhanelerinde kültür dili olarak Fransızca eğitimi de verilmekteydi (Yıldırım, 2013, s. 35). Aldıkları eğitimin dışında buradaki çocuklara terzilik, kunduracılık, debbağlık, dokumacılık, demircilik, marangozluk, matbaacılık gibi belli başlı mesleklerin eğitimi de kalfalık seviyesinde verilmekteydi (Koç, 2007,

s. 40; Öztürk, 1999, s. 190). Kızlar için verilen meslekî eğitimin temelini ise terzilik (dikiş) oluştururken aynı zamanda Rusçuk Kız Islahhânesinde piyano dersi de verilmekteydi (Yıldırım, 2013, s. 35-36; Öztürk, 1999, s. 190).

Islahhanelerin eğitim süreleri beş yıl olarak öngörülmekteydi. Sınıflar beşe ayrılmış durumda ve günümüzden farklı olarak büyük sınıftan başlamaktadır. Yani mektebe ilk beşinci sınıftan başlanmakta, sene sonu yapılan sınavlar neticesinde başarılı olan öğrenciler bir üst sınıfa geçmektedir (Öztürk, 1999, s. 190; Yıldırım, 2013, s. 38). Birinci sınıfın sonunda başarılı olanlar ise mezun edilmektedir. Teorik dersler için muallimler, meslek dersleri için alanlarında uzman ustalar eğitim kadrolarını oluşturmaktadır. Tüm ıslahhanelerde mutlaka Türkçe mualliminin yanı sıra öğretilecek ikinci dil için de muallimler bulunmaktadır. Gayrimüslim öğrencilerin din dersleri, inanışlarına uygun biçimde kendi dinlerine mensup muallimler tarafından verilmektedir (Öztürk, 1995, s. 436-438).

Islahhaneler; küçük yaştaki kimsesiz çocukların devlet kontrolü altına alınması, temel okuma-yazma eğitimin yanında mesleki bilgi ve becerilerin verilmesi, suç işleyen çocukların topluma kazandırılması ve Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada eğitim almalarını sağlayarak karma eğitime örnek olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Yapısı ve işleyişi bakımından önemli olan ıslahhaneler, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar faaliyet gösterecek olan mesleki eğitimin ve sanayi mekteplerinin temelini oluşturmuştur.

1.2.3. Azınlık ve Yabancı Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde azınlıklara tanınan imtiyazlar, Sultan II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle başlamıştır. Bu süreçte Rumlara ve Galata Latinlerine tanınan imtiyazlar inanç, ibadet ve mahalli idarelerinde serbestlik hususlarını içermiştir. O dönem eğitim ve din birlikte düşünüldüğünden dolayı azınlıklar, eğitimlerini geliştirme fırsatına sahip olmuşlardır. Bu gibi imtiyazlardan, daha sonra Ermeni ve Museviler de faydalanmışlardır. Tıpkı Türk mektepleri gibi hayırsever ve zengin kişiler tarafından desteklenen bu azınlıklar mektepleri, kiliselerin yanında bulunmakta ve eğitim de kilise tarafından verilmiştir (Ergin, 1977, s. 725).

Fetihten önce İstanbul'da kurulmuş olan Fener Rum Mektebi, diğer adıyla Patrikhane Mektebi, Osmanlı Devleti hâkimiyetinde de etkinliklerini sürdürmüştür. Bu mektepte Yunan dili, felsefe, ilahiyat, tıp, riyaziyat ve fiziki bilimler okutulmuştur.

Rumlara ait ilk kız mekteplerinin örnekleri, 1829 yılında Karagümrük Surp Hırıpsimyantz, 1830 yılında Surp Kayianyants, 1831 yılında Sahakyan-Nunyan, 1844 yılında Beyoğlu Surp Kayianyants, Beyoğlu Merkez Mektepleri mahalle mektebi seviyesinde açılmıştır. 1875 yılında iyi ev hanımı, eşler, anneler ve öğretmenler yetiştirmek amacıyla yatılı Zapyon Kız Mektebi açılmıştır. (İnci, 2022,) Bunun yanı sıra İstanbul'da Rumlara ait, 1805-1820 tarihleri arasında eğitim vermiş olan Kuruçeşme Rum Üniversitesi bulunmaktadır (Akyüz, 2014, s. 104). 1893 yılında İstanbul'da bulunan Rum mekteplerine ve kız öğrenci sayılarına bakıldığında, idadi, rüşti ve iptidai seviyelerinde toplam 160 adet mektep ve bu mekteplerde öğrenim gören kız öğrenci sayısı ise 10777'dir (Dağlar Macar, 2010, 778).

Ayrıca Emeniler de Adapazarı, Erzurum, Bahçecik ve Maraş'ta kız mektepleri ve Harput Kız İlahiyat ile Antep Kız İlahiyat mektepleri açmışlardır (Aksu, 2022,)

Azınlıkların yanı sıra yabancılar tarafından da birçok mektep faaliyete geçirilmiştir. Yabancı mekteplerin çoğunluğu Avrupa ve Amerika kökenli misyoner örgütlerinin kurdukları mekteplerdir. Misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla İngiliz, Fransız, Amerikan, Alman, İtalyan misyonerler Osmanlı coğrafyasında hastane, yetimhane gibi kurumların yanında mektepler de açmışlardır (Aksu, 2022,).

1535 yılında Fransa'ya verilen kapitülasyon ile birlikte Fransa, Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm Hristiyan halkın koruyucusu yetkisiyle hareket etmeye başlamıştır. Fransa elçisinin aracılığı ile 1583 yılında Cizvit Rahipleri İstanbul'a gelerek Galata'da Saint-Benoit Kilisesine yerleşmiş, hemen ardından Osmanlı'nın ilk yabancı mektebi olacak bir mektep açmışlardır. 1629 yılına gelindiğinde Fransız rahipleri tarafından yine Galata'da Saint-Georges Kilisesi yanına bir mektep daha açılmıştır (Akyüz, 2014, s. 105).

İlk Protestan Amerikan misyoner mektebi de Beyrut'ta 1824 yılında açılmıştır. 1839 yılında İstanbul'da Katolikler için 21 erkek, 19 kız mektebi olmak üzere mektep sayısı 40'a ulaşmıştır. Bu mekteplerden en bilindiği Notre Dame de Sion kızlar için açılmıştır. 1863'te açılan Robert Koleji ve 1871 yılında açılan Kız Koleji Arnavutköy

Amerikan Kız Koleji, Protestanların açtıkları mekteplerden bazılarıdır (Akyüz, 2014, s. 175-176; Ergin, 1977, s. 785).

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti yönünü Batı'ya dönmüş, modernleşme ve yenileşme hareketiyle birlikte Avrupalı devletlerin desteğini almak da bu aşamada önemli olmuştur. Nitekim Avrupalı devletler ise Tanzimat Fermanı ile tanınan bu haklardan daha fazlasını isteyerek 1856 Islahat Fermanı'nın ilan edilmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti, Kırım Harbi'nde Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'dan aldığı destek karşısında bu tavizi vermek zorunda kalmıştır. Azınlıklara verilen tüm bu haklar sayesinde mektep açma faaliyetleri artmış, aynı zamanda mevcut mekteplerin kapıları da gayrimüslimlere açılmıştır (Kurnaz, 1991, s. 3; Ergin, 1977, s. 728). Bu mekteplerin açılmasının ardında birden fazla neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki gayrimüslim çocukları eğitmek ve onları Osmanlı toplumunda üstün hale getirmek, bir diğer nedeni zayıflamakta olan Osmanlı Devleti'ni Rusya hâkimiyetinden koruyacak kurumlar oluşturmak ve son olarak da toplumun asıl unsuru olan Müslüman-Türk çocukları misyonerlik faaliyetleri ile milli değerlerinden uzaklaştırmaktır (Alan, 2002, s. 20).

Osmanlı coğrafyasında misyonerlik faaliyetleri konusunda çocukların üzerinde etkisi büyük olan kadınlara da önem verilmiştir. Bu kapsamda söz konusu faaliyetlerin daha etkin bir şekilde yürütülmesi için mektepler açılmıştır. Nitekim Protestanlar tarafından 1845 yılında açılan Ermeni Kızları Misyon Talim Mektebi bunlardan biridir. Bu mektepte Protestanlara yakın bazı Ermenilerin kızları için bir de yatılı bölüm oluşturulmuştur. Mektebin ilk mezun ettiği kız öğrenciler, kendi cemaatlerinin bulunduğu yerlerde faaliyet gösteren birçok mektepte muallim olmuşlardır. Mektep 1865 yılında Merzifon'a taşınmış, misyonerlik faaliyetine Anadolu'nun içlerinde devam etmiştir (Alan, 2002, s. 144). Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde açılan pek çok kolej de aynı şekilde daha çok Ermenilere yönelik olarak çalışmıştır. 1860 yılında Merzifon yerli halkından bir kız, babasının dokuma atölyesini tamamı Ermeni olan 30-32 arası mevcuda sahip bir kız mektebine çevirmiştir (Alan, 2002, s. 82). Öte yandan İzmir'de Uluslararası Kolej ile kızlar için açılan Amerikan Koleji, 1870'lerden sonra Amerikalı kadınlardan seçilen muallimeler ile Antep'te kızlar için faaliyet gösteren mektep, Maraş'ta hem kızlar hem de erkekler için açılan Merkezi Türkiye Kolejleri ve Tarsus'taki St. Paul Enstitüsü gibi eğitim kurumları da Osmanlı toprakları üzerindeki yabancı mekteplerine örnek teşkil etmektedir (Sezer, 1999, s. 175; Çukurova, 2007, s.

618). Ortaöğretim seviyesinde olan bu kız mektepleri, varlıklı Türk aileleri tarafından da kızlarının daha iyi ve disiplinli bir eğitim almaları ve aynı zamanda yabancı dil öğrenmeleri amacıyla tercih edilmiştir. Böylece Batı'yı tanıyan ve yabancı dil bilen kızlar, eğitimde yenileşme ve modernleşmeye katkı sağlayan aydın bir kitleyi oluşturmuştur (Akyüz, 1999, s. 16). Fakat öte yandan bu mektepler, Osmanlı Devleti için birer tehdit unsuru haline gelmeye başlamıştır. Zamanla mekteplerin açılması ve denetlenmesi konusunda yetersiz kalan devlet; 1865 tarihli Gümrük Nizamnamesi ve ardından 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yabancı mektepleri kontrol altına almaya çalışmıştır (Eren, 2017, s. 98).

1.2.4. Meslekî Eğitim Kurumları

1.2.4.1. Ebe mektebi

Osmanlı Devleti'nde kadınlar, Tanzimat Dönemi'ne kadar insan sağlığına yönelik tıbbi bilgileri yaygın eğitim vasıtasıyla edinmekteydi (Kurnaz, 1991, s. 18). Ebelik mesleği; usta çırak ilişkisi ve deneyime dayalı, geleneksel ve aynı zamanda kadınlara mahsus bir meslek olarak kabul edilmekteydi. Ancak 1826 yılında açılan Tıbbiye Mektebinin cerrahi dersinde sadece erkeklerden oluşan öğrenci grubuna ebelik bilgileri verilmiş ve erkek ebe yetiştirilmeye başlanmıştır (Ergin, 1977, s. 540). Bunun üzerine mektepte görevli hekimbaşı, 1842 yılında kadınlara mahsus ebelik kursları açılması için hükümete bir tahrir vermiştir. Hükümet bu başvuruyu olumlu karşılayarak onaylamıştır. Böylece 1843 yılında Tıbbiye Mektebinde ebelik eğitimine başlanmıştır (Kurnaz, 1999, s. 102). Doğum sürecinin zor ve tehlikeli bir deneyim olması ve bu süreci yöneten kişinin işinde uzman olabilmesi için tecrübe ve deneyimlerine değil bu işin eğitimini alarak görevini yerine getirebileceğine karar kılınmıştır. Bu durum ebelik mesleğinin devlet kontrolü altına alınmasının göstergesidir. Aynı yıl hekimbaşı Tıbbiye'de ebelik derslerinin başladığını ilan ederek İstanbul'da bulunan ebelerin bu kurslara katılmalarının gerekli olduğunu vurgulamıştır (Somel, 2002, s. 80). Böylece kadınlara ilk kez sıbyan mektebinin dışında bir eğitim kurumunda eğitim verilmeye başlanmıştır (Altay, 2017, s. 171).

Başlangıçta haftada iki gün olan ebelik kursu, sonrasında haftada bir kez sadece perşembe günü öğretim yapacak şekilde düzenlenmiştir (Unat, 1964, s. 63). Eğitimler mankenler üzerinde gösterilerek ebe kadınlara icra edecekleri mesleği uygulama

sırasında yanlarında erkek bulunmaması şartı getirilmiştir. Fakat gerekli diğer bazı dersleri erkek hocalardan almışlardır. Bu bağlamda ilk defa genç Müslüman kızları, erkek muallimlerden ders almış oluyorlardı (Kurnaz, 1991, s. 18). Somel; kadınlara erkek hocaların ders vermesinin uygun görülmemesinden dolayı Paris ve Viyana'dan kadın ebe muallime getirtildiğini de ifade etmektedir (Somel, 2002, s. 80).

Ebe mektebinde verilen dersler; muhtasar teşrih, fizyoloji, bakteriyoloji, muhtasar emrazı, dâhiliye ve hariciye, hıfzıssıhha, hastabakıcılık, ameli ve nazari ebelik dersleridir. Mektebin eğitim süresi iki senedir. Öğretim, Tıp Fakültesinin doğum ve kadın hastalıkları kliniğinde yapılmaktadır (Ergin, 1977, s. 544).

Bu şekilde eğitime başlayan kurslar, 1845 yılında ilk mezunlarını vermiş ve bunlar padişah huzurunda diplomalarını almışlardır. Mezun olan toplam 36 kişinin 10'u Müslüman, 26'sı ise Hristiyan'dı (Kurnaz, 1999, s. 102).

Uzun süre, ebelik eğitimi alanlardan okuma-yazma bilmeleri beklenmemiş, yalnızca sözlü bilgi almak ve mankenler üzerinde tecrübe edinmeleriyle yetinilmişti. 1895 yılından sonra ebeliğin özel hastabakıcılık olduğu göz önünde tutularak ilk sene teşrihten (anatomi), azanın vazifelerinden, hıfzıssıhatten ve hastabakıcılıktan biraz bilgi verilmeye başlanmıştır (Ergin, 1977, s. 544). Aynı yıl ebe mektebi derslerini Dr. Besim Ömer yürütmeye başlamıştır. Mektebe giriş şartları belirlenmiş ve buna göre; öğrencilerin 30 yaşından küçük olma ve Türkçe okuma-anlama, kendi dillerinde yazabilecek durumda olmaları gerekmektedir. Ancak 1898'de mektebe kabul şartında değişikliğe gidilmiş ve Türkçe'nin yanında Ermeni, Yahudi vs. için kendi dillerinde de okuma-yazma şartı eklenmiştir (Altay, 2017, s. 177-178). Bu şartların belirlenmesi ile eski ebeler meslek dışı bırakılmış, yerini modern anlamda eğitim görmüş genç kadınlara bırakmışlardır. Buradan hareketle ebe mektebi mezunları, Osmanlı Devleti'nde meslekî eğitim gören ilk kadınlar olarak kabul edilmektedir (Kurnaz, 1999, s.103; Onuk, 2004, s. 6). Başlangıçta mektebe öğrenci alımında okuma-yazma şartı bile aranmazken II. Meşrutiyet'ten sonra ilkokul mezunu olma şartı aranmaya başlamıştır (Kurnaz, 1991, s. 19).

Askeri ve Mülki Tıbbiyeler 1905 yılında Haydarpaşa'ya taşınınca boş kalan binada Kadırga Velâdetnâmesi ismiyle bağımsız bir ebe mektebi ile buna ilaveten ayrıca Doğum Serîriyyâtı (klinik) açılmasıyla beraber ebe mektebinin temeli atılmıştır (Kurnaz, 1999, s.103).

1.2.4.2. Kız sanayi mektepleri

Kız Sanayi Mektepleri, kadınlara el becerilerini geliştirmeyi ve sanat öğretmeyi amaçlayan mekteplerdir. 1859 yılında rüştiyelerdeki ders programlarında nakışla ilgili ders bulunması, kadınlara teknik eğitim verilmesinin başlangıcı olarak kabul edilse de bu mektep tam manasıyla verilen teknik eğitim itibarıyla bir sanayi mektebi özelliği taşımamaktadır (Kurnaz, 1991, s. 20). Yine de bu konuda atılan adımlardan birisi olarak kabul edilmektedir (Unat, 1964, s. 80e). Mithat Paşa tarafından 1873 yılında Rusçuk'ta yoksul, kimsesiz ve öksüz kızları bir çatı altında toplamak ve ordunun elbise ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan kız ıslahhanesi, kız sanayi mektebinin temelini oluşturan başka bir dayanak noktasıdır (Yıldırım, 2013, s. 26-27).

1869 yılında İstanbul'da ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Tophane-i Amire tarafından Yedikule'de eski ve boş Baruthane binası tamir edilerek Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. Bu mektep hem bazı eşyaların daha uygun fiyat ile üretilmesini sağlarken hem de kimsesiz kız çocuklarına sanat eğitimi sunmaktadır (Yıldırım, 2010, s. 245). Bu doğrultuda mektebe 50 öğrenci kayıt edilmiş ve 1873 yılında mektebin idaresi Maarif Nezaretine bağlanmıştır (Yıldırım, 2010, s. 246). Kız sanayi mektepleri ile erkeklere mahsus Mekteb-i Sanayi'nin açılışlarının aynı tarihlere denk gelmesi, büyük değişimlerin yaşandığı bu dönemde kızların eğitiminin de erkeklerin eğitimi kadar ön plana çıktığının göstergesidir. Gün geçtikçe öğrenci sayısı artan mektebin mevcudu 80'i geçince gündüzlü ve yatılı olmak üzere 100 öğrencinin eğitim alabileceği bir mektep (Leyli ve Neharî Kız Sanayi Mektebi) halini almıştır. Ailelerin artan talebi nedeniyle 1884'te Dersaadet Neharî Kız Sanayi Mektebi, 1890 yılında ise Üsküdar Kız Sanayi Mektebi açılmıştır (Tümer Erdem, 2013, s. 196).

1911-1912 yılında Leyli Kız Sanayi Mektebi, Leyli Dârümuallimât ile birleştirilmiş ve Leyli Kız Sanayi Mektebinin tüm teşkilatı ise Leyli Dârümuallimâta aktarılmıştır. Maddi kısıtlamalar nedeniyle Dersaadet Neharî ve Üsküdar Kız Sanayi Mektebi de birleştirilerek 1 Kasım 1913 tarihinde gündüz eğitim veren ve dokuz sınıflı Dersaadet Kız Sanayi Mektebi adıyla yeniden açılmıştır. İhtiyaç duyulması üzerine kapatılmış olan Üsküdar Kız Sanayi Mektebi, 4 Kasım 1914 tarihinde Mithat Paşa'ya ithafen Mithat Paşa Kız Sanayi Mektebi adıyla yeniden açılmıştır. Fakat 1920 yılında mektep için ayrılan maddi imkânların yetersizliğinden dolayı Üsküdar İnas Sultânî'sine dönüştürülmüştür. Mektep her ne kadar sultânî adını alsa da diğer

sultânîlerden farklı olarak verdiği mesleki eğitim devam etmiştir. 1917 yılında Dersaadet Kız Sanayi Mektebi ibtidâî ve tali olmak üzere iki kısma ayrılarak 1918-1819'da orta kısmı Selçuk Hatun İnas Sultanisi ile birleştirilmiş ve adı Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi olmuştur (Erdem, 2013, s. 197-201).

1884 tarihinde oluşturulan Kız Sanayi Mektepleri'nin teşkiline dair nizamnameye göre Kız Sanayi Mektepleri şekillenmiştir. İki bölümden meydana gelen mektep, dâhili (yatılı) ve harici (gündüzlü) bölümlerinden oluşmaktadır. Kız Sanayi Mektebinin İdare-i Umumiyesi Erkek Sanayi Mektebi Müdürlüğüne bağlı olup idare-i dahiliye ve hususiyesi Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından atanacak müdüre bırakılmıştır. Mektebin idari işlerini bir müdür, bir müdire ve bir kâtip yürütmekte olup bu yönetim şekli nizamnameye uygun olarak icra edilmektedir (BOA, ŞD, 1776/34; Tümer Erdem, 2013, s. 201-202).

Kız Sanayi Mektebinde görev alacak öğretim kadrosunun çoğu Dârülmualimât mezunudur. Buna ilaveten Kız Sanayi Mektebinden mezun olanlar da öğretim kadrosunda yer almış ve derslere girmek için görevlendirilmiştir. Öğretim kadrosuna bakıldığında da erkek öğretmenler var olmakla birlikte ağırlıklı kadroyu kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Kadın öğretmenler içinde gayrimüslim olanlar da mevcuttur. Genellikle mektepte görev alan gayrimüslim kadınlar resim, piyano ve nakış derslerine girmekle görevlendiriliyorlardı. Ancak bazen de müdire olarak görev aldıkları görülmüştür. Erkek öğretmenler ise yazı ve dil derslerine girmekteydiler (Tümer Erdem, 2013, s. 204-205) .

Kız Sanayi Mektebi Nizamnamesi'ne göre 8 yaşından küçük, 10 yaşından büyük olmayan öğrencilerin kayıtları alınmaktadır. Yatılı öğrenci sayısı 75, gündüz eğitim alacakların sayısı ise 125'i geçmeyecektir. Leyli ve nehari şubelerindeki fakir öğrenciler için giyim ihtiyaçları mektep tarafından karşılanmaktadır. Yatılı öğrencilere yazlık ve kışlık olarak iki yeldirme, senede altı çift çorap, iki çift kundura, dört kat çamaşır, iki kat elbise ve bir kat iş elbisesi verilecekti (BOA, ŞD, 1776/34; Tümer Erdem, 2013, s. 214-215).

Kız Sanayi Mektebi Nizamnamesi'nde mektebin öğrenim süresi beş yıl olarak düzenlemiştir. Okutulacak dersler sınıflara göre kategorilere ayrılarak ilim ve sanat dersleri beş yıla yayılmıştır (Kurnaz, 1999, s. 108). Verilen genel dersler; elifba, Kur'an-ı Kerim, akaid-i diniyye, risale-i ahlak, yazı ve imla, muhtasar kavaid-i

Osmaniye, muhtasar ilm-i hesap, muhtasar tarih ve coğrafya, malumât-ı nafia, inşa, ilm-i tedbir-i menzil, hıfzıssıhha iken sanat dersleri; dikiş, nakış, el örmesi, kasnak, kanava, biçim, piyano ve resimdir (Tümer Erdem, 2013, s. 221).

Kız sanayi mekteplerinin programı 1900 yılında Maarif Nezâreti tarafından genişletilmiş ve genel dersler arttırılarak öğrenim süresi 7 yıla çıkarılmıştır (Kurnaz, 1999, s. 108). Ancak 1910 yılına gelindiğinde birçok öğrenci eğitim süresini tamamlayamadığından dolayı mektepten ayrılmak zorunda kalınca 7 yıllık eğitim 6 yıla indirilmiştir (Tümer Erdem, 2013, s. 224).

Bahsi geçen Kız Sanayi Mektepleri'nin dışında özel Kız Sanayi Mektepleri de açılmıştır. Bu mektepler, Osmanlı - Fransız Kız Sanayi Mektebi (1909), Beşiktaş İptidai ve Rüşdi Kız Sanayi Mektebi (1910), İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi (1911) olup özel girimler sonucunda vergileri ödenmek kaydı ile açılmalarına izin verilen mekteplerdir (Kurnaz, 1999, s. 108-109).

1.2.4.3. Dârülmualлимât

Osmanlı Devlet'inde kızların eğitimi Tanzimat Dönemi'ne kadar ihmal edilmiştir. Kız çocuklarına yalnız sıbyan mekteplerinde yazı yazmak ve dini bilgiler gibi temel eğitimler verilmekteydi. Bunun yanında bazı zengin ve kültürlü ailelerin kızları, dinî-edebi bilgiler kazanmak için özel dersler alarak kendilerini yetiştiriyorlardı (Yıldırım, 2010, s. 128-129). Tanzimat Dönemi ile birlikte bazı devlet görevlileri ve aydınlar, kadınların eğitimden yoksun bırakılmasının toplumun geri kalmasına neden olduğunu ileri sürmüş, Batı ile artan münasebet ve orada yaşanan gelişmeler kızların eğitimi ile ilgili gerekliliği ortaya koymuştur (Akyüz, 1999, s. 13). Nitekim Osmanlı Devleti'nde kızlara bir devlet programı çerçevesinde ilk kez Tanzimat Dönemi'nde eğitim verilmiştir (Kodaman, 1990, s. 145). Bu gelişmeler doğrultusunda -daha önce de belirtildiği gibi- kızlara eğitim vermek için İstanbul'da 1859'da ilk inas rüştiyesi olan Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştiyesi açılmıştır (Kurnaz, 1991, s. 9; Akyüz, 1999, s. 14). 1871-1872 yılına gelindiğinde inas rüştiyesinin sayısı artarak 8'e ulaşmış ve bu mekteplerdeki toplam öğrenci sayısı da yaklaşık 311'i bulmuştur (Kurnaz, 1991, s. 10-11). Bu teşebbüslere rağmen birçok aile, kızlarını mektebe göndermeye çekinmekte ve her ne kadar inas rüştiyesi de olsa bazı dersleri erkek muallimlerin vermesi, çocuklarının hangi ortam olursa olsun erkeklerle bir arada

olmalarını uygun görmemekteydi. Bundan ötürü inas rüştiyelerinde muallimlerin kadın olması birinci öncelik olmalıydı (Yıldırım, 2010, s. 130). Bu nedenle rüştiyelere kadın öğretmen yetiştirme mecburiyeti kendini göstermiş oldu (Ergin, 1977, s. 668).

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde kurulması planlanan ve programı ana hatlarıyla belirtilen inas sıbyan ve rüştiyelerine kadın muallimler yetiştirecek olan dârümuallimât, nizamnamesinin yayımlanmasından bir yıl sonra İstanbul'da Sultanahmet'te Yerebatan Caddesi'nde bir ahşap konak kiralanarak 26 Nisan 1870 tarihinde eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır (Akyüz, 1999, s. 16; Unat, 1964, s. 31). Mektep, sıbyan ve rüştiye olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. Ayrıca her şube de kendi içinde biri Müslüman, diğeri gayrimüslim mektepleri için yetiştirilecek muallimlere özgü olmak üzere ikiye bölünmüştür. Sıbyan şubesinin öğrenim süresi iki, rüştiye şubesinin öğrenim süresi ise üç yıl olarak belirlenmiştir (Ergin, 1977, s. 668). Sıbyan şubesinde; mebâdi-i ulûm-ı diniyye (din bilgisine giriş: *her milletin kendi lisanında ve din işleri başkanlarınca belirlenen kimseler tarafından okutulacaktır*), kavaid-i lisan-ı Osmanî ve kitâbet (türkçe dil bilgisi ve yazı), usûl-i talim, her cemaatin kendi lisanı, risale-i ahlak (ahlak bilgisi), hesap ve defter tutmak usûlü, tarih-i osmanî ve coğrafya, malumat-ı nafia (bayındırlık bilgisi, faydalı bilgiler), mûsikî, dikiş ve nakış dersleri okutulacaktır. Rüştiye şubesinde ise mebâdi-i ulûm-ı diniyye (din bilgisine giriş: *her milletin kendi lisanında ve din işleri başkanlarınca belirlenen kimseler tarafından okutulacaktır*), kavaid-i lisan-ı Osmanî ve inşa, Arapça ve Farsça, her cemaatin kendi lisanı, ilm-i ahlak, tedbir-i menzil (ev idaresi), tarih ve coğrafya, mebâdi'-i ulûm-ı riyâziye ve tabi'îye (matematik ve tabiat bilgisine giriş), resim, mûsikî, envâ-i ameliyat-ı hıyâtiye (terzilik-biçki, dikiş) dersleri verilecektir (Ergin, 1977, s. 668; Yıldırım, 2010, s. 131). Her iki şubenin de ders programında bulunan mûsikî dersine ilk dönemlerde yararlı derslere engel olur düşüncesiyle yer verilmemiştir (Akyüz, 1999, s. 17). 1873 yılında derslerde bazı değişikliklere gidilerek mûsikî dersi için piyano alınmış ve bir muallim görevlendirilmiştir. Ayrıca bir de dikiş makinesi alınarak ders programına makine dersi eklenmiştir. Maarif Nezaretinin öğrenci alımı için açtığı ilk sınav için verilen ilanlarda Türkçe okur-yazar olma şartı ile başvuru yapacak kadınların 13-35 yaş aralığında olması gerektiği belirtilmiştir. Sınava katılan 32 öğrencinin tamamı başarılı olmuş, 1872-1873 eğitim öğretim yılında 20 öğrenci mezun olmuştur (Kurnaz, 1999, s. 105; Yıldırım, 2010, s. 133).

Dârümuallimât, 1874'te 20, 1875'te 8 ve 1876'da 9 olmak üzere Tanzimat Dönemi sonuna kadar toplam 73 mezun vermiştir (Yıldırım, 2010, s. 138-139).

1893 yılındaki düzenleme ile 6 yıllık bir "ihtiyat kısmı" oluşturulmuştur. Bu kısım rüştiye düzeyinde eğitim vermekte olup buradan ve rüştiyeden mezun olanlar dârümuallimâta sınav yapılmadan kabul edilmektedir. Diploması olmadan başvuru yapanlar ise sınava tabi tutulmakta ve aldıkları başarı notları ile sıbyan ya da rüştiye şubelerine ayrılmaktadır. Sıbyan şubesinden mezun olanlar tekrar sınava alınarak rüştiye şubesine devam edebilmektedir. İhtiyaç sahibi öğrencilere günümüzün öğrenci kredisine benzer bir maaş bağlanmaktadır. Bunun karşılığında mezun olduktan sonra en az 5 yıl mecburi hizmet şartı getirilip buna uymayanlardan verilen ücret geri alınmaktadır (Kurnaz, 1999, s. 104).

1897-1898 eğitim-öğretim yılında muallim yetiştiren bir mektepte olması gereken derslerden biri olan usûl-i tâlim ve terbiye dersi programa eklenmiştir. Bu dersin muallimeliğine de Ayşe Sıdika Hanım getirilmiştir (Akyüz, 1999, s. 18).

Dârümuallimât ilk açıldığı zamanlarda yeteri kadar kadın muallim olmadığı için geçici olarak yaşlı ve iyi ahlaklı erkek muallim tayin edilmiştir. Dârümuallimâtın mezun olan öğrenciler kendi mekteplerinde görev almaya başlayınca erkek muallim sayısı azalmıştır. Mektebin dış işlerini görecektürün yanı sıra iç işlerini takip etmek için müdire atanması uygun görülmüş ve ilk kez 1881 yılında Refika Hanım müdire olmuştur (Kurnaz, 1999, s. 105).

Meşrutiyet'in ilanının ardından Dârümuallimâtın niteliğinin zayıfladığı gerekçesiyle birtakım ıslah çalışmalarına girişilmiş ve Avrupa tarzında bir öğretmen okulu model alınarak aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştır. Öyle ki bu mektep 1910-1911 öğretim yılında kimsenin ilgilenmediği, vasat eğitim yapan bir kurum haline gelmiştir (Kurnaz, 1999, s. 106). Ayrıca başka bir sorun daha gündeme gelmiş ve dârümuallimât mezunları taşradaki görevlerine gitmek istememişlerdir. Bunun üzerine Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin talimatı ile leyli dârümuallimât açılması ve taşradan gelecek olan kızların bu mektepte eğitim ve öğretimlerine devam etmeleri planlanmıştır. Ancak maddi imkânsızlıklar nedeniyle leyli dârümuallimât için o dönem kullanılacak bir bina bulunamamıştır. Taşradan gelecek kızlara Leyli Kız Sanayi Mektebinde bir sınıf açılarak Leyli Dârümuallimât öğrencileri eğitim ve öğretime başlamışlardır. 1910-1911 yılına kadar gündüz eğitim veren Dârümuallimât,

bu tarihten sonra leyli olarak da eğitime devam etmiştir. Nitekim 1911-1912 eğitim öğretim yılında Leyli Kız Sanayi Mektebi ve Leyli Dârümuallimât birleştirilerek mektep, Leyli Dârümuallimât adını almıştır (Tümer Erdem, 2013, s. 288).

1913 yılında yeniden bir düzenlenme yapılmış ve bir nizamname hazırlanarak dârümuallimînin öğretim süresi 4 yıl, Dârümuallimâtın ise öğretim süresi 5 yıla çıkarılmıştır. Zamanla Dârümuallimâtın öğrenci sayılarında artış olmuş ve 1914 yılında 253, 1916-1917 öğretim yılında 803, 1917-1918 öğretim yılında ise 1005'e ulaşmıştır. Dârülfünûn açılıncaya kadar kızlara en yüksek eğitim ve öğretim veren kurum Dârümuallimât olmuştur. II. Meşrutiyet'e kadar gündüzlü eğitim veren mektep, sıbyan ve rüştiye mekteplerinin dışında kız sanayi mekteplerine de muallim yetiştirmiştir (Kurnaz, 1999, s. 106).

1.2.4.4. Ana mektebi

Ana Mektebi, Cemal Bey'in himayesinde İsmet Haydar Hanım'ın çabalarıyla Ekim 1909'da Bayezit'te açılmıştır. Açılan bu mektebin amacı, kadınlara günlük hayatta gerekli olacak bilgileri öğretmek ve iyi anneler yetiştirmektir. Mektepte ev idaresi, biçki-dikiş, sağlık, çocuk büyütme, tababet, aile muaşeret, alaturka ve alafranga müzik, edebiyat, beden eğitimi, resim gibi dersler okutulmaktadır (Kurnaz, 1999, s. 107).

8 ila 10 yaşına gelmiş çocukların toplam altı yıl eğitim görecekları, rüştiye seviyesindeki bu mektepte öğretim; ana sınıfı (1. sınıf), iptidai kısmı (2,3,4. sınıflar), geçiş sınıfı (5. sınıf) ve yüksek kısım (6. sınıf) olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Mektebin muallimleri ise kadınlardan oluşmaktadır (Kurnaz, 1991, s. 59; Ergün, 1996, s. 358). Bu mektepte başarı gösteren öğrencilere Nezaret tarafından ödüller verilerek öğrenciler teşvik edilmiştir.

İlk ana mektebinin ardından benzer mektepler açma yoluna gidilmiş, Konya'da Mekteb-i Sultanî Edebiyat Muallimi Rasim Haşmet Bey'in eşi bu mektep örneğinden hareketle evini fakir kızlara "Valide Mektebi" olarak tahsis etmiştir (Kurnaz, 1999, s. 107).

1.2.4.5. Ev kadını mektebi

Bu dönemde açılması planlanan bir diğer mektep de Ev Kadını Mektebidir. 1911 yılının Mayıs ayında Üsküdar'da Ev Kadını Mektebi adında yatılı ve gündüzlü bir mektep açılacağı haberi çıkmış ancak açılış gerçekleştirilememiştir (Kurnaz, 1991, s. 59; Ergün, 1996, s. 358). Bu mektebin, Ana Mektebi kurucuları ve öğretmenleri arasında olan İsmet Haydar Hanım tarafından 1912 yılında Göztepe'de açıldığı görülmektedir (Ercoşkun, 2021, s. 246). Mektepte hem 7 yaşına kadar erkek hem de her yaştan kız çocuklarına başlangıç düzeyinde okuma-yazma, ilim, el işleri, biçki-dikiş, piyano ve Fransızca dersleri verilmiştir (Kurnaz, 1999, s. 107-108).

1.2.4.6. Hastabakıcılık ve hemşirelik kursları

Osmanlı Devleti'nde hemşirelik eğitimi ilk olarak Meşrutiyet Dönemi'nde başlamıştır. 1854 Kırım Harbi sırasında Türk Hükümeti tarafından getirtilen Fransız hemşireler; Fransız askerlerinin bakımları ile ilgilenmiş, ayrıca Florance Nightingale başkanlığındaki İngiliz hemşireler de İngiliz askerlerine hizmet vermek üzere Selimiye Kışlasına gelmişlerdir. Bu gelişmeler, hemşirelik eğitimi için bir örnek teşkil etmektedir (Kurnaz, 1991, s. 54).

Bu eğitimde Dr. Besim Ömer Paşa'nın (Akalın) rolü büyüktür. Paris'te gözlemlediği kadarıyla hastanelerde doktorlara ve hastalara hastabakıcılar tarafından önemli derece destek olunduğuna tanık olmuş ve 1887 yılında Londra'da Florance Nightingale Hemşirelik Mektebini ziyaretinde ise bu kurumun düzen ve disiplininin ziyadesiyle etkilenmiştir. Besim Ömer Paşa, İstanbul'a döner dönmez bu konu ile ilgili girişimlerde bulunarak ebelere kısmi olarak verilen hastabakıcılık eğitimini genişletmiş ve ebelik eğitiminin birinci yılını hastabakıcılık eğitimine ayırmıştır. Besim Ömer Paşa'ya göre ilk hastabakıcılık eğitimi 1895 yılında bu uygulamayla Tıbbiye'de başlamıştır (Akandere, 2002, s. 3-4).

Hastabakıcılık eğitimi, Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte tekrar gündeme gelerek Âsaf Derviş Paşa tarafından uygulamaya konulmuştur. Açılan kurslara kayıtların yapılabilmesi için gazeteler de aracı olmuştur. Öte taraftan yardımsever ve hali vakti yerinde insanların girişimleri de katkı sağlamıştır.

Trablusgarb (1911) ve Balkan (1912) savaşlarında hastabakıcı sayısının yetersiz olması nedeniyle Osmanlı ordusu oldukça çok kayıplar vermiştir. Dr. Besim

Ömer Paşa ve Dr. Nihat Reşat Belger, 1911 yılında Kızılhaç Washington Kongresi'ne katılmış ve burada hemşireliğin meslek olduğunu, ayrıca branşlara ayrıldığını görmüşlerdir. Dr. Besim Ömer Paşa, hemşirelik mesleğini tanıtmak ve kadınları bu alanda çalışmaya teşvik etmek için büyük çaba göstermiştir. Nitekim Hilâl-i Ahmer Cemiyetine (Kızılay) bu durumu izah etmiş ve Hilâl-i Ahmer'in girişimi ile ilk olarak Kadirga Hastanesinde 6 ay süreli gönüllü hastabakıcılık kursu için ödenek ayrılmıştır. İstanbul'da kültürlü çevrelerden bu kursa ilgi olmuş ve kadınlar Balkan Savaşı'nda hastanelerde görev almaya başlamışlardır. Bu nedenle 1912 yılı, hemşirelik mesleğinin başlangıcı kabul edilmektedir (Kurnaz, 1999, s. 103).

Müslümanlara yönelik hemşirelik eğitiminin bir kurstan öteye gitmesi Cumhuriyet Dönemi'nde olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk hemşirelik mektebi daha çok azınlıklara hitap eden Amerikan Amiral Bristol Hastahanesi Hemşire Mektebi 1920 yılında İstanbul'da açılabilmiştir. Türk ve Müslüman kızları için modern anlamda ilk hemşirelik mektebi ise 1925 yılında açılmıştır (Kurnaz, 1999, s. 103).

1.2.4.7. İnas sanayi-i nefise mektebi

Birçok kez açılması için girişimde bulunulmasına rağmen olumsuz sonuçlanan bu mektebi açmak, Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey'in teşebbüsüyle gerçekleşmiştir (Unat, 1964, s. 80). 1 Ocak 1882 tarihinde Mekteb-i Sanâyi-i Nefise-i Şahane adı ile açılan mektepte resim, heykel, mimarlık ve hakkaklık gibi sanat dallarında öğretim yapılması planlanmıştır. Ticaret Nezaretine bağlı olan mektebe Osman Hamdi Bey, Arkeoloji Müzesi Müdürlüğünün yanında Sanâyi-i Nefise-i Müdürü olarak görevlendirilmiştir (Ürekli, 2009, s. 93). 4 Ocak 1887 tarihinde mektebin idaresi Maarif Nezaretine bağlanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber kızlara güzel sanatlar alanında yükseköğrenim imkânı sağlamak, resim ve heykel sanatları göstermek amacıyla 14 Kasım 1914'te yalnız kızlara mahsus "İnas Sanayi-i Nefise Mektebi" açılmıştır (Unat, 1964, s. 80a; Ürekli, 2009, s. 93). Mektebin Müdürü Âdil Bey; müdire ve ilk resim muallimesi, eğitimini Roma ve Paris'te almış olan Nakişe Mihri Hanım, kâtime ise Nevvâre Hanım'dır. Mektepte öğrencileri teşvik etmek için yarışmalar düzenlenmekte, ödüller verilmiş olup üçüncü öğretim yılında öğrenci sayısı 90

civarındayken zamanla 100'e yükselmiştir (Ergin, 1977, s. 1125; Kurnaz, 1999, s. 110; Ürekli, 2009, s. 93).

Maarif Nazırı Şükrü Bey'in yardımıyla kurulan, resim ile sınırlı olan İnas Sanayi-i Nefise Mektebinin tesisi, kadınların şevk ve heveslerini arttırmış ve onlardan birçok sanatkâr yetişmesine vesile olmuştur. İnas Sanayi-i Nefise Mektebinin açıldığı yıl Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girmiştir. Bu nedenle mektep ve resim koleksiyonu için zor süreçler başlamıştır. Bu kapsamda mekteplerin acilen tahliye edilmesi ve elverişsiz binalara yerleşmeleri gerekmiş olup Sanayi-i Nefise Mektebi de Şehzadebaşı'nda elverişsiz bir haneye nakledilmiştir. Alçı modeller ve resim koleksiyonları ise Müze-i Hümayun'da korunmaya alınmıştır (Ergin, 1977, s. 1125). Yaşanan bu talihsizlikler nedeniyle devamlı yer değiştirmek zorunda kalan Sanayi Nefise Mektebi ile İnas Sanayi-i Nefise Mektebi 1921 yılında “Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi” adıyla Lisan Mektebi binasında birleştirilmişlerdir. Cumhuriyet Dönemi'nde Güzel Sanatlar Akademisi ismiyle etkinliğine devam etmiştir (Unat, 1964, s. 80a).

Açıldığı dönem itibarıyla savaş ortamının neden olduğu fazlaca sıkıntıların yanında çağdaş sanat ve kültür eğitimi almış genç kuşaklar kazandırma çabası içinde olan bu mektep, kızların da sanat eğitimine dâhil edilmesinde ve kadın sanatçıların yetişmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

1.2.4.8. Tıp, eczacılık ve dişçilik eğitimi

Osmanlı Devleti'nin ilk hastanesi olan Bursa Dârüşşifâ'sından, son hastanesi olan Hamidiye Etfâl Hastanesine kadar devlet kayıtlarında kadın hekimlerin çalıştığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kadınların eğitim aldıkları mekteplerde tıp öğretimi için gerekli bilgiler verilmemektedir (Kurnaz, 1999, s. 104). Bu nedenle tıp eğitimi alarak hekim olmak isteyen Türk kızları başka ülkelere gitmek durumunda kalmıştır. Suat ve Süeda hanımların Cenevre Tıp Mektebinde, Safiye Ali Hanım'ın 1916 yılında Berlin'de, Bedriye Veysi (Bora) Hanım'ın 1918'de Münih'te tıp eğitimi alması ve keza Belkıs Mahmut Hanım'ın yine yurtdışında dişçilik eğitimi alması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Yabancı uyruklu kadın hekimler sınav bile olmadan mesleklerini uygularken Türk kızlarının eğitim almak için memleketlerini bırakıp başka ülkelere gitmeleri; dönemin Sıhhiye Umum Müdürü Dr. Adnan Bey'i (Adıvar)

harekete geçirmiş, Türk kızlarının da hekimlik mesleğine alınması için 19 Eylül 1917 yılında Sadaret Makamı'na başvuruda bulunmasına sebep olmuştur (Kurnaz, 1999, s. 104; Atıcı & Erer, 2009, s. 109). Sadrazam Talât Paşa, o sırada Ruslarla görüşmeye gitmiş, yerine konuyla ilgilenen ve Vükelâ Meclisi reisi Enver Paşa ise sunulan bu teklife karşı çıkmıştır. Ancak bir yıl sonra söz konusu başvuru, Sıhhiye Nâzırı İsmail imzasıyla yinelenmiştir.

Meclis-i Vükelâ; kadınların tıp, dişçilik ve eczacılık öğrenimi yapmasına izin vermiş (1918) ve karar dört gün sonra Sıhhiye Nezaretine bildirilmiştir. Bu olumlu gelişme, kadın basınında da beğeni ile karşılanmıştır. Ancak kadınların önündeki hukuki engel kalkmış olmasına rağmen, İstanbul Tıp Fakültesi müderrisleri arasında fikir ayrılıkları vuku bulmuştur. Bahsi geçen fikir ayrılıkları hususunda meydana gelen uzun tartışmalar kızların lehine sonuçlansa da yine muhalif kişiler uygulamaya geçişe engel olmuşlardır. Nihayetinde ise kızlar 1922-1923 ders yılında Tıp Fakültesine öğrenci olarak girmeyi başarmışlardır. Kızların tıp eğitimlerine büyük katkısı olan Dr. Besim Ömer Paşa'nın girişimiyle ilk defa Eylül 1922'de Haydar Paşa Tıp Fakültesine 7 kız öğrencinin kaydı yapılmıştır. Bu öğrenciler Müfide, Hamdiye, Suat, Sabiha, İffet Naim, Meliha ve İffet hanımlardır. 1922 yılında eğitimlerine başlayan bu kızlar 1927 yılında mezun olmuşlardır. Resmi görev verilmediği için serbest çalışan kadın hekimlere, ilk resmi görevleri 1930 yılında verilmiştir (Konya, 2018, s. 37).

1.3. Meşrutiyet Dönemi

Sultan II. Abdülhamit Dönemi genel olarak eğitim kurumlarının nicelik olarak gelişme gösterdiği bir dönemdir. Öyle ki daha padişahlığının ilk dönemlerinde ilan edilen Kanun-ı Esasi'de dahi eğitim hususuna yer verilmiş, bu zorunlu eğitim anayasal bir zemine oturtulmuştur (Kodaman, 1991, s. 67). Tabii kızlara mahsus eğitim meselesi de bu gelişmelerin dışında bırakılmamıştır (Akyüz, 1999, s. 12-32). Her ne kadar ülke sathında beklenen seviyede yayılma gösteremese de bu gelişmelere paralel olarak kız öğrencilerin sayısında da bir artış meydana geldiği aşikârdır. Çok sayıda iptidai ve rüştiyenin yanı sıra mesleki eğitim kurumlarının tesis edildiği bu dönemde kız mekteplerinin çoğunda kadın öğretmenlere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Devletin bu ihtiyacı karşılayamaması, söz konusu mekteplerin bazılarının faaliyetinin sekteye uğramasına sebep olmuştur (Somel, 2000, s. 237). Bu ise kızların eğitimi

konusunda istenilen ve beklenen hedefe tam anlamıyla ulaşılmasına engel teşkil etmiştir.

1.3.1. İptidai Mektepler

Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim-öğretim faaliyetinin yapıldığı yer olan sıbyan mekteplerinin kuruluş amacı; çocuğa okuma-yazma becerisi kazandırmak, İslâm dininin kurallarını öğretmek ve Kur'an-ı Kerim'i okuyabilmesini sağlamaktır. Ezbere dayalı eğitim yapılan bu mekteplerde öğretmenlik görevini okuma yazma bilen imam, müezzin, kayyum gibi kimselerin yürüttükleri bilinmektedir. Fakat istenilen eğitimin verilememesinden dolayı sıbyan mekteplerinin ıslahı için teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu ise birtakım ikiliklere yol açmıştır. Medrese ve ulema yeni uygulamalara karşı çıkarken, Tanzimatçılar onların aksine temel eğitimin verildiği bu mekteplerde modern eğitimin uygulanmasını savunmuştur (Kodaman, 1991, s. 57-59). Bu iki zıt görüş, ıslah çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. 1857 yılında Maarif Nezareti kurulmasının ardından 1869 tarihinde yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde tüm eğitim sistemi ile birlikte ilköğretimi de düzene koyacak hükümler yer almıştır (Kodaman, 1991, s. 63). Fakat bu düzenlemelerde sıbyan mektepleri kapsam dışı bırakılmıştır. Bunun yerine yeni usule göre hazırlanan programın uygulanması için 1872 yılında İstanbul'da Nuri Osmaniye Camii içinde bulunan binada iptidai mektebi açılmıştır (Ergin, 1977, s. 467; Kodaman, 1991, s. 65). Açılan bu mektepte yeni usul eğitim için çok çaba gösterilmiş ve kolay okuma yapabilmenin yolları aranmıştır. Bahsi geçen düzenlemeler ve ikilikler Sultan II. Abdülhamit devrinde de devam etmiştir. Bu kapsamda ilköğretim konusu 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'de yerini almış ve zorunlu hale getirilmiştir. Böylece kız ve erkek çocukların eşit şekilde eğitim imkânlarından yararlanması hukuki anlamda sağlanmıştır (Kodaman, 1991, s. 67). Tüm bu gelişmelere rağmen ilköğretim mekatib-i sıbyaniye ve mekatib-i iptidaiye olarak iki kısma ayrılmış ve ikili bir sistem ortaya çıkmıştır.

Usul-ü cedide yani yeni usule göre eğitim veren mekteplerin başarılı olmalarının ardından sayılarında artış gözlemlenmiştir. 1876 yılında Nuri Osmaniye'de açılan mektebin dışında Şimşekhane ve Saraçhane mektepleri de açılmıştır. 1880 yılında İstanbul'da mektep sayısı 3'ü kızlara, 16'sı erkeklere mahsus

olmak üzere toplam 19'a ulaşmıştır (Sarıçelik, 2009, s. 24). 1885 yılına gelindiğinde İstanbul'da iptidai mekteplerin sayısı 44'e yükselmiş, aynı yıllarda taşrada da yaygınlaşmaya başlamıştır (Kodaman, 1991, s. 73).

İptidailerde ilk zamanlarda öğretim yöntemleri üzerinde durulmuş, bu çerçevede okuma ve yazma tekniklerinin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır (Sarıçelik, 2009, s. 27). Bu bağlamda 1892 yılında hazırlanan 41 maddeden oluşan talimatta iptidai mekteplerinin programı belirlenmiştir. Buna göre talimatın ikinci maddesinde dört sınıf olduğu belirtilmiştir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1317, s. 374). Ancak ders çizelgesinde İstanbul ve kasabalarda üç sınıf, köylerde ise dört sınıf olduğu görülmüştür (SNMU, H. 1317, s. 385.; Mahmud Cevâd İbnü'ş-Şeyh Nâfi, 2001, s. 304). Ayrıca talimatın 40. Maddesinde bu talimattan başarı sağlanması halinde diğer iptidai mekteplerinde de yavaş yavaş uygulamaya geçileceği ifade edilmiştir (Sarıçelik, 2009, s. 28). 1909 yılına kadar bu mektepler talimattaki esaslara göre idare edilmiştir (Kodaman, 1991, s. 77).

II. Abdülhamit Dönemi'nde ilkokulların yaptırılması, genel eğitim hizmetlerinin halka götürülmesi konusunda Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelere önceliğin verilmesi ilköğretimin esasını oluşturmuştur. Buna göre; yapılacak mekteplerin kapasitelerinin büyük olması, bölgede bulunan gayrimüslim çocukların da eğitilmesi ve çocuklara Osmanlılık duygu ve düşüncesi aşlamak gibi hedefler belirlenmiştir. Ancak bu durum gerçekleştirilememiştir. Öte yandan ilk kez bu dönemde vilayet merkezlerinde Darümuallimler açılarak muallim eksikliği giderilmeye çalışılmıştır (Kodaman, 1991, s. 70).

1.3.2. İnas İdâdîsi

Osmanlı Devleti'nde kızlara rüştiye mekteplerinin üzerinde eğitim verecek olan ilk idâdî II. Abdülhamit Dönemi'nde ve Münif Paşa'nın nazırlığı zamanında 13 Mart 1880 tarihinde açılmıştır. İstanbul'da Babîâli Caddesinde kiralanan konakta kızlara Avrupa düzeyinde eğitim verilmesinin plânlanmıştır (Mahmud Cevâd İbnü'ş-Şeyh Nâfi, 2001, s. 175; Unat, 1964, s. 46). İlk etapta mektebe yalnız üç kız öğrenci kayıt yaptırmış; bu öğrencilere Batılı tarzda verilen eğitimle mektep programında yer alan genel kültür dersleri, Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce, tarih, coğrafya, hesap, müzik ve el işi dersleri verilmiştir (Unat, 1964, s. 46; Kurnaz, 1991, s. 18).

Ancak gereken ilginin gösterilmemesinden dolayı mektep çok geçmeden kapanmıştır. Buna neden olarak ise öncelikle Osmanlı-Rus savaşının ağır maddi yükünün altından kalkmaya çalışırken mektebe gereken bütçenin sağlanamamış olmasının yanı sıra ailelerin, kızlarını idâdî okuyacak yaşa gelinceye kadar evlendirmeleri ya da okumalarına devam edeceklerse de meslek sahibi olmaları amacıyla Dârümuallimâtı tercih etmeleri gösterilebilir (Ergin, 1977, s. 923; Kurnaz, 1991, s. 18; Tümer Erdem, 2013, s. 232).

1906-1907 yıllarında idâdîlerin vilayetlere dağılımına bakıldığında Müslümanlara ait sadece Manastır vilayetinde müstakil bir inas idâdîsinin bulunduğu, İstanbul'da ise 3 karma idâdînin bulunduğu görülmektedir. Öte yandan aynı yıllarda gayrimüslimlerin 12, yabancıların ise 17 inas idâdîsinin olduğu bilinmektedir (Kurnaz, 1991, s. 18). İnas idâdîsinin açılması, kızlara lise seviyesinde eğitim verme girişiminin ilk örneği olması açısından önem arz etmektedir.

Meşrutiyet Dönemi'nde inas idâdîlerinin açılmasına devam edilmesi için Ahmet Rıza Efendi öneride bulunmuş ve Sultan II. Abdülhamit de destek vererek Kandilli'deki Âdile Sultan Sarayını bu mektep için bağışlamıştır. Yatılı ve gündüzlü iki kısımdan oluşan söz konusu mektepte muallimlik yapacak kişiler Avrupa'dan getirilmiştir. 1910 yılında Mekteb-i Sultânî-i İnas Cemiyet-i Hayriyyesi adında bir cemiyet dahi kurulmuş ve Ahmet Rıza Efendi bu mekteplerin devamlılığını sağlamak adına maddî yardımlar toplamaya gayret etmiş, ancak yeterli olmamıştır. Bunun üzerine devlet, duruma müdahale ederek 1911 yılında Aksaray'da eğitim süresi 5 yıl iptidai, 5 yıl tali olmak üzere toplam 10 yıl olan İstanbul İnas İdâdisi adıyla bir mektep açmıştır. Ayrıca ders sürelerinin iptidai sınıflarda 40, tali sınıflarda ise 60 dakikadan oluştuğu belirtilerek Kur'an-ı Kerim, din bilgisi, ahlâk ve medeniyet bilgisi, Osmanlıca, ecnebi lisanı, hesap, hendese, cebir, tabii bilgiler, sağlık bilgisi, kimya, coğrafya, tarih, kozmografya, el işi, resim, hat, müzik, beden eğitimi, ev idaresi, çocuk terbiyesi, beyaz işleri, ipek işleri, dikiş, biçki, yemek pişirme gibi dersler okutulmuştur (Kurnaz, 1999, s. 101-102). 1912-1913 eğitim-öğretim yılında mektebe 132 öğrenci kayıt yaptırmış, yıl sonunda ise 42'si rüştiye, 114'ü de idâdî kısmında olmak üzere bu sayı 156'ya ulaşmıştır (Tümer Erdem, 2013, s. 238).

İnas idâdîsi; erkek idâdî talimatnamesine tabi olmuş, inas idâdîsi için ayrı bir talimatname hazırlanmamıştır. Ancak erkek idâdîsinden farklı olarak mektep

idaresinde hem müdür hem de müdür muavini bulunmuştur (Tümer Erdem, 2013, s. 234).

1913 yılında yapılan düzenlemeyle devletin tek inas idâdîsi olan İstanbul İnas İdâdîsi, İstanbul İnas Sultânîsine dönüştürülmüştür. Kızlar için yükseköğretimin başlamasından sonra ise bu mektebin yetersiz olduğuna kanaat getirilmiştir (Kurnaz, 1991, s. 52-53).

1.3.3. İnas Sultânîsi

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından orta öğretim alanında yaşanan gelişmelerle kızlar için açılan idâdî, sultânîye dönüşmüştür. 5 yıl iptidai, 5 yıl da tali kısım olmak üzere toplam 10 yıl eğitim vermesi plânlanan bu mektep, İstanbul İnas Sultânîsi adıyla 23 Ekim 1913 tarihinde açılmıştır (Ergin, 1977, s. 1444). Aksaray'da Redif Paşa Konağında açılan ilk inas sultânîsi 1915 yılında Sultan Abdülmecit'in annesi Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından yaptırılan binaya taşınınca adı Bezm-i Âlem İnas Sultânîsi olarak değiştirilmiştir (Unat, 1964, s. 48; Ergin, 1977, s. 1444). Bu tarihten itibaren inas sultânîlerine yenileri eklenmeye başlanmıştır. Bu kapsamda 1915 yılında Aksaray'da Selçuk Hatun İnas Sultânîsi ve yine aynı yıl Acıbadem'de Ahmet Ratip Paşa Köşkünde Çamlıca İnas Sultânîsi (Acıbadem İnas Sultânîsi), 1916 yılında Leyli ve Nehari Erenköy İnas Sultânîsi ve Kandilli'de Adile Sultan İnas Sultânîsi açılmıştır (Selçuk, 2009, s. 68.; Tümer Erdem, 2013, s. 244). Yalnız İstanbul'da açılan inas sultânîlerinin sayısı 5'e ulaşmıştır.

1918-1919 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde Dersaadet Kız Sanayi Mektebinin orta kısmı ile Selçuk Hatun İnas Sultânîsi birleştirilmiş ve eğitim öğretim faaliyetine Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi adıyla devam etmiştir. Ancak 1920 yılında İstanbul Vilayeti Tedrisat-ı İbtidâiye Meclisi ilköğretimde kullanmak için toplanan vergilerin ortaöğretim düzeyinde olan Mithat Paşa Kız Sanayi Mektebi için harcanmasını uygun bulmadığı için bu mektebin kapatılmasına karar vermiştir. Fakat uzun müddet memleketin mesleki ve teknik eğitimine katkı sağlamış olan bu mektebin kapatılmasına razı olmayan Mektep Müdiresi Fatma Zekiye Hanım ile mektebin muallimleri Maarif Nezareti nezdinde girişimlerde bulunarak mektebin Üsküdar İnas Sultânîsi adıyla ve sanat eğitimini de barındırarak devamını sağlamışlardır. Mesleki eğitimde başarılarını devam ettiren bu mektep 1927 yılına kadar eğitimine devam

etmiştir (Ergin, 1977, s. 690-691; Öztürk, 2005, s. 240-241; Tümer Erdem, 2013, s. 245).

İnas sultânîlerinin eğitimi, kısım-ı evvel (iptidai sınıflar) ve kısım-ı sani (tâli sınıflar) olmak üzere 5'er yıllık iki aşamada yapılmaktadır (Tümer Erdem, 2013, s. 273). Ders programında lisan-ı Osmanî (Türkçe), ecnebî lisanı, din dersleri, tarih, coğrafya, hesap, hendese, malûmatı tabiiye, cebir, fizik, medenî malûmat, hıfzıssıhha, kimya, kozmografya, terbiyeyi etfal, pedagoji, resim, dikiş, biçki, iktisadî beyti, beden terbiyesi ve musikî derslerine oldukça önem verildiğinden piyano dersleri yer almaktadır.

İnas sultânîlerinin 10 yıllık programına nispeten erkek sultânîleri 12 yıllık program ile daha yoğun bir eğitim sürecine dâhil edilmiştir. Bunun nedeni ise kızlar için yüksek eğitim kurumu bulunmadığından sultânîde verilen bu eğitimin yeterli görülmesidir (Ergin, 1977, s. 1444). Ancak yine de öğrencileri yüksekokula hazırlayan bir kurum olan inas sultânîlerinin açılması kızlara yükseköğretime katılmaları hususunda zemin hazırlamıştır (Koçer, 1972, s. 102). 29 Haziran 1922 tarihinde “Zükur ve İnasa Mahsus Mekâtib-i Sultâniye Müddet-i Tahsiliyesiyle Teşkilât ve Müfredat Programları Hakkında Talimatname”nin yayımlanmasıyla erkek sultânîlerinin 12 yıllık eğitim süresi 11 yıla indirilmiş, diğer taraftan inas sultânîlerinin 10 yıllık eğitim süresi ise 11 yıla çıkarılarak eşitlik sağlanmış ve birbirine uygun hale getirilmiştir (Tümer Erdem, 2013, s. 252-253).

Sultânîlerde mektebin genel idaresinden sorumlu olan bir müdür, müdüre yardımcı olmak ve vekâlet etmek için görevli bir müdür-i sâni (müdür yardımcısı), hesap memuru, kâtip, ambar memuru ve mubassır bulunmaktadır. İnas sultânîlerinde müdürler genellikle erkek, müdür-i sâni ise kadın olmuştur. Mektebin dış işleriyle müdür ilgilenirken iç işlerini müdür-i sâni takip etmiştir. Muallim kadrolarına bakıldığında kadın muallimlerin ağırlıklı olarak görev aldığını, az da olsa erkek muallimlerin de bulunduğu görülmektedir. Ayrıca kadın öğretmenler içinde gayrimüslim olanlar da mevcuttur (Tümer Erdem, 2013, s. 246-256).

İnas sultânîleri Cumhuriyet’e kadar eğitimlerine devam etmiş, Cumhuriyet sonrası ise kız liseleri adını alarak varlığını sürdürmüştür.

1.3.4. İnas Dârülfünûnu

Kızlar için Batı tarzında ilk, orta ve lise düzeyinde mektepler açılmasına rağmen yükseköğrenim veren bir kurum tesis edilmemişti. Ancak Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle kadın basını ve örgütlenmeleri eğitim hakkının kadınlar için de bir ihtiyaç olduğunu savunmuş ve çözülmesi gereken bu konu olarak gündeme getirmiştir (Arslan & Akpınar, 2005, s. 226). Bunun üzerine dönemin maarif nazırı Şükrü Bey'e İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Süleyman Paşazâde Sami Bey'in önerileri ile Dârülfünûnda "hanımlara mahsus serbest derslerin verilmesi" teklif edilmiş ve bu teklif kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. İsmail ve Sami Beyler tarafından hazırlanan ders cetvelleri ile serbest dersler Zeynep Hanım Konağı'nda 7 Şubat 1914 tarihinde verilmeye başlanmıştır (Ergin, 1977, s. 1553). Bu dersler cumartesi, pazartesi, çarşamba ve perşembe günlerinde haftada dört gün olarak düzenlenmiştir. (Gündüz, 2022) Öğrenciler bu derslere büyük ilgi göstermiş, bazen mevcut öğrenci sayısının altı-yedi yüz civarında olduğu dikkat çekmiştir (Ergin, 1977, s. 1554). Bu durum toplumda kadınların yükseköğrenime başlaması şeklinde algılanmasına neden olmuştur. Ancak kadınların katıldıkları bu dersler kurs niteliğinde olup yükseköğrenimleri için bir basamak oluşturmuştur. İnas Dârülfünûnunun açılması ile hanımlara mahsus serbest dersler son bulmuştur.

Dârülmuaallimât ve sayısı artan inas idâdisinin muallim ihtiyacını karşılamak üzere 12 Eylül 1914 tarihinde İnas Dârülfünûnu açılmıştır. Aslında dârülmuaallimâtın yeniden yapılandırılmasıyla dârülmuaallimât-ı âlî sınıfları inas dârülfünûnu adıyla öğrenim süresi de üç yıl olan Edebiyat, Riyaziyat ve Tabiiyat olmak üzere üç şubeye ayrılmıştır (Koçer, 1972, s. 104). Bu şubelere kayıtları alınacak öğrencilerin 16-25 yaş aralığında olması uygun görülmüştür (Arslan & Akpınar, 2005, s. 228). Açıldığı ilk zamanlarda dârülmuaallimât, İstanbul İnas İdâdisi ve Sultânîsi mezunları ile bu seviyedeki diğer mekteplerden mezun olanların kayıtları alınmıştır (Unat, 1964, s. 35). Ayrıca kayıt yaptıracak öğrencilerin sağlıklı olmaları ve aşı belgelerinin bulunması şartı aranmıştır. İlk öğrenci kaydı için müracaatlar ve diğer resmi yazışmalar Dârülmuaallimât-ı Âlî Müdürlüğüne yapılmıştır (Arslan & Akpınar, 2005, s. 228). Mektebin ilk yılında edebiyat şubesine 8, riyaziyata 3, tabiiyata 10 öğrenci kayıt yaptırmış ve 1917 yılında mektep ilk mezunlarını vermiştir (Kurnaz, 1991, s. 53). Mezuniyet derecelerine göre Lâmia, Âliye, Adâlet, Meliha, Seniha, Şazimend hanımlar İstanbul İnas Sultânîleri muallimliklerine, diğerleri de taşra

dârümuallimâtı müdire ve muallimliklerine tayin edilmişlerdir (Akyüz, 2014, s. 275). Yine 1917 yılında kadınlara ticaret dersleri vererek onlara iş hayatına katılma imkânı sunmak üzere Ameli Ticaret İnas Şubesi de açılmıştır. Bu şubenin eğitim süresi ise bir yıldan ibarettir (Kurnaz, 1999, s. 110; Onuk, 2004, s. 7).

İnas dârülfünûnunun edebiyat şubesinin birinci sınıfında edebiyat-ı Türkîye, kitabet-i resmiye ve hususiye, tarih-i Osmanî, tarih-i umumî, coğrafya ve etnografya, felsefe, ilm-i terbiye dersleri verilmiştir. İkinci sınıfında tarih-i edebiyat, tarih-i sanayi, ilm-i içtimaiye, ilm-i iktisat dersleri; son sınıfında ise programa ilm-i terbiye yerine kavanîn-i câriye dâhil edilmiş ve yukardaki diğer derslerin hepsi okutulmuştur.

Riyaziyat şubesinin birinci sınıfında felsefe, ilm-i terbiye, müsellesât, müsellesât-ı müstevîye, hesab-ı âli, cebir, fizik, hendese-i âliye dersleri verilmiştir. İkinci sınıfında felsefe, ilm-i terbiye, müsellesât, müsellesât-ı müstevîye, fizik, cebr-i âli, heyet-i riyazîye, hendese-i tahlilîye; son sınıfında ise hesab-ı âli, cebir, hendese-i tahlilîye, felsefe, heyet-i riyazîye, fizik, kavanîn-i cariye dersleri okutulmuştur.

Tabiiyat şubesinin birinci sınıfında tatbikat-ı kimya, ilm-i nebatat, kimya, fizik, hıfzıssıhha, ilm-i terbiye, müsellesât ve kimya-yı tahlilî dersleri verilmiştir. İkinci sınıfında fizik, ilm-i nebatat, ilm-i teşrih, tabakâtü'l-arz, felsefe, hıfzıssıhha, kimya-yı tahlilî, müsellesât, ilm-i hayvanat, ilm-i terbiye, tatbikat-ı kimya; son sınıfında ise kimya, ilm-i teşrih, kimya-yı sınaî, tatbikat-ı kimya, felsefe, hıfzıssıhha, tabakâtü'l-arz, ilm-i hayvanat, ilm-i nebatat, kavanîn-i câriye dersleri okutulmuştur (Arslan & Akpınar, 2005, s. 229-230).

İnas sultânîsi ve idâdîlerinden mezun olan öğrencilerin inas dârülfünûnuna başvurmaları, öğrenci sayısını artırmış ve İnas Dârülfünûn-u Âli artık bir sınıf olmaktan ziyade bir kuruma dönüşmeye başlamıştır (Tümer Erdem, 2013, s. 370). İnas Dârülfünûnunun Müdürü Ali Nazimâ Bey, Müdür Muavini Zahiye Hanım, Kâtibe Zehra (Celasin) Hanım'dı (Kurnaz, 1999, s. 109). Mektebin idare ve muallim kadrolarının maaşları Dârümuallimât-ı Âliye bütçesinden ödenmiştir. Ancak inas dârülfünûnu kapatılıp Darülfünûn'a aktarılınca maaşlar da Dârülfünûn bütçesinden karşılanmıştır (Tümer Erdem, 2013, s. 386).

Mektep binasının Ticaret Mekteb-i Âlisine tahsis edilmesi üzerine inas dârülfünûnu 1918-1919 eğitim-öğretim yılında öğrencileri ve idaresi ile Dârülfünûn'a aktarılmıştır. Böylece kızlar ve erkekler aynı binada eğitim almaya başlamış ancak

eğitim-öğretim vakitleri iki kısma ayrılarak kızlar öğleden sonra derslerine gitmişlerdir. Bu durum toplumda farklı fikirlere yol açmış olup bir kesim kızlarla erkeklerin farklı saatlerde eğitimini eleştirirken diğer bir kesim ise kızlarla erkeklerin aynı binada bulunmalarının bile uygun olmadığını savunmuştur. Bunların yanı sıra derslerde de sıkıntılar meydana gelmiş, özellikle uygulamalı derslerde süre sıkıntısı yaşanmıştır. Bu problemi çözüme kavuşturmak için Meclis-i Müderrisîn kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim almalarının mecburi olduğunu 10 Eylül 1919 tarihinde Maarif Nezaretine bildirmişse de bu karar reddedilmiştir (Tümer Erdem, 2013, s. 371-372). Özellikle tıp fakültesinin ikili öğretime uygun olmayacak yoğunluğu ve zorluğu nedeniyle karma eğitim mecburiyeti diğer fakülte'deki öğrencilere emsal olmuş, kız öğrenciler direniş göstererek erkek öğrencilerle birlikte derse girmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Dârülfünûn İdaresi, 16 Eylül 1921 tarihinde ortak ders yapılmasını onaylamak zorunda kalmış ve böylece karma eğitime geçilmiştir (Gündüz, 2022,).

Hanımlara mahsus serbest derslerin verilmeye başlanması, inas dârülfünûnunun açılması ve son olarak karma eğitime geçilmesi ile eğitim alanında kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olması önemli oranda sağlanmıştır. Tüm olumsuz eleştirilere rağmen kadınların eğitimlerine devam etme konusundaki ısrarları ve bu alanda gösterdikleri başarılar yaşanan gelişmeleri müspet etkilemiştir.

II. BÖLÜM

İNAS RÜŞTİYELERİN KURULMASI VE YAYGINLAŞMASI

2.1. İnas Rüştîyelerinin Kurulması

Rüştiye mekteplerinin açılış süreci II. Mahmut zamanının sonlarına denk gelmektedir. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde birçok alanda yenilik hareketine girilmiş, devlet ve toplum hayatında reformlar yapılmıştır. Bu ıslahatlar yapılırken eğitim de ihmal edilmemiştir (Demirel, 2002, s. 44). 1838 yılında ziraat, bayındırlık, sanayi gibi konularla ilgilenmek üzere Meclis-i Umûr-ı Nafia kurulmuş, maarif de buraya bağlanmıştır (Altınova, 2010, s. 23). Sultan II. Mahmut, kurmayı planladığı yeni eğitim kurumları için Meclis-i Umûr-ı Nafia'ya bu eğitim kurumları hakkında bir layiha hazırlatmıştır. Buna göre, eğitim vermekte olan sıbyan ve mahalle mekteplerinin düzeltilmesi ve onlara bağlı yeni ve ikinci sınıf mahiyetinde mekteplerin açılması konusu ele alınmıştır (Demirel, 2002, s. 44). 5 Şubat 1839 (H. 21 Zilkade 1254) tarihinde Meclis-i Umûr-ı Nafia tarafından hazırlanan bu layihada eğitimde ıslahat yapılmasının hayati öneme sahip olduğu ve hatta memleketin yegâne kurtuluş yolunun eğitimden geçtiği vurgulanmıştır. İlk mekteplerin ıslah edilip devam mecburiyeti olması gereğinden bahsedilmiş ve sıbyan mekteplerinin devam niteliğinde olacak ikinci sınıf (sınıf-ı sani) seviyesinde mektepler açılmasına karar verilmiştir. İkinci sınıf seviyesinde tesis edilecek bu mekteplere rüştiye adı verilmiştir (Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nafi, 2001, s. 3-7). Layihada Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinde eğitim ve ilmin yüksek olduğu ancak daha sonra bazı nedenlerden ötürü bozulduğunu ve düzeltilmesi amacıyla harbiye, bahriye, mühendislik, tıp alanlarında yeni mekteplerin tesis edileceği belirtilmiştir. Ancak ilk mekteplerin önemi vurgulanarak bu mekteplerin düzeltilip verimli hale getirilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Aksi takdirde yüksekokullara giden öğrencilerin temel bilgilerden yoksun kalarak okuduğunu anlayacak kadar Türkçe bilgisine dahi sahip olamayacakları ifade edilmiştir. Bu da haliyle yüksekokulların başarısını olumsuz etkileyecektir. Layihada

yer alan temel konulardan bir diğeri de rüştiyelerdir. Sınıf-ı sani olarak adlandırılan rüştiyelere bir veya iki kere Kur'an-ı Kerim'i hatmetmiş ve ilm-i hal okumuş öğrencilerin alınacağı; alınan öğrencilere ise rüştiyede Türkçe, tuhfe ve nuhbe, sübhan-ı sıbyan, Birgivi risalesi ve bazı ahlak kitapları, hat ve kitabet derslerinin verileceği kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu mektebi bitiren öğrencilere başarı ve yeteneklerine göre tercih ettikleri yüksekokullardan birinde eğitim alma kolaylığı sağlanacağı belirtilmiştir. Hazırlanan bu layiha Dâr-ı Şûrâ-ı Bâb-ı Alî ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kurumlarınca incelenmiş ve gerekli düzenlemeler yapılarak son hali padişah II. Mahmut'a sunulmuştur (Kodaman, 1991, s. 6; Demirel, 2002, s. 45-46). Bu dönemde eğitim ile ilgili bir rapor hazırlanması ve bu raporun titizlikle incelenmesi, dönemin yöneticilerinin eğitim konusuna verdikleri önemi göstermektedir.

Sıbyan mektepleri *birinci sınıf* olarak ifade edilirken yeni açılacak bu mekteplere *ikinci sınıf* denilmiş fakat Sultan II. Mahmut ikinci sınıf ifadesini beğenmeyerek bu mekteplerde okuyan öğrencilerin ancak mezun olduktan sonra rüştlarini ispat edeceklerini düşünerek söz konusu mektebe rüştiye² adını vermiştir (Ergin, 1977, s. 384). Bu mekteplerdeki çalışmaları yürütebilmek amacıyla 1838 yılında Mekâtib-i Rüştiye Nezareti³ kurulmuş ve nazır olarak İmamzade Esad Efendi tayin edilmiştir (Öztürk, 2008, s. 300; Sungu, 1941, s. 212). Mekâtib-i Rüştiye Nezaretinin kurulması, Osmanlı Devleti'nin geleneksel eğitim-öğretim sisteminden farklı olarak modern eğitimin teşkilatlanmasında ve modern eğitim kurumlarının tesis edilmesinde son derece önem taşımaktadır (Altınova, 2010, s. 27). Bu gelişmeler ışığında rüştiye mektepleri hemen kurulamamış ancak sekiz yıl sonra tesis edilebilmiştir (Sungu, 1941, s. 213). Kurulamamış olan bu rüştiye mekteplerine karşılık 1839 yılında memur yetiştirmek amacıyla rüştiye seviyesinde eğitim veren Mekteb-i Mâarif-i Adlî adıyla bir mektep tesis edilmiştir. Bu mektep Sultanahmet Camii çevresinde açılmış olup "Maârif-i Adliye" ve "Ulûm-ı Edebiye" isimleriyle iki şubeye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde açılmış olan orta dereceli ilk mektep, mekteb-i rüşti sayılmaktadır. Aynı tarihte Mekâtib-i Rüştiye Nezareti tesis edilmiş, bu nezaretin yetki alanı sıbyan ve rüştiye mektepleriyle sınırlandırılmıştır (Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nafi, 2001, s. 23-25; Kodaman, 1991, s. 8; Akyıldız, 1993, s. 226).

² Hatt-ı Hümayun'da "Mekâtib-i Rüştiyeye ait nizamnamenin Takvim-i Vekâyî'de yayımlanması" ifadesi yer almakta olup resmi yazışmalarda da Mekâtib-i Rüştiye teriminin kullanıldığı görülmektedir (BOA, HAT, 494/24232).

³ Unat; Mekâtib-i Rüştiye Nezâretini bugünkü anlamda bir bakanlık olarak değil, Evkâf Nezâreti bünyesinde bir müdürlük olarak ifade etmektedir (Unat, 1964, s. 18).

1845 yılında Sultan Abdülmecit eğitim sürecinin gidişatından memnun olmadığını, reformların hızlanması ve başarılı olmasının eğitimle sağlanacağına dikkat çekmek için bir hattı hümayun yayımlamıştır (Akyıldız, 2012, s. 68). Bu hatt-ı hümayunda “... *Bu din ve dünya işlerinde halkın bilgisizliğinin giderilmesine bağlı bir iştir. Bu da bilim ve fenler ile sanayinin kaynakları olan gerekli mekteplerin düşünülüp açılması ile mümkündür. Benim için işlerin en önemlisi budur. Bu nedenle ülkenin uygun yerlerinde gereken mektepler açmak suretiyle kamu eğitimi vermenin çaresine bakılsın*” ifadelerine yer vermiştir (Binbaşoğlu, 2014, s. 120-121). Buna göre; yapılan reformların insanlara gerekli eğitim verilip belirli bir alt yapıya sahip olmaları sağlanarak etkili olabileceği, aksi halde yapılan yeniliklerin sadece isim değişikliğinden öteye geçemeyeceği belirtilmiştir. Bu bağlamda konu Meclis-i Vâlâ’da tartışılmış ve mekteplerin düzenlenmesi ile konunun ayrıntılarını görüşmek amacıyla bir Meclis-i Muvakkat kurulmasına karar verilmiştir (Akyıldız, 1993, s. 229). Nitekim (4 Rebîlülahir 1261) 12 Nisan 1845 tarihinde Meclis-i Maârif-i Muvakkat adıyla geçici bir meclis kurulduğu resmî gazetede ilan edilmiştir (Mahmud Cevat İbnü’ş Şeyh Nafi, 2001, s. 25). Meclis tarafından hazırlanan raporda sıbyan mekteplerinin ıslahı, orta dereceli rüştiye mekteplerinin dini usuller çerçevesinde herkes için zorunlu olan ilim ve fennin günün ihtiyaçlarına uygun ve faydalı olacak şekilde düzenlenmesi, ayrıca yüksek ilim tahsil edilecek bir Darülfünûn kurulması gerekliliği de ifade edilmiştir. Bu üç aşamalı mekteplerin oluşumunu tamamlamak, nizam ve talimatını meydana getirmek ve yapılan işleri takip üzere daimî bir Meclis-i Maârifin kurulması teklif edilmiştir (Mahmud Cevat İbnü’ş Şeyh Nafi, 2001, s. 27-28; Akyıldız, 2012, s. 68). Meclis-i Maârif-i Muvakkatın aldığı kararları gerçekleştirmek amacıyla 27 Haziran 1846 tarihinde Meclis-i Maarif-i Umûmiye kurulmuş, böylece Meclis-i Maârif-i Muvakkatın görevi sona ermiştir (Demirel, 2002, s. 53).

Rüştiye mekteplerinin açılış sürecinde tesis edilen, yukarıda da bahsedilen kurumlar Osmanlı Devleti’nin eğitim sisteminde büyük etkiye sahip olan ulemanın etkisini giderek azaltmış, medrese merkezli eğitimden uzaklaşarak modern ve çağdaş kurumlarla genel anlamda maarifin modernleşmesinde önem taşımışlardır. Daimî meclis statüsü ile kurulan Meclis-i Maârif-i Umûmiye, Osmanlı Devleti’nde devlet kuruluşları içinde eğitim işlerinden doğrudan sorumlu ilk kuruluştur. Bu durum Osmanlı eğitim tarihi açısından önem arz etmektedir (Unat, 1964, s. 19; Kodaman,

1991, s. 11). Meclis-i Maârif-i Umûmiyenin kuruluş amacı ve asıl görevi, geçici mecliste alınan kararları tüm detaylarıyla ele almak ve memleketin eğitim ile ilgili konularını müzakere ederek gereken reformları yapmaktır (Kodaman, 1991, s. 11).

Meclis-i Maârif-i Umûmiye karar organı niteliği taşıdığından, aldığı kararları uygulayacak ve denetleyecek yürütme yetkisine sahip değildir. Bu nedenle hem yürütme yetkisine sahip olan hem de Evkaf Nezareti yönetimi altında bulunan mektepleri ayrı bir idareye bağlamak amacıyla Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulması gündeme gelmiştir (Unat, 1964, s. 19; Kodaman, 1991, s. 12). Bunun üzerine 31 Aralık 1846 tarihinde Mekatib-i Rüştîye İdaresi değiştirilerek yerine sıbyan mekteplerinin idaresini de içine alan Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmuş; nazırlığa Esad Efendi, muavinliğine de Kemal Efendi getirilmiştir (BOA, İ.DH, 134/6903; Demirel, 2002, s. 53). Osmanlı Devleti'nde yayılması planlanan rüştiye mekteplerinin ivme kazanması Mekatib-i Umumiye Nezaretinin kurulmasının ardından gerçekleşmiştir. Dolayısıyla nezaretin kurulduğu tarih, rüştiyeler için önem arz etmektedir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 31).

Mekatib-i Umumiye Nazırı Esad Efendi ve Muavini Kemal Efendi'nin alınan karar gereği ilk olarak mekteplerin vakıf gelirleri, yer ve mevkilerine göre sıbyan ya da rüştiye mektebi olacağını tespit etmek ve bu mektepleri ayırt ederek düzene sokmak, yaşanan aksaklıklarla yapılması gerekli işleri meclise bildirmek görevleri ile işe başlamaları kararlaştırılmıştır. Mekteplerin süreleri ve alınacak öğrencilerin nitelikleri de belirlenmiştir. Bu karara göre sıbyan mekteplerine 6-10 yaş arası çocuklar, rüştiye mekteplerine ise 10 yaşın üzerinde bulunan çocukların devam etmesi kararı alınmıştır. Ayrıca velilerin de 6 yaşını doldurmamayan 4 veya 5 yaşındaki çocukları sıbyan mekteplerine kaydettirmeleri mümkün kılınmıştır. Ancak 6 yaşını geçmesine rağmen çocuğunu mektebe göndermeyen velilerin cezalandırılması, bu ve buna benzer durumların araştırılması ve Meclisi-i Maârif'e bildirilmesi için memurlar görevlendirilmiştir. Her iki mektep öğrencilerine de öğrenim süreleri sonunda sınavlar yapılarak başarılı olmayanların bir süre daha mektebe devam etmeleri uygun görülmüştür. Rüştiye mekteplerinde, sıbyan mekteplerinde okutulan derslere nazaran biraz daha üst seviyeden Birgivi risalesi, sarf ve nahv derslerinin okutulması kararlaştırılmıştır (Akyıldız, 1993, s. 235-236.; Demirel, 2002, s. 54).

Esad Efendi, Mekatib-i Umumiye Nezaretindeki görevini yalnız bir sene icra edebilmiştir. Meclis-i Maarif-i Umumiye Reisi Emin Paşa'nın Rumeli Ordusu

Müşirliğine tayin edilmesi üzerine Esad Efendi kendi isteğiyle Emin Paşa'nın yerine getirilmiştir. Mekatib-i Umumiye Nezareti ise müdürlüğe dönüştürülmüş, müdür olarak da daha önce muavinlik görevini icra eden Kemal Efendi görevlendirilmiştir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 33; Ergin, 1977, s. 441). Kemal Efendi'nin bu göreve getirilmesi rüştiye mektepleri için bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim ilim ve irfan sahibi bir kişi olarak işinin ehli görülen Kemal Efendi modern rüştiye mekteplerinin kurulması, yaygınlaşması ve modern usullere uygun bir eğitim verilmesinde büyük rol oynamıştır (Cücük, 2020, s. 57). Açılan ilk rüştiyelerin masraflarına kendi bütçesinden katkıda bulunması, ayrıca bu mektebin ilk muallimlerinden olup Farsça dersi muallimliği yaparak model oluşturacak bir öğretim düzeni sağlaması, görevini layıkıyla yaptığını göstermiştir (Cücük, 2020, s. 59). Kemal Efendi örnek bir öğretim programı oluşturmasından dolayı Mekâtib-i Umumiye Müdürlüğü görevine getirilmiştir (Cücük, 2020, s. 29).

1847 yılında ilk olarak İstanbul'da Davud Paşa, Bayezid, Üsküdar, Tophane ve Bâbiâli civarında Ağa Camiinde olmak üzere 5 adet rüştiye mektebi açılmıştır (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 54). Davud Paşa Mektebi model rüştiye mektebi olarak düşünülmüş; usul-i cedide göre Arapça, Farsça, hesap ve coğrafya okutularak altı ayda altı yıllık bir eğitim ile öğrenciler tahsillerini gerçekleştirmişlerdir (BOA, İ.DH, 175/9470). Yeni usullere göre aldıkları eğitimlerden 11 Temmuz 1848 tarihinde⁴ padişahın huzurunda sınav yapılan öğrenciler başarı göstermiş, bunun ardından halkta büyük ilgi oluşmuş ve mektebin mevcudu 100 öğrenciyi aşmıştır. Böylece yeni derslikler açmak mecburiyetinde kalınmıştır (BOA, İ.DH, 175/9411; Ergin, 1977, s. 444; Demirel, 2002, s. 54). Sayısı artan rüştiye mekteplerinin muallim ihtiyacını gidermek için 16 Mart 1848 tarihinde bir dârülmuallîn tesis edilmiştir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 35-36; Ergin, 1977, s. 443). Gelişmeler ışığında mekteplerin yaygınlaşması devam etmiş, 1850 yılında İstanbul'da rüştiye sayısı 6'ya çıkmış, öğrenci mevcudu ise 870'e ulaşmıştır (Demirel, 2002, s. 55).

Yukarıda da bahsedildiği üzere rüştiye mekteplerinin tesisi ve bu süreçte maarif teşkilatının yapısında meydana gelen gelişmeler hakkında bilgiler aktarılmıştır. Bu aşamada Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlayan dönemde değişim

⁴ Padişahın katılımıyla yapılan bu imtihan sonrasında öğrencilerin başarıları gözlemlenmiş, bu konuda Kemal Efendi'nin maharet ve gayretleri takdir edilerek kendisine nişan verilmiş ve müdürlük unvanı tekrar nazırlığa yükselmiştir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 54).

rüzgarı ile sosyo-kültürel alanda kadının toplumsal hayata ve eğitim hayatına girişinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Güven, 2001, s. 62). Tanzimat ile başlayan reform çalışmaları ve Avrupa'nın etkisiyle eğitimde modernleşme çabası bağlamında kızlar için de rüştiye derecesinde mekteplerin açılmasını gündeme getirmiştir (Çakır, 2016, s. 297).

Rüştiye mekteplerinin kuruluş ve yaygınlaşma sürecine büyük katkı sağlayan Kemal Efendi, kızların eğitime katılması gereğini de şöyle ifade etmiştir “... *Osmanlı Devleti’ni dinç ve sağlam bir halde ayakta tutacak şey umumi terbiyenin (genel eğitimin) düzeyin arttırılmasıdır. Şimdiye kadar açılan resmi mektepler erkeklere daha çok hak tanımıştır. Kız ve erkekler bu nimetten eşit şekilde yararlanmalıdır. Kadınların daha iyi bir eğitim görmesi, çocuklarını daha iyi yetiştirmelerine yardımcı olacaktır. Bu kuralı yaymak için kızların yeni eğitim sistemiyle eğitilmesi gerekir. Kız çocukları olanların durumu bilmeleri ve kızlarını bu mektebe yollayıp gereken eğitimi yaptırmaları uygun olur.*”

Kemal Efendi'nin dışında dönemin aydınları ve devlet adamlarının da kızların eğitimine verdikleri destek çok önemlidir. Maarif Nazırlığı görevinde bulunmuş olan Saffet Paşa'nın imzasını taşıyan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kızlara eğitim hakkı tanınmış, bu eğitimin zorunlu olması ve bir üst öğrenim kurumu olan rüştiye ve dârülmuallimâtın açılmasına yönelik hükümler resmî belgede yer almıştır (Güven, 2001, s. 62-63).

Yine Tanzimat Dönemi'nin fikirlerine yön veren felsefi öğretilerine katkı sağlayan ve önemli devlet adamlarından biri olan Sadık Rıfat Paşa, inas rüştiyeleri açılmadan önce kızlara verilmesi gereken eğitimin üzerinde durmuştur. Rıfat Paşa; kızlarda bulunması gereken ahlak, huy güzellikleri, edep, terbiye gibi meziyetlerin hüsnü terbiyenin verilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Annelerin; çocuklarına dini ve ahlaki terbiyelerini doğdukları andan itibaren aktaracaklarını, millete hizmet edebilecek düzgün insanlar yetiştirmelerini ve anne kucağının mektep olduğunu bildirmektedir (Somel, 2000, s. 225). Nitekim Namık Kemal; cahil olan bir anne cahil çocuklar yetiştirir, bu nedenle kadınların uygun bir eğitim görmelerinin Osmanlı toplumunun da ilerlemesini sağlayacak gerekliliklerden biri olarak görür (Akyüz, 1999, s. 13).

Kız çocuklarının modern eğitim almaları ve bu eğitimlerine devam etmeleri yolunda zemin oluşturulurken 8 Nisan 1847 Talimatnamesi ile sıbyan mekteplerinde bir arada eğitim görmekte olan kız ve erkek çocuklar, usul ve terbiyeye aykırı olması nedeniyle birbirlerinden ayrılıp ayrı mekteplerde öğrenim görmeye başlamışlardır. Bu uygulama, talimatnamenin dokuzuncu bendinde yer alan maddede şu şekilde yer almaktadır: *“Bazı sıbyan mekteplerinde erkek ve kız çocuklar bir yerde karışık oturtulmaktadır. Oysa bu uyulması gereken yüce usul ve terbiyeye aykırıdır. Bu nedenle hoca efendiler, kızların sıralarını erkeklerinkinden ayırıp erkeklerin kızlarla aşırı sohbet edip onlara karışmamalarına çok dikkat etmelidirler”* (Akyüz, 1994, s. 6). Aynı zamanda talimatnamede rüştiyeler ile ilgili de bilgi verilmiş; rüştiye eğitimi, temel eğitim kurumu olarak kabul edilen sıbyan mekteplerine ilave iki yıl olarak belirtilmiştir. Sıbyan mektebini bitirenlerin bilgilerini arttırmak için rüştiyelere devam etmeleri zorunlu tutulmuştur (Unat, 1964, s. 38). Her ne kadar 1838 yılında açılmaları planlansa da rüştiye mektepleri Ahmet Kemal Efendi’nin bireysel çabalarının da etkisiyle Tanzimat Dönemi’nin sonuna doğru yaygınlaşmaya başlamıştır (Cüçük, 2020).

Maarif Nezareti tarafından Sadaret Makamına gönderilen 10 Kasım 1858 tarihli yazısında iki husustan bahsedilmektedir. İlk olarak eğitimin önemine vurgu yapılarak *“her devlet ve milletin mutluluğu toplumdaki fertlerin cahilliğinin ortadan kaldırılmasına bağlı olup ve çocukların hüsnü terbiye ve tahsilleriyle ilerleyecekleri”* ifade edilmiştir. Mahalle mekteplerinin on üç daireye ayrıldığı ve her dairede bulunan mekteplere merci olmak üzere merkez bir mektep meydana getirilerek bu mekteplerin düzenleri ve verdikleri eğitimler kontrol edilip istenilen mertebeye yükseltilmesi, bu çerçevede her daim çocukların eğitimlerinde ilerlemelerinin amaçlandığı belirtilmektedir. İkinci olarak mahalle mekteplerinde erkek ve kız çocukların bir arada bulunmalarında bazı mahsurlar olması ve istenilen şekilde terbiye edilememeleri nedeniyle kızlar için ayrı mektepler tahsisıyla emin ve ehliyetli hocaların tayin olunmasının gerekli olduğu bildirilmektedir. Bu gerekçelerden ötürü başlangıç olarak büyük masraflardan kaçınarak Sultanahmet’te bulunan 26 adet sıbyan mektebinin erkek ve kız mektebi olarak ayrılması, yine Sultanahmet’te bulunan Cevri Usta (Kalfa) Mektebinin ise kızlara mahsus sanayi eğitimi için müstakil inas rüştiyesine dönüştürülmesi için müsaade istenmiştir. Sadrazamın erkeklere verilen ve günden güne ilerlemekte olan eğitimin kızlara da verilmesinin önemli olduğunu ifade eden

müspet görüşüne Maarif Nezaretinin yazısı da eklenerek padişah oluruna sunulmuştur (BOA, İ.DH, 417/27616). Sonuç olarak Sultan Abdülmecit'in oluruyla Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştîyesi 1859 tarihinde açılmıştır (Unat, 1964, s. 43; Akyüz, 2014, s. 164; BOA. A.}MKT.NZD, 287/97). Mektep binasının Sultanahmet'te bulunması nedeniyle Sultanahmet (At Meydanı) İnas Rüştîyesi olarak da anılmaktadır (Akyüz, 1999, s. 14).

Tanzimat Dönemi'nde eğitimin yapılanmasıyla kızların eğitimi de modern eğitim planlanmasında yer almış, dönemin aydın ve devlet adamlarının da öncü fikirleriyle kızlara sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim verecek olan ilk inas rüştîyesi açılmış, böylece kızlar rüştîyeye gitmeye başlamıştır (Akyüz, 1999, s. 14).

Kızların eğitim hayatlarına devam edebilmelerine vesile olan ilk inas rüştîyesi Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştîyesi hakkında dönemin gazetelerinde haberlere yer verilmiştir. Bu haberlerde öğrencilerin durumu paylaşılmış; kimi zaman devletin kız çocuklarının eğitimlerine devam etmeleri yönünde teşvikte bulunulmuş, kimi zaman da muallimler hakkında bilgiler yer almıştır. Ceride-i Havadis gazetesinin 21 Nisan 1860 tarihine ait haberinde 1859 yılında inas rüştîyesine dönüştürülen Cevri Usta (Kalfa) Mektebinde eğitim-öğretim görmekte olan kız çocuklarının heyet-i imtihaniye huzurunda sınava tâbi tutuldukları ve bu öğrencilerden Rasime, Behiye ve Fatma Hanımların hesap ve nakış derslerinde üstün başarı gösterdiklerinden, öğrencilerin başarılarını takdiren ve diğer öğrencileri de teşvik etmek amacıyla Maarif Nezareti tarafından her birine birer adet dikiş takımı hediye edildiğinden bahsedilmiştir (Ceride-i Havadis, H. Selh-i Şaban 1276/M. 22 Mart 1860, no: 980, sayı: 89).

Takvim-i Vekayi'de 1862 yılında yapılan resmi bir ilan ile mektebe gitmenin erkek ve kız çocuklarına farz olduğu, eğitim ile kadınların dini ve dünyevi bilgilere sahip olup eşlerine itaat edecekleri ve haram edilenden sakınma, terbiyeli olmaları, iffetlerini koruyabilecekleri anlatılmaktadır. Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştîye Mektebinde kız çocuklarının eğitime önem verildiği, emin ve ehliyetli muallimlerin görevlendirildiği ve usûl-i cedide üzere eğitim yapıldığı ifade edilmiş, mektebe ailelerin çocuklarını göndermeleri için teşvikte bulunulmuştur (Takvim-i Vekayi, H. 26 Zilhicce 1278/M. 24 Haziran 1862, no: 649 sayı: 135; Mahmud Cevat İbnü'ş Şeyh Nafi, 2001, s. 67). Böylece devlet resmi yayın organı ile kızların eğitimi konusunda destekleyici görüşünü belirtmiştir.

Takvim-i Vekayi'nin başka bir nüshasında Sultanahmet'te bulunan Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştîyesi Muallimi Hüseyin Efendi'nin çevre mahallelerdeki çocuklar arasından seçtiği yüz tane kadar kız çocuğuna en iyi biçimde eğitim ve öğretim verdiği ve ayrıca o yıl yapılan imtihanlarda öğrenimini tamamlayan on bir öğrencinin mezun olduğu haberine yer verilmiştir. Bundan dolayı gayret ve başarısı nedeniyle Muallim Hüseyin Efendi'nin maaşına 100 kuruş zam yapılmıştır (Takvim-i Vekayi H. 2 Recep 1289/M. 5 Eylül 1872, no: 1515, sayı: 44). Gazetede yayımlanan bu haberle hem muallimler onore edilmiş hem de mektebin ve öğrencilerin başarıları aktararak halk teşvik edilmeye çalışılmıştır.

İnas rüştîyeleri açıldığı dönem bu rüştîyelerin yaygınlaşmasının önündeki en önemli engellerden birisi, kadın muallimeye olan ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, nakış dersi dışındaki derslerin erkek muallimler tarafından verilmesi ile karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak bu durum başka bir önemli gelişmeye vesile olmuş ve kadın muallime ihtiyacını karşılamak amacıyla 1870 senesinde dârülmuallimât açılmıştır. Böylece inas rüştîyelerinin sayıları artarak İstanbul dışında vilayet ve kasabalarda da yayılmaya başlamıştır (Unat, 1964, s. 44). Bu kapsamda Meclis-i Maarifte düzenlenen mazbatada erkek çocuklara ait rüştîye mekteplerinin çoğaltılması ve kız çocuklarının talim ve terbiyesi için gerekli her türlü fedakârlığın yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Erkekler ve kızlar için cüzi masraflarla başka başka mektepler ihdas edileceği ifade edilmiştir (BOA, BEOAYN.d, 1068/845, lef. 159; BOA, ŞD, 205/20).

2.2. İnas Rüştîyelerinin Yaygınlaşması

İlk inas rüştîyesinin açılmasının ardından bu rüştîyelerin de erkek rüştîyeleri gibi yaygınlaştırılması amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda ilk adım 1869 tarihinde yayımlanacak olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanırken atılmıştır. 1869 yılında yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı eğitim sistemi, Fransız eğitim sistemine göre yeniden düzenlenmiştir. Bu tarihe kadar da var olan Fransız etkisi, bu nizamnameyle zirveye ulaşmış ve Cumhuriyet'e kadar devam etmiştir (Öztürk, 2014, s. 174).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin hazırlık sürecinde kadın eğitimi üzerinde de durulmuştur. Bu süreçte 1866 tarihinde Maarif Nezareti tarafından sıbyan ve rüştîye mekteplerinin sayılarının artırılması, çalışan personel ve çeşitli ihtiyaçlar için ödenen

paraların miktarı gibi hususlarda bir rapor hazırlanmıştır (BOA, MVL, 879/12). Akabinde 1867 tarihinde Fransa tarafından da bir rapor hazırlanarak Bâb-ı Alî'ye sunulmuştur. Bu süreçte özellikle inas rüştiyeleri üzerine yoğunlaşılmasında Fransa'nın vermiş olduğu notanın da etkisi olmuştur. Ayrıca Fransa 16 maddelik bir rapor hazırlamış ve bunların tatbiki noktasında 22 Şubat 1867'de Bâb-ı Alî'ye bir muhtıra vermiştir. Fransız Diplomat Engelhardt, hazırlanan raporun eğitimle ilgili maddelerinin dönemin Fransız Milli Eğitim Bakanı Victor Duruy'a hazırlatıldığını iddia etmiştir (Engelhardt, 2017, s. 483). Victor Duruy'un Fransa'nın eğitiminde yaptığı düzenlemeler ve çalışmaları bu iddiayı destekler niteliktedir. Raporun eğitim hususuna ilişkin Avusturyalı Diplomat Anton Von Prokesch'in gözlemleri de dikkate şayandır. Kadınlarla ilgili meselelerde ise son derece hassas bir yaklaşımın gerekliliği üzerinde duran Prokesch; düşüncelerini, *“Avrupalı kadınların özgürleşmesi, Türkler tarafından bir ilerleme olarak değil, aksine bir skandal olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, kadınların toplumsal konumunu iyileştirme girişimleri dikkatle ve özenle ele alınmalıdır”* sözleri ile ifade etmiştir (De Testa, 1892, s. 423). Bu sözler, ilgili tarihte kadınların eğitimi noktasında Osmanlı'nın veya Müslümanların bakış açısının anlaşılması noktasında önem arz etmektedir. Bu sözler kadınların maarif seferberliğinde ihmal edilmesi ve bu konudaki geleneksel-kültürel başka engellerin varlığı hususunda yabancı devletlerin ifadesidir. Ancak kız çocukların modern eğitim sistemi içerisinde değerlendirilmesi noktasında bu tarihten itibaren ciddi gelişmeler meydana gelmiştir.

1868 yılında gelindiğinde Şura-yı Devlet Maarif Dairesinin kurulmasıyla dairenin müzakere kayıtları da tutulmaya başlanmıştır. Söz konusu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere rüştiyelerin sayısının artırılmasına yönelik yoğun çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda 3 Haziran 1868'de yapılan bir müzakerede İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de (Galata, Eyüp ve Üsküdar) bulunan rüştiye mekteplerinin artık yetersiz kaldığından hareketle bazı mevkilerde yenilerinin inşası, kızlara mahsus rüştiyelerin ise üç senede on beşe çıkarılması, yıllık bütçe elvermediğinden şimdilik beş tanesinin faaliyete geçirilmesi Maârif Nezareti tarafından talep edilmiştir⁵. Kızlara rüştiye

⁵ Bu konu aslında Şûrâ-yı Devlet'in kurulduğu ilk günlerde henüz daireler oluşmadan müzakere için gönderildiği tahmin edilmektedir. Çünkü H. 2 Muharrem 1285 tarihli bir vesikada konunun daha önce Şûrâ'da müzakere edilip bir Encümen-i Hass-ı Vükela'da müzakere edildiği belirtilmektedir. Fakat şu var ki konu vükelada müzakere edilmesine rağmen Şûrâ-yı Devlet daireleri oluşturulduktan sonra müzakere süreci baştan başlatılmış ve Maârif Dairesi'ne havale edildikten sonra 4 ayrı müzakere gerçekleşmiştir (BOA, A.}MKT.ŞD, 3/92).

yapılması hususunda ise şimdilik birinci derecedeki mekteplerin tefrikiyle (kız-erkek olarak ayrılmasıyla) yetinilmesi noktasında düşünceler ifade edilmiştir (BOA, ŞD.d, 1978/29). İstanbul ve taşrada kız ve erkeklere yönelik yapılacak mektepler konusu 11 Ağustos 1868'de ikinci kez müzakere edilmiştir. Bu müzakereye dönemin Maârif Nazırı Safvet Paşa'nın da katıldığını belirtmek gerekir. Nezaret, İstanbul'da birçok sıbyan mektebi varken sadece iki rüştiye olduğunu (Beşiktaş ve Beylerbeyi'nde) ve bu mekteplerinin artık ihtiyacı karşılamada yetersiz kaldığını belirtmiştir. Nezaret, istidasında kızların durumuna da değinmiş, her biri 50-60 öğrenci kapasiteli 15 rüştiye mektebinin kurulması gerektiğini fakat bunların inşa masrafı külfetli olacağından bu sene 5 tanesinin ve 3 senede içerisinde tamamının açılmasını teklif etmiştir. Bu mektepler 3 sene içerisinde tamamlanacağından halihazırda inşaatına başlanılan 5 tanesinin yetmeyeceği tahmin edilerek İstanbul'da birçok farklı sebepten dolayı kapalı kalmış olan sıbyan mekteplerinden binası ve konumu elverişli olanlarının bu kız çocuklarına geçici olarak tahsis edilmesi istenmiştir (BOA, ŞD.d, 1978/101).

Maârif Dairesi müzakere karar mazbatasına *her heyet-i devletçe ilm û maârifet medâr-ı terakki-yi medeniyet olduğundan...* diyerek başlamış, her ne kadar devlet tarafından eğitimin yaygınlaşması adına birçok paralar harcanmış ve bu uğurda birçok rüştiye mektebi açılmışsa da bunun günümüz şartlarında yetersiz kaldığı ikrar edilmiştir. Bu doğrultuda memleketin her tarafında erkeklere mahsus rüştiye mekteplerinin çoğaltılmasının elzem hale geldiği gibi kız çocuklarının talim ve terbiyeleri için de aynı mekteplerin açılması gerekliliği dairece vurgulanmıştır (BOA, ŞD.d, 1978/101).

Mayıs 1869'da Dersaadet'te bulunan bazı mekteplerden yedi tanesi seçilerek kızlara özgü rüştiye mektebine dönüşmesine yönelik karar alınmış ve böylece Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüştiyesi ile birlikte inas rüştiye sayısı 8'e ulaşmıştır. İnas rüştiyesine dönüştürülen mektepler ve yeni açılan inas rüştiyelerinin isimleri Tablo 1'de yer almaktadır (BOA, İ.ŞD, 14/637).

Tablo 1
1869 yılında İstanbul'da açılan inas rüştiyeleri

İnas Rüştiye Mektebine Dönüştürülen Mektepler	Yeni Açılan İnas Rüştiye Mektepleri
Valide Sultan Mektebi	Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi
Süleyman Paşa Mektebi	Üsküdar İnas Rüştiye Mektebi
Beyhan Sultan Mektebi	Mahmut Paşa İnas Rüştiye Mektebi

İbrahim Sarım Paşa Mektebi
Yusuf Paşa Mektebi
Valide Sultan Mektebi
Hani Hatun Mektebi

Şehzade Başı İnas Rüştîye Mektebi
Aksaray İnas Rüştîye Mektebi
Atpazarı İnas Rüştîye Mektebi
Eski Ali Paşa İnas Rüştîye Mektebi

Yeni açılacak olan inas rüştiyelerinin mesken sorunu sıbyan mekteplerinin binalarının inas rüştiyelerine için tahsis edilmesiyle çözümlenmiştir. Bu durum inas rüştiyelerinin hızlıca açılmasını, aynı zamanda maddi sıkıntıların yaşanmamasını sağlamıştır. Bu mekteplerde kızlara lazım olacak kadar Arapça, Farsça ve riyaziye derslerinin dışında hutût ve nakış eğitimi verileceğinden bahsedilmiştir. Açılan ilk inas rüştiyesinin müfredatı bilinmemekle beraber açılmasına dayanak gösterilen kızlar özgü “sanayi” eğitimi verilmesi ifadesinden bu ilk rüştiyenin ders programında el işi ve biçki dikiş derslerinin önemli bir yer tuttuğu varsayılabilir (Somel, 2000, s. 226). Nitekim Sultanahmet’te bulunan inas rüştiyesinde Muallim Hacı Mustafa Efendi, Hesap Muallimi İsmail Efendi ve nakış ustasının görev yaptığı belirtilmektedir (Salname-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye, H. 1276, s. 110). Öğretim kadrosunda nakış ustasının yer alması, açıldığı ilk günden itibaren el işi ve biçki dikiş derslerinin öğretildiğini desteklemektedir.

İnas rüştiye sayılarının arttığı 1869 yılında Osmanlı Devleti’nde eğitimin yapılanmasında büyük önem taşıyan 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu nizamname ile yasal düzenlemeler yapılarak modern eğitimin tercih edilmeye başlandığı görülmüştür. Bu bağlamda kızların eğitimi konusuna ve inas rüştiyelerinin eğitim-öğretim, personel ve öğrencileri hakkında düzenlemelere yer verilmiştir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 184-219; Çağır & Türk, 2017, s. 67). Şura-yı Devlet Maârif Dairesinin 4 Aralık 1868 tarihli Sadullah Bey ile Artin Efendi tarafından hazırlanan Maarif-i Umumiye ait nizamname layihası 200 maddeden oluşmaktadır (BOA, ŞD.d, 1978/133; BOA, ŞD.d, 234, 15-39). Fakat bilindiği üzere iradeye hasıl olup yayımlanan nizamname 198 maddeden ibarettir. Nizamname metni Şûra-yı Devlet Heyet-i Umumisinde müzakere edilince iki maddenin çıkarıldığı görülmektedir⁶. Çıkarılan ilk madde nizamnamenin “İnas Mekatib-i Rüştîyesi” kısmında bulunan 32. Madde olup buradan mezun olup diploma alındıktan sonra ebelik fennini tahsil etmek isteyenlerin *bilâ imtihan* Mekteb-i Tıbbiyye kabul

⁶ ...Maârif-i Umûmiye dair etraflı bir nizamnâme kaleme alınmış olduğundan bi'd-Defa'ât ictimâ iden heyet-i umumiyyede kiraât ve mütâla'â olunmuşdur....beş bâb ve yüz doksan sekiz maddeyi hâvi olmak üzere... Takvim-i Vekayi, 17 Cemaziyyevvel 1286, No: 1130.

edilmeleri ile ilgilidir⁷. Dönemin önemli isimlerinden Ali ve Fuat Paşalar gibi Fransız modeli eğitimin taraftarı olan dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin hazırlanmasında ve yapılacak yeniliklerin sağlam zemin üzerine oturtulmasında rolü büyüktür (Altınova, 2010, s. 45). Komisyon tarafından hazırlanan nizamname 198 madde ve 5 bölümden oluşmaktadır. İlkokul seviyesinden yükseköğretime kadar yapılacak tüm değişikliklere nizamnamede yer verilmiştir (Çağır & Türk, 2017, s. 64). Nizamnamenin ikinci maddesinde tahsil aşamasının birincisi sıbyan ve rüştiye, ikincisi idadiye ve sultaniye, üçüncüsü ise mekatib-i aliye olarak üçe ayrılmıştır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 184; Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 424). Rüştiyelere ait olan maddelerden 18-26. maddeler erkek rüştiye mektepleri ile ilgiliyken 27-32. maddeler ise inas rüştiye mekteplerini kapsamaktadır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 187-190; Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 427-429). İnas rüştiyeleri ile ilgili maddelere şu şekilde yer verilmiştir:

- 27. Madde: Büyük şehirlerde ahalisi sırf İslam ise yalnız İslam ve sırf Hristiyan ise yalnız Hristiyan birer kız mekteb-i rüştiyesi olacak ve ahalisi muhtelit olduğu halde İslam için başka Hristiyan için başka birer mekteb-i rüştiye yapılacaktır. Ayrıca muhtelit şehirlerde mekteb-i rüştiyesi olacak sınıf-ı ahalinin sayısı 500 haneden fazla olacak ve bu mekteplerin tesisi şimdilik Dersaadet'e daha sonra re's-i vilayet olan mahallere mahsustur.
- 28. Madde: Kız mekteplerinin hocaları kadın olacak ve kadınlardan istenilen derecede yeterlilikte muallimler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edepli erkek muallimler tayin olacaktır.
- 29. Madde: İnas rüştiye mekteplerinin tahsil süresi dört sene olup öğretilecek dersler şunlardır: Mebâdi-i ulûm-ı dîniye (din dersi), lisan-ı Osmânî kavâidi (osmanlıca dil bilgisi), mebâdi-i kavâid-i Arabiye ve Fârisiye (Arapça ve Farsça'nın başlangıcı), imla ve inşâ (imla ve yazı), müntehebât-ı edebiye (seçilmiş edebi eserler), tedbir-i menzil (ev idaresi), muhtasar tarih ve coğrafya (kısaltılmış tarih ve coğrafya), hesâb ve defter tutmak usulü, nakşa medâr olacak derecede resim, amelîyât-ı hıyâtiye (dikiş işleri), mûsikî (mecburi değil).

⁷ Otuzikinci madde: kız mekteb-i rüşdiyelerinde müddet-i tahsiliyesini ikmâl ile usûü üzere imtihânı bi'l-icrâ şehâdetnâme alanlar kabilelik fenninin tahsil itmek istedikleri halde bilâ imtihân mekteb-i tibbiyeye kabul kılınacaklardır (BOA, ŞD.d, 234/19; BOA, ŞD.d, 1978/133).

Ayrıca bu derslerden umûr-ı mezhebiye ve fûnûn-ı mezkûreye dair olan dersler her cemaatin kendi lisanına göre okutulacaktır. Gayrimüslim inas rüştiye mekteplerinde mebâdi-i kavâid-i Arabiye ve Farisiye yerine kendi lisanları okutulacak ve umûr-ı mezhebiye dersleri de dini liderlerinin belirlediği şekilde okutulacaktır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 189; Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 429-430).

- 30. Madde: İnas rüştiyelerinin ikiden dörde kadar muallimesi olacak ve bundan başka ameliyât-ı hıyâtîye ve musiki dersleri için de birer muallime, mubasır ile bevvab bulunacaktır. Bu mekteplerin yıllık tahsisatı 40 bin kuruş olup Maarif İdaresi Sandığından ödenecektir.
- 31. Madde: Elllerinde sıbyan mektebi şهادتnamesi olan kızlar imtihansız rüştiyeye kabul edilecek, şهادتnamesi olmayanlar ise imtihana tabi tutulup yeterli seviyede olanlar rüştiyeye kabul edilecekti.
- 32. Madde: İnas rüştiyelerinin idaresi, tatil günleri ve diğer şartları erkek rüştiyeleri için konulmuş hükümlere tabi olacağı ifade edilmiştir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 190; Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafi, 2001, s. 430).

Bu nizamname ile eğitim bir bütün olarak ele alınmış ve örgütlü hale getirilmiştir. Özellikle kızların eğitime yönelik eklenen maddeler ile kızlar kamusal eğitime dâhil edilip modern eğitime başlanması yolunda atılan önemli bir adım olmuştur.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile esasları belirlenen inas rüştiye mekteplerinin sayısı artmaya devam etmiştir. Bu mekteplerin gelişmesi takip edildiğinde sayılarında ani bir yükseliş görülmese de toplum tarafından taleplerin artması ve maddi desteklemelerle zamanla sayılarında artışlar görülmüştür. 1870-1874 yıllarına ait mektep sayısına bakıldığında sıbyan mektebinden inas rüştiyesine dönüştürülen mekteplerle sayısı 8 olan rüştiye mektepleri sayısını korumuş ancak önceki tabloda Mahmut Paşa'da inas rüştiye mektebi yer alırken aşağıdaki tabloda bu mektebin adı geçmeyip İbrahim Paşa İnas Rüştiye Mektebi (Bab-ı zaptiye karibinde) yer almıştır (SDAO, H. 1287, s. 121-122; H. 1288, s. 138-139; H. 1290, s. 202-203). Bahsedilen yıllar arasında yer alan inas rüştiyeleri ise şunlardır: Sultanahmet İnas Rüştiye Mektebi, At Pazarı İnas Rüştiye Mektebi, Aksaray İnas Rüştiye Mektebi, Şehzade İnas Rüştiye Mektebi, İbrahim Paşa İnas Rüştiye Mektebi (Bab-ı zaptiye

karibinde), Beşiktaş İnas Rüştîye Mektebi, Eski Ali Paşa İnas Rüştîye Mektebi ve Üsküdar İnas Rüştîye Mektebidir.

H. 1290 (1873-1874) yılına ait arşiv belgesinde Üsküdar Gülfem Hatun İnas Rüştîyesinin açılışından bahsedilmiştir (BOA, İ. ŞD, 28/1316). Ayrıca (H. 1291) M.1874-1875 Maarif Nezareti istatistik cetvelinde Üsküdar'da Gülfem Hatun İnas Rüştîyesi yine yer almış ve mevcut inas rüştîyelerine Fatih İnas Rüştîyesi de eklenmiştir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nafî, 2001, s. 125; Ergin, 1977, s. 459). Gün geçtikçe açılan mekteplere bir yenisi eklenmiş (H. 1292) M. 1875-1876 yılında Eyüp'te bir inas rüştîyesi açılması ve mektebin öğretim kadrosu ile yardımcı personelin tayini hakkında bilgi verilmiştir (BOA, İ.DH. 702/49147).

Tablo 2

H. 1294 (M. 1877/1878) eğitim-öğretim yılına ait istanbul'da bulunan inas rüştîye mektepleri, muallimleri ve öğrencileri (SDAO, H. 1294, s. 393)

Mektep İsmi	Muallime-i Evvel İsmi	Öğrenci Sayısı	Şehadetname Alan Öğrenciler	Muallime-i Sani ve Diğer Fünun Muallimleri
Sultanahmet	Fatma Hanım	64	6	3
Şehzade	Pembe Hanım	30	2	4
Aksaray	Rüveyda Hanım	45	3	4
İbrahim Paşa	Hatice Hanım	18	3	3
Eski Ali Paşa	Fatma Nigar Hanım	36	6	3
Eyüp	Seher Hanım	20	-	3
Üsküdar	Hatice Hanım	39	5	3
Üsküdar'da Gülfem Hatun	Münire Hanım	30	6	3
Atpazarı	Münire Hanım	27	4	3
Toplam	9	309	35	29

Görüldüğü üzere 1877/1878 eğitim-öğretim dönemine ait mektep sayısı 9, öğrenci sayısı 309'dur. İnas rüştîye mekteplerinden mezun olan toplam öğrenci sayısı 35'tir.

H. 1295 (1878) yılında Fındıklı'da bir inas rüştîyesi ve Üsküdar Doğancılar İnas Rüştîyesi açıldığı görülmektedir (SDAO, H. 1295, s. 259). Bir müddet sonra Eyüp İnas Rüştîye Mektebine savaş nedeniyle gelen muhacirlerin yerleştirilmesi ve bu muhacirlerin tahliye işleminin uzaması sonucu mektebin öğretim kadrosunun Küçük Mustafa Paşa'da açılmış olan inas rüştîyesine nakil olunduğu bilinmektedir (BOA,

İ.DH, 916/72729). Belgede nakil durumu ifade edilmesine rağmen henüz mektebin açılmadığı bu nedenle o semt sakinleri tarafından uygun bir yerde inas rüştiyesinin açılması için bir ev kiralamıştır. Mektep binasının kirası, mektebin gerekli olacak eşyalar ve ihtiyaçlar karşılanarak faaliyete başlaması sağlanmış ve mayıs ayından itibaren resmen açılıp eğitim vermeye başlayacaktır. İstanbul gibi büyük bir şehirde böyle bir inas rüştiyesinin varlığı gerekli ve önemlidir. Bundan dolayı mektebin muallime-i evveline 420 kuruş, muallime-i saniyesi için 300 kuruş, nakış, yazı muallimesi ve bevvap için 120 kuruş maaşın ödenmesi diğer harcamalar için de 30 kuruş tahsis edilmesi kararlaştırılmış ve Sadaret Makamından izin istenmiştir.

Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiyesinin varlığına H. 1298 (1880-1881) senesinde rastlanılmaktadır (SDAO, H. 1298, s. 277). Bu süreçte açılan yeni mekteplerin isimleri tespit edilmekle beraber varlığı bilinen bazı mekteplerin de isimleri sonraki yıllarda görülmemektedir. Bu inas mekteplerinin söz konusu yıllar boyunca gerek savaş gerekse maddi imkânsızlıklar nedeniyle nakil edildiklerinin ve bundan dolayı isimlerinin değiştiği ya da mekteplerin kapandığını düşündürmektedir. Nitekim H. 1289 (1872-1873) senesinde Üsküdar İnas Rüştiyesinin mektep binasının uygun olamayan bir mahalde bulunması sebebiyle binasının genişliği ve mektebin mevkisinin daha uygun olmasından dolayı Üsküdar Kefçe mahallesinde bulunan Süleyman Paşa Mektebine nakledilmesi uygun görülmüştür (BOA, MF. MKT, 2/45).

H. 1298 (1880-1881) senesinde Mısır Hidivliği tarafından Mirgün'de inşa edilmiş fakat kullanılmamış olan binanın inas rüştiyesi olarak kullanılması amacıyla girişimde bulunulmuş ve böylece Mirgün (Emirgan) İnas Rüştiyesi eğitime başlamıştır (BOA, İ.DH, 832/66944; SDAO, H. 1299, s. 261). Aynı sene Kocamustafa Paşa İnas Rüştiyesinin de var olduğu tespit edilmiş, muallime-i ulası Hatice Seher Hanım'ın birikmiş maaşını ödenmesini istemiştir (BOA, MF. MKT, 70/29).

Öğrencileri nakil edilerek boşaltılan Eyüp İnas Rüştiyesinin tekrar açılması için talepte bulunulmuş ve bu talebe müsbet cevap verilmiş, H. 1302 (1884-1885) senesinde mektep listesinde Eyüp İnas Rüştiyesi de yer almıştır (BOA, İ.DH, 916/72729; Tümer Erdem, 2013, s. 170; SDAO, H. 1302, s. 404). H. 1304 (1886-1887) senesinde yeni bir mektep ismi Nakkaş Paşa İnas Rüştiyesinin açıldığı tespit edilmiştir (SDAO, H. 1304, s. 315).

Tablo 3

H. 1305 (M. 1887/88) eğitim-öğretim yılına ait İstanbul'da bulunan inas rüştiye mektepleri, muallimleri ve öğrenci sayıları (SDAO, H. 1305, s. 241)

İstanbul ve Bilad-ı Selase'de Bulunan İnas Rüştiyeleri					
Mektep İsmi	Muallim-i Evvel	Diğer Muallimleri	Öğrenci Sayısı	Bu Sene Şehadetname Alanlar	Şefkat
Mirgün	Fitnat Zeliha Hanım	2	52	4	3
Gülfem Hatun	Münibe Hanım	3	35	7	-
Fındıklı	Nefise Hanım	3	35	5	-
Sultanahmet	Nebiye Faize Hanım	2	45	4	-
At Pazarı	Münire Şerife Hanım	3	58	6	-
Nakkaş Paşa	Hafize Fatma Hanım	4	14	3	-
Beşiktaş	Fethiye Hanım	3	32	3	-
Aksaray	Emine Hanım	3	44	2	-
Küçük Mustafa Paşa	Hatice Seher Hanım	2	45	5	-
Doğancılar	Hatice Hanım	3	22	2	-
Eyüp	Fatma Hanım	3	23	-	-

H. 1305 (1887-1888) yılına gelindiğinde inas rüştiye sayısı 11'e ulaşmıştır. Her mektebin bir muallime-i evveli olmakla beraber diğer muallime sayısı 31'dir. Öğrencilerin tamamının mevcudu 405 olup Eyüp İnas Rüştiyesinin dışındaki diğer mektepler mezun vermişlerdir. Eyüp İnas Rüştiyesinin mezun vermemesinin nakil edilme sürecinde eğitim-öğretimin aksamasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 4

H. 1311 (M. 1893-94) eğitim-öğretim yılına ait İstanbul'da bulunan inas rüştiye mektepleri (SDAO, H. 1311, s. 415-417)

Mektep İsmi	Memuriyet	İsmi	Şefkat
	Birinci Muallime	Fitnat Hanım	3
Mirgün İnas Rüştiye Mektebi	İkinci Muallime	Ayşe Hanım	
	Üçüncü Muallime	Fatma Hanım	
Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi	Birinci Muallime	Münire Hanım	
(Beşiktaş da Valide Sultan	İkinci Muallime	Binnaz Hanım	
Çeşmesinde)	Diğer İkinci Muallime	Sabire Hanım	
Fındıklı İnas Rüştiye Mektebi	Birinci Muallime	Nefise Hanım	
(Akar Çeşmede)	İkinci Muallime	Fatma Hanım	
	Diğer İkinci Muallime	Samiye Hanım	
Üsküdar İnas Rüştiye Mektebi	Birinci Muallime	Münire Hanım	
(Atlamataşı'nda)	İkinci Muallime	Binnaz Hanım	
	Diğer İkinci Muallime	Zehra Hanım	
	Birinci Muallime	Emine Hanım	
Sultanahmet İnas Rüştiye Mektebi	İkinci Muallime	Adile Hanım	
	Diğer İkinci Muallime	Mehpare Hanım	
	Birinci Muallime	Emine Hanım	
Eyüp İnas Rüştiye Mektebi	İkinci Muallime	Hatice Hanım	
	Diğer İkinci Muallime	Şerife Hanım	
	Birinci Muallime	Mehibe Hanım	
Molla Gürani İnas Rüştiye Mektebi	İkinci Muallime	Samiye Hanım	
	Diğer İkinci Muallime	Hayriye Hanım	
	Birinci Muallime	Münire Hanım	
At Pazarı İnas Rüştiye Mektebi	İkinci Muallime	Hafize Hanım	
	Diğer İkinci Muallime	Meliha Hanım	
	Birinci Muallime	Şevket Hanım	
Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiye	İkinci Muallime	Emine Hanım	
Mektebi	Diğer İkinci Muallime	İfakat Hanım	

H. 1311 (1893-1894) yılına gelindiğinde mekteplerin toplam sayısı 9'a düşmüştür. Aksaray, Nakkaş Paşa, Üsküdar Doğancılar İnas Rüştiyesi Mektebi listede yer almazken yeni bir mektep olan Molla Gürani İnas Rüştiye Mektebi açılmıştır⁸. İsimleri yer almayan mektepler kapanmış veya nakil edilmiş olma ihtimali olduğu gibi

⁸ Molla Gürani İnas Rüştiyesine gerekli olan sıra ve yemek masası gibi malzemelerin yapımı için ihale yapılmıştır (BOA, MF.İBT, 35/65).

listelerde ve istatistiki bilgilerde eksikler olduğu ihtimalini de akla getirmektedir. Nitekim 1890 senesinde Üsküdar da bulunan iki inas rüştiyesinden biri olan Doğancılar İnas Rüştiyesi kapatılıp Üsküdar Kız Sanayi Mektebi haline getirilmiş ve rüştiye için ayrılan maddi imkânlar kız sanayi mektebine aktarılmıştır (BOA, İ.DH, 1197/93728; Unat, 1964, s. 80e; Öztürk, 2008, s. 239; Çerikan, 2016, s. 55). Doğancılar mektebinin kapanması üzerine H. 1309 (1891-1892) yılında Üsküdar'da Atlama Taşı bölgesinde yeni bir inas rüştiyesi açılmıştır (Mahmud Cevâd İbnü's-Şeyh Nâfi, 2001, s. 246; SDAO, H. 1311, s. 415-417). 1893-1894 yılından 1896-1897 yılına kadar geçen sürede mektep sayısı aynı kalmıştır (SDAO, H. 1312 s. 431-433; H. 1313, s. 458-459, H. 1314, s. 467-468; H. 1315 s. 294-295).

(H. 1316) M. 1898-1899 yılında Makriköy İnas Rüştiyesi ve (H. 1317) M.1899-1900 yılında Kadıköy İnas Rüştiyesi açılmıştır (SDAO, H. 1327, s. 360-361). (H. 1318) M. 1900-1901 yılında ise Kadıköy Kuşdili'nde bir inas rüştiye mektebi açılması için girişimde bulunulmuş (BOA, BEO, 1499/112417). (H. 1321) M. 1903-1904 yılına ait mektep listesinde Makriköy ve Kadıköy İnas Rüştiye Mektepleri, Makriköy Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi ve Kadıköy Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi adını almıştır (SDAO, H. 1321, s. 429-431). 1904-1909 yılları arasında mektep sayısı 12'ye yükselmiştir (SDAO, H. 1321 s. 429-431; H. 1322, s. 447-449; H. 1323, s. 492-494; H. 1324, s. 541-543; H. 1315, s. 541-543; H. 1316, s. 548-550).

1909-1910 eğitim öğretim yılına ait Devlet Salnamesi'nde yer alan mektep listesinde inas rüştiyesi kategorisinde 15 inas rüştiyesi yer almaktadır. Kız Sanayi Mektepleri ile İnas Rüştiyeleri aynı kategoride değerlendirilerek tek listede inas rüştiyesi olarak toplam sayıları verilmiştir. Ancak bu listede 3 adet kız sanayi mektebi 12 adet inas rüştiye mektebi yer almaktadır (SDAO, H. 1327, s. 360-361).

Tablo 5

1909-1910 eğitim-öğretim yılında İstanbul'da bulunan inas rüştiye mektepleri

Dersaadet'te Mevcut Zukür ve İnas Mekatib-i Rüştiye*			
Mektep İsmi	Mektebin Türü	Semti	Açılış Tarihi
Sultanahmet İnas Mektebi	İnas	Firuz Ağa Mahallesinde Millet Bahçesi karşısında	1236
Koca Mustafa Paşa Mektebi	İnas	Hobyar Mahallesinde Koca Mustafa Paşa Caddesinde	1316
Molla Gürani Mektebi	İnas	Molla Gürani Mahallesinde	1302
Fatih İnas Mektebi	İnas	Çırçır'da	1290
Küçük Mustafa Paşa Mektebi	İnas	Kadıçeşmesi Caddesinde	-

Tablo 5 (devamı)

Dersaadet'te Mevcut Zukür ve İnas Mekatib-i Rüştîye*			
Mektep İsmi	Mektebin Türü	Semti	Açılış Tarihi
Eyüp İnas Mektebi	İnas	Kızılmescit civarında	-
Fındıklı Mektebi	İnas	İlyas Çelebi Mahallesinde	1296
Beşiktaş İnas Mektebi	İnas	Akarsu Yokuşu Caddesinde	1296
Mirgün İnas Mektebi	İnas	İhlamur Caddesinde	1297
Atlamataşı Mektebi	İnas	Mirgün'de Kuru Caddesinde	-
Kadıköy İnas Mektebi	İnas	Üsküdar'da Atlamataşı Caddesinde	1317
Makriköy Mektebi	İnas	Kadıköy'de	1316
		Makriköy'de	

Rüştiyelerin sayılarının artması ve niteliklerinin gelişmesi Osmanlı'da eğitimin gelişmesi açısından büyük öneme sahip olmuştur. Bu mektepler, Osmanlı Devleti'nde halkın büyük çoğunluğunun modern eğitimden faydalanabilme olanağı bulduğu tek eğitim kurumu olmuştur (Öztürk, 2008, s. 302). Tanzimat Dönemi'nde açılmaya başlayan inas rüştiyelerinin sayısı, II. Abdülhamit Dönemi'nde artmaya başlamış ve vilayetlerde de inas rüştiyeleri açılmıştır.

İstanbul'da inas rüştiyeleri için vaziyet bu iken 1874 yılında vilayet merkezlerinde birer inas rüştiye mektebi tesisi kararı verilmiş bu durum vilayetlere tebliğ edilmiştir (BOA, BEOAYN.d, 1070/68, lef. 244). Bu vesile ile İstanbul dışında da inas rüştiye mektepleri açılması hususunda girişimlere başlanmıştır.

Arşiv kaynakları tarandığında vilayetlerde 1874 yılında Girit, Kastamonu ve Selanik'te birer inas rüştiye mektebi olduğu tespit edilmiştir. Girit İnas Rüştiyesi için istenen harita ve tahriratın gönderildiği, Kastamonu'da açılan inas rüştiyesi için bazı atamaların yapılarak çeşitli masraflar ve bir defalık mefruşat için para gönderildiği ve 100 kuruş maaşla yazı hocalığı ve 300 kuruşla birinci muallimliğe toplam 400 kuruş maaşla Hafıza Zeliha Hanım, 120 kuruş maaşla Saide Hanım nakış hocalığına, 100 kuruş maaşla Hatice Hanım bevvaplığa ve 100 kuruş maaşla riyaziye muallimliğine Behçet Efendi atanmıştır (BOA, MF.MKT, 20/3; BOA, MF.MKT, 22/4; BOA, MF.MKT, 22/132; BOA, MF.MKT, 24/24). Selanik İnas Rüştiyesi için kadın hoca bulunmadığından Zukür Rüştiyesi Muallim-i Sanisi Mustafa Efendi 450 kuruş maaşla muallam-i evvel ve riyaziye hocalığına, Hamdi Efendi yazı hocalığına, Fatma Kadın bevvaplığa ve 250 kuruş maaşla Hristiyan memleketlerinde sanat eğitimi görmüş ve Türkçe konuşabilen Anita Kadın'ın nakış ustalığına uygun bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, MF.MKT, 23/1).

1875 yılında Bosna'da, Trabzon'da, Konya'da ve Hanya'da birer inas rüştiye mektebi olduğu tespit edilmiştir (Mahmud Cevâd İbnü's-Şeyh Nâfi, 2001, s. 145).

Konya’da bir inas rüştiyesi açılması ve gerekli muallimlerin görevlendirilmesi belirtilmiştir. Görevlendirilecek muallimlerden kadın muallime bulunmadığı durumlarda erkek muallimler seçilmiştir. Muallim-i evvelliğe Kalender Ahmet ve yazı muallimliğine Hasan Efendi ve nakış muallimliğine Ermeni milletinden Zabel Kadın’ın ve bevvaplığa Mehmed Ağa’nın seçildiği fakat riyaziye muallimi bulunmadığı, Ahmet Efendi’nin ise bu derse aşına olması nedeniyle riyaziye muallimliği muallim-i evvelik ile birleştirilmiştir (BOA, MF.MKT, 25/159).

Hanya’da İnas Mekteb-i Rüştiyesine İstihkâm Zabiti Şükrü Efendi riyaziye muallimi olarak görevlendirilmiştir. Taşralarda açılan inas rüştiye mekteplerine ise 155 kuruş maaşla birer riyaziye muallimi atanmasına karar verilmesinin gerektiği ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 29/120; BOA, MF.MKT, 30/108).

1876 yılında Resmo’da açılan inas mekteb-i rüştiyesine 300 kuruş maaşla İbrahim Efendi muallim-i evvel, 100 kuruş maaşla Fehim Efendi yazı muallimi, 150 kuruş maaşla Ali Efendi’nin riyaziye hocası, 80 kuruş maaşla Fatma Kadın’ın bevvap ve 100 kuruş aylıkla Arteyadi? Kadın nakış muallimesi olarak tayin edilmiştir (BOA, İ.DH, 719/50194). Aynı sene Yanya’daki Yenişehir İnas Rüştiye Mektebine tayin olan Seher Hanım’a 600 kuruş maaş tahsis edilmiştir (BOA, MF.MKT, 35/149).

Vilayetlerden kendi merkezleri için de inas rüştiye mektebinin açılması talebi olmuştur. Ancak kimi zaman maddi sorunlar kimi zamanda yöneticilerin yeterince alakadar olamamaları büyük zaman kaybına neden olmuştur. Nitekim Hüdavendigâr Vilayeti’nde (H. 16 Şaban 1287) M. 11 Kasım 1870 tarihinde Bursa’da bir inas rüştiye mektebi açılmasına, muallimleriyle bevvaplarına 560 kuruş maaş ve senelik 1000 kuruş masarif-i müteferrika tahsis edilmesine karar verilmesine rağmen yedi sene boyunca açılmamıştır. Gecikme nedeniyle Bursa’daki kız çocuklarının eğitimden mahrum kaldıklarını oysaki diğer vilayet merkezlerinde kız çocuklarının bu mekteplerden istifade ettikleri ve bu nedenle Bursa’da da bu mektebin açılarak muallimlerin tayin edilmesi ve hemen Nezarete haber verilmesi ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 46/14). 1878 yılında Gemlik kazasında mekteplerin ıslah edilmesi ve yeniden açılan inas rüştiyesi için iki muallime tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 46/14).

1879 yılında Amasya’da bir inas rüştiyesi açılması talebi olmuştur. Üsküdar Rüştiyesinde muallime-i ula olan dârümuallimât mezunu Hatice Hanım, babasının

memuriyeti nedeniyle görevinden istifa edip Amasya'ya gitmek durumunda kalmıştır. Amasya gibi büyük şehir ve kasabalarda kızlar için mektepler açılması Maarif Nizamnamesi gereğince olduğundan, burada bir inas rüştiyesi açılması ve kendisinin muallime olarak atanmasını talep etmiştir. Hemen rüştiyeye devam edebilecek yeterli sayıda kız çocuğu bulunması durumunda bunun uygun olacağı ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 63/119).

1881 yılında Beyrut'ta Cemiyet-i Hayriye tarafından iki tane inas rüştiye mektebi açılmıştır (BOA, MF.MKT, 68/100 H).

Antalya'da açılan inas rüştiye mektebine dârümuallimât mezunu Atiye Hanım 700 kuruş maaş ile tayin edilmiş ve muallimenin kendisine ait harcırahı ve mektep için gerekli olacak malzemelerin ücreti de verilmiştir (BOA, MF.MKT, 82/7).

Devlet salnamelerinde 1882/1883-1887/1888 yılları arasında vilayet inas rüştiye mekteplerinin olduğu görülmüştür. Sayıları günden güne artış göstermiş bu mektepler yıllara göre aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6

H.1300 (M. 1882/1883), H.1301 (M. 1883/1884), H.1302 (M. 1884/1885), H.1303 (M. 1885/1886), H. 1304 (M.1886/1887), H. 1305 (M. 1887/1888) yıllarına ait inas rüştiyeleri bulunan vilayetler (SDAO, H. 1300, s. 202-212; H. 1301, s. 385-395; H. 1302, s. 407-417; H. 1303, s. 330-339; H. 1304, s. 316-326; H. 1305, s. 242-252)

Vilayet Rüştiye Mektepleri			
Açılış Tarihi	Vilayet	Rüştiye İsmi	Öğrenci Sayısı
H.1300 M. 1882/1883	Selanik	Selanik İnas	80
	Hüdavendigar	Bursa İnas	30
	Kastamonu	Kastamonu İnas	22
	Konya	Konya İnas	27
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri Birinci	
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri İkinci	

Tablo 6 (devamı)

Açılış Tarihi	Vilayet	Rüştiye İsmi	Öğrenci Sayısı
H.1301 M. 1883/1884	Selanik	Selanik İnas	77
	Hüdavendigâr	Bursa İnas	30
	Kastamonu	Kastamonu İnas	38
	Konya	Konya İnas	30
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri Birinci	
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri İkinci	
H.1302 M. 1884/1885	Selanik	Selanik İnas	45
	Hüdavendigâr	Bursa İnas	30
	Kastamonu	Kastamonu İnas	71
	Konya	Konya İnas	30
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri Birinci	
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri İkinci	
H.1303 M. 1885/1886	Edirne	Edirne	
	Edirne	Gelibolu	
	Edirne	Kırkkilise ⁹	
	Bulgaristan	Varna İnas	44
	Selanik	Selanik İnas	83
	Cezayir Bahr-i Sefid	Midilli İnas	46
	Cezayir Bahr-i Sefid	Sakız İnas	31
	Hüdavendigâr	Bursa İnas	35
	Aydın	Muğla İnas	
	Kastamonu	Kastamonu İnas	103
	Kastamonu	Bolu İnas	
	Konya	Konya İnas	37
	Konya	Antalya İnas	
	Suriye	Şam İnas	50
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri Birinci	
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri İkinci	
	Hicaz	Medine-i Münevvere İnas	19
	Trablusgarp	Trablusgarp İnas	24

⁹ Kırkkilise İnas Rüştiye Mektebinde sınav dönemi olduğu ve derslerin tatil olması dolayısıyla bir ay süre ile muallimelere Dersaadet'e gelebilmesi için izin verilmiştir (BOA, MF.MKT, 94/62).

Tablo 6 (devamı)

Açılış Tarihi	Vilayet	Rüştiye İsmi	Öğrenci Sayısı
H. 1304 M. 1886/1887	Edirne	Edirne	87
	Edirne	Gelibolu	
	Edirne	Kırkkilise	
	Bulgaristan	Varna İnas	
	Selanik	Selanik İnas	
	Cezayir Bahr-i Sefid	Midilli İnas	43
	Cezayir Bahr-i Sefid	Limni İnas (henüz küşad olunmuştur)	
	Cezayir Bahr-i Sefid	Sakız İnas	32
	Hüdavendigâr	Bursa İnas	37
	Aydın	Muğla İnas	47
	Kastamonu	Kastamonu İnas	105
	Kastamonu	Bolu İnas	45
	Konya	Konya İnas	
	Konya	Antalya İnas	52
	Suriye	Şam İnas	
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri Birinci	
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri İkinci	25
	Hicaz	Medine-i Münevvere İnas	
	Trablusgarp	Trablusgarp İnas	25
H. 1305 M. 1887/1888	Edirne	Edirne ¹⁰	20
	Edirne	Gelibolu ¹¹	
	Edirne	Kırkkilise	
	Bulgaristan	Varna İnas	
	Rum İli Şeriki	Filiba İnas	85
	Selanik	Selanik İnas	
	Selanik	Siroz İnas (henüz küşad olunmuştur)	
	Yanya	Yanya İnas (henüz küşad olunmuştur)	

¹⁰ Edirne’de bulunan Kadriye İnas Mektebi İbtidaisinin inas rüştiyesi olarak kullanılmasına ve öğretim kadrosunun maaşlarının mahalince düzenlenmesi ve maarif bütçesinden bir yılına 10.200 kuruş tahsis edilmesi hususu nezarete havale edilmiştir (BOA, İ.ŞD, 89/5282).

¹¹ Gelibolu inas rüştiyesinin boşta olan muallimeliğine Dârülmuallimât mezunu İffet Hanım tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 95/38).

Tablo 6 (devamı)

Açılış Tarihi	Vilayet	Rüştiye İsmi	Öğrenci Sayısı
H. 1305 M. 1887/1888	Cezayir Bahr-i Sefid	Midilli İnas	38
	Cezayir Bahr-i Sefid	Limni İnas	30
	Cezayir Bahr-i Sefid	Sakız İnas	30
	Hüdavendigâr	Bursa İnas	30
	Aydın	Muğla İnas	40
	Kastamonu	Kastamonu İnas	40
	Kastamonu	Bolu İnas	
	Konya	Konya İnas	40
	Konya	Antalya İnas (henüz küşad olunmuştur)	
	Suriye	Şam İnas	27
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri Birinci	
	Suriye	Beyrut da makasıd-ı hayriye İnas Rüştiyeleri İkinci	
	Hicaz	Medine-i Münevvere İnas	20
	Trablusgarp	Trablusgarp İnas	30

Yukarıda yer alan tabloda da görüldüğü üzere bazı vilayet merkezlerinde birer inas rüştiye mektebi açılmıştır. İlk üç yıl açılan mektep sayısı 6 iken 1885/1886 yılında mektep sayısı 18, 1886/1887 yılında mektep sayısı 19 ve 1887/1888 yılına ait mektep sayısı 22 olmuştur. İnşa olunan Çatalca İnas Rüştiye Mektebine 450 kuruş maaşla bir muallime atanması istenmiştir (BOA, MF.MKT, 91/149).

Mekteplerin açılmaları bir anda gerçekleşmemiş, süreç gerektirmiştir. Nitekim 1876 yılına ait arşiv belgesinde Manastır İnas Rüştiye Mektebinin açılması sürecinde ahalinin mektebin açılması için katkıda bulunduğu ve eski mektebin inas rüştiyesi olarak kabul edilmesi talebinde bulunduğu görülmektedir¹². Ancak Manastır vilayetinde bir inas rüştiye mektebin açılması 15 Mayıs 1888 tarihinde gerçekleşmiş ve bir muallime tayin olunması istenmiştir (BOA, İ.DH, 1084/85067). Çok geçmeden Manastır İnas Rüştiye Mektebine muallime Fatma Hanım tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 101/109).

¹² Manastır'da rüştiye mektebinin inşasına katkıda bulunanların gazetede isimlerinin ilan edileceği ve eski mektebin inas rüştiyesi olarak kabul edilmesi ve görev alacak muallim ve memurların isimlerinin ve maaşlarının bildirilmesi hususu ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 33/11).

Kandiye’de de bir inas rüştiyesi açılmış ve muallimesi Ülfet Hanım’a üçüncü dereceden şefkat nişanı verilmiştir (BOA, İ.DH, 1113/87083).

İstanköy’de bir inas mektebine ihtiyaç olduğu ve 500 kuruş maaşla bir muallimenin getirilmesi hakkında birkaç defa mazbata gönderildiği gibi, böyle bir muallimenin mümkün olan en kısa sürede seçilmesi ve atanması talep edilmiştir. Eğer 500 kuruş maaşla bir muallime bulunamazsa kız çocuklarının eğitimden mahrum kalacaklarını, muallimenin maaşına mahallince 100 kuruş daha eklenerek 600 kuruş maaşla muallimenin gönderilmesini Cezayir-i Bahri Sefid Valisi telgrafında belirtilmiştir (BOA, MF.İBT, 23/17).

1889 yılında Hüdavendigâr İnas Rüştiyesi Muallime-i Ulası Kâniye Hanım’ın, bir süre sülüs muallimliğini de yerine getirdiğinden dolayı bu hizmetinden ötürü ve tatil dönemine ait maaşlarının ödenmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT, 114/82).

1890 yılında Rodos İnas Rüştiye Mektebinde görev yapan muallime Şevket Hanım’ın biriken maaşının kendisine ödenmesi konusunda bir talebi olduğu görülmüştür (BOA, MF.MKT, 120/12). Müslüman çocukların ecnebi ve gayrimüslim mekteplere gönderilmemesi ve Rodos’ta kurulan inas rüştiyesinin tahsisatında yaşanan aksaklığın giderilmesi hususu maarif müdürlüklerine bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 582/32).

Rüştiyelerin tüm masraflarının karşılanması, Maarif-i Umumiyeye Nizamnamesi’nde belirtildiği üzere vilayetlerin maarif idaresi sandığına bırakılmıştır. Bu nedenle vilayetlerin kısıtlı mali imkânları rüştiyelerin gelişmesini olumsuz etkilemiştir (Öztürk, 2008, s. 302). Nitekim açılması istenen mektepler bazen zamanında açılamamıştır. İnas rüştiye mektebi açılması istenen mahallerde çözüm yolları aranmış ve ilk olarak muallimlerin maaşından kesinti yapılarak bir mektep açılması hususu önerilmiştir. Erzurum’da kızların gidebileceği bir mektep bulunmadığı için kız çocuklarının eğitim ve öğretimden tamamen mahrum kaldıkları ve ahaliden iane alınarak bir mektep kurulamayacağı daha önceden tecrübe ile sabit olduğundan, muallim-i evvellerin maaşlarından yapılacak en fazla beşer yüz kuruş tasarruf ile Erzurum’da bir inas rüştiyesi tesisine müsaade edilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT, 117/108). Ancak muallim maaşlarından kesinti yapılmasının uygun olmadığı Erzurum İnas Rüştiye Mektebi için masrafların ahalice karşılanması

gerektiği beyan edilmiştir (BOA, MF.MKT, 125/45). 1891 senesinde Erzurum İnas Rüştîyesi tesis edilmiştir (BOA, MF.MKT, 125/116).

Erzincan İnas Rüştîye Mektebinin açılmasında da yaşanan gecikmenin maddi imkânsızlıklardan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Mektebin açılması için çok önce müracaat edilmiş fakat uzun süre gerçekleşmemiştir. Erzincan'da kızlara mahsus ilkokul öğrencilerinin rüştiye seviyesine ulaştıklarını bu nedenle bir rüştiye inşasının gerekli olduğu masraflarının mahallince karşılanması ifade edilmiş ve Erzincan'da açılacak olan inas rüştiyesi için muallime-i evvelin tayin edilmesine izin verilmiştir (BOA, MF.MKT, 123/39; BOA, MF.MKT, 798/4).

Halep, Diyarbakır, Kosova, Adana Maarif Müdürlerine gönderilen yazıda bu vilayetlerde birer inas rüştiyesi açılması ve görevlerinde başarılı muallimlerin atanması ve mektebin kurulması için çaba gösterilmesi uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 153/144; Yanardağ, 2023, s. 234). Diyarbakır İnas Rüştîyesi için bir mektep binası inşa edilene kadar 200 kuruş karşılığında uygun bir bina kiralanmasına Maarif Meclisi onay vermiştir (BOA, MF.MKT, 176/54). Mektebin ihtiyacı olan masa, rahle gibi ihtiyaçlar ahali tarafından karşılanmıştır (BOA, MF.MKT, 176/64).

Manisa İnas Rüştîyesine darulmuallimat mezunlarından Safure Hanım seçilmiş ve 500 kuruş maaşla tayini, ayrıca Aydın İnas Rüştîye muallimesi Fatma Hanım'ın biriken maaşının ödenmesi uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 159/21; BOA, MF.MKT, 160/135).

Açılış yılı 1889/1890 olan Ankara İnas Rüştîyesi, 1893 yılında yeniden açılmış ve Aydın İnas Mektebi eski muallimesi Emine Hanım 600 kuruş maaş ile tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 165/67). Daha sonra el hünerleri muallimeliğine 250 kuruş maaşla Kalibder Hanım seçilmiş; ikinci, üçüncü ve dördüncü muallimelik görevlerini yerine getiren Ganime, Satia ve Şahende Hanımların görevlerini istenilen düzeyde yaptıkları bu nedenle onları teşvik amacıyla belirli miktarlarda maaş tahsis edilmesi meclis-i maarife havale edilmiştir. Mektebin nakış muallimeliğine Kamile Hanım atanmış diğer muallimlerin atanması uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 163/21).

Üsküp'te kurulan Üsküp İnas Rüştîyesi Mektebinin boş olan muallime-i evvelliğine Manastır İnas Rüştîyesi muallime-i evvelliğinden ayrılan Fatma Hanım

talip olmuş ve 600 kuruş maaşla Fatma Hanım'ın atanması meclisce uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 168/72).

Zor İnas Rüştîyesi kıraat ve sanayi muallimlerinin maaşından 25'er kuruş azaltılarak 40 kuruş Maarif Kâtibi Kasım Efendi'ye zam yapılmış ve sanayi muallimeliğine vekâlet eden Hatice Hanım 220 kuruş maaşla asaleten atanmıştır (BOA, MF.MKT, 172/56).

Mudanya'da yeniden inşa edilen Mudanya İnas Rüştîye Mektebinin açılışı padişahın tahta çıkış yıldönümünde yapılmış ve açılış töreni için birçok hazırlık yapılarak ilan edilmiştir (BOA, MF.MKT, 183/70). Çorum'da henüz inas rüştîyesi olmadığından buraya bir inas rüştîye mektebi açılması ve gerekli muallimlerin atanması ve görevlendirilmesine dair yerel idarenin talebi olmuş ve bu talep rüştîye mektepleri idaresine havale edilmiştir. Çorum İnas Rüştîye Mektebinin kurulması için istenen masrafların halk yardımı ve vakıflar aracılığıyla karşılanabileceği belirtilmiştir (BOA, MF.MKT, 189/90). 1319 maarif salnamesinde Çorum İnas Rüştîyesi muallimesi Hatice Nuriye Hanım ve 24 öğrenci ile listede yerini almıştır (SNMU, H. 1319, s. 311-981).

1893 yılında Mersin ve Tarsus'ta birer inas rüştîye mektebi tesis edilmiştir (BOA, BEO, 325/24341).

Sivas'ta terk edilmiş zükur rüştîyesi binasında inas rüştîyesi açılıp açılmadığını ve ne kadar öğrenci kaydedildiğinin bildirilmesini eğer açılmadıysa hemen açılması ve durumun bildirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 191/84). Boşalan bina inas rüştîyesi olarak kullanılmaya başlanmış ve ardından Sivas İnas Rüştîyesine muallime-i ula ve nakış muallimesi olarak Makbule Hanım, bevvap olarak Mustafa Efendi ve bevvabe olarak ise Hatice Hanım görevlendirilmiştir (BOA, MF.MKT, 228/14; Yıldırım, 2020, s. 80).

Birçok vilayet merkezinde inas rüştîye mekteplerinin açıldığı görülürken İzmir'de bir inas rüştîyesi açılması 1894 yılını bulmuştur. İzmir'in büyüklüğü ve önemi itibari ile bir inas rüştîyesinin açılması gerekli görülmüştür. Padişahın desteği ile mahallince H. 1300 (1882) yılından H. 1305 (1887) yılı sonuna kadar olan Hisse-i Maarif gelirinden karşılanmak üzere İzmir'in Çivici Hamamı civarında bulunan mekteb-i ibtidâiye ait dört tane hane inas mektebine dönüştürülmüştür (BOA, ŞD, 213/11). Yeni açılacak inas rüştîyesine yetenekli bir muallim-i evvel tayin olunması

istenmiştir (BOA, MF.MKT, 195/46). Yine İzmir İnas Rüştîyesi muallime-i saniyeliğine darulmuallimattan şahadetname almış olan Sıdika Hanım 650 kuruş maaşla tayin olunmuştur (BOA, MF.MKT, 234/33).

1894-1895 yıllarına ait istatistiki verilerde vilayetlerdeki inas rüştiyeleri, öğrenci, memur ve öğretmen sayıları ve açılış tarihleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 7

Vilayetlerdeki inas rüştiyeleri, öğrenci, memur ve muallim sayıları ve açılış tarihleri, 1894-1895 (Alkan, 2000, s. 49, 91)

Mektep	Mektebin 1893 Yılından Kalan Öğrencisi	Ders Yılı Başından Sonuna Kadar Yeni Kabul Edilen Öğrenci	Ders Yılı Sonuna Kadar Bir Edenle Mektepten Ayrılan Öğrenci	Sınavla Diploma Alan Öğrenci	Sınav Sonrası 1895-1896 Ders Yılına Devren Kalan Öğrenci	Memur ve Öğretmen	Açılış Tarihi
Edirne	158	143	85		216	6	1298
Selânik	248	37	19	15	251	5	?
Nevrekob	25	16	6	9	26	1	1306
Üsküp	69	19	17	2	69	3	1309
Yanya	121			3	118	4	1304
İzmir	22	18	10		30	3	1310
Manisa	78	33	29	7	75	3	1308
Halep	87	24	7		104	2	1309
Şam	66	12	8	8	62	4	1302
Beyrut	16	37	5	4	44	2	1305
Adana	85	32	20		97	3	1297
Kastamonuu	79		34		45	4	1290
Konya	87	43	28	2	100	3	1290?
Trabzon	75	15	17		73	2	1308
Sivas	72	68	12		128	3	1308
Van ¹³		25	17		8		1310

¹³ Mektebin tesis ve küşadının havadisle ilanı hususu uygun görülmüştür. Van İnas Rüştîye Mektebinin açılışı gazetede ilan edileceği ifade edilmiştir (BOA, MF.İBT, 180/109).

Tablo 7 (devamı)

Mektep	Mektebin 1893 Yılından Kalan Öğrencisi	Ders Yılı Başından Sonuna Kadar Yeni Kabul Edilen Öğrenci	Ders Yılı Sonuna Kadar Bir Edenle Mektepten Ayrılan Öğrenci	Sınavla Diploma Alan Öğrenci	Sınav Sonrası 1895-1896 Ders Yılına Devren Kalan Öğrenci	Memur ve Öğretmen	Açılış Tarihi
Diyarbakır	101	12	5		108	4	1308
Bursa	112	13	36	8	81	5	1300
Ankara	37	10	6	13	28	2	1307
İzmit		62			62	2	1311
Manastır	47	35	32		50	2	1304
Erzurum ¹⁴							1304?
Toplam 22	1585	654	393	71	1775	63	

Tabloya göre 1894-1895 yıllarına ait istatistiki verilerde toplam inas rüştiye mektep sayısı 22, öğrenci sayısı 2239, memur ve öğretmen sayısı 63'tür.

Tablo 8

1899 yılı İstanbul dışındaki inas rüştiyelerinin muallim, öğrenci ve hademe durumu (SNMU, H. 1316 s. 789-1255; Keçeci Kurt, 2012, s. 9)

Bulunduğu Yer	Muallime Sayısı	Öğrenci Sayısı	Hademe
Edirne	4	93	6
Nefs-i Adana	3	137	2
Ankara	2	21	1
İzmir	2	50	1
Manisa	3	105	2
Denizli	2	66	1
Beyrut	1	14	1
Halep	2	93	1
Bursa	3	20	1

¹⁴ Erzurum inas rüştiye mektebinin açılış tarihi H. 1304 senesi olarak belirtilmiş fakat kesinliğinden emin olunamamıştır. Arşiv belgesinden tespit ettiğimiz belgede H. 1307 senesinde muallim maaşlarından kesinti yapılarak Erzurum'da bir inas rüştiye mektebi açılmasına hususu ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 117/108).

Tablo 8 (devamı)

Bulunduğu Yer	Muallime Sayısı	Öğrenci Sayısı	Hademe
Diyarbakır	4	122	1
Selanik	5	273	1
Siroz	1	23	1
Şam-ı Şerif	4	134	1
Sivas	3	147	2
Trabzon	2	67	1
Canik	1	79	1
Kastamonu	4	52	1
Kosova	2	130	1
Konya	1		1
Mamüretü-l Aziz	3	35	1
Manastır	4	46	1
İzmit	2	95	1

1899 yılına ait bu tabloda 22 inas rüştiyesi bulunmaktadır. Bu mekteplerdeki toplam kadın muallime sayısı 58, öğrenci sayısı 1802 ve hademe sayısı 30'dur. Birkaç mektep hariç öğrenci sayılarının 50 kişinin üzerinde olması vilayetlerde bulunan inas rüştiyelerine de talebin fazlaca olduğunu göstermektedir.

1908/1909 yılına gelindiğinde vilayetlerde bulunan inas rüştiyesi sayısı yaklaşık 77 olmuştur (SDAO, H. 1326, s. 336-399). Bu inas rüştiyelerinin detaylı listesi aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 9

Vilayetlerde bulunan inas rüştiyeleri

Vilayet	Liva	İnas Rüştiyesi	Vilayet	Liva	İnas Rüştiyesi
Edirne	Edirne	2	Diyarbakır	Diyarbakır	1
Edirne	Gümülcine	1	Suriye	Suriye	1
Edirne	Kırkkilise	1	Sivas	Sivas	1
Edirne	Dedeoğlu	1	Trabzon	Trabzon	1
Edirne	Tekfurdağı	1	Kastamonu	Kastamonu	1
Edirne	Gelibolu	1	Kastamonu	Sinop	1
Erzurum	Erzurum	1	Konya	Konya	1
İstanbul	İstanbul	9	Konya	Niğde	1
İstanbul	Beyoğlu	3	Kosava	Üsküp	1
İstanbul	Üsküdar	3	Kosava	İştib	3
Adana	Adana	1	Kosava	Seniçe	1
Adana	Mersin	1	Kosava	İpek	2

Tablo 9 (devamı)

Vilayet	Liva	İnas Rüştiyesi	Vilayet	Liva	İnas Rüştiyesi
Ankara	Ankara	1	Kosava	Taşlıca	2
Ankara	Kırşehir	2	Kosava	Prizrin	2
Bitlis	Bitlis	1	Mamuratulaziz	Harput	1
Bağdad	Bağdad	1	Manastır	Manastır	1
Beyrut	Beyrut	1	Manastır	Serfîçe	2
Beyrut	Aka	1	Manastır	İlbasan	1
Beyrut	Trablusşam	1	Musul	Musul	1
Beyrut	Lazkiye	1	Musul	Kerkük	1
Cezayir Bahri Sefid	Rodos	1	Van	Van	1
Cezayir Bahri Sefid	Sakız	1	Yanya	Yanya	1
Cezayir Bahri Sefid	Limni	1	Yanya	Preveze	1
Haleb	Haleb	2	Müstakil	İzmit	1
Haleb	Urfa	1	Müstakil	Bingazi	1
Hüdavendigar	Bursa	1	Müstakil	Canik	2
Hüdavendigar	Kütahya	1	Müstakil	Kale-i Sultaniye	2

1906-1907 yıllarında vilayetlerde 69 inas rüştiyesi, 1908/1909 yılında 77 inas rüştiyesi bulunmaktadır. 1918 yılında ülke genelinde bu sayı 116'ya ulaşmıştır (Kurnaz, 1999, s. 101).

Hususi mektepler, II. Abdülhamit Dönemi'nde büyük ölçüde gelişme göstermiştir. Bu dönemde devlet aynı anda birçok konu ile meşgul olup zor zamanlardan geçmekteydi. Ekonomik olarak da zor durumda olması eğitime yeteri kadar harcama yapılmaması ve bu nedenle yeterli sayıda mektep açılmamasına neden olmuş bu da hususi mekteplerin açılmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle İstanbul'un muhtelif semtlerinde yaşayan zengin Müslümanların yaşadıkları yerlerde yirmişer otuzar odalı konaklar kiralanarak pek çok mektep açılmaya başlanmıştır. Bu mektepler yalnız kızlara mahsus olabileceği gibi erkek ve kızların birlikte eğitim görecekları şekilde de olabilmekteydi (Kodaman, 1991, s. 98; Keçeci Kurt, 2012, s. 13-14). Aşağıdaki tabloda yalnız kızların eğitim aldığı mekteplerle karma eğitimin verildiği mektepler yer almaktadır.

Tablo 10

Müslüman mektepleri (SDAO, H. 1327, s. 362-363)

Mektep İsmi	Mektep Türü	Bulunduğu Semt	Açılış Tarihi
İttihat ve Terakki Sanayi	İnas	Atik Ali Paşa'da	
Bedrika-yı İrfan	Muhtelit	Şehzade Civarında Teşvikiye'de	1317
Kız Sanayi	İnas	Şehzade Civarında Teşvikiye'de	1326
Menba-i Füyuzat-ı Osmani	İnas	Bozdoğan Kemerinde	1320
Mekteb-i Osmani	Muhtelit	Aksaray'da	1293
Hayriye-i Sanayi-i Nefise	İnas	Aksaray'da	
Gülizar-ı Vatan	İnas	Fatih'te	1325
Hadika-yı Maarif	Muhtelit	Eski Ali Paşa'da	1319
Samatya İttihat ve Terakki Mektebi	Muhtelit	Koca Mustafa Paşa'da	1326
Rehber-i İttihad-ı Osmani	Muhtelit	Şehremini'nde	1326
Rehber-i Saadet	Muhtelit	Molla Gürani'de	1320
Gülşen-i Maarif	Muhtelit	Hasköy'de	1319
Hadika-yı Marifet	Muhtelit	Kasımpaşa'da Zincirlikuyu'da	1313
İttihad-ı Anasır	Muhtelit	Kasımpaşa'da	1326
Şemsü'l-mekatib	Muhtelit	Fındıklı'da	1307
Mekteb-i Osmani	Muhtelit	Beşiktaş'ta	1300
İttihat ve Terakki Mektebi	İnas	Makriköy'de	1327
Mekteb-i Terakki	Muhtelit	Kadıköy'de	1318
İttihad-ı Osmani	Muhtelit	Kadıköy'de	1326
Füyuzat-ı Osmani	Muhtelit	Üsküdar'da	1324
Osmanlı İnas Mektebi	İnas	Üsküdar'da	1326
Feyz-i Hürriyet	Muhtelit	Üsküdar'da	1326
Bedia-yı Meşrutiyet	İnas	Çengelköy'de	1326

1909 yılında İstanbul'da 23 özel (hususî) rüştiye mektebi bulunmaktadır. Bunlardan 15'i karma eğitim veren 8'i ise yalnız kızların eğitim aldığı mekteplerdir.

Hususî girişimlerle mektep açılması talepleri olmuştur. Haydar Paşa'da Akif Bey Sokağı 3 numarada oturan Madam Jerson Rebeka tarafından, 1909 senesinde Beşiktaş'ta Fuadiye İbrahim Ağa mahallesinde şimdilik iptidai ve ileride rüştiye açılmak üzere kızlara mahsus iptidai ve rüştiye derecesinde bir mektep kurulmasına ruhsat verilmesi için izin talep edilmiştir. İstanbul Vilayeti'nden alınan cevapta Madam Jerson Rebeka'nın saygın ve dürüst biri olduğu ve adı geçen hanenin hazineye ait sağlam bir bina olup 80-100 kadar öğrenci kapasitesine sahip ve yeterli büyüklükte bahçesi bulunduğu anlaşılmış ve konu Mekatib-i Hususiye İdaresine havale edilmiştir (BOA, MF.MKT, 1140/40). Bahsedilen örnekte olduğu gibi devlet bu gibi hususî girişimlere karşı olmamış ancak başvuruda bulunan kişi ve kurumlar hakkında gereken incelemeleri yaptırarak uygun görülenlere olur verilmiştir. Nitekim yukarıda mektep açmak için teşebbüste bulunan kişinin saygın biri olduğu ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklarda inas rüştiyesi açma girişiminde bulunmuştur. 1880 yılında Van'da bulunan Ermeni milletine ait erkek ve kız çocuklarına yönelik üç rüştiye mektebinin açılması için muallim ve hademelerin görevlendirilmesini Ermeni murahhası tarafından talep edilmiştir. İstenildiği durumda adı geçen mekteplere aylık 200 kuruş maaşla birer Türkçe muallimi atanabileceği nezaret makamından bildirilmiştir (BOA, BEOAYN.d, 1419/803, s. 46). Azınlıklara ait başka bir inas rüştiyesinde müdire ve muallimler taltif edilmiştir. Edirne Rum İnas Rüştiye Mektebi Müdiresi Matmazel (?) ve Fransızca muallimesi Matmazel Anastasya çalışmalarının mükafatlandırılması amacıyla Şefkat Nişanı ve diğer muallimler beşinci rütbeden Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmişlerdir (BOA, MF.MKT, 625/33).

Rumlara ait başka bir rüştiye mektebinde öğrencilere ait bilgiler bulunmaktadır. Beyoğlu Ağahamamı olarak da bilinen Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesinde Rum İnas Rüştiyesi öğrenci sayısının fazlalığı nedeniyle Beyoğlu'nda Bayram sokağında kiralanmış haneye geçici ruhsat verilmiştir (BOA, MF.MKT, 1021/50).

H. 1327 tarihli devlet salnamesinde, Ermenilere ait rüştiye mektepleri olduğu görülmüştür. Söz konusu mektepler Tablo 11'de sunulmuştur:

Tablo 11

Ermeni mektepleri (SDAO, H. 1327, s. 364)

Mektep İsmi	Mektep Türü	Bulunduğu Semt	Açılış Tarihi
Meryem Ana	İnas	Samatya'da	1326
Hemaz Giyaç (?)	İnas	Beyoğlu'nda	1326
Niko Gostiyan	Muhtelit	Beyoğlu'nda	-
Anarad Hıgutyun	İnas	Kadıköy'de	-

İlk kurulduklarında ortaöğretim kademesi olan rüştiye mektepleri zamanla ilköğretimin son kademesi haline dönüşmüştür. Emrullah Efendi, 1910 yılında Meclis'e sunduğu “Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Layihası”nda rüştiye mekteplerini ilköğretimin yüksek kısmı olarak belirtmiştir. Rüştiyeler, ilkokulların bilgisini tamamlayarak öğrencileri ortaöğretime hazırlar diye ifade edilmiştir (Ergün, 1996, s. 208-210). Buna göre; iptidai mekteplerin eğitim-öğretim 7-8 yaşındaki çocuklara mahsus devre-i iptidaiye, 9-10 yaşındaki çocuklara mahsus devre-i mutavassıta, 11-12 yaşındaki çocuklara mahsus devre-i aliye olmak üzere üç devreye ayrılmıştır. Bu

devrelerin her biri iki yıl süreli olup devre-i mutavassitanın ikinci sınıfı rüştiyelerin birinci sınıfına eşdeğerdir. Devre-i mutavassıta'nın ikinci sınıfı ile devre-i aliye'yi bitirenler rüştiye diploması almaya hak kazanacaklardır (BOA, MF.İBT, 470/16; Binbaşoğlu, 2014, s. 270-271).

1913 yılında “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati”nin yürürlüğe girmesiyle iptidaîler ve rüştiyeler birleştirilmiş “Mekâtib-i İbtidâiye-i Umûmiye” adını alarak eğitim süresi 6 yıl olarak belirlenmiştir (Akyüz, 2014, s. 268; Düstur II. Tertip, Cilt 5, s. 804-824). Ancak bu kanunun tam olarak hayata geçirilmesi zaman almıştır¹⁵.

2.3. Numune İnas Rüştiye Mektepleri

1908 yılında erkek rüştiye mekteplerinde Fransızca ders saatleri arttırılarak ve hatta bazı dersleri Fransızca okutmak düşüncesi ile İstanbul'da Kadıköy, Kasımpaşa ve Nişantaşı olmak üzere üç yerde birer numune mektebi açılmıştır. Bu mektepler diğer mekteplere nazaran oldukça güzel binalarda, en iyi muallimlerin idaresinde ve eğitim-öğretim araç gereçlerinin çoğuna sahiptir (Ergin, 1977, s. 1419).

Kızlara mahsus Numune İnas Rüştiye Mektepleri de oluşturulmuştur. Arşiv belgelerinde kızlara mahsus beş adet Numune İnas Rüştiye Mektebi tespit edilmiştir. Bu mekteplerden ilki 1909 yılında varlığını tespit ettiğimiz Dersaadet Numune İnas Rüştiyesidir. Bu mektebe 200 kuruş maaş ile Hüsn-i Hat muallimliğine Hattat Mehmet Ali Efendi resim muallimeliğine Müfide Hanım tayin edilmiştir (BOA, MF.İBT, 246/81; BOA, MF.İBT, 247/9).

1909 yılında Numune-i İnas Rüştiyesi için Münif Paşa Konağı ve içinde bulunan eşyalar tahsis edilmiştir (BOA, MF.İBT, 247/51). Numune İnas Rüştiyesinde hademe olan İfakat Hanım'ın yetersiz olması dolayısıyla yerine Fatma Hanım'ın tayin edildiği görülmüştür (BOA, MF.İBT, 266/17). Bu mektebin öğrencilerine ait imtihan cetveli bulunmaktadır. Cetvelde öğrencilerin isimleri, mektep numaraları, okutulan

¹⁵ Eyüp Sultan İnas Rüştiye Mektebine ikinci sene öğrencilerinden Kaymakam Osman Nuri Bey'in kızı Hatice Hanım'ın yaşına bakılmaksızın mektebe devam etmesine müsaade edildiği Maarif Müdürlüğünden bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 1213/75). Antalya İnas Rüştiye Mektebine ders yılı başlamadan müdire-i seniyelik görevinde yapabilecek lisan ve piyano muallimesi tatin edilmesinin gerektiği ifade edilmiştir (BOA, DH.UMVM, 64/54).

dersler ve mülahazat bölümleri yer almaktadır. Ayrıca öğrenciler sınıf seviyeleri belirtilerek sınıflandırılmışlardır (BOA, MF.İBT, 281/63).

Bir başka numune inas rüştiyesi, 1910 yılında varlığı tespit edilen Süleymaniye Numune İnas Rüştiyesidir. Bu rüştiyede muide olarak görevli olan Dürdane Hanım, Dersaadet Kız Sanayi Mektebinde muide iken terfi alarak muallim-i saliselîğe yükselmiştir. Görev yerinden izinsiz olarak ayrılan ve bundan dolayı görevden alınan Vesile Hanım'ın yerine tayin edilmiştir (BOA, MF.İBT, 291/87). Yine Süleymaniye Numune İnas Rüştiyesinde resim muallimi olan Müfide Hanım maaşına zam yapılması aksi takdirde istifa edeceği mektep müdürlüğü tarafından bildirilmiştir. Zam yapılması konusunda Müfide Hanım'ın Müslüman kadınlar arasında yegâne başarılı bir ressam olduğu ve yabancı mektepler tarafından birkaç katı maaş teklif edilmiş olup Müfide Hanım'ın eserlerinin yabancılar tarafından büyük takdir gördüğü bu nedenle bu denli başarılı bir muallimeye zam yapılarak şevk ve gayreti arttırılıp kaybedilmemesi için gerekenlerin yapılması uygun görülmüştür (BOA, MF.İBT, 365/42).

Bir diğer mektep 1911 yılında açılan Bayezid Numune İnas Rüştiyesidir. Bu mektepte Emin Ağa hademe ve Cemil Efendi bevrap olarak görev almışlardır. Fakat vefat eden Hademe Emin Ağa'nın yerine Tıbbiye Mektebinde hademelik ve Altıncı Belediye Dairesinde onbaşılık yapan Hüseyin Ağa görevlendirilmiştir (BOA, MF.İBT, 307/37). Son olarak da 1911 yılında Kadıköy Numune İnas Rüştiyesi tespit edilmiştir. Dârülmuallimâtтан çok iyi derecede mezun olan Hatice Sabiha Hanım önce Molla Gürani İnas Rüştiye Mektebi nakış muallimliğine tayin olmuş, sonrasında Üsküdar Kız Sanayi Mektebine nakış muallimeliğine getirilmiştir. Hatice Sabiha Hanım Kadıköy Numune İnas Rüştiyesine tayin olunmak istemiştir (BOA, MF.İBT, 314/77).

2.4. İnas Rüştiyelerinin Yönetimi ve Kurumsal İşleyişi

Osmanlı Devleti eğitim sistemi içinde rüştiyelerin yeri sıklıkla tartışma konusu olmuştur. Rüştiyelerin eğitim-öğretim kademesindeki yeri, Muvakkat Maarif Meclis tarafından takdim edilen ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından onaylanan ilk layihada belirtilmiştir. Buna göre; eğitim-öğretim basamakları üç kademeye ayrılmış olup birinci derece mekâtib-i sıbyaniye, ikinci derece mekâtib-i rüştiye ve üçüncü derece darülfünun olarak belirlenmiştir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, 2011, s. 27; Kodaman, 1991, s. 11). Avrupa eğitim modeliyle benzerlik kurulmaya çalışılmış ve

rüştiye mekteplerinin aynı zamanda Darülfünuna öğrenci hazırlayan kurumlar olduğu belirtilmiştir. Bu mekteplerin durumları ve işlevleri Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanıncaya kadar bu karar ile şekillenmiştir (Unat, 1964, s. 42-43).

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile mevcut tüm mekteplerle beraber rüştiyeler de bir sisteme bağlanmıştır. Nizamnameye göre Osmanlı Devleti'nde bulunan mektepler “mekâtib-i umumiye” ve “mekâtib-i hususiye” olarak ikiye ayrılmıştır. Mekâtib-i umumiyenin nezareti ve yönetimi devlete, mekâtib-i hususiyenin ise yalnız nezareti devlete, tesis ve idaresi kişiler veya topluluklara aittir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 184; Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, 2001, s. 424).

Nizamnamenin ikinci maddesinde eğitim dereceleri üçe ayrılmıştır. Birincisi sıbyan ve rüştiye, ikincisi idadiye ve sultaniye üçüncüsü ise mekâtib-i âliyye'dir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 184; Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, 2001, s. 424). Kurulduklarında, rüştiyeler sıbyan mekteplerine kıyasla daha üstün eğitim sağlayan mektepler olarak kabul edilmekteydi, ancak kısa bir süre sonra orta öğretimin en alt seviyesindeki mekteplere dönüşmüşlerdir (Unat, 1964, s. 42-43. Akyüz, 2014, s. 164). Böylece rüştiye mektepleri ilköğretim ikinci kademesini oluşturmaktadır.

Rüştiyeler ve iptidailer birleştirilinceye kadar inas rüştiyelerinin teşkilat ve idari yapısı 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne dayanarak belirlenmiştir. Daha sonra H. 25 Cemaziyelahir 1287 (22 Eylül 1870) tarihli Umum-ı Mekâtib-i Rüştiye Nizamnamesi hazırlanmış ve bu nizamname ülke genelinde bulunan tüm rüştiyeleri kapsamıştır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 249-257). Uzun bir müddet kullanılan bu nizamnamenin ardından Dersaadet ve taşradaki rüştiyelerin idaresi için ayrı ayrı talimatnameler hazırlanmış, mektepler bu doğrultuda düzenlenmiştir (Tümer Erdem, 2013, s. 179). Umum-ı Mekâtib-i Rüştiye Nizamname-i Dahiliyesi ile Taşra Mekâtib-i Rüştiyesinin İdare-i Dâhiliyesine Mahsus Talimat, bazı küçük farklar dışında benzer ifadeler içermektedir.

Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne göre büyük şehirlerde ahalinin sadece Müslüman olduğu yerlerde İslam, ahalisinin sadece Hristiyan olduğu yerlerde Hristiyan kızlarına ait birer rüştiye mektebi bulunacak ahalinin karışık olduğu yerlerde ise Müslümanlar için ayrı Hristiyanlar için ayrı rüştiye mektebi açılacaktı. Rüştiye mektebi açılacak yerleşim yerinde nüfusun 500 haneden fazla olması gerekmektedir. Kız mekteplerinin hocaları kadın olacak ve kadınlardan istenilen derecede yeterlilikte

muallimler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edepli erkek muallimler tayin olacaktır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 189).

İnas rüştiye mekteplerinin tahsil süresi dört senedir. Mektebe ait okutulacak dersler mebâdi-i ulûm-ı dîniye (din dersi), lisan-ı Osmânî kavâidi (Osmanlıca dil bilgisi), mebâdi-i kavâid-i Arabiye ve Fârisiye (Arapça ve Farsçanın başlangıcı), imla ve inşâ (imla ve yazı), müntehebât-ı edebiye (seçilmiş edebi eserler), tedbir-i menzil (ev idaresi), muhtasar tarih ve coğrafya (kısaltılmış tarih ve coğrafya), hesâb ve defter tutmak usulü, nakşa medâr olacak derecede resim, ameliyât-ı hıyâtiye (dikiş işleri), mûsikî (mecburi değil) olarak sıralanmaktadır. Ayrıca bu derslerden umûr-ı mezhebiye ve fûnûn-ı mezkûreye dair olan dersler her cemaatin kendi lisanına göre okutulacaktır. Gayrimüslim inas rüştiye mekteplerinde Arapça ve Farsça yerine kendi lisanları okutulacak ve mezhep dersleri de dini liderlerinin belirlediği şekilde okutulacaktır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 189-190).

İnas rüştiyelerinin ikiden dörde kadar muallimesi olacak nakış ve musiki dersleri için de birer muallime, mubassır ile bevrap bulunacaktır. Bu mekteplerin yıllık tahsisatı 40 bin kuruş olup Maarif İdaresi Sandığından ödenecektir. Sıbyan mektebi şهادetnamesi olan kızlar imtihansız rüştiyeye kabul edilecek, şهادetnamesi olmayanlar ise imtihana tabi tutulup yeterli seviyede olanlar kabul edilecektir. İnas mekteplerinin idaresi, tatil günleri ve diğer şartları; erkek rüştiyeleri için belirlenmiş olan yasal düzenlemelere tabi olacaktır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 190).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde de belirtildiği üzere rüştiye mekteplerinin yönetim, idare, düzen, imtihan, ödül ve ceza gibi kuralları “Umum-ı Mekatib-i Rüştiye Nizamnamesi” ve “Dersaadet ve Taşra Mekâtib-i Rüştiyesinin İdare-i Dâhiliyesine Mahsus Talimat” ile şekillenmiştir.

Mekatib-i Rüştiye Nizamnamesi ve taşra rüştiyelerine ait talimatnamenin ilk maddesinde “tüm rüştiye mektepleri Maarif Nezaretinin yönetimi altındadır” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca talimatnamede taşradaki rüştiye mekteplerinin muallim mubassır ve hademelerinin ilk başvuracakları merci vilayetlerde eğitim müdürleri, müdürlerin olmadığı yerde yerel hükümdardır. İstanbul rüştiye mektepleri için özel talimat olduğu belirtilmektedir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 249, 311).

Rüştiye mekteplerinin yönetim ve öğretim kadrosu; bir müdür, yeterli sayıda muallime, her sınıf için birer mubassır, bir kapıcı ve bir hademedden oluşmaktaydı.

Mektebin genel yönetiminden birinci derecede sorumlu olan müdür idi (SNMU, H. 1316, s. 297). İstanbul’da bulunan rüştiye mekteplerinin idari sorumlusu müdür iken vilayetlerde bulunan rüştiyelerin idaresi muallim-i evvellere bırakılmıştır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 249, 312).

Müdür ve muallim-i evveller; öğrencilerin terbiyesini ve disiplinini, eğitim ve öğretimin düzgün bir şekilde yürütülmesini, mektebin temizliği ve düzenini, muallimelerle öğrencilerin iyi uyum ve davranışlarını sağlamak için sürekli olarak çaba gösterecek tüm kural ve emirlerin eksiksiz bir şekilde uygulanmasına özen göstereceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 297, 312; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 249).

Dersaadet ve taşra rüştiye mekteplerinde dört defter tutulurdu. Birincisi mektebin demirbaş eşyaları ile memur, muallim ve öğrencilerin isimlerinin kaydedildiği “demirbaş veya esas” defteridir. İkincisi, öğrencilerin eğitim durumu ve diğer bilgileri içeren “sicil” defteri, üçüncüsü muallimlerin ve öğrencilerin devamını gösteren “yevmiye/devam” defteridir. Son olarak dördüncü defter mektepte yapılan tüm resmi yazışmaların bir örneğinin kaydedildiği Dersaadet rüştiye mekteplerinde müsveddât defteri (SNMU, H. 1316, s. 298), taşra rüştiye mekteplerinde ise “masarîf-ı müteferrika” defteridir (SNMU, H. 1316, s. 313-314).

Dersaadet rüştiyelerinde ayda bir defa müdür tarafından, taşrada bulunan rüştiye mektebinde muallim-i evveller tarafından her üç ayda bir öğrenci ve hademelerin görevlerini yerine getirip getirmediğini, mektepte olan önemli olayları, sınıflarda bulunan öğrenci sayısı Maârif Müdürlüğüne bildireceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 314).

Üç ayda bir hülâsa cetvelleri ve yılda bir defa imtihan cetvelleri yerel yönetimce onaylanıp imtihan cetvellerinde mümeyyiz ve muallimlerin onayı olmalıdır. Ayrıca cetvelin başında derslerin türleri belirtilmelidir (SNMU, H. 1316, s. 315).

Rüştiye mekteplerinin tatil günleri Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin yirmi beşinci maddesi belirtilmiş olup aynı kural Taşra Mekâtib-i Rüştiyesinin İdare-i Dâhiliyesine Mahsus Talimatname’de yer almıştır. Buna göre, tatil süresi Ağustos’un başından üçüncü haftanın sonuna kadar yirmi iki gündür. Temmuz’un başından itibaren dersler tatil edilir, ilk on beş gün tartışmaya son on beş gün ise sınavlara ayrılmıştır. Sınavların bitmesi ile birlikte mektep kapanacaktır. Ayrıca Ramazan’ın

üçüncü haftasının sonundan Şevval'ın birinci haftasının sonuna kadar on beş gün, Kurban Bayramı için bir hafta tatil, cuma tatilleri ve kandil günleri ile cülus ve viladeti hümayuna denk gelen özel günler haricinde başka günlerde tatil kesinlikle yasaktır. Gayrimüslim mekteplerde kendilerine ait bayram ve özel aylarında tatil yapacaklardır (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 184; SNMU, H. 1316, s. 316-317).

Tüm rüştiye mektebi muallim, memur ve hademesi, öğrencilerin mektebe giriş ve çıkışlarında kendileri veya başkaları için hiçbir şey talep etmeyecek; görev ve onurlarını zedeleyecek işlerle meşgul olmayacaklardır. Aksini yapanlar ağır şekilde sorumlu tutulacak ve tekrar edenler görevlerinden alınacaklardır (SNMU, H. 1316, s. 317; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 252; BOA, MF.İBT, 225/27).

Rüştiye mekteplerinde görevli olan müdür, muallim ve müstahdemin; mektep içinde kendi görevlerinin dışında başka konularla ilgili öğrencilerle ilişki kurmaları, dershanelerde ve öğrencilerin önünde sigara içmeleri kesinlikle yasaklanmıştır (SNMU, H. 1316, s. 299-300).

Taşra rüştiyelerine ait talimatnamenin son maddesinde, bu talimat yürürlüğe girdiği andan itibaren taşra rüştiye mektepleri bu kuralları dikkatle uygulayacak, birinci derecede rüştiye muallim-i evveleri ve ikinci derecede maarif müdürlerinin sorumlu olacağı vurgulanmıştır (SNMU, H. 1316, s. 325).

Rüştiye mektepleri iptidai mekteplerle birleşinceye kadar Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Umum-ı Mekatib-i Rüştiyenin Nizamnamesi, Dersaadet ve Taşra Mekâtib-i Rüştiyesinin İdare-i Dâhiliyesine Mahsus Talimat ile idare olunmuştur.

2.4.1. Heyet-i Talimiye ve İdari Kadronun Görev ve Sorumlulukları

2.4.1.1. Müdürün Görev ve Sorumlulukları

Rüştiye mekteplerinin yönetim ve öğretim kadrosu; bir müdür, yeterli sayıda muallim, her sınıf için birer mubassır, bir kapıcı ve bir hademedden oluşmaktaydı. Yalnız Dersaadet'te bulunan rüştiye mekteplerinde müdürler görev almış ve müdürün görev ve sorumlulukları tanımlanmıştır.

Mektebin genel yönetiminden birinci derecede sorumlu olan müdür; öğrencilerin terbiyesi, eğitim ve öğretimin düzgün bir şekilde yürütülmesi, mektebin temizliği ve düzenine sürekli olarak nezaret edecek; mektep ile ilgili tüm kuralları ve

emirleri eksiksiz ve gecikmeden uygulayacaktır. Müdür, bu sorumluluklarını yerine getirebilmek amacıyla her sabah öğrencilerden önce mektepte hazır bulunacak ve her akşam öğrenciler gittikten sonra mektepten ayrılacaktır. Müdürün geçerli bir mazereti olmadıkça mektepten ayrılması kesinlikle mümkün değildir. Eğer geçerli bir mazereti var ise ve izin süresi bir günden fazla sürecekse müdür bu durumu rüştiye mektepleri idaresine bildirmek zorundadır (SNMU, H. 1316, s. 297).

Müdür; her gün mubassırların, muallimlerin ve öğrencilerin devam durumunu takip ederek, günlük olayların raporunu tutmakta ve her ay sonunda gecikmeden bu raporların özetini Mekâtib-i Rüştiye İdaresine göndermektedir. Memurlarından veya muallimlerden birinin hatası olduğu zaman müdür gerekli uyarıları yapar, uyarıya rağmen aynı davranışı sergileyen memur ve muallimleri Mekâtib-i Rüştiye İdaresine bildirirdi (SNMU, H. 1316, s. 298).

2.4.1.2. Muallimlerin Görev ve Sorumlulukları

Rüştiye mekteplerinin öğretim kadrosunda muallimler yer almaktadır. Taşra Mekâtib-i Rüştiyesinin İdare-i Dâhiliyesine Mahsus Talimat ile Umum-ı Mekatib-i Rüştiyenin Nizamnamesi'ne göre rüştiye mekteplerinin yönetimi muallim-i evvellere verilmiştir. Muallim-i evveller sorumlu oldukları mektebin iç işlerini belirtilen kurallara göre düzenleyecek ve kurallara aykırı davranışlardan sorumlu olacaklardır (SNMU, H. 1316, s. 311; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 249).

Muallim-i evveller öğrencilerin iyi eğitim ve terbiye almaları için gerekli disiplini ve uyumu sağlamak, emir ve talimatları eksiksiz uygulamaya özen göstereceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 311; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 249). Mektepte bulunması belirlenen gün ve saatlerde görevlerinin başında olmak zorundalardır. Sınavlardan sonra yapılan tatiller dışında mektepten başka bir yere gidemeyeceklerdir. Maarif müdürleri aracılığıyla Maarif Nezaretinden resmi izin almadan mektepten ayrılan muallimler görevden alınmış sayılacaktır (SNMU, H. 1316, s. 312; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 249). Muallim-i evveller, öğrencilere iyi davranarak gereken durumlarda uygun bir dille uyarı ve ceza verebileceklerdir. Teneffüs zamanında öğrencilerin istenmeyen davranışlarda bulunmamalarına dikkat edip, aralarında çıkan küçük tartışmalarda tarafları uyararak sorunu çözmeye çalışacaklardır. Hangi durum söz konusu olursa olsun öğrenciyi dövmek ve hapsetmek kesinlikle yasaktır. Fakat

uygunsuz davranışta bulunan öğrencisi uyarma yetkileri bulunmaktadır. Eğer öğrenci birkaç kez uyarılmasına rağmen hatasına devam ediyorsa ve bu mektepten atılmayı gerektiren bir suç ise Muallim-i Evvel Maarif Müdüründen yazı alarak öğrencinin ilişkisini kesebilme yetkisine sahiptir. Müdürlükten onay cevabı gelene kadar öğrenci geçici olarak mektebe kabul edilmeyecektir (SNMU, H. 1316, s. 312-313; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 249-250).

Muallimlerin ders anlatışlarını ve öğrencilerin derste nasıl davrandıklarını gözetmek, muallimlerin görev ve sorumluluklarında bir hata yaptıklarında uyarıyı yapmak muallim-i evvelin görevidir. Ancak bu uyarılar etkili olmadığında durum yazılı olarak Maarif Müdürlüğüne, maarif müdürünün bulunmadığı yerlerde doğrudan Maarif Nezaretine veya yerel yönetime bildireceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 313; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 250). Muallimlerin derslerine on dakika geç gitmeleri tıpkı on sene geç kalmış gibi karşılanır, bu durumu alışkanlık haline getiren muallimler müdür veya muallim-i evvel tarafından Mektap-i Rüştîye İdaresine bildirilecektir (SNMU, H. 1316, s. 298-299).

Her mektebin çeşitli masrafları muallim-i evveller tarafından düzenlenip aylık hazırlanan bütçede harcamaların nasıl ve nelere yapıldığı deftere kaydedilir ve her ay sonunda diğer muallimler tarafından da onaylanmaktadır. Her yılsonunda onaylı defterin bir nüshası Maarif Müdürlüğüne gönderilecektir. Lüzumsuz harcamalardan kaçınılarak ve arta kalan bütçe ile öğretim kurulunun onayı alınıp mektep ihtiyaçları karşılanacaktır (SNMU, H. 1316, s. 314; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 250).

Muallim-i evveller, Dersaadet ve bilad-ı selasede bulunan rüştîye mekteplerinin ayda bir kez, taşrada bulunan rüştîye mekteplerinin üç ayda bir yani Aralık, Mart ve Haziran ayları başlarında muallim, öğrenci ve hizmetlilerin görevlerini yerine getirip getirmediğini ve mektepte gerçekleşen olayları, her sınıfta bulunan öğrenci sayısını Maarif Müdürlüğüne bildirmekle yükümlüydüler¹⁶.

Tüm muallimler mektebin açılışından kapanışına kadar mektepte bulunulacaklardır. Muallimlerden biri herhangi bir sebeple mektebe gelmeyecekse durumu muallim-i evvel bildirecek, muallim-i evvel de mazeretin gerçek olup olmadığını araştırarak gerekli işlemi yapacaktır (SNMU, H. 315; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 251). Geçerli bir mazeret ile mektebe gelemeyen muallimler mümkün olan en

¹⁶ Dersaadet'te bu görevi müdürler yapmaktadır (SNMU, H. 314; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 250).

erken sürede veya en geç diğer ders gününe kadar mutlaka müdür/muallim-i evvel yazılı olarak bildirecektir. Muallimlerden biri hastalık veya meşru bir sebepten ötürü uzun süre dersine gelemeyecekse yerine bir vekil atanması için müdür/muallim-i evvel Mekatib-i Rüştîye İdaresine bilgi verecek bu sürede müdürün/muallim-i evvelin uygun gördüğü mektepte bulunan başka bir muallim dersi yürütecektir (SNMU, H. 1316, s. 299; Mahmud Cevâd İbnü's-Şeyh Nâfî, 2001, s. 324).

Geçerli bir sebebi olmadan dersine gelmeyen muallimlerin maaşından kesinti yapılacaktır. Yine mazeretsiz ayda üç gün dersine gelmeyen muallim ve görev başında bulunmayan memurun durumu Rüştîye İdaresine bildirilecek ve ilgili idare tarafından bu muallim veya memura ilk defasında uyarı yapılacak, ikinci defasında ise görevinden istifa etmiş sayılarak yerine başka biri atanacaktır (SNMU, H. 299; Mahmud Cevâd İbnü's-Şeyh Nâfî, 2001, s. 324).

Muallimler, derse başlamadan önce öğrencilerin isimlerini okuyarak sınıfta olmayanları belirleyerek yoklama defterine işaretleyeceklerdir. Aynı zamandan yine derse başlamadan önce rastgele on beş kadar öğrenciye önceki derslerden sorular soracak ve öğrencilerin verdikleri cevaba göre yoklama defterine notlarını yazacaklardır (SNMU, H. 1316, s. 315; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 251). Bu notlar şu şekilde sıralanmıştır;

Tablo 12

Öğrencilerin notlarına göre tayin edilen dereceler

10, 9	Aliyyü'l-A'lâ
8	A'lâ
7	Karib-i A'lâ
6	Vasat
5	Karib-i Vasat
4	Za'if
1,2,3	Sıfır

Muallimler, belirlenen programa göre ders ve konularını öğretecek bunların dışında hiçbir kitap ve konuyu öğretmeyecekler aksi takdirde bu durumdan sorumlu olup görevden bile alınabileceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 315; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 251). Öğrencilerin ders esnasındaki davranışlarını gözetecek ve eğer ders akışını bozan bir öğrenci var ise uyaracak, bu durum ciddi bir hal alırsa öğrenciye dersten

uzaklaştırma cezası vererek durumu yoklama defterine not edeceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 316; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 251).

Muallim-i evveller geçerli bir mazeret ile mektepte bulunamadıkları zamanlarda, muallim-i saniler onlara vekâlet edecek ve bu durum bir süre daha devam edecek olursa muallim-i saniler bu bilgiyi Maarif Müdürlüğüne bildirilecek ve muallim-i evvellerin gelmediği süreye göre maaşından kesilmek üzere yarım maaşla bir vekil atanacaktır (SNMU, H. 1316, s. 317; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 251-252).

Rüştiye mektepleri muallimleri, mektep için gerekli her şeyi birinci derece merci olan Maarif Müdürlüklerine bildirecek ve müdürler de durumu resmi olarak Maarif Nezaretine sunacaklardır (SNMU, H. 1316, s. 317-318; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 252).

2.4.1.3. Yardımcı Personelin Görev ve Sorumlulukları

Rüştiye mekteplerinde müdür ve muallimlerin dışında mubassır, bevwap ve hademeler de görev almaktadır. Mektebin işleyişinin sağlanmasında etkili olan yardımcı personellere ait görev ve sorumluluk bulunmaktadır.

Mubassırlar, öğrencilerden önce mektepte bulunmak zorunda olup öğrencilerin toplanmasında ve belirlenen saatte kendi sınıflarında olmalarını sağlayarak yoklamalarını yapıp özetini müdüre iletmekten sorumludur. Mubassırların diğer görevleri sıralanacak olursa; ders ve teneffüs zamanlarını belirlenen saatte düdük ile bildirmek, muallimi olmayan sınıflarda muallim gelene kadar gözetim yapmak ve ders aralarında öğrencilerin davranışlarını dikkatle izleyip aralarında hiçbir tartışma ve hoş olmayan davranışın olmamasına dikkat etmek, birbirlerine iyi davranmalarına özen göstermek ve sınıflarda herhangi bir olay olduğunda hemen müdüre/muallim-i evvele haber vermek mubassırların görevleri arasındadır (SNMU, H. 1316, s. 300; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 255). Mubassırların görevlerini doğru şekilde yapıp yapmadıklarını kontrol etmek muallimlerin görevlerindendir. Öğrencilerle ilişki ve iletişimde sınırları aşarak saygısız ve özensiz davranışlarda bulunmamalarına sürekli olarak müdür/muallim-i evvel dikkat edecek ve böyle bir davranış gerçekleştiğinde durumu Rüştiye İdaresi'ne bildirecektir (Mahmud Cevâd İbnü ş-Şeyh Nâfi, 2001, s. 325). Akşam tatilinde mubassırlar öğrencilere uygun yerlere kadar eşlik edeceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 300).

Hademe ve bevvabın ilk görevleri mektebin gözetimi ve temizliğini sağlamaktır. Hademe müdür ve muallimlerin mektebe dair emirlerini yerine getirir, bevvab ise mektep kapısında ayrılmadan öğrencilerin ayakkabılarını korumakla görevlidir. Bu görevlilerden en az biri geceleri mektepte kalacaktır. Tatil sonrasında mektep temizliğinde bevvab hademeye yardım edecektir (SNMU, H. 1316, s. 300).

Geçerli bir mazereti olmaksızın görevlerini yerine getirmekte kusur eden hademeyi muallim-i evvel önce uyarır, bu uyarı faydalı olmazsa durumu yazılı olarak Maarif Müdürlüğü'ne ve oradan da Maarif Nezaretine bildirerek değiştirilmesi talep edilirdi (SNMU, H. 1316, s. 325).

Bevvablar, sürekli mektepte bulunarak kapı önünde duracak muallim-i evvelden izin almadan hiçbir öğrencinin mektepten çıkmasına müsaade etmeyecektir. Öğrenciler dağıldıktan sonra mektebi süpürüp dersliklerin temizliğine çok dikkat edecek ve öğrencilerin ayakkabıları ile diğer eşyalarını koruyarak herhangi bir kayıp olduğu takdirde sorumlu olacaklardır (SNMU, H. 1316, s. 322-323; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 255-256).

2.4.2. Muallimlere İlişkin Uygulamalar

Muallimlerin görev ve sorumlulukları Rüştîye Mektepleri Nizamnamesi ve talimatnamelerde açıkça ifade edilmiştir. Heyet-i Talimiye ve İdari Kadronun Görev ve Sorumlulukları başlığı altında detaylı bilgi verilmiştir.

İnas mekteplerine muallim yetiştirecek kurum olan dârümuallimâtın açılması Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde öngörülmüş ve böylece belirli bir kurala bağlanmıştı. Nizamnameye göre inas mekteplerinin hocaları kadın olacak ve kadınlardan istenilen derecede ehliyetli muallimler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve terbiyeli erkekler muallim olarak tayin edileceklerdi (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 189).

Dârümuallimâtın teşkilatı ve yapısı nizamnamenin 68. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; kız sıbyan ve rüştîye mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul'da iki şubeden oluşan bir Dârümuallimât açılması öngörülmüyordu. Her şubenin biri Müslim diğeri Gayrimüslim mekteplere öğretmen yetiştirmek için ikişer sınıfa ayrılacaktı. (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 196). Sıbyan şubesinin eğitim süresi 2 yıl olarak belirlenmiş olup okutulacak dersler, mebâdi-i ulûm-ı diniyye (gayrimüslim çocukların dinî dersleri, daha önce belirtilen konulara göre ruhani liderler aracılığıyla

atanacak kimseler tarafından öğretilecektir), kavaid-i lisan-ı Osmanî ve kitâbet, usûl-i talim, (her cemaatin kendi lisanı), risale-i ahlak (her cemaatin kendi lisanı üzere tedris kılınacaktır), hesap ve defter tutmak usûlü, tarih-i Osmanî ve coğrafya, malumat-ı nafia, mûsikî, dikiş ve nakış dersleridir.

Rüştiye şubesinin eğitim süresi ise 3 yıl olup okutulacak dersler; Mebâdi-i ulûm-ı diniyye (gayrimüslim çocukların dinî dersleri, daha önce belirtilen konulara göre ruhani liderler aracılığıyla atanacak kimseler tarafından öğretilecektir), kavaid-i lisan-ı Osmanî ve inşa, Arapça ve Farsça, her cemaatin kendi lisanı, ilm-i ahlak, tedbir-i menzil, tarih ve coğrafya, mebâdi-i ulûm-ı riyâziye ve tabi'îye, resim, mûsikî, envâ-i ameliyat-ı hıyâtiye'dir (düstur 1. tertip, cilt 2, s. 197).

Dârümuallimâtın sıbyan şubesinden mezun olan öğrenciler, kız sıbyan mekteplerinde görev alabilecekleri gibi istedikleri takdirde rüştiye şubesine devam edebileceklerdi. Mektebi bitirenler atanacakları görevi kabul etmek zorunda olacaklardı. Çünkü tayin önceliği dârümuallimât mezunlarının olacaktı (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 197-198; Yıldırım, 2010, s. 130-131).

İnas rüştiye mekteplerinde de dârümuallimât mezun verene kadar görevli olacak öğretim ve idari kadronun yaşlı ve iyi ahlaklı erkeklerden seçilmesine özen gösterildi. Muallimler, okutacağı derslere göre derecelere ayrılarak Arapça, Farsça ve riyaziye derslerinden muallime-i evveller, yazı dersinden muallime-i saniler sorumluydu (BOA, İ.ŞD, 14/637). Açılan ilk inas rüştiyesinin muallim kadrosu muallim Hacı Mustafa Efendi, hesap muallimi Esad Efendi ve bir nakış ustasından oluşmaktaydı (SDAO, H. 1276, s. 109). İnas rüştiyelerinin sayıları artmaya başladıkça muallime kadroları oluşmaya başlamıştır.

1870-1871 yılına ait Devlet Salnamesi'nde inas rüştiye mekteplerinde görevli muallimler yer almıştır.

Tablo 13

H. 1287 (M. 1870/1871) yılına ait inas rüştiye mektepleri ve muallimleri (SDAO, H. 1287, s. 121-122)

Mektep İsmi	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Müdür	Hesap Muallimi	Nakış Muallimesi
Sultanahmet İnas Rüştiyesi	Hüseyin Efendi	Hafız Mustafa Efendi	-	Hürrem Efendi	Nakış muallimi ismi belirtilmemiş
At Pazarı İnas Rüştiyesi	Mehmet Efendi	Mustafa Efendi	İbrahim Efendi	-	Ümmü Gülsüm Hanım
Aksaray İnas Rüştiye Mektebi	Mustafa Efendi	Mehmet Emin Efendi	-	-	Fatma Hanım
Şehzade İnas Rüştiye Mektebi	Hüseyin Efendi	Mehmet Avni Efendi	Hafız Ali Efendi	-	Fatma Hanım
Bab-ı Zaptiye İbrahim Paşa İnas Rüştiye Mektebi	Hüseyin Efendi	Ali Efendi	Mehmet Efendi	-	Hatice Hanım
Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi	Müşfik Efendi	Mehmet Efendi	Fatma Hanım	-	Şefika Hanım
Eski Ali Paşa İnas Rüştiye Mektebi	Akif Efendi	Mehmet Zühti Efendi	-	-	Şefika Hanım
Üsküdar İnas Rüştiye Mektebi	Hamdi Efendi	Yusuf Efendi			Adile Hanım

Tabloda görüldüğü üzere bu mekteplerin açıldıkları ilk zamanlarda muallim kadrosunun erkeklerden oluştuğu yalnız nakış muallimi olarak kadın muallimenin görev aldığı görülmektedir. 1871-1872 yılına ait devlet salnamesinde tabloda yer alan derslere sülüs ve rika dersleri de eklenmiş ve bu derslerin muallimleri de yine erkeklerden oluşmaktadır (SDAO, H. 1288, s. 138-139).

Dârülmuaallimâtın henüz yeni açıldığı 1870 senesinde inas rüştiye mektebinde kadın bir idareci bulunmaktadır. Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebinde müdür olarak Fatma Hanım ismi geçmektedir (SDAO, H. 1287, s. 121-122; Akyüz, 1999, s. 16).

Dârülmuaallimâtın mezun vermeye başlaması ile 1873 yılı itibariyle kadın muallimler tayin edilmeye başlamıştır. Eski Ali Paşa İnas Rüştiyesine dârülmuaallimât öğrencilerinden Aksaraylı Emine Hanım 200 kuruş maaş ile ikinci muallime olarak tayin edilmiştir (BOA, BEOAYN.d, 1071/212). Aynı senede diğer inas rüştiyelerine görevlendirilen muallimler ise Sultanahmet İnas Rüştiyesine birinci muallime Fahriye Hanım, ikinci muallime Münire Hanım, rika muallimesi Zehra Hanım ve riyaziye muallimesi Hafıza Rüveyda Hanım, Eski Ali Paşa İnas Rüştiyesine Fatıma Nigâr Hanım birinci muallime; Fatih İnas Rüştiyesine rika muallimesi Hatice Hanım tayin

edilmişlerdir (Mahmud Cevâd İbnü's-Şeyh Nâfi, 2001, s. 121). 1875-1876 yılında inas rüştiye mekteplerinin muallimlerinin çoğu kadın olmasına rağmen sülüs ve rika derslerini hala erkek muallimler vermeye hatta birkaç mektebin müdürlüğünü yapmaya devam etmişlerdir. Nitekim Sultanahmet İnas Rüştiyesi Sülüs Hocası Mehmet Efendi, At Pazarı İnas Rüştiyesi Sülüs Hocası ve Müdürü İbrahim Efendi, Aksaray İnas Rüştiyesi Sülüs Hocası Mustafa Efendi Müdür Mehmet Emin Efendi, Şehzade İnas Rüştiyesi Sülüs Hocası Mustafa Efendi, Rika Hocası Abdurrahman Bey ve Müdür Hafız Ali Efendi, Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi Sülüs Muallimi Hüseyin Vehbi Efendi, Rika Muallimi Arif Efendi ve Muallim-i Evvel Münif Efendi, Üsküdar İnas Rüştiyesi Sülüs Hocası Şaban Efendi, Rika Hocası ve Muallim-i Evvel Yahya Efendi'dir (SDAO, H. 1292, s. 144-145).

1882-1883 yılından itibaren devlet salnamelerinde inas rüştiyelerinde erkek muallimlere rastlanılmamaktadır (SDAO, H. 1300, s. 195-196; H. 1301, s. 382; H. 1302, s. 404; H. 1303, s. 327-328, H. 1304, s. 315; H. 1305, s. 241; H. 1311, s. 415-417; H. 1312, s. 431-433; H. 1313, s. 458-459; H. 1314, s. 467-468; H. 1315, s. 294-295; H. 1316, s. 326-327; H. 1317, s. 310-311; H. 1318, s. 346-347; H. 1319, s. 384-385; H. 1320, s. 400-401; H. 1321, s. 429-431; H. 1322, s. 447-449; H. 1323, s. 492-494; H. 1324, s. 541-543; H. 1325, s. 541-543; H. 1326, s. 548-550; H. 1327, s. 360-361). Nitekim 1883-1884 yılına ait İstanbul ve Bilad-ı Selasede Bulunan İnas Rüştiyeleri listesinde erkek muallim bulunmamaktadır.

Tablo 14

H. 1301 (M. 1883/1884) yılına ait İstanbul ve bilad-ı selasede bulunan inas rüştiyeleri ve muallimleri (SDAO, H. 1301, s. 382)

Mektep İsmi	Muallim-i Evvel	Diğer Muallimler	Öğrenci Sayısı	Bu Sene Şahadetname Alanlar
Şehzade	Hafız Fatma Hanım	3	35	-
At Pazarı	Münire Hanım	3	42	-
Aksaray	Emine Hanım	3	66	1
Sultanahmet	Nebiye Hanım	2	60	2
Küçük Mustafa Paşa	Seher Hanım	3	37	-
Beşiktaş	Cemile Hanım	3	50	-
Mirgün	Fitnat Hanım	2	24	-
Fındıklı	Nefise Hanım	1	46	4
Üsküdar da	Hatice Hanım	2	43	-
Doğancılar	Münibe Hanım	2	54	5

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde yer verilen hüküm gereğince kız mekteplerinin hocalarının kadın olması şartı başarıyla yerine getirilmiş gibi görülsede Maarif Nezareti salnamelerinde inas rüştiye mekteplerinin hemen hepsinde bir erkek muallim bulunmaktadır. Mirgün İnas Rüştiyesinde piyano Beşiktaş, Üsküdar, Eyüp, Molla Gürani, At Pazarı, Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiye Mekteplerinde sülüs ve Sultanahmet İnas Rüştiye Mektebinde piyano ve sülüs, Fatih, Sultanahmet İnas Rüştiyesinde sülüs ve hüsn-i hat, Fındıklı ve Koca Mustafa Paşa İnas Rüştiyesinde hüsn-i hat muallimi olarak erkekler görev yapmaktadır (Salname-i Maarif-i Umumiye Nezareti, H. 1316, s.677-680; H. 1317, s. 757-761; H. 1318, s. 822-826; H. 1319, s. 165-168; H. 1320, s. 168-171). Dersaadet Numune İnas Rüştiyesi hüsn-i hat muallimliğine 200 kuruş maaşla Hattat Mehmet Ali Efendi tayin olmuştur (BOA, MF.İBT, 246/81). Makriköy Hamidiye İnas Rüştiyesi hüsn-i hat muallimi Osman Efendi'nin devamsızlık durumunun araştırıldığı ve bu durumun gerçeği yansıtmadığı anlaşılmış bu nedenle maaşından kesilen miktarın iade olunması gereği ifade edilmiştir (BOA, MF.İBT, 189/71). Kocamustafa Paşa İnas Rüştiye Mektebi hüsn-i hat muallimi Şükrü Efendinin ev vergisini ödemediği bu nedenle maaşından 198 kuruş mahsup edilmiştir (BOA, MF.MKT, 990/8). Genellikle erkek muallimler yazı dersleri için istihdam edilmiştir.

Ayrıca inas rüştiyelerinde gayrimüslim hanımlarda görev almış çoğunlukla piyano ve nakış muallimeliği yapmışlardır. 1883 yılında Mirgün İnas Rüştiyesinde piyano muallimesi Matmazel Elenor'a zam yapılmıştır (BOA, İ.DH, 894/71123). 1898-99 yılında Sultanahmet İnas Rüştiyesinde piyano muallimi Madam Haliçko, 1900-1904 yılları arası Madam Daliyaço görev yapmıştır (Salname-i Maarif-i Umumiye Nezareti, H. 1316, s. 677-680; H. 1317, s. 757-761; H. 1318, s. 822-826; H. 1319, s. 165-168; H. 1320, s. 168-171.). 1896 yılında Yanya İnas Rüştiyesine 150 kuruş maaşla nakış muallimesi Matmazel Amelya (BOA, MF.MKT, 300/57), Trabzon İnas Rüştiyesine 200 kuruş maaş ile nakış muallimesi Matmazel Agannis (BOA, MF.MKT, 514/43) tayin edilmiş ve Manastır İnas Rüştiyesinde nakış muallimesi olan Matmazel Viktorya'nın maaşına 50 kuruş zam yapılmıştır (BOA, MF.MKT, 1019/70).

1908-1909 yılına gelindiğinde İstanbul'da bulunan inas rüştiyeleri sayısı 12 olup muallimelerin isimleri ve unvanları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 15

H. 1326 (M. 1908/1909) yılına ait İstanbul'da bulunan inas rüştiye mektepleri ve muallimleri (SDAO, H. 1326, s. 548-550)

Mektep İsmi	Memuriyet	İsim	Madalya	Şefkat
Mirgün de İnas Rüştiye Mektebi	Müdire ve Muallime-i evvel Muallime-i saniye Muallime	Fitnat Hanım Azize Hanım Hamide Hanım		3
Beşiktaş da İnas Rüştiyesi (Akaretlerde)	Muallime-i evvel Muallime-i saniye Muallime-i saniye	Feride Hanım Makbule Hanım Şazimend Hanım	İftihar	3
Fındıklı da İnas Rüştiyesi (Tophanede Akar Su da)	Muallime-i evvel Muallime-i saniye Muallime-i saniye Muallime-i salise Muallime-i evvel	Nefise Hanım Sabire Hanım Feride Hanım Şazimend Hanım Şevket Hanım	Sanayi	
Üsküdar da İnas Rüştiyesi (Atlama taşında)	Muallime-i saniye Muallime-i saniye Muallime-i salise Muallime-i evvel	Hafize Latife Hanım Seher Hanım Necmiye Hanım Emine Hanım		3 3
Sultanahmet te İnas Rüştiye Mektebi	Muallime-i saniye Muallime-i saniye Muallime-i salise Muallime-i evvel	Adile Hanım Zekiye Hanım Samiye Hanım Nebiye Hanım	Sanayi	
Eyüp de İnas Rüştiye Mektebi	Muallime-i saniye Muallime-i salise Muallime-i evvel	Saffet Hanım Hacer Hanım Fethiye Hanım		3
Molla Gürani İnas Rüştiye Mektebi	Muallime-i saniye Muallime-i saniye Muallime-i evvel	Hayriye Hanım Aişe Hanım Münire Hanım		3 3 3
Fatih de İnas Rüştiye Mektebi	Muallime-i saniye Muallime-i evvel Muallime-i evvel	Nimet Hanım Saadet Hanım Seher Hanım		3 3 3
Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiye Mektebi	Muallime-i saniye Muallime	Bedriye Hanım Fevziye Zehra Hanım		
Koca Mustafa Paşa İnas Rüştiye Mektebi (Hobyarda)	Muallime-i evvel Muallime-i saniye Muallime-i evvel	Emine Hanım Cevriye Hanım Şevket Hanım		
Makriköy de Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi	Muallime-i evvel Muallime-i saniye	Hafize Hanım Fatma Hanım		
Kadıköy de Hamidiye İnas Rüştiye Mektebi	Muallime-i evvel Muallime-i saniye Muallime-i saniye	Binnaz Hanım Naim Hanım Şerife Hanım		3

Tabloda görüldüğü üzere inas rüştiyelerinde kadın muallimler görev almıştır.

Tablo 16

Maarif salnamelerine göre vilayetlerde bulunan muallim, muallime ve muavine sayısının yıllara göre dağılımı (SNMU, H. 1316, s. 789-1255; H. 1317, s. 871-1454; H. 1318, s. 968-1670; H. 1319, s. 311-981; H. 1321, s. 288-717)

Vilayet/ Sancak	Mektep İsmi	1313- 1314	1314- 1315			1315- 1316			1316- 1317			1318- 1319			
		Muallime	Muallim	Muavine	Muallime	Muallim	Muavine	Muallime	Muallim	Muavine	Muallime	Muallim	Muavine	Muallime	Muallim
Edirne	Merkez Vilayet İnas Rüştiye Mektebi	3	1	3	1	1	3		1	3	1	1	3	1	2
Erzurum	Merkez Vilayet İnas Rüştiye Mektebi			2			2		2				2		
Adana	Adana İnas Rüştiye Mektebi	3	1	2			3		3				3		
Adana	Mersin İnas Rüştiye Mektebi													1	
Ankara	Ankara İnas Rüştiye Mektebi	1	1	1	1		2		2				2		
Ankara	Kırşehir İnas Rüştiye Mektebi								3				3		
Ankara	Çorum İnas Rüştiye Mektebi								1				1		
Aydın	İzmir İnas Rüştiye Mektebi	3		2			4		4				5		
Aydın	Manisa İnas Rüştiye Mektebi	3		2			3		3				3		
Aydın	Denizli İnas Rüştiye Mektebi	2		2	1	3			3				2		
Bitlis	Bitlis İnas Rüştiye Mektebi								3				3		
Bağdat	Bağdat İnas Rüştiye Mektebi						4		4				4		
Beyrut	Beyrut İnas Rüştiye Mektebi	1	1	3			2	2	2		1	2		1	
Beyrut	Aka İnas Rüştiye Mektebi			2			2		2				2		
Beyrut	Lazkiye İnas Rüştiyesi Mektebi			2			2		2				2		
Cezayi-i Bahri Sefid	Rodos İnas Rüştiyesi Mektebi												2		
Cezayi-i Bahri Sefid	Sakız İnas Rüştiyesi Mektebi												2		
Halep	Halep İnas Rüştiyesi Mektebi	2		4			2		2				2		
Hüdavendigâr	Merkez Bursa İnas Rüştiye Mektebi	4		3	1								3	1	
Diyarbakır	Merkez Vilayet İnas Rüştiye Mektebi	3		2	1		3		3	1	1	3	1		
Selanik	Selanik İnas Rüştiye Mektebi	5		5			5		5				4		
Selanik	Siroz İnas Rüştiye Mektebi			1			1		1				1		
Suriye	Şam-ı Şerif İnas Rüştiye Mektebi	3		3			3		3				3		

Tablo 16 (devamı)

Vilayet/ Sancak	Mektep İsmi	1313-1314			1314-1315			1315-1316			1316-1317			1318-1319		
		Muallime	Muallim	Muavine	Muallime	Muallim	Muavine	Muallime	Muallim	Muavine	Muallime	Muallim	Muavine	Muallime	Muallim	Muavine
Sivas	Sivas İnas İnas Rüştîye Mektebi							3		3	3		3	3		
Trabzon	Trabzon İnas İnas Rüştîye Mektebi							2		2	2		4	4		
Trabzon	Canik İnas İnas Rüştîye Mektebi							2			2		2	2		
Trabzon	Bafra İnas İnas Rüştîye Mektebi										2		2	2		
Kastamonu	Kastamonu İnas İnas Rüştîye Mektebi							4	1	1	3	1	1	3	1	1
Kastamonu	Sinop İnas Rüştîye Mektebi									2	2		2	2		
Kosova	Üsküp İnas Rüştîye Mektebi							3		2	2		3	5		
Konya	Konya İnas İnas Rüştîye Mektebi							1			1		2	2		
Mamüretü-l Aziz	Mamüretü-l Aziz İnas Rüştîye Mektebi							2		2	2		2	2		
Manastır	Manastır İnas İnas Rüştîye Mektebi							4		4	4		4	4		
Manastır	Serfice İnas Rüştîyesi Mektebi														1	
Manastır	Alasonya İnas Rüştîyesi Mektebi														2	
Musul	Merkez Vilayeti İnas Rüştîye Mektebi									2	2		2	3		
Trablusgarp	Trablusgarp İnas Rüştîye Mektebi												2	3		
Yanya	Yanya İnas Rüştîye Mektebi									3	1	3	1	2	2	1
Yanya	Preveze İnas Rüştîye Mektebi							3	1	2	2		2	2		
İzmit Sancağı	İzmit Merkez İnas Rüştîyesi Mektebi							2		2	2		2	2		
Kale-i Sultaniye Sancağı	Kale-i Sultaniye İnas Rüştîye Mektebi										2		2			
Kale-i Sultaniye Sancağı	Biga İnas Rüştîye Mektebi										1		1			

42 vilayette bulunan inas rüştiye mekteplerinin muallim, muallime ve muavine sayıları tabloda yer almaktadır. Buna göre her mektepte en az bir muallime bulunmaktadır. Bazı mekteplerde muallime ile birlikte muavinelerde görev almışlardır. İstanbul inas rüştiye mekteplerinde olduğu gibi taşra inas rüştiye mekteplerinde de erkek muallimler görev almış ve hüsn-i hat, sülüs ve rika gibi dersler vermişlerdir. 1896-1897 yılında 59, 1897-1898 yılında 66, 1898-1899 yılında 79, 1899-1900 yılında 91 ve son olarak 1901-1902 yılında 102 muallime görev almıştır.

1911-1912 yılında İstanbul'da bulunan 12 inas rüştiye mektebinde 99, vilayetlerde ise 72 tane inas rüştiye mektebinde 246 muallime görev yapmıştır. (Tümer Erdem, 2013, s. 185).

2.4.2.1. Tayin ve Görevlendirme

1859'da açılan ilk inas rüştiyesinin ardından zamanla yenileri de eklenerek sayısı artırılmıştır. Öyle ki 1872 yılında inas rüştiye mektebi sayısı 8'e, öğrenci sayısı ise 311'e ulaşmıştır. Yaşanan bu gelişim, o dönemin sosyal yapısına göre hızlı gibi görünse de esasen birçok aile, kızlarını mektebe göndermeye çekinmekteydi. Örtünme yaşına gelmiş kız çocuklarının karşı cins ile beraber bulunmaları uygun görülmemekteydi. İnas rüştiye mekteplerinin yalnız kızlara mahsus olması, mektebi cazip hale getirse de açıldığı ilk zamanlarda derslerin nakış muallimesi dışında yaşlı ve edip erkek muallimler tarafından verilmesi halkın önyargılı olmasına neden olmuştur. Bu durumu aşabilmek adına, inas rüştiye mekteplerinin muallimlerinin kadın olması birinci öncelik haline gelmiştir. Böylece kadın muallim ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla dârülmuaallimâtın açılması zorunlu hale gelmiştir (Yıldırım, 2010, s. 129-130).

1870 yılında açılan dârülmuaallimâtın mezunlarının atanma yöntemleri ve mesleki sorumlulukları Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 74 ile 77. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelere göre; mektebin sıbyan şubelerini bitiren öğrenciler, kız sıbyan mektebinde göreve başlayacakları gibi istemeleri durumunda rüştiye şubesine devam edebileceklerdir. Dârülmuaallimât mezunları; atandıkları görevi kabul etmek zorunda olacak, aynı zamanda tayin olundukları yerde en az beş sene görev yapacaklardı. Mektebin maaşlı öğrencilerinden bu süre zarfında geçerli bir mazereti olmadan görevini terk edenler dârülmuaallimâta mahsus öncelikli atama hakkını kaybedecek ve eğitimleri boyunca almış oldukları maaşı iade etmek zorunda kalacaklardı. Mezunların atamaları hususunda Maârif Nizamnamesi hükümleri esas alındı ve ilk atamalar inas rüştiyelerine yapılmıştır (Yıldırım, 2010, s. 144). 1873 yılı itibarıyla İstanbul'da bulunan inas rüştiyelerine kadın muallimler tayin edilmeye başlanmıştır. Tayin edilecek muallimelerin dârülmuaallimât mezunu olmaları ve imtihana tabi tutulmaları gerekmekteydi.

Dârümuallimât mezunlarının muallime olarak tayin edilmesi karara bağlanmasına rağmen mezunların yeterli sayıda olmaması, mezun olanların görevlerini İstanbul dışında yapmak istememeleri gibi durumlardan ötürü bu karar tam anlamıyla uygulanamamış ve özellikle taşrada muallime eksikliği sorunu devam etmiştir. Bu sorunu çözebilmek adına ilk zamanlarda yine erkek muallimler görevlendirilmiştir. Nitekim 1874 yılında Selanik İnas Rüştîyesine kadın muallime bulunmadığı için zükur rüştiyesi muallim-i saniliğinden iyi ahlaklı Mustafa Efendi hem muallim-i evvel hem de riyaziye muallimi; Hamdi Efendi yazı muallimliğine, Anita Kadın nakış muallimliğine tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 23/1). Bir yıl sonra Konya’da inşa edilen mektebin muallim-i evvelliği ile riyaziye muallimliğine Kalender Ahmet Efendi, yazı muallimliğine Hasan Efendi, nakış muallimliğine Zabel Hanım tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 26/105). Verilen örneklerin tarihlerinden de görüldüğü üzere dârümuallimâtın yeni mezun verdiği dönem olması dolayısıyla yeterli sayı temin edilemediği için inas rüştiye mekteplerinin kurulduğu zamanda bu çözüm yoluna başvurulmuştur.

Daha sonraki çözümler arasında kız sanayi mektebi ile inas rüştiye mektebi mezunlarının muallime olarak tayin edilmesi yer almıştır. Yatılı kız sanayi mektebi mezunlarından Bursa İnas Rüştîyesi Mektebi Muallime-i Saniyesi Necibe Havva Hanım, Bafra İnas Rüştîye Mektebine muallime-i saniye ve nakış muallimesi olarak tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 482/5). Edirne İnas Rüştîyesi Muallime-i Saniyesi Naciye Hanım görev yerine vaktinde gitmediği için azledilmiş yerine kız sanayi mektebinden mezunlarından Naime Hanım’ın tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 184/113). İzmit İnas Rüştîyesi muallime-i saniliğine tayin edilen kız sanayi mektebi mezunu Seher Hanım’ın, Erzurum İnas Rüştîyesi muallime-i saniyeliğine leyli kız sanayi mektebi mezunlarından Muzaffer Hanım’ın, Konya İnas Rüştîyesi muallime-i saniyeliğine kız sanayi mektebi mezunlarından seçilen Hatice Hanım’ın tayin edilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT, 293/62; BOA, MF.İBT, 112/20; BOA, MF.MKT, 399/40). Verilen örneklerden de görüldüğü üzere kız sanayi mektepleri mezunları genellikle muallim-i sani unvanı ile inas rüştiyelerinde görevlendirilmiştir.

Dârümuallimât mezunlarının sayıları artmaya başladığında İstanbul’da bulunan mekteplere tayinleri sağlansa da birçok mezununun İstanbul dışında bir yere görevlendirilmek istememeleri ve bazılarının inas darülfunununa gitmeyi tercih etmeleri hatta bazılarının da İstanbul dışına gitmek yerine evde oturmayı yeğlemeleri

özellikle taşrada bulunan mekteplere dârümuallimât diploması olmayanların görevlendirilmesine sebep olmuştur (Tümer Erdem, 2013, s. 126).

Taşra inas rüştiyelerine gerekli niteliklere sahip dârümuallimât mezunu muallime bulunmadığı için inas rüştiye mezunlarının muallim unvanı ve maaşıyla atanması Maarif Meclisi kararıyla uygun görülmüştür (BOA, MF.İBT, 350/37). Nitekim Yabanabat kazası inas mektebi muallime-i evvelliğine 350 kuruş maaş ile dârümuallimât mezunu kimse bulunmadığı için inas rüştiyesi mezunlarından birinin sınav ile atanması hususu rica olunmuştur (BOA, MF.İBT, 472/47). Sakız İnas Mektebi Rüştiyesi muallimeliğine bu sene mezunlarından münasip birinin tayin edilmesi Mekteb-i Rüştiye İdaresine iletilmiştir (BOA, MF.MKT, 451/54). İzmir İnas Rüştiyesinden aliyy-ül-a'lâ derece ile mezun olan Zehra Hanım Diyarbakır'da uygun bir yere atanmasını talep etmiştir (BOA, MF.İBT, 344/73).

Muallimelerin izinli, hasta veya yaşlılıktan dolayı yeterli olmadıkları zamanlarda istifa, azl ve vefat durumlarda eğitim-öğretimin devamını sağlamak amacıyla o muallimin yerine vekâleten atamalar yapılmıştır. Bu bağlamda Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiyesi muallimesi Fatma Ulviye Hanım evlenecek olması nedeniyle üç ay süreyle izin istemiş ve izin verilerek yerine dârümuallimât mezunlarından Fatma Şaziment Hanım vekâleten tayin edilmiştir (BOA, MF.İBT, 131/110). Sultanahmet İnas Rüştiyesi Muallimesi Samiye Hanım ayağında çıkan bir hastalık nedeniyle yürümekte ve mektebe gidip gelmekte zorlandığını bu nedenle yerine vekâlet birinin atanmasını talep etmiştir (BOA, MF.İBT, 185/91). Edirne İnas Rüştiyesi Muallime-i Saniyesi Naime Hanım'ın tedavi olabilmesi için Dersaadet'e gitmesine izin verilmiş ve yerine adı geçen mektepten mezun olan Mesude Hanım vekâleten atanmıştır (BOA, MF.MKT, 236/32).

Yaşlılık ve vefat durumlarında muallimelerin yerine vekâleten atamalar yapılmıştır. Kız sanayi mektebi muallimelerinden ve Üsküdar İnas Rüştiyesi Mektebi nakış muallimesi Advie Hanım'ın mektebe devam edemeyecek kadar yaşlanması nedeniyle her iki mektepteki vazifesine vekâleten kız sanayi mektebi mezunlarından Hafize Hanım tayin olunmuştur (BOA, MF.İBT, 153/88). İzmir İnas Rüştiyesi muallime-i saniyesi Sıdika Hanım'ın vefatı sebebiyle ve nakış muallimeliği de ilave edilerek yerine dârümuallimâtтан iyi derecede mezun olmuş Yaşar Hanım muallime-i saniyelikten 400 nakış muallimeliğinden 200 kuruş maaş ile tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 276/23).

Muallimeler istifa ettiklerinde ve azledildiklerinde onların yerine vekâleten atamalar yapılmıştır. Musul İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Emine Mümine Hanım Musul'un havasına ve suyuna uyum sağlayamadığı için istifa etmesiyle Atiye ve Pembe hanımlar bu göreve vekâlet etmişlerdir (BOA, MF.İBT, 120/13). Fatih İnas Rüştîyesi Muallime-i Saniyesi Saadet Hanım görevine devam etmediği için azledilerek yerine vekâleten Hatice Kıymet Hanım 250 kuruş maaşla tayin olunmuştur (BOA, MF.İBT, 199/73).

1907 senesinde muallimelik atamalarına yeni bir düzenleme getirilmiştir. Dârülmuallimât ve kız sanayi mektebinden mezun olup muallimelik yapmak isteyenlerin kız sanayi mekteplerinde ve inas rüştiyelerinde “muavine” unvanıyla çalışması, devam-devamsızlık durumları ile diğer halleri, ders programlarını hazırlamada yeterlilik kazanmaları yani eğitim-öğretimde ve evrak işlerinde başkasına ihtiyaç duymayacak düzeye gelmeleri gerekiyordu. Muallime adayı bu düzeye ulaştığı zaman görev yaptığı mektebin müdürü veya müdiresi tarafından belge düzenlenerek rüştiye ve iptidai idarelerine gönderilmekte, muallimelik talebinde bulunan kişilerin ise dârülmuallimâta başvurularında dilekçelerine ilaveten bu belgenin de olması gerekmektedir (BOA, MF.İBT, 200/60). Böylece bir nevi stajyer öğretmenlik uygulaması yapılmaktadır. Nitekim Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştîyesi muallim muavineliğine 175 kuruş maaş ile dârülmuallimât mezunelerinden Adile Hanım tayin edilmiştir (BOA, MF.İBT, 198/61). Sakız İnas Rüştîye Mektebi muallimeliğine 500 kuruş maaş ile dârülmuallimât mezunu ve kız sanayi mektebi muavinelerinden Fatma Zahide Hanım görevlendirilmiştir (BOA, MF.MKT, 534/51). Örneklerde görüldüğü üzere Adile Hanım dârülmuallimâttan mezun olup inas rüştiye mektebinde muavinelik yapmış Fatma Zahide Hanım ise dârülmuallimâttan mezun olduktan sonra muavinelik görevini kız sanayi mektebinde yaparak muallime unvanıyla inas rüştiyesine atanmıştır.

İhtiyaç dâhilinde mekteplerin öğrenci sayıları arttığı zaman ilave olarak bir muallime daha tayin edilmekteydi. Bu bağlamda Sinop İnas Rüştîyesinde iptidai sınıflar ile birlikte toplam yedi sınıftan oluşmakta ve öğrenci sayısı yüzü geçmektedir. Program gereğince verilmesi gereken günlük ders saati yirmi sekize ulaşmasına rağmen eğitim iki muallime tarafından verilmektedir. Ancak her muallimenin günde dokuz saat ders yapması gerektiğinden bu durum sürdürülemez bir hal almaktadır. Muallimelerin mecburen idareyi geçici çözümlerle yürüttüğü ve öğrencilerin başarı

seviyelerinin de buna bağılı olarak düşük olduğu yapılan teftiş sonucunda anlaşılımtır. Söz konusu mektebin bu şekilde yönetilmesinin sınırlı olduğu, iyileştirilmesi gerektiği dikkate alınarak eğitim kalitesinin istenilen seviyeye getirilmesi için yetkin bir muallimenin daha atanması ve maaşının sağlanması hususunda Sinop Mutasarrıfı Maarif Nezaretinden izin istemektedir (BOA, MF.İBT, 397/26). Başka bir örnekte Kadıköy Hamidiye İnas Rüştiyesindeki öğrenci sayısının fazlalığı nedeniyle mevcut muallimelerin yeterli olmadığı bu muallimelere ilave olarak 200 kuruş karşılığında bir muallime daha atanması için gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, MF.İBT, 213/36).

Muallimelerin atamaları ile ilgili bir başka uygulama da karşılıklı olarak iki muallimenin istekleri doğrultusunda yapılan becayıştır. Trabzon İnas Rüştiyesi nakış muallimesi ve muallime-i saniyesi Havva Naciye Hanım'ın 420 kuruş maaş ile Selanik İnas Rüştiyesi muallime-i saniyeliğine, Selanik İnas Rüştiyesi muallime-i saniyesi Necibe Hanım'ın da 470 kuruş maaş ile Trabzon İnas Rüştiyesi muallime-i saniyeliği ile nakış muallimesi olarak becayışleri yapılmıştır (BOA, MF.MKT, 365/26). Konya İnas Rüştiyesi ile Adana İnas Rüştiyesi muallime-i saniyelikleri arasında becayış yapılması istenmiş (BOA, MF.İBT, 117/30). Ancak becayış sırasında Adana İnas Rüştiyesi muallime-i saniyesi Zeliha Hanım'ın muallimeliğe uygun olmayan halleri bulunduğundan azl edildiği becayışın gerçekleşmediği, Adana İnas Rüştiyesi ikinci muallimeliğe Zeliha Hanım yerine Dârülmuaııimât mezunlarından Saime Hanım tayin edilmiştir (BOA, MF.İBT, 117/44).

Atamaları yapılan muallimelere görevlerine başlamadan önce yemin töreni düzenlenmiş ve muallimler yemin ederek tayin edildikleri göreve başlamışlardır. Yemin etmeyen muallime görevine başlayamamıştır. Malatya İnas Rüştiyesi muallime-i ulalığa tayin edilen Hatice Hanım'ın görevine başlayabilmesi için yemin merasiminin yapılması gerektiği, Bitlis İnas Rüştiyesi muallime-i ula ve saniyeliğine tayin edilen Hafize Saliha ve Fatma Hanımlar görevlerine başlamadan önce yemin ettirilmiştir (BOA, MF.İBT, 190/12; BOA, MF.İBT, 196/109). Göreve yeni atanan muallimelerin yemin törenlerinin nasıl yapılacağı tasvir edilmiş ve buna göre maarif dairesinin en büyük memuru tarafından mektepte heyet-i talimiye huzurunda yeminlerin gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, MF.İBT, 145/80).

Günümüzde olduğu gibi norm fazlası muallimelere inas rüştiye mekteplerinde de rastlanılmaktadır. 1909 tarihli belgede inas rüştiye mekteplerinde kadro haricinde kalan on muallimenin bir yere tayin edilmesine kadar hariçten kimsenin tayin

edilemeyeceğine dair dilekçe Evrak Kalemine gönderilmiştir (BOA, MF.İBT, 228/8). Düzenlemelerde kadro haricinde kalan Sultanahmet, Fatih, Küçük Mustafa Paşa, Molla Gürani ve Mirgün İnas Rüştîye muallimelerinin ilk açılacak görevlendirmede boş olan yerlere atanması sağlanacaktır (BOA, MF.İBT, 236/36).

2.4.2.2. İmtihanlar

İnas Rüştîye Mektepleri'nde muallime olabilmek için dârülmua'llimât mezunu olmak şartı ile usul gereği muallime adaylarının imtihan edilmeleri gerekmektedir (BOA, MF.İBT, 60/79). Nitekim Dârülmua'llimât Müdüriyetince Gelibolu İnas Rüştîyesine imtihanla seçilmiş ve muvafakatnamesi gönderilmiş olan Saadet Hanım yerine Kale-i Sultaniye İnas Rüştîyesi muallimesinin Gelibolu'ya nakli uygun görüldüğü takdirde Saadet Hanımın Kale-i Sultaniye İnas muallimeliğini kabul edip etmeyeceğini, eğer kabul ederse muvafakatnamesi alınarak işlemlere başlanacağı bildirilmiştir (BOA, MF.İBT, 175/57). Ayrıca muallimesinin nakli nedeniyle boş olan Serfiçe İnas Rüştîyesi muallime-i ulalığına 500 kuruş maaşla Dârülmua'llimât mezunlarından uygun birisinin imtihanla seçilerek muvafakatnamesi alınarak işlemlere başlanacağı ifade edilmiştir (BOA, MF.İBT, 175/105).

Muallime-i ula olarak görevlendirilecek dârülmua'llimât ve kız sanayi mektebi mezunu kimse talipli olmadığı zaman inas rüştîye mezunlarının sınav yapılarak tayin edilebilmesi hususu idarece uygun görülüp bu konuda karar alınması için yazı Meclis-i Maarife iletilmiştir (BOA, MF.İBT, 213/103). Nitekim Yabanabat kazasında bulunan inas mektebi muallime-i evvelliği için dârülmua'llimât mezunlarından kimse bulunmadığı için inas rüştîye mezunlarından birinin imtihanla tayin edilmesi hususu rica olunmuştur (BOA, MF.İBT, 472/47). Hatta bir kadın İstanbul Vilayeti Vekâleti Aliyesine verdiği dilekçede Hobyar İnas Rüştîyesinde son sınıfına kadar okuduğunu ve daha sonra hususi olarak eğitimini tamamlayarak mezun olduğunu iptidai mekteplerde muallime olabilecek yetkinliğe sahip olduğunu ve yapılacak olan muallimelik yeterlilik imtihanına kaydının alınmasını talep etmiştir (BOA, TS.MA, 1380/13).

Taşra rüştîye mekteplerinde muallim-i sanilerin, muallim-i evvelik imtihanına girebilmeleri için 6 sene görev yapmış olmaları gerekmektedir. Muallim-i evvelik imtihanı için başvuranların arasında 6 seneden az görev yapmış olanlar görüldüğünde

bu kişilerin boş yere zahmet çekmemeleri için müracaat etmemeleri gerektiği bu hususun Taşra Maarif İdarelerine bildirilmesi üzere Mektubi Kalemine havale edilmiştir (BOA, MF.MKT, 880/1).

Başarısızlığı sebebiyle görevinden azledilen muallimler tekrar imtihan edilerek başarı seviyesi tespit edilmiş ve muallimenin imtihan sonucuna göre alacağı unvan ile yeni görevi belirlenmiştir. Bu bağlamda Gördos İnas Rüştîyesi Muallimesi Hatice Hanım'ın yetersizliği nedeniyle görevden alındığı yeniden bir göreve atanması için sınav yapılması talep edilmiştir. Mahalli Tedrisat İptidaiye Müfettişliğinin raporunda rüştîye muallimeliğine değil bir iptidai muallimeliğine yetkili olduğu anlaşılmıştır (BOA, MF.İBT, 437/29). Küçük Mustafa Paşa ve Doğancılar İnas Rüştîyelerinin eski muallime-i evvelleri Seher ve Hatice hanımların muallimelik için yeterli olmadıkları ve öğrencilerin onlardan fayda sağlayamadıkları gibi, verilen emirleri de yerine getirmedikleri gerekçesiyle zorunlu olarak görevden alınmışlardır. Seher Hanım tekrar imtihana alınmış imtihan komisyonu tarafından muallime-i evvelliğe değil muallime-i saniyeliğe uygun olduğu belirtilmiş ve Aksaray İnas Rüştîyesine tayin olunmuştur. Fakat Hatice Hanım tekrar imtihan olmayı kabul etmemiştir (BOA, MF.MKT, 118/52). Bazen de görevden alınan muallimeye imtihan yapılarak yetkinliği tespit edilmiş ve muallime aynı göreve iade edilmiştir. Hama İnas Rüştîyesi nakış muallimesi olarak görev yaparken görevden alınan Sıdika Hanım'ın imtihanla yetkinliği belirlenmiş ve eski görevine iade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 309/19).

Muallimler yeterliliklerini kanıtlamak amacıyla birçok dersten sınava girmişleridir. Örneğin; Trablusşam İnas Rüştîyesi muallime-i saniyeliğe seçilen Şam İnas Rüştîyesi mezunelerinden Emine Hanım'ın imtihan olduğu dersler ve aldığı notlar şu şekilde sıralanabilir; Kur'an-ı Kerim maa tecvid 10, ulum-ı diniyye 10, ilm-i ahlak 7, sarf ve nahv-ı Osmani 10, imla-yı Türki 10, kıraat-ı Türkiye 10, Arabi 10, Farisi 10, kıraat-ı Arabiye 10, hesap 10, hendese 9, coğrafya 5, tarih 10, hıfzı sıhha 8, resim 9, hüsn ü hat 10, idare-i beytiyye 7, imla-yı arabi 10, nakış 10, hüsnî hal ve hareket 10. Emine Hanım'ın imtihan sonucunda yeterli, liyakat ve ahlak sahibi olduğu anlaşılmıştır (BOA, MF.İBT, 208/48).

İnas rüştîye mektepleri bazı durumlarda sınav merkezi olarak kullanılmıştır. İnas iptidai mekteplerinde muallimelik yapmak üzere özel olarak eğitim alıp imtihanla yeterlilik belgesi almak isteyenlerin imtihanları, inas rüştîyesi bulunan yerlerde bu

mekteplerin muallimleri tarafından inas rüştiyesi bulunmayan yerlerde ise maarif komisyonları vasıtasıyla yapılması Meclis-i Maarif tarafından kararlaştırılmıştır (BOA, MF.İBT, 281/56; BOA, MF.İBT, 282/8).

2.4.2.3. İstifalar

Rüştiye mekteplerinde görevli olan muallimelerin çeşitli sebeplerle istifa etmeleri durumunda eğitim-öğretimde bir aksaklık yaşanmaması için tedbirler alınmıştır. Buna göre; taşrada bulunan rüştiye mekteplerinde görev yapan muallimelerden istifa etmek zorunda kalanların öncelikle istifa dilekçelerini bulundukları yerin vali, mutasarrıf veya kaymakamına vermeleri gerekiyordu. İstifa dilekçesi Maarif-i Umûmiye Nezaretine gönderildikten sonra yeni muallime seçilir ve yeni muallime görev yerine geldikten sonra istifa eden muallimenin görevinden ayrılabilceği belirtiliyordu. Ancak bazı muallimelerin bu usule uymadıkları anlaşılmış gerekli işlemlerin yapılması ve özen gösterilmesi istenmiştir (BOA, A.}MKT.UM, 426/19). Rüştiye mekteplerin geneli için bu uygulama yapılarak istifa eden muallimenin yeri boş bırakılmayarak eğitim-öğretime devam edilmiştir. Nitekim Tranzon İnas Rüştiyesi Muallimesi Hacer Hanım görevinden istifa ettiği Meclis-i Maarife bildirilmiş, ilgili makamın cevabında, şu anda mevcut muallime bulunmadığı bu yıl içinde dârülmuaallimâttan mezun olacak muallimelerden birinin atanması bundan dolayı açıkta olan görevi geçici olarak muallime-i saniyenin idare etmesi gerektiğini bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 174/64).

İnas rüştiye mekteplerinde görevli muallimler hastalık, görev yerine uyum sağlayamama, mektebin olumsuz şartları, evlilik gibi durumlarda istifa etmişlerdir. Bu sebeplere örnek verilecek olursa; Üsküp İnas Rüştiyesi Muallime-i Saniyesi Saadet Hanım görev yaptığı yerin havasına ve suyuna uyum sağlayamadığı bu nedenle görevini yapamayacak derecede hasta olduğunu ifade ederek görevinden istifa etmiştir. Saadet Hanım belirttiği sebepten ötürü istifası kabul edilmiş ve yerine birinin atanması talep edilmiştir (BOA, MF.İBT, 113/13). Musul İnas Rüştiye Mektebi muallime-i ulalığına 900 kuruş ile tayin edilen dârülmuaallimât mezunelerinden Emine Mümine Hanım bulunduğu yerin havasına ve suyuna uyum sağlayamaması nedeniyle istifa etmiştir (BOA, MF.İBT, 190/14).

Dârülmua'llimât mezunelerinden bir hanım, Makriköy İnas Rüştîye muallime-i saniye vekâletine atanmıştır. Mektebin gerekli tüm malzemelerden yoksun olduğunu ve öğrencilerin kuru tahtalar üzerinde eğitim aldıklarını ve sağlık açısından devam etmeye engel olan bu durumları bildirerek istifasını talep etmiştir (BOA, MF.MKT, 1164/68).

Gelibolu İnas Rüştîyesi muallime-i ulalığına tayin olan Saadet Hanım verdiği dilekçede evleneceğinden dolayı bu görevden istifa etmek zorunda olduğunu belirtmektedir. Saadet Hanım'ın yerine Kale-i Sultaniye İnas Rüştîyesi muallime-i ulasının tayin olacağı belirtilmiştir (BOA. MF.İBT, 175/127).

2.4.2.4. Maaşlar

Rüştîye mekteplerinde görevli muallim ve diğer görevlilerin maaşları hususunda 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 22. Maddesi ile yasal olarak bir standart belirlenmiştir. Buna göre; muallim-i evvelin sekiz yüz kuruş, muallim-i saninin beş yüz kuruş, mubassırın iki yüz elli, bevvabın ise yüz elli kuruş maaş ile istihdam edileceği belirtilmiştir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 187). Nizamnamede inas rüştiyeleri muallime ve diğer görevlilerine ait müstakil bir düzenleme yer almamıştır.

İlk inas rüştiye mektebinin açılmasının ardından sayılarını artırmak amacıyla bazı mekteplerin inas rüştiyesine dönüştürülmesi kararı alınmıştır. 1869 yılına ait listede belirtildiği üzere yeni açılacak bu rüştiyelere atanması gereken muallimeler ve diğer memurların maaşları şu şekildedir: müdür 250, muallim-i evvel 500, muallim-i sani 300, nakış ustası 100 ve bevvab 100 kuruş alacaktır. Ayrıca müdür Arapça, Farsça ve riyaziye derslerini; muallime-i sani ise yazı dersini öğretecektir (BOA. İ.ŞD, 14/637).

Muallime maaşları kendi içinde farklılık göstermekteydi. Genel olarak muallim-i evvel en yüksek maaşı alırken muallim-i sani ve nakış muallimleri daha az maaş almaktaydılar. Sultanahmet İnas Rüştîye Mektebi muallime-i evveli maaşı 500 kuruş, muallime-i sani maaşı ise 133 kuruştur (BOA. İ.ŞD, 14/637).

İnas Rüştîye Mektepleri'nde görev yapan erkek muallimler dârülmua'llimâtın mezun vermesi ile birlikte peyder pey görevlerini kadın muallimelere bırakmaktaydı. 1874 senesinde dârülmua'llimât mezunlarından atanan muallimelere bu duruma uygun

olarak muallime-i evvele 475, ikinci muallime-i saniye ise 300 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Ancak bu düzenlemeden önce Sultanahmet ve Üsküdar'da bulunan Gülfem Hatun İnas Rüştîyesi¹⁷ muallimleri görevde oldukları için ve aldıkları maaşın erkek rüştiye muallimlerinden daha az olması dolayısıyla maaş artışı talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine maarif bütçesinde gerekli işlemler yapılmış ve zam talebi onaylanmıştır (BOA, MF.MKT, 22/102).

Daha önce de belirtildiği üzere inas rüştiyelerinde muallimelerin maaşları mektepten mektebe değişiklik göstermektedir. Mektebin taşrada olması nedeniyle muallimleri teşvik etmek amacıyla veya öğrenci sayılarının fazla olması gibi nedenlerle aynı unvana sahip muallimler, farklı miktarlarda maaş alabilmişlerdir. Bu duruma örnek teşkil edebilecek bazı inas rüştiyelerinde bulunan muallimelerin maaşları şu şekildedir: 1893 senesi Üsküp İnas Rüştîyesinde muallime-i evvele 600, muallime-i saniye 300, nakış muallimesi 250 kuruş maaş bağlanmıştır (Tutal, 2019, s. 71). 1901 senesi İzmit İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Ülfet Hanım 500, Muallime-i Saniyesi Huriye Hanım 300 kuruş maaş almıştır (Tutal, 2019, s. 76). 1904 senesi Trabzon İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Fatma Zehra Hanım 540, Nakış Muallimesi Zehra Hanım 200, Türkçe Muallimesi Nezihe Hanım 150, Kur'an-ı Kerim Muallimesi Asiye Hanım 120 kuruş maaş almıştır (Tutal, 2019, s. 78). 1907 senesi Adana İnas Rüştîyesi Muallime-i Evveli Şevkiye Hanım 540, Muallime-i Saniyesi Hatice Hanım 300, Nakış Muallimesi Hatice Hanım 250 kuruş maaş almıştır (Tutal, 2019, s. 81).

Muallimler, maaşlarının yeterli miktarda olmamasında dolayı birçok kez zam talebinde bulunmuşlardır. Nitekim arşiv belgelerinde ilgili konu ile alakalı fazlaca doküman bulunmaktadır. Zam yapılması hususu kimi zaman uygun bulunurken kimi zaman reddedilmiştir. Mektepte bulunan öğrencilerin sayılarının artması ya da mezuniyet derecesi yüksek olan muallimenin tayin edilmesi durumlarında muallimler maaşlarına zam talep etmiş ve bu talep uygun görülmüştür. Edirne İnas Rüştîye Mektebi iptidai şubesine 250 kuruş ile tayin edilmeli iken 200 kuruş ile tayin edilen Fatma Hanım'a yıl içinde söz konusu şubenin öğrenci sayısının artması ve 84 talebeye ulaşması nedeniyle daha önce kesilen 50 kuruşun eklenerek muallimenin maaşına zam yapılması uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 189/53). Yanya İnas Rüştîyesi

¹⁷ Üsküdar Gülfem Hanım İnas Rüştîye Mektebi birinci muallimesi 300 kuruş maaşla Münibe Hanım, 300 kuruş maaşla Ayasofyalı Hatice Hanım Türkçe ve Rika ve Nakış muallimesi olarak tayin edilmiştir (BOA, İ.ŞD, 28/1316).

muallime-i saniyeliği bir süredir vekil muallime ile idare edilmekte olup vekil muallimenin ayrılması durumunda Safinaz Hanım, kız sanayi mektebinden aliyy-ül-a'lâ derece şهادetname ile mezun olduğundan 500 kuruş maaş ile atanmayı talep etmiş ve uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 527/78).

Zam talebinin uygun görülmediği durumlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Yanya İnas Rüştıyesi Muallime-i Saniyesi Hanife Hacer Hanım'ın maaşına zam istemesi üzerine talebi değerlendirilmiş ve vakıf gelirlerinden 50 kuruşun maaşına zam olarak verilmesi uygun görülmüş ancak daha sonra vakıf gelirlerinin kısıtlı olması ve Hanife Hacer Hanım'ın muallimelikte yeterli seviye olmadığı gerekçesiyle zam yapılamayacağı ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 287/20).

Muallimler yeterli mali şartlara sahip olmasalar da bazı durumlarda özveride bulunmak zorunda kalmışlardır. Yeni açılan bir mektebe muallime atanabilmesi için hâlihazırda bulunan muallimelerden kesinti yapılmaktaydı. Nitekim Manastır Vilayeti'nde kurulmakta olan inas rüştiye mektebi için yerel bazı mektep muallimelerin maaşlarından tasarruf edilerek 800 kuruşla bir muallime tayin edilmesi için gerekli işlemler yapılmıştır (BOA, BEOAYN.d, 1599).

Muallimelerin maaşları bölünerek yeni görevlendirilecek muallimeye tahsis edilmiştir. Üsküp İnas Rüştıyesi Muallime-i Evveli Naciye Hanım'ın 850 kuruş maaşından bir miktar kesilerek üçüncü muallimeye 150 kuruşun tahsisi uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 241/21). Beyrut İnas Rüştıyesi nakış muallimeliğinden istifa eden Alis Hanım'ın yerine 300 kuruş ikiye bölünerek 150 kuruş maaşla nakış ve yine 150 kuruş maaşla dikiş muallimleri atanmıştır (BOA, MF.İBT, 325/29).

Dârülmuaallimât mezunu muallimelerin maaşları farklı değerlendirilmiştir. Dârülmuaallimât mezunu muallimelere daha fazla maaş teklif edilerek atamaları yapılmış, bazı muallimelerin maaş miktarının arttırılması talebi ise dârülmuaallimât mezunu olmadığı için uygun görülmemiştir. Çorum İnas Rüştıyesi Muallime-i Evveli Lütfi Hanım'ın görevine devam edemeyeceği belirtilmiş, onun yerine dârülmuaallimât mezunlarında bir muallime tayin edilmesi ve önceki muallimeye 200 kuruş olarak verilen maaş yeni atanacak dârülmuaallimât mezunu muallimeye 400 kuruş maaş verilmesi önerilmiştir (BOA, MF.İBT, 211/74). Sakız İnas Rüştıye Muallimesi Halide Hanım, maaşının 600 kuruşa çıkarılması talebinde bulunmuş fakat Halide Hanım'ın o yetkinlikte bulunmadığı ve dârülmuaallimât mezunu olmaması nedeniyle zam yapılmak

şöyle dursun başka bir yere tayin edilmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir (BOA, MF.MKT, 115/165).

Devlet, muallimelerin geçimini sağlayacak seviyede maaş veremediği gibi mali sıkıntılar nedeniyle zaman zaman maaşları da geciktirmiştir. Bu nedenle muallimelerin şikâyetleri gündeme gelmiştir. Bu duruma örnek teşkil edecek olan bir durumu Bitlis İnas Rüştîyesi Muallime-i Saniyesi Emine Hanım yaşamıştır. Emine Hanım 4 aydır maaş alamadığını, bu nedenle büyük sıkıntılar yaşadığını ifade eden bir dilekçe yazmıştır. Durumun doğruluğunun tespit edilerek Maarif Müdürlüğüne bildirilmesi ve gereğinin yapılması için muhasebeye iletilmiştir (BOA, MF.İBT, 135/7). Diğer taraftan Rodos İnas Rüştîyesi muallimeliğinde bulunduğu sırada mart ve temmuz maaşları olan 1400 kuruşun tarafına ödenmesi için Muallime Şevket Hanım da talepte bulunmuştur. Talebi uygun görülerek hak ettiği maaşın verilmesi için Maarif veznesine gönderilmiştir (BOA, MF.MKT, 120/12). Aydın İnas Rüştîyesi Muallime-i ulası Emine Hanım da on beş aylık maaşının ödenmemesinden dolayı zor durumda olduğunu belirten bir telgraf göndermiştir. Bunun üzerine muhasebeci gereken inceleme yapılmış ve Emine Hanım'ın vakıf gelirlerinden aylık 400 kuruş maaşla görevlendirildiği kaydedilmiştir. Bu kadar uzun süre maaşsız bırakılmasının kabul edilemez olduğu belirtilerek ödenmemiş on beş aylık maaşın hemen ödenmesi, ayrıca gelecekteki maaşlarının zamanında ödenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum, Vilayet Maarif Müdürlüğüne de bildirilmiş ve gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir (BOA, MF.MKT, 162/52).

Muallimelere tayinleri sırasında harcırah verilmekteydi. Bu bağlamda Preşova İnas Rüştîyesi muallime-i ulalığına tayin edilen Safiye Hanım, harcırah ödenmesi talep etmiştir. İstanbul'dan Preşova'ya kadar gereken harcırahın, mesafesi hesaplanarak saati beşer kuruşa hesaplanması yüzde on beş tasarrufla yüzde beş kuruş Bab-ı Ali Tahvilat Sandığı aidatı kesilerek kalan miktarın Safiye Hanım'a ödenmesi kararlaştırılmıştır (BOA, MF.MKT, 967/1). Kale-i Sultaniye İnas Rüştîyesi muallime-i ulalığına tayin olunan Ayşe Hikmet Hanım'ın Kadıköy Rüştîyesine nakil olunmasına, Kale-i Sultaniye İnas Rüştîyesinin boş kalan muallimeliğine 400 kuruş maaşla dârûlmuallimât mezunlarından Hatice İhsan Hanım atanması uygun görülmüştür. Hatice İhsan Hanım'a harcırahı İstanbul'dan görev yerine kadar saat başına beş kuruş hesaplanarak yüzde on beş tasarruf ve yüzde beş kuruş Bab-ı Ali Tahvilat Sandığı

aidatının kesilmesiyle kalan miktarın kendisine ödenmesi kararlaştırılmıştır (BOA, MF.MKT, 856/22).

Muallimelerin talepleri üzerine işten çıkarılan veya memuriyeti lağvedildiği için açıkta kalan memurlara açıkta kaldıkları sürece devlet tarafından ödenen mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir. Kastamonu İnas Rüştüye Mektebi eski muallimesi Hacı Zeliha Hanım, kendisine mazuliyet maaşı tahsis edilmesini talep etmiştir. Hacı Zeliha Hanım'ın hizmet süresini tamamlayıp tamamlamadığı ve maaş tahsis edilmesi gerekiyorsa miktarının belirlenmesi için, önceki görevine ait maaş ve ayrılma nedenleriyle ilgili makama bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 144/69). Ayrıca Fatih İnas Rüştüyesi eski muallimesi Nimet Hanım görevden alındığını bundan dolayı mazuliyet maaşı almayı talep etmiştir (BOA, MF.İBT, 485/89).

İzin, istifa ve vekâleten tayin edilen muallimelere yarım maaş tahsis edilmektedir. Üsküp İnas Rüştüyesi muallime-i saniyesi Saadet Hanım tatil süresince İstanbul'a gitmesi gerektiğinden mekteplerin açılışında görevinin başında bulunmak şartıyla izin istemiş, rüştiye idaresinin belirtilen şartlarına göre yarım maaş almasıyla izin verilmiştir (BOA, MF.MKT, 572/19). Musul İnas Mektebi Rüştüyesi Muallime-i Ulası Emine Mümine Hanım'ın istifa ettiği tarihten ayrılma tarihine kadar yarım maaş verilmiştir (BOA, MF.MKT, 661/26). Muallimeler istifa ettikleri zaman yerlerine yeni muallime atanana kadar görevlerine devam etmek durumdalar. Geçen bu sürede yarım maaş almaları uygun görülmüştür. Üsküp İnas Rüştüyesi Muallime-i Saniyesi Nuriye Hanım yarım maaşla vekâleten görev yapmaktadır. Ancak uzun zamandır görevde olan Nuriye Hanım'ın artık tam maaşla atanmasının uygun olacağı ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 249/51).

Vefat eden bir muallimenin maaşı aile fertlerinin talebi üzerine mirasçılara tahsis edilmekteydi. İnas rüştiyesi muallimelerinden Fatma Nigâr Hanım'ın vefatı üzerine maaşının annesine verilmesi talep edilmiştir. Vefat etmeden önce kızının maaşı ile geçinen, vefatı ile birlikte geçim kaynaklarını kaybetmiş ve aynı zamanda yaşlılığı sebebiyle geçimini sağlayacak imkânı bulunmadığından Fatma Nigâr Hanım'ın annesine yardım edilerek uygun miktarda maaşın tahsis edilmesi uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 46/181). Sultanahmet İnas Rüştüyesi Nakış Muallimesi Armik Hatun'un vefatı üzerine, kızı Marika ve oğlu Dimitri annelerinin maaşının kendilerine tahsis edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Verilen dilekçeye binaen Armik

Hatun'un hizmet süreci incelenmiş ve toplam 60 kuruş maaşın her birine 30'ar kuruş maaş olarak paylaştırılması gereği bildirilmiştir (BOA, ŞD, 903/12).

Türk eğitim tarihinin önemli simalarından ve aynı zamanda dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi, eğitimle ilgili birçok konuda olduğu gibi muallimlerin maaşları konusunda da çözüm yolları aramıştır. 1910 yılı bütçe toplantısında Emrullah Efendi, muallimlerin maaşları konusundaki sorunları ifade etmiştir. İlkokul öğretmenlerinin maaşlarının Fransa eğitim sisteminde olduğu gibi hükümet tarafından ödenmesinin fakat bunun büyük harcamalara neden olacağını söylemiştir. Osmanlı Devleti'nin bunu gerçekleştiremeyeceğini ancak hiç olmazsa yoksul olan yerlerde maaşların hükümet bütçesinden verileceği, geri kalanının halk ve vakıf gelirleri tarafından karşılanacağını ifade etmiştir (Altınova, 2010, s. 355-356). Emrullah Efendi; eğitim kurumlarında derslere devam etmeyen muallimelerin kasıtlı olarak görevlerine gelmediklerinin belirlenmesi üzerine, maaşlarından kesinti yapılması hakkında bir genelge yayınlarak eğitim-öğretimin düzenini sağlamaya çalışmıştır (Ergün, 1982, s. 22).

Muallimelere ödenen maaşların düşük olması, uzun süre maaşlarını alamamaları ve maaşlardan kesintiler yapılması eğitim-öğretimde aksamalar yaşanmasına sebep olmuştur.

2.4.2.5. Ödüller

Osmanlı Devleti'nde eğitimin en önemli uygulayıcısı olan muallimlere teşvik edilmeleri amacıyla nişan, madalya gibi ödüller verilmiştir. Ödüllendirilme amacıyla nişan geleneğinin ilk örneğinin III. Selim, madalya ile ödüllendirilmenin ilk örneklerinin ise Batı'nın etkisi ile II. Mahmut zamanında başladığı bilinmektedir (Doğan & Çetin, 2021, s. 4).

Devlet, görevini layıkıyla yapan mektep ve öğrenciler için daima gayretini ortaya koyan muallimleri mükâfatlandırmak amacıyla taltif, nişan ve madalya vererek heveslerini ve çabalarını arttırmaya çalışmıştır. Nitekim birçok inas rüştiyesi muallimesi üçüncü rütbeden şefkat nişanı ile taltife layık görülmüştür. Edirne İnas Rüştiyesi muallimesi, Kandiye'deki İnas Rüştiyesi Muallimesi Ülfet Hanım, At Pazarı İnas Rüştiyesi Muallime-i Ulası Münire Hanım ve Muallime-i Saniyesi ve Nakış Muallimesi Meliha, Sultanahmet İnas Rüştiyesi Muallime-i Ulası Emine Hanım ve

Muallime Adile Hanım, Küçükmustafapaşa İnas Rüştüyesi Muallime-i Evveli Binnaz, Yanya İnas Rüştüye Mektebi Muallime-i Ulası Hamide ve Dersaadet Atpazarı İnas Rüştüye Mektebi Muallime-i Saniyesi Hikmet Hanımlara üstün başarılarından dolayı üçüncü rütbeden şefkat nişanı verilmiştir. Fındıklı İnas Rüştüye Mektebi Muallime-i Ulası Nefise Hanım da şefkat nişanıyla ödüllendirilmiştir (BOA, İ.DH, 1071/84009; BOA, İ.DH, 1113/87073; BOA, İ.TAL, 92/30; BOA, MF.İBT, 115/29; BOA, MF.MKT, 341/31; BOA, MF.İBT, 196/6).

Halep İnas Rüştüyesi muallime-i evveli ve sanisi, kendilerine verilen şefkat nişanından dolayı saygı ve hürmetlerinin sunmak ve müteşekkik olduklarını beyan etmek amacıyla bizzat kaleme aldıkları teşekkür yazısını Maari-i Umumiye Nezaretine göndermişlerdir (BOA, MF.İBT, 164/25).

Yanya İnas Hamidiye Rüştüyesi Muallime-i Ulası Behice Hanım Sanayi Madalyası ile ödüllendirilmesi emredilmiştir (BOA, MF.İBT, 196/24).

Sivas İnas Rüştüyesinde ilk kez dokunmuş olan seccadenin sunulması üzerine muallime-i ulası üçüncü rütbeden şefkat nişanı, muallime-i saniye, salise ve halı muallimesine sanayi madalyası verilerek şevk ve gayretleri arttırılmıştır (BOA, MF.İBT, 133/15).

Bursa İnas Rüştüyesinin düzenli yönetimi ve öğrencilerin eğitimi hususunda maarif müdürünün ve muallimelerin çabalarının takdir edildiği belirterek ödüllendirilmelerine karar verilmiştir (BOA, BEO, 2649/198670; BOA, MF.MKT, 878/29).

Fındıklı İnas Rüştüyesi Muallime-i Sani ve Nakış Muallimesi Fatma Sabire Hanım dilekçesinde uzun süredir verdiği hizmetlerin takdir edilmesinin ve üst makamlarca ödüllendirilmesini talep etmiştir. Gerekli incelemeler yapılarak Fatma Sabire Hanım'ın, daha önce Beşiktaş İnas Rüştüyesinde başarılı görevlerde bulunmuş ve çalışmalarını özveriyle sürdüren bir muallime olması ve bu gayretleriyle diğer muallimelere örnek teşkil etmesi sebebiyle üçüncü dereceden şefkat nişanı ile ödüllendirilmesi uygun görülmüştür (BOA, MF.İBT, 193/90).

2.4.2.6. Cezalar

Muallimelere eğitim-öğretimde gösterdikleri gayretler karşılığında onları teşvik etmek amacıyla ödüller verilirken, olumsuz ve hatalı davranışlarında da gerek eğitim-öğretimin aksamaması ve disiplinin sağlanması gerekse öğrencilere örnek olmaları hususunda birtakım uyarı, görev yeri değiştirme, maaş kesintisi ve azledilme gibi cezai yaptırımlar uygulanmıştır.

Muallimelere verilen cezaların en hafifi tembihte bulunmaktır. Muallimler arasında yaşanan uyuşmazlıkların veya uygunsuz davranışların olması gibi durumlarda görevden alınma cezasından önce muallimelere tembihat uygulanmaktaydı. Bursa İnas Rüştîyesi Muallime-i Salisesi Hasibe Hanım'ın görevine devam etmemesi ve her gün ortaya çıkan uyumsuzluklar nedeniyle mektebin düzenini bozduğu belirtilmiştir. Bu nedenle muallim-i evvel, Hasibe Hanım'ın yerine ehil ve uygun bir muallimenin atanması ve gerekli işlemlerin yapılmasını talep etmiştir. Ancak yerine tayin edilecek bir muallime olmaması ve dârümuallimât mezunlarının taşra muallimeliklerine rağbet etmemeleri nedeniyle bu defalık Hasibe Hanım'a tembih ve nasihatlerde bulunularak tekrarının görülmesi halinde azledileceği bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 324/8). Eyüp Sultan İnas Rüştîyesi Muallimesi Hacer ile Nakış Muallimesi Pakize ve Muallime-i Saniye Safvet Hanımların uygunsuz hal ve hareketlerde bulundukları bildirilmiş ve bu muallimelere gerekli tembihatın yapılarak görevlerini yerine getirmeleri istenmiştir (BOA, MF.İBT, 165/41).

Mektepteki muallimler arasında zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı. Trablusgarb İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Şevket Hanım ile Muallime-i Saniyesi Nazire Hanım'ın aralarındaki anlaşmazlığın dedikodu ve münakaşadan ibaret olduğu anlaşılmış ve görevden alınacak bir durumları olmadığından, nasihat ve tembihlerle sorun çözülmeye çalışılmış tekrar etmedikleri müddetçe azl edilmeyecekleri ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 793/7). Trabzon Maarif Müdürü Tefik Bey ile İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Mecide Hanım arasında uyuşmazlık yaşanmıştır. Bu durum Maarif Nezaretine ihbar edilmiştir. Eğitimin ilerlemesi için memur ve muallimlerin birbirleriyle iyi geçinmeleri ve uygun olmayan davranışlara mahal verilmemesi hususu Maarif Nezaretinden mahalli Maarif Müdüriyetine bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 504/4).

Muallimelerin mektepten ayrılmaları için izin almaları zorunlu tutulmuştur. Aksi takdirde bu kuralı ihlal ettikleri için cezalandırılacaklardır. Nitekim Selanik İnas Rüştîyesi Muallime-i Saniyesi Necibe Hanım izinsiz olarak İstanbul'a gitmiş ve izin almadan görev yerini terk etmesiyle kurallara aykırı davranmıştır. Bu nedenle, görev yerinde bulunmadığı süre boyunca maaşı tamamen kesilecek ve bundan sonra da görevini aksatırsa derhal görevden azl edilecektir (BOA, MF.MKT, 336/42; BOA, MF.MKT, 329/75). Çorum Sungurlu İnas Rüştîyesi Muallime-i Evveli Cemile Hanım hem izinsiz olarak görev yerini terk etmesi hem de yeterli düzeyde eğitim veremediği için görevinden azl edilerek yerine Kırşehir İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Uhdiye Şevket Hanım tayin edilmiştir (BOA, MF.İBT, 137/24).

İzinli olduğu halde bu süreyi geçiren muallimler de cezalandırılmıştır. Bazen maaşlarında kesinti yapılırken bazen de yerine başka bir muallime atanmıştır. Yanya Hamidiye İnas Rüştîyesi muallime-i ulası Behice Hanım'ın izin süresi bittiği halde iki ay süre ile görev yerine dönmediği için bu defalık iki aylık maaşının yarısı verilerek cezalandırılmıştır (BOA, MF.İBT, 154/119). Manastır İnas Rüştîyesinde görevli olan Fatma Servet Hanım izin süresinin bitmesine rağmen vazifesine dönmediği için yerine başka bir muallime tayin edilmiştir (BOA, MF.İBT, 150/12).

İzin süresini aşmalarına rağmen geçerli mazeret bildiren muallimler azledilmemiş ancak yine de ceza almışlardır. Yanya Hamidiye İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Behiye Hanım, izin süresini geçirmiş olduğu için mazeretini beyan etmiştir. Bundan dolayı Behiye Hanım'ın azledilmesinin uygun olmayacağı, izin süresini geçirdiği iki aya ait maaşından kesinti yapılarak cezalandırılması uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 789/2).

Tatil zamanlarında muallimler yine izin alarak görev yerlerinden ayrılabilirlerdi, aksi durumda cezalandırılıyorlardı. İzmit İnas Rüştîye Muallime-i Saniyesi Huriye Hanım, annesinin çok hasta olması dolayısıyla kandil tatilinden istifade ederek iki günlüğüne Dersaadet'e gitmiştir. Orada bulunduğu sürece memuriyetine engel olacak bir davranışta bulunmamıştır. Ancak yine de izin almadan görevini terk ettiği için kınama ile cezalandırılması uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 489/42).

Sorumluluklarını yerine getirmeyen muallimelerin görev yerleri değiştirilerek ya da azl edilerek onlardan boşalan yere başka bir muallime tayin ediliyordu. Bu

bağlamda Trabzon İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Hacer Hanım'ın görevlerini yerine getirmediği tespit edilmiş ilk olarak tembih ve maaş kesintisi gibi uyarılarda bulunulmuş ise de ancak fayda görülmemiştir. Bu nedenle ikinci seçenек olan görev yeri değıştirme veya görevden alınması kararı verilmiştir. Onun yerine atanacak olan Canık İnas Mektebi Muallimesi İkbâl Hanım'ın ise göreve başlamadan önce hastalığına dair raporun gönderilmesi beklenmiştir (BOA, MF.MKT, 431/55).

Görev yerlerine tayin edilen muallimler göreve başlamadığı ve ya geç başlamaları nedeniyle cezalandırılmaktaydılar. Samsun İnas Rüştîyesi Muallime-i Evveli Ayşe Mahmure Hanım ile Muallime-i Saniye Fatıma Zehra Hanım'ın vazifelerine yarımşar saat geç başlamaları nedeniyle maaşlarından kesinti yapılmıştır (BOA, TS.MA.e, 1382/74). Koca Mustafa Paşa İnas Rüştîyesi eski muallime-i saniyesi Zekiye Hanım, Eyüp Sultan İnas Rüştîyesine muallime-i saniyesi olarak tayin edilmiştir. Fakat görevine başlamamış olan Zekiye Hanım'ın üç güne kadar başlamadığı takdirde azl edileceğı bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 111/79).

Muallimlerim eğitim-öğretim dışında başka işlerle meşgul olmamaları gerekmektedir. Selanik İnas Rüştîye Mektebi muallim-i evvel ve sanileri eğitim-öğretim ve güzel ahlakla öğrencilere örnek olacakken kendilerine ait cihazları ile uğraşarak zaman geçirmeleri şikâyetе yol açmıştır. Bunun üzerine muallimelerin azl edilmeleri yerlerine başka muallimler atanması istenmiştir. Bu muallimelerin yerine atanacak dârülmuallimât mezunu kimse bulunmadığından muallimelerin iyi niyetle ve gayretle çalışmalarının sağlanması yönünde uyarılmaları ve kanunen görevden alınmalarını gerektiren başka bir sebep varsa belirtilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT, 469/47).

Muallimler yalnız öğrencilere karşı tavırlarıyla değil bulundukları yerin ahalisiyle de iyi geçinmek durumdaydı. Aksi bir durumda muallimler ahali tarafından şikâyet edilmekteydi. İzmit ahalisi tarafından gönderilen dilekçede, İzmit İnas Rüştîyesi Muallime-i Evveli Remziye Hanım'ın vazifesinin yerine getirdiğinden övgü ile bahsedilirken Muallime-i Saniyesi Seher Hanım'ın çocukların ahlakını bozacak davranışlarda bulunduğu ifade edilmektedir. Bu şikâyet üzerine muallime-i saniyesi Seher Hanım'ın görevinden azl edildiğı görülmüştür (BOA, MF.İBT, 60/35).

Görevinde yetersiz olduğu gerekçesiyle azledilen muallime tekrar sınava alınarak başarı seviyesi kontrol edilmiş ve muallimenin başarılı olması durumunda

yapılan şikâyet dikkate alınmamıştır. Hama İnas Rüştîyesi nakış muallimesi iken görevinden alınan Sıdika Hanım dilekçesinde haksız yere görevden alındığı ve görevine geri dönmek istediği belirtmiştir. Bunun üzerine yeniden sınav yapılarak Sıdika Hanım'ın ehliyeti kesinleşmiş ve eski görevine iade edilmiştir (BOA, MF.MKT, 309/19).

Haksız yere görevinden azledilen muallimler hakkında hata yapıldığı anlaşıncı tekrar görevlerine iade edilmekteydi. Dârümuallimât mezunu Hatice Hanım ilk olarak Üsküdar Gülfem İnas Rüştîyesine muallime-i saniye olarak atanmış ve birkaç yıl sonra Doğancılar İnas Rüştîyesine muallime-i evvel olarak tayin edilmiş ve uzun yıllar başarıyla görevini yerine getirmiştir. Ancak geçen sene görevinden alınmış ve açıkta kalmıştır. Hatice Hanım dilekçe vererek kararın yeniden incelenmesinin istemiştir. Yapılan inceleme sonucu bu kadar uzun süre muallimelik yapmış tecrübeli ve başarılı olan Hatice Hanım'ın eski görevine veya başka bir mektebe tayin edilmesine karar verilmiştir (BOA, MF.MKT, 1715/11).

İnas rüştîyelerinde muallimelerin görevlerinde devamlı olmaları önemli bir husustu. Eğitim-öğretim sürecinin aksamaması için muallimelerin devamsızlık yapmamaları aksi durumda cezalandırılacakları belirtilmiştir. Nitekim Fatih İnas Rüştîyesi muallimelerinden Şadiye Hanım'ın vazifesine devam etmediği devam cetvellerinden görülmüş ve uyarı yapılarak vazifesine devam etmesinin aksi durumda gerekli uygulamanın yapılacağı bildirilmiştir (BOA, MF.İBT, 153/121). Molla Günani İnas Rüştîyesi Muallimesi Ayşe Seniye Hanım on iki gün devamsızlığı bulunması dolayısıyla uyarılmış fakat yine de düzenli olarak devam etmediği anlaşılan Ayşe Seniye Hanım'ın azline karar verilmiştir (BOA, MF.İBT, 182/25).

İnas rüştîyelerinde her ne suretle olursa olsun öğrenciye şiddet uygulanması tamamen yasaklanmıştır (SNMU, H. 1316, s. 323-324; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 256). Ancak yasağın ihlal edildiği durumlar yaşanmıştır. Beşiktaş İnas Rüştîyesi muallime-i ulası öğrencilerden Sabriye Hanım'ın koluna yaramazlığı nedeniyle vurmuştur. Öğrenci velisinin şikâyeti üzerine konunun incelenmesi için müfettişlerden Halil Efendi görevlendirilmiş ve Halil Efendi, defalarca yapılan uyarılara ve bu cezanın yasaklanmasına rağmen, muallimenin bu davranışının hoş görülmeyeceği gibi, öğrencinin sadece koluna değil başına da vurduğunu ve diğer öğrencilerin de muallime tarafından darp edildiğini rapor etmiştir. Darbın kesinlikle yasak ve emirlere aykırı olduğunu bu davranışın devam etmesi halinde görevden alınacağı Beşiktaş İnas

Rüştiyesi muallime-i ulasına tebliğ edilmiştir (BOA, MF.İBT, 160/77). Kadıköy Hamidiye İnas Rüştiye muallimelerinden Şerife ve Nazlı Hanımların bazı öğrencileri darp ettikleri incelemeler sonucunda anlaşılmıştır. Muallimeler bu davranışları nedeniyle uyarılmış ve tekrar etmemeleri hususu taraflarına bildirilmiştir (BOA, MF.İBT, 182/58).

Devlet, yeterli sayıda muallime bulunmamasından dolayı, eğitim-öğretimin devamlılığı ve düzenini sağlamak adına muallimlere verilen cezalarda olabildiği kadar affedici davranmış ve görevden alma yerine davranışlarını düzeltmeleri için çeşitli uyarılarda bulunmuştur. Ancak eğitim-öğretimi olumsuz yönde etkileyecek ve kötü örnek olunacak durumlarda ise görevden alma yoluna gitmiştir.

2.4.2.7. Mesleki Yeterlilikleri

İnas rüştiyelerinde muallime olabilmek için dârülmuaallimât mezunu olmak ve usule uygun bir imtihana girmek gerekiyordu. Bu imtihan neticesinde adaylar başarı göstermeleri halinde tayin edilmekteydi (BOA, MF.İBT, 60/79). Ayrıca taşra rüştiye mekteplerinde görevli muallime-i sanilerin, muallime-i ula olabilmek için 6 yıl görev yapmış olmaları gerekmektedir (BOA, MF.MKT, 880/1).

Muallimelerin başarılı, tecrübeli ve öğrencilere yetebilecek nitelikte olması istenilen özelliklerdendi. Mektebin eğitim seviyesi ve öğrencilerin başarıları muallimenin yeterliliğini gösteren unsurlardı. Bu bağlamda örneklere bakıldığında, Gümülcine İnas Rüştiyesinde öğrencilere yapılan imtihan sonucunda yeterli başarıya ulaşılamamıştır. Bu durumun, eğitimin başlangıç seviyesinde eksikliklerden kaynaklanabileceği göz önünde bulundurulsa da, temel derslerin bile öğrenciler tarafından yeterince öğrenilememesi, verilen çabaya rağmen yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Muallime-i Evvel Emine Hasibe Hanım'ın gençliği ve tecrübesizliği nedeniyle öğrencilere yeterince dikkat ve doğru davranış göstermemesi birçok öğrencinin eğitimi bırakmasına sebep olmuştur. Gidişatı düzenlemek adına muallime-i saniye Zehra Hanım terfi ettirilerek muallime-i evvel olarak atanmıştır. Zehra Hanım'ın terfisiyle beraber öğrencilerde başarı oranı ilerleme göstermiştir. Gerekli hallerde eğitimin gelişmesi ve ülkenin menfaatleri adına muallimelerin unvanlarında yükselme yolu izlenmiştir (BOA, MF.İBT, 180/24).

Lazkiye İnas Rüştîyesinde bulunan iki muallimenin ders vermekte yetersiz olduğu, bu sebeple eğitim programının yerine getirilmediği belirtilmiştir. Bu iki muallimeye ek olarak bir muallimenin daha atanmasının gerekli olduğu, uygun görüldüğü takdirde dârülmuaallimât mezunlarından bir muallime atanabileceği belirtilmiş (BOA, MF.MKT, 778/22).

Mersin İnas Mektebi Rüştîyesi Muallimesi Servet Hanım'ın yetersizliği ve yönetim eksikliğinden dolayı değiştirilmesi gerektiği, görevini sürdürdüğü sürece mektebin gün geçtikçe gerilediği ve rüştîye kısmında ders vermede yetersiz kaldığı bu nedenle yerine dârülmuaallimât mezunu bir muallimenin atanması Vilayet Mutasarrıflığına bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 813/42).

Erzurum İnas Rüştîyesinde dokuz ila on yıla yakın muallime-i evvelliğe ilaveten nakış ve hat muallimeliği de yapan Emine Hanım'dan bu süre zarfında hiçbir verim alınmadığı ve rüştîye eğitimi alacak öğrencilerin derslerde okuma yazma seviyesine bile ulaşamadıkları belirtilmiştir. Yerine başka bir muallimenin tayin edilmesi istenmiştir. Ancak Emine Hanım'ın dârülmuaallimât mezunu olduğu ve bu görevlerin onun sorumluluğunda kalacağı Erzurum Maarif Müdürlüğü Vekilliği tarafından belirtilmiştir (BOA, MF.İBT, 225/32).

Adana Merkez Vilayet İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Şevkiye Hanım'ın yetersizliği nedeniyle başka bir yere atanması veya muktadir bir müdire ile bir muallime-i saniye ile bir nakış muallimesi atanması gerektiği ve bu mektebin dârülmuaallimât mezunlarının görev alacağı bir mektep olması gerektiği belirtilmiştir (BOA, MF.İBT, 354/22).

Erzurum İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Emine Hanım'ın bir mektebi yönetebilecek yeterlilikte olmadığı belirtilerek mutlaka yeni bir muallime-i evvel atanması gerektiği ifade edilmektedir. Fakat muallime-i evvel Emine Hanım'ın dârülmuaallimât mezunu olduğu ve bu göreve devam edeceği nasihat ve tembihlerin yeterli olacağı cevaben bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 559/43).

2.4.2.8. Emeklilikleri

İnas rüştîye mekteplerinde görev yapan yaşlılık, hastalık vb. sebeplerle görevine devam edemeyen muallimeler emekli oluyordu.

Mekteplerde 65 yaşını geçenlerin emekli edileceği kararına göre bu yaş sınırını aşanların bildirilmesi istenmiştir. Fakat şimdiye kadar bu yaş sınırını geçen muallimlerden hiç kimsenin emekliliği uygulanmamıştır. Hatta bazı muallimlerin 80 yaşına yaklaştığı ve görevlerini yerine getirmede yetersiz oldukları müfettiş raporlarında belirtilmiştir. Özellikle, Eyüp İnas Rüştîyesi Hat Muallimi Mustafa Efendi'nin artık görevini yapamaz hale geldiği anlaşılmıştır. Bu tür durumlarla ilgili nasıl bir işlem yapılacağı İstanbul Maarif Müdürü tarafından Maarif-i Umumiye Nezaretine sorulmakta, gelen cevaba göre hareket edilmektedir (BOA, MF.İBT, 273/30).

Sultanahmet İnas Rüştîyesi Nakış Muallimesi Lusya Hanım emekliliğini talep etmiş ve verdiği dilekçede memuriyet tarihleri, maaş miktarları belirtilmiştir. Hizmet süresi 22 sene olup memuriyet maaşının üçte biri kadar olan 41 kuruş emekli maaşı olarak uygun görülmüş ve Lusya Hanım'a tahsis edilmiştir (BOA, ŞD, 873/4).

Vefat eden muallimelerin maaşları ailelerine tahsis edilmekteydi. Sultanahmet İnas Rüştîyesi Nakış Muallimesi Lusya Hanım'ın vefatı üzerine kızı Sanatofis (?) Hanım, annesinin emekli maaşının kendisine verilmesi için dilekçe ile başvurmuş ve Lusya Hanım'ın maaşı bir miktar kesintiye uğrayarak 30 kuruş ile kızına verilmiştir (BOA, ŞD, 931/59). Sultanahmet İnas Rüştîyesi Nakış Muallimesi Armık Hanım'ın maaşı kızına, Üsküdar ve Gülfem Hatun İnas Rüştîyesi Muallime-i Evveli Münibe Hanım'ın maaşı annesine, Beşiktaş İnas Rüştîyesi Muallimesi Şerife Hanım'ın maaşı annesi ve kız kardeşine, Kırkkilise İnas Rüştîyesi Muallimesi Seher Hanım'ın maaşı çocuklarına tahsis edilmiştir (BOA, ŞD, 903/12; BOA, ŞD, 942/17; BOA. BEO, 2155/161568; BOA, MF.MKT, 753/56).

Muallimelerin emeklilik maaşı için emeklilik aidatı adıyla maaşlarından kesinti yapılmıştır. Beyrut İnas Rüştîyesi Muallime-i Evveli Şerife Hanım'ın maaşından emekli sandığı için 100 kuruş kesilmiştir (BOA, BEO, 176/13128).

Bazı durumlarda boş kalan muallimelik kadrosuna eğitimin aksamaması için emekli olmuş muallimler atanarak eğitimin aksamasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Nitekim Kastamonu İnas Rüştîyesi eski muallimesi Ülfet Hanım'dan boş kalan riyaziye muallimliğine Kastamonu Mekteb-i Rüşdisi muallim-i evvelliğinden emekli Behçet Efendi görevlendirilmiştir (BOA, MF.MKT, 169/101).

Hastalık, sakatlık ve iş göremez durumda olan muallimler malulen emekliye ayrılıyorlardı. Bu bağlamda Atpazarı İnas Rüştîyesi Nakış Muallimesi Fatma Hanım görevine devam ederken hastalığa yakalanmış kötü durumu nedeniyle malulen emekliye ayrılmak durumunda kalmıştır (BOA, MF.MKT, 459/25). Fatma Hanım’a emekliliğine binaen 60 kuruş maaş bağlanmıştır (BOA. BEO, 1351/101324).

2.4.3. Öğrencilere İlişkin Uygulamalar

Rüştiye mekteplerinde eğitim-öğretim görececek öğrencilerin bazı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu görev ve sorumluluklar “Umum-ı Mekatib-i Rüştiye Nizamnamesi” ve “Dersaadet ve Taşra Mekâtib-i Rüştiyesinin İdare-i Dâhiliyesine Mahsus Talimat” ile belirlenmiştir. İnas rüştiyelerinin yönetimi için ayrı bir talimatname bulunmadığından taşra erkek rüştiye mekteplerine ait talimatnameye göre idare edileceği arşiv belgelerinde yer almıştır (BOA, MF.MKT, 806/48).

Öğrencilerin isimleri rüştiye mektebi defterine kaydedildiği günden itibaren öğrenciler yönetmeliklere tabi olacaklardır. Öğrenciler mektep içinde ve dışında birbirleriyle iyi geçinecek, birbirlerine karşı uygunsuz ve kurallara aykırı davranışlarda bulunmayacaklardır (SNMU, H. 1316, s. 318; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 252). Mektepte tüm öğrenciler eşit haklara sahip olsalar da, yeteneklerine ve iyi davranışlarına göre diğerlerinden ayrılabilirlerdi. Öğrenciler, tatil günleri haricinde her gün belirtilen saatte mektepte hazır bulunacaklardır (SNMU, H. 1316, s. 318; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 252). Rüştiye mekteplerinin ders saatleri bulundukları yerlerin havası dikkate alınarak yaz ve kış saati uygulaması şeklinde düzenlenmektedir. Genel olarak yaz günlerinde sabah saat iki buçukta açılıp üçte derse başlanacak ve saat dokuzda ders bırakılacaktır. Kış günlerinde ise saat üç buçukta açılacak dörtte derse başlanacak ve onda dersler bitecektir. Mektebin açılıp derslerin başlayacağı yarım saatlik sürede öğrenciler derslerini gözden geçireceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 318-319; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 252).

Muallimler sınıfa girdiklerinde öğrenciler ayağa kalkıp selam vereceklerdir. Öğrenciler, öğle ve ikindi namazlarını mektepte uygun bir vakitte kılacaklardır. Önemli bir sebepten ötürü mektebe gelemeyen öğrencilerin velisi bir mazeret yazısı getirecek veya bizzat mektebe gelip bilgi verecektir. İzinsiz bir hafta mektebe devam etmeyen öğrencinin durumu velisinden teyit edilecek ve geçerli bir sebebi yoksa

cezalandırılacaktır. Geçerli bir mazeret ile üç aydan fazla süre mektebe gelemeyen öğrenci geri döndüğünde sınıfını geçemeyecektir (SNMU, H. 1316, s. 319; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 252-253). Bir ay içinde geçerli bir mazereti olmadan beş altı defa derse devam etmeyen öğrenci önce muallam-i evvel tarafından uyarılacak bu durum tekrarlanırsa velisine haber verilecek bu da bir fayda sağlamazsa cezalandırılacaktır (SNMU, H. 1316, s. 319-320; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 253). Öğrenciler mektebe uygun kıyafetle gelecek, yanlarında ders kitabı ve ders araç gereçleri dışında çakı, bıçak, şiş gibi kesici aletler ve değerli eşyalar bulundurmayacaklar aksi halde cezalandırılacaklardır. Ders esnasında öğrencilerin dışarı çıkmaları, sigara içmeleri ve mektepten kaçmaları kesinlikle yasaktır. Öğrencilerin mektepten kaçmalarına bevrap izin verirse sorumlu tutulacaktır (SNMU, H. 1316, s. 320-321; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 254).

Ders sırasında öğrenciler saygılı şekilde oturacak ve dersi takip edeceklerdir. Muallimler, kime soru sorarsa yalnız o cevaplayacak, herhangi bir öğrenci bir sorun yaşarsa ders sonunda sözlü ve yazılı olarak muallimeye başvurabilecektir (SNMU, H. 1316, s. 321; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 254).

Öğrenciler, ders esnasında muallime hakkında alaycı ve küçümseyici davranışlarda bulunmayacak aksi halde cezalandırılacaklardır. Ayrıca öğrenciler kendi dersini bırakıp başka bir dersi dinlemeye gitmeyecekler, mektep binasına veya araç gereçlere zarar verdiklerinde kendileri veya velileri hasarı karşılayacak gerektiğinde disiplin cezası alacaklardır (SNMU, H. 1316, s. 321-322; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 254).

Öğrencilerden biri diğerine saldırırsa mağdur olan taraf misilleme yapmayacak muallim-i evvele bildirecektir. Henüz çiçek hastalığı geçirmemiş olan veya ellerinde aşı şahadetnamesi bulunmayan çocuklar sıbyan mekteplerine alınmadığı gibi rüştiyelere de kabul edilmeyecektir (SNMU, H. 1316, s. 322; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 255). Tüm rüştiye mekteplerinde muallimler, memurlar ve hademeler öğrencilerin mektebe giriş ve çıkışlarında kendileri veya başkaları için hiçbir şey talep ve kabul etmeyeceklerdir (SNMU, H. 1316, s. 317). Nitekim Sultanahmet İnas Rüştiye Mektebinde öğrencilerden ücret almanın uygun olmayacağı ifade edilmiştir (BOA, MF.İBT, 225/27).

2.4.3.1. Kayıt ve Kabul Şartları

Rüştiyelere kayıt ve kabulü sağlanacak olan öğrencilerden, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 14 ve 154. maddelerinde yer alan şartları sağlamaları beklenmektedir (SNMU, H. 1316, s. 322; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 255). Buna göre; inas rüştiyeleri için sıbyan mekteplerinde eğitimini tamamlayan öğrenci aldığı şهادetname ile sınavsız olarak rüştiyeye kabul edilecek, şهادetnamesi olmayanlar ise sınava tabi tutularak sınav sonucunda yeterli seviyeye sahip olanlar inas rüştiye mekteplerine kabul edilecektir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 190). Öte yandan Dersaadet'te bulunan rüştiye mekteplerine kabul edilecek öğrencilerden belediye hekimi tarafından verilmiş sağlık ve aşı belgesi, tezkire-i Osmaniye, daha önce eğitim gördükleri mektebin şهادetnamesi ve birinci sınıfa dâhil olacakların yaşlarının 11'den aşağı ve 15'ten yukarı olmaması beklenmektedir. Öğrencilerin mektebe kayıt zamanı gazetelerde ilan edilmekte; Maarif Nezareti tarafından onaylanmış iptidai mekteplerden şهادetname alanlar sınavsız olarak birinci seneye, şهادetnamesi olmayanlar ise sınavla hak ettikleri seneye kaydedilmektedir (SNMU, H. 1316, s. 301; Demirel, 2002, s. 54). Öğrencilerin isimleri deftere kaydedildiği günden itibaren mektebe kayıtları gerçekleşmiş olup resmi kıyafetleri ile belirlenen saatlerde mektebe düzenli olarak devam etmeleri gerekecektir. Yanlarında gerekli ders kitapları ve yazı malzemeleri dışında kalemtıraş, çakı gibi yaralayıcı aletler ve fazla miktarda para, kıymetli eşya ve sigara tabakası bulundurması yasaktır (SNMU, H. 1316, s. 301).

Mekteplerin eğitim-öğretim dönemleri başlamadan önce kayıtların başlayacağı gazetelerde ilan edilerek belirlenen sürede çocukların rüştiye mekteplerine kaydedilmeleri duyuruluyordu. Vakit, Tercüman-ı Hakikat, Ceride-i Havadis gazetelerine ilan verilerek Şevval ayının dokuzuncu gününden itibaren rüştiye mektebinde eğitime başlanacağı ve çocuklarını mektebe göndermek isteyenlerin şehrin belli yerlerinde bulunan mekteplere başvurarak mektep defterlerine kayıt yaptırmaları duyurulmuştur. Eğer bu tarihten sonra başvuru yapan olursa, eğitim başladığı için yeni alınan öğrencilere geçmiş derslerden yararlanamayacakları hatırlatılarak uyarıda bulunuluyordu (BOA, MF.MKT, 68/64). Başka bir gazete ilanda Bakırköy İnas Rüştiye mektebinin öğrenci kayıtlarının devam ettiği, kayıt yaptıracak öğrencilerin tezkire-i osmaniyeleri ve aşı şهادetnameleri ve başka mektepten nakil olacak öğrencilerin tasdiknamelerini yanlarında getirerek mektep idarelerine

başvuruları duyurulmuştur (BOA, MF.MKT, 523/34). Öğrencilerden kayıt esnasında gerekli evrakları hazır bulundurmaları istenmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi mektebe kabul edilecek öğrencilerin sağlık durumlarına özen gösterilmişti. İstanbul ve bilad-ı selasede bulunan rüştiye mekteplerine alınacak çocukların aşıli olup olmadıklarını kontrol etmek amacıyla Tıbbiye Nezaretinden doktor ve aşıcılar tayin edilmiş, görevlilerin gerekli kontrolleri yapıp sonuçlarını bildirmesi hususu rüştiye mektebi muallimlerine bildirilmiştir. Bu uygulamanın taşra mekatib-i rüştiyelerinde de olması gerektiği belirtilmiş ve ilgili yetkilere bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 6/148). Çiçek hastalığı geçirmemiş ve ellerinde aşı şهادetnameleri olmayanların rüştiye mektebine kabul edilmeyecekti. Nitekim Makriköy (Bakırköy) ve Hobyar İnas Rüştiyelerinde kayıt ve kabullerin başlayacağı, kayıt yaptırmak isteyenlerin tezkire-i osmaniyeleri ve aşı şهادetnameleri ile belirtilen mektebe başvuru yapmaları duyurulmuştur (BOA, MF.MKT, 521/10). Öğrenciler eğitim-öğretime devam ederken de sağlık durumları takip edilmiştir. Üsküdar İnas Rüştiyesinde iki öğrencinin çiçek hastalığına yakalandığı, diğer öğrencilere bulaşmasını ve hastalığın yayılmasını önlemek için belirtilen günde mektepte gerekli olanlara çiçek aşısının yapılması kararlaştırılmıştır (BOA, MF.MKT, 240/54; BOA, MF.İBT, 41/73). İnas rüştiyelerinde aşılama işleminde bazı özel durumlar yaşanmıştır. Yusuf Paşa'da Defterdar Ahmet Çelebi Mahallesinde bulunan inas rüştiyesi öğrencilerine aşı yapılmak üzere memur gönderilmiş fakat kadın aşıcıların geleceği söylenerek diğer memurlar geri çevrilmiştir ve öğrencilerin aşısı kadın aşı memuru Sadberk Hanım tarafından yapılmıştır (BOA, MF.İBT, 148/51). Eyüp Sultan İnas Rüştiye Mektebinde on beş yaşını geçmiş ancak aşı yapılmamış öğrencilerin bulunmasından ve aşı olmasına rağmen üzerinden beş yıl geçmiş olan öğrencilerin tekrar aşılması gerektiğinden kadın aşı memuru Sadberk Hanım görevlendirilmiştir (BOA, MF.İBT, 145/60).

2.4.3.2. Öğrenci Profili

1859 yılında açılan ilk inas rüştiyesi olan Sultanahmet İnas Rüştiyesinin 1864-1865 ve 1865-1866 yıllarına ait öğrenci sayısı 80; 1866-1867 yılında 90; 1869-1870 ve 1870-1871 yıllarında ise öğrenci sayısı 112 olmuştur (SDAO, H. 1281, s. 126; H. 1282, s. 115; H. 1283, s. 120; H. 1286, s. 113; H. 1287, s. 121-122). 1869 yılında

Sultanahmet İnas Rüştîyesine 7 inas rüştîye mektebi daha katılmıştır. Bu mekteplerin öğrenci sayılarına 1871-1872 yılında ulaşılabilir. İstanbul'da bulunan 8 inas rüştîyesinin öğrenci sayısı 1871-1872 yılında toplam 311'dir¹⁸ (SDAO, H. 1288, s. 138-139). Öğrenci sayıları 1872-1873 yılında 288, 1873-1874 yılında 266¹⁹, 1874-1875 yılında ise 259 olmuştur (SDAO, H. 1289, s. 229-230; H. 1290, s. 202-203; H. 1291, S. 203-205). Bu üç yılda öğrenci sayılarında bir önceki yıla göre azalma yaşanmıştır.

1874-1875 yılına ait bir istatistik cetvelinde ise inas rüştîye mektebi öğrenci sayısı 248 olarak gösterilmiştir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, 2011, s. 125).

Tablo 17

1874/1875 yılı istatistik cetveli'nde inas rüştîyelerinin öğrenci ve muallim, muallime ve hademe sayısı

İnas Rüştîye Mektebi	Diploma Alacak Sınıf-ı Evvel	Sınıf-ı Sani	Sınıf-ı Salis	Sınıf-ı Râbi'	Toplam	Muallim, Muallime ve Hademe
Sultanahmet	6	5	6	13	30	7
İbrahim Paşa	8	2	4	6	20	4
Şehzade	2	6	4	10	22	7
Fatih	5	7	7	14	33	7
Aksaray	1	5	11	12	29	7
Altay	7	3	5	14	29	4
Beşiktaş	6	4	-	23	33	6
Üsküdar	3	3	4	18	28	6
Üsküdar'da	-	-	14	10	24	3
Gülfem	-	-	-	-	-	-
Yekûn	38	35	55	120	248	51

Tabloya göre her mektebin toplam öğrenci sayıları birbirine yakındır. İbrahim Paşa İnas Rüştîye mektebini muallim ve muallime sayısı az olmasına rağmen en çok mezun verecek mektep olmuştur. Üsküdar Gülfem İnas Rüştîyesinde henüz mezun durumda olacak öğrenci bulunmamaktadır. 1875-1876 yılında daha önceki yıllara göre öğrenci sayısında nispeten bir artış olmuş 361'e ulaşmıştır.

¹⁸ Mahmud Cevat o yılda İstanbul'da öğrenci sayısının 207 olduğunu ve bu öğrencilerden 29'u mükâfat-ı ulâ ve saniye ve 39'unun zikr-i cemil aldığını, mekteplerdeki öğrencilerin henüz eğitim sürelerini tamamlamadıkları için mezun vermediğini belirtmiştir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, 2011, s. 110).

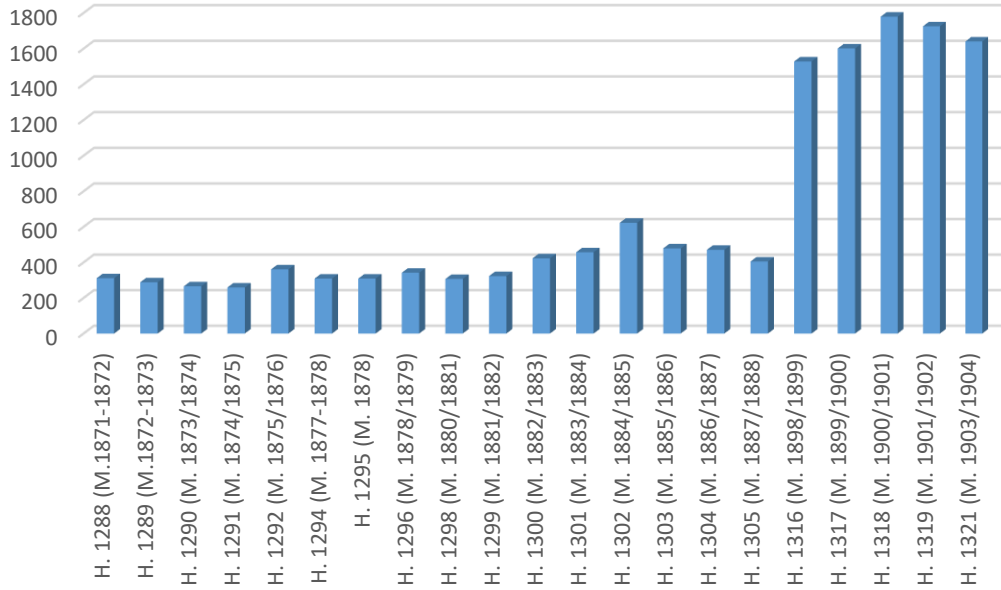
¹⁹ Mahmut Cevat, bu yıla ait öğrenci sayısını 224 olduğunu 30'u mükâfat-ı ulâ ve saniye, 41'i zikr-i cemil aldığını, Sultanahmet İnas Rüştîyesinde bu sene eğitimlerini tamamlayan öğrencilerden 6 tanesinin diploma aldığını ve belirtmiştir (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, 2011, s. 121).

Tablo 18

1875/1876 (H. 1292) yılına ait devlet salnamesine göre rüştiye ve öğrenci sayıları (SDAO, H. 1292, s. 144-145)

İnas Rüştiye Mektebi	Öğrenci Sayısı
Sultanahmet İnas Rüştiye Mektebi	46
At Pazarı İnas Rüştiye Mektebi	42
Aksaray İnas Rüştiye Mektebi	52
Şehzade İnas Rüştiye Mektebi	35
İbrahim Paşa İnas Rüştiye Mektebi	67
Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi	29
Eski Ali Paşa İnas Rüştiye Mektebi	32
Üsküdar İnas Rüştiye Mektebi	28
Üsküdar'da Gülfem Hatun İnas Rüştiye Mektebi	30
Toplam	361

Öğrenci sayılarının mekteplere göre dağılımına baktığımızda en yüksek öğrenci sayısı İbrahim Paşa İnas Rüştiyesindedir. Üsküdar İnas Rüştiyesinin ise en düşük öğrenci sayısına sahip olması orada bir rüştiyenin daha bulunmasından ve öğrencilerin ikiye bölünmesinden kaynaklı olarak sayının düşük olduğu düşünülebilir.

Şekil 3. Salnamelere göre İstanbul'da bulunan inas rüştiyelerine ait öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımı (SDAO, H. 1288 s. 138-139; H. 1289, s. 229-230; H. 1290, s. 202-203; H. 1291, s. 203-205; H. 1292, s. 144-145; H. 1294, s. 393; H. 1295, s. 259; H. 1296, s. 76-77; H. 1298, s. 277; H. 1299, s. 261; H. 1300, s. 195-196; H. 1301, s. 382; H. 1302, s. 404; H. 1303, s. 327-328; H. 1304, s. 315; H. 1305, s. 241; SNMU, H. 1316, s. 677-680; H. 1317, s. 757-761; H. 1318, s. 822-826; H. 1319, s. 165-168; H. 1321, s. 168-171)

Yukarıdaki şekilde yer alan öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımında 1875-1876 yılından itibaren sayıların artmakta olduğu görülmektedir. 1877-1878 yılında 309, 1878 yılında da bir değişiklik olmamış öğrenci sayısı 309, 1878-1879 yılında 342, 1880-1881 yılında 307, 1881-1882 yılında 323, 1883-1884 yılında 457, 1884-1885 yılında 623, 1885-1886 yılında 479, 1886-1887 yılında 471, 1887-1888 yılında 405 inas rüştiye mektebi öğrencisi bulunmaktadır.

1887-1888 yıllarına kadar küçük ivmelerle hareketlenen öğrenci sayısı 1898-1899 yılında yaklaşık dört kat artarak 1528'e ulaşmıştır. Takip eden yıllarda ise öğrenci sayısında küçük dalgalanmalar olmuştur. Nitekim 1899-1900 yılında 1601, 1900-1901 yılında 1779 olan öğrenci sayısında bir miktar azalma yaşanmış ve 1901-1902 yılında 1725, 1903-1904 yılında 1640 olmuştur.

II. Abdülhamit, kızların eğitim süreçlerinin ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Çocuğun ilk eğitimcisinin kadın olduğu, kadının çocuklarını iyi yetiştirecek ve aile işlerini idare edecek düzeyde eğitim alması gerektiği düşüncesindeydi. Bundan dolayı kızların eğitimine önem vermiştir (Tümer Erdem, 2013, s. 185-186). Tahta çıkmasıyla beraber ise öğrenci sayısında artış yaşanmıştır (Keçeci Kurt, 2012. s. 3).

1894-1895 yılına ait istatistik verisine göre İstanbul'da yer alan inas rüştiyeleri, öğrenci, memur öğretmen sayıları ve açılış tarihleri verilmiştir (Alkan, 2000, s. 51).

Tablo 19

1894-1895 yılı İstanbul'daki inas rüştiyeleri, öğrenci, memur, muallim sayıları ve açılış tarihleri

Mektep	Geçen Yıldan Devreden Öğrenci	Ders Yılı Sonuna Kadar Yeni Kaydedilen Öğrenci	Der Yılı Sonuna Kadar Bir Nedenle Mektepten Ayrılan Öğrenci	Sınavla Diploma Alan Öğrenci	1895-1896 Ders Yılına Devren Kalan Öğrenci	Memur ve Öğretmen	Açılış Tarihi
Sultanahmet İnas Rüştiye Mektebi	181	144	59	5	261	5	1288
At Pazarı İnas Rüştiye Mektebi	133	67	61	3	136	6	1284
Molla Gürani İnas Rüştiye Mektebi	115	38	15		138	4	1295

Tablo 19 (devamı)

Mektep	Geçen Yıllan Devreden Öğrenci	Ders Yılı Sonuna Kadar Yeni Kaydedilen Öğrenci	Der Yılı Sonuna Kadar Bir Nedenle Mektepten Ayrılan Öğrenci	Sınavla Diploma Alan Öğrenci	1895-1896 Ders Yılına Devren Kalan Öğrenci	Memur ve Öğretmen	Açılış Tarihi
Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştîye Mektebi	76	52	28	1	99	3	1291
Eyüp İnas Rüştîye Mektebi	45	15	5	3	52	5	1300
Beşiktaş İnas Rüştîye Mektebi	145	61	49	2	155	6	1296
Fındıklı İnas Rüştîye Mektebi	103	13	30		86	4	1296
Mirgün İnas Rüştîye Mektebi	81	8	10	5	74	5	1297
Üsküdar İnas Rüştîye Mektebi	72	22	11	1	82	5	1298
Toplam	951	420	268	20	1083	43	

1912 yılında, İstanbul'daki inas rüştiye sayısının 13'e yükselmesiyle birlikte, bu mekteplere kayıtlı öğrenci sayısı 2176'ya ulaşmıştır (Tümer Erdem, 2013, s. 188).

Vilayetlerde bulunan inas rüştiye mekteplerinde öğrenim gören öğrenci sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 20

Salnamelere göre İstanbul dışında bulunan inas rüştiyelerine ait öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımı (SDAO, H. 1300, s. 195-196; H. 1301, s. 382; H. 1302, s. 404; H. 1303, s. 327-328; H. 1304, s. 315; H. 1305, s. 241; SNMU, H. 1316, s. 677-680; Keçeci Kurt, 2012, s. 9)

	1882/ 1883	1883/ 1884	1884/ 1885	1885/ 1886	1886/ 1887	1887/ 1888
Bursa	30	30	30	35	37	30
Kastamonu	22	38	71	103	105	40
Konya	27	30	30	37	45	40
Limni						30
Medine-i Münevvere				19	25	20
Midilli				46	43	38
Muğla					47	40

Tablo 20 (devamı)

	1882/ 1883	1883/ 1884	1884/ 1885	1885/ 1886	1886/ 1887	1887/ 1888
Sakız				31	32	30
Selanik	80	77	45	83	87	85
Şam				50	52	27
Trablusgarp				24	25	30
Varna				44		20
Toplam	159	175	176	472	498	430

İlk üç yıla ait verilerde Bursa, Kastamonu, Konya, Selanik'in öğrenci sayıları bulunmaktadır. Bu dört yerleşim yerinde Bursa'nın öğrenci sayısı aynı kalmış, Kastamonu ve Konya'da öğrenci sayıları artarken, Selanik'in öğrenci sayısı yıldan yıla azalmıştır. 1885/1888 yılları arasında ise vilayetlerde yeni inas rüştiyeleri açılmış olup, mektep sayısının artmasına bağlı olarak öğrenci sayıları nispeten artmıştır.

Tablo 21

Maarif salnamelerine göre vilayetlerde bulunan öğrenci mevcudunun yıllara göre dağılımı (SNMU, H. 1316, s. 789-1255; H. 1317, s. 871-1454; H. 1318, s. 968-1670; H. 1319, s. 311-981; H. 1321, s. 288-717)

Vilayet/ Sancak	Mektebin Adı	1313- 1314	1314- 1315	1315- 1316	1316- 1317	1318- 1319
		Mevcud u	Mevcud u	Mevcud u	Mevcud u	Mevcud u
Edirne	Merkez Vilayet İnas Rüştiye Mektebi	93	100	37	105	136
Erzurum	Merkez Vilayet İnas Rüştiye Mektebi	Yok	120	136	139	34
Adana	Adana İnas Rüştiye Mektebi	137	35	135	135	192
Adana	Mersin İnas Rüştiye Mektebi	Yok	Yok	Yok	Yok	40
Ankara	Ankara İnas Rüştiye Mektebi	21	12	12	11	21
Ankara	Kırşehir İnas Rüştiye Mektebi	Yok	Yok	Yok	41	40
Ankara	Çorum İnas Rüştiye Mektebi	Yok	Yok	Yok	24	27
Aydın	İzmir İnas Rüştiye Mektebi	50	70	80	76	101
Aydın	Manisa İnas Rüştiye Mektebi	105	120	115	121	179
Aydın	Denizli İnas Rüştiye Mektebi	66	80	65	64	138
Bitlis	Bitlis İnas Rüştiye Mektebi	Yok	Yok	Yok	80	80
Bağdat	Bağdat İnas Rüştiye Mektebi	Yok	Yok	67	93	71
Beyrut	Beyrut İnas Rüştiye Mektebi	176	176	161	161	168
Beyrut	Aka İnas Rüştiye Mektebi	Yok	20	35	35	35
Beyrut	Lazkiye İnas Rüştiyesi Mektebi	Yok	48	43	43	95
Cezayi-i Bahri Sefid	Rodos İnas Rüştiyesi Mektebi	Yok	Yok	Yok	Yok	25

Tablo 21 (devamı)

Vilayet/ Sancak	Mektebin Adı	1313-1314	1314-1315	1315-1316	1316-1317	1318-1319	
Cezayi-i Bahri Sefid	Sakız İnas Rüştîyesi Mektebi			Yok	Yok	Yok	30
Halep	Halep İnas Rüştîyesi Mektebi	109	0	83	83	170	
Hüdavendigâr	Merkez Bursa İnas Rüştîye Mektebi	121	118	Yok	Yok	126	
Diyarbakır	Merkez Vilayet İnas Rüştîye Mektebi	122	163	163	183	157	
Selanik	Selanik İnas Rüştîye Mektebi	273	147	150	150	148	
Selanik	Siroz İnas Rüştîye Mektebi	23	25	51	59	55	
Suriye	Şam-ı Şerif İnas Rüştîye Mektebi	134	135	119	134	187	
Sivas	Sivas İnas İnas Rüştîye Mektebi	147	136	23	119	200	
Trabzon	Trabzon İnas İnas Rüştîye Mektebi	67	0	45	47	81	
Trabzon	Canik İnas İnas Rüştîye Mektebi	79	Yok	87	89	91	
Trabzon	Bafra İnas İnas Rüştîye Mektebi	Yok	Yok	100	109	97	
Kastamonu	Kastamonu İnas İnas Rüştîye Mektebi	130	62	62	61	76	
Kastamonu	Sinop İnas Rüştîye Mektebi	Yok	47	47	47	52	
Kosova	Üsküp İnas Rüştîye Mektebi	130	132	132	135	157	
Konya	Konya İnas Rüştîye Mektebi	0	Yok	0	120	120	
Mamüretü-l Aziz	Mamüretü-l Aziz İnas Rüştîye Mektebi	35	68	69	69	85	
Manastır	Manastır İnas İnas Rüştîye Mektebi	46	46	46	57	84	
Manastır	Serfice İnas Rüştîyesi Mektebi	Yok	Yok	Yok	Yok	100	
Manastır	Alasonya İnas Rüştîyesi Mektebi	Yok	Yok	Yok	Yok	76	
Musul	Merkez Vilayeti İnas Rüştîye Mektebi	Yok	20	20	30	78	
Trablusgarp	Trablusgarp İnas Rüştîye Mektebi	Yok	Yok	Yok	0	147	
Yanya	Yanya İnas Rüştîye Mektebi	0	98	24	114	151	
Yanya	Preveze İnas Rüştîye Mektebi	Yok	100	52	50	80	
İzmit Sancağı	İzmit Merkez İnas Rüştîyesi Mektebi	95	99	96	100	114	
Kale-i Sultaniye Sancağı	Kale-i Sultaniye İnas Rüştîye Mektebi	Yok	Yok	13	20	Yok	
Kale-i Sultaniye Sancağı	Biga İnas Rüştîye Mektebi	Yok	Yok	10	18	Yok	

1896 ile 1902 yılları arasında vilayetlerde bulunan inas rüştiyelerinin sayılarında artış olmuştur. Dolayısıyla öğrenci sayıları da bu doğrultuda önceki yıllara göre artış göstermiştir. 1895-1896 yılı öğrenci sayısı 2159, 1897-1898 yılı öğrenci sayısı 2177, 1898-1899 yılı öğrenci sayısı 2278, 1899-1900 yılı öğrenci sayısı 2922, 1901-1902 yılı öğrenci sayısı 4044'tür.

Mektep ve öğrenci sayılarının bakıldığında İstanbul'da bulunan İnas Rüştîye Mektepleri'nin öğrenci yoğunluğu taşradakilere oranla daha fazla olmuştur.

2.4.3.3. Devam-Devamsızlık Durumları

Rüştiye mekteplerinde dört defter tutulurdu. Bu defterlerden üçüncüsü muallimlerin ve öğrencilerin devamlarının takip edildiği “devam defteri”dir (SNMU, H. 1316, s. 313-314; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 250). Mekteplerde eğitim-öğretimin aksamaması ve öğrencilerin derslerinden geri kalmaması için devamlı olma şart koşulmuştur.

Öğrencilerin mektebe kayıtları yapıldıktan sonra tatil günleri hariç her gün ve belirlenen saatlerde düzenli olarak mektebe devam etmeleri gerekmektedir. Bir mazereti nedeniyle izin isteyen öğrencilerden velileri tarafından onaylanmış belge getirmeleri istenmektedir. Aksi takdirde izinli sayılmamakta ve mazereti olmadan devam etmeyenler uyarılmaktadır. Hastalıktan dolayı uzun süre mektebe gelemeyen öğrenci velilerinin müdüre bilgi vermesi, önceden bilgi veremeyenlerin iyileşip mektebe geldikleri gün velileri tarafından onaylanmış belgeyi ibraz etmesi gerekmektedir (SNMU, H. 1316, s. 301-302, 318-319; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 252). Velisinin bilgisi dışında mektebe devam etmeyenler izinsizlik cezası almaktadır ve bu durum art arda üç günü aşarsa disiplin veya mektepten atılma cezası uygulanmaktadır (Mahmud Cevâd İbnü’ş-Şeyh Nâfi, 2001, s. 326; SNMU, H. 1316, s. 319-320). Yine bir öğrencinin dersine çalışmaması ve haftada iki üç kez mektebe gelmemesi üzerine muallim; veli ile irtibata geçmekte, geçerli bir mazeret yok ise öğrencinin gelmediği gün kadar teneffüslerde ders çalıştırılıp devamsızlığını gösteren ismi bir hafta boyunca ceza tahtasında yazılı bırakılmaktadır. Üç ay devam etmeyen öğrenci ise mektepten ihraç edilmektedir (SNMU, H. 1316, s. 324; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 253-257).

Düzenli bir şekilde mektebe devam eden öğrenciler ödüllendirilmektedir (SNMU, H. 1316, s. 302). Ödüllendirme puan olarak yapılmakta; ayda bir, dört ayda beş, bir yılda on puan verilmektedir. Bu puan sınıf geçmeye yeterli olmasa da aynı seviyede bulunan öğrenciler arasında ayırım yapmayı sağlar. Ödül dağıtımı sırasında puanı yüksek olan öğrenci ayrıca bir ödül ile yüceltilmektedir (SNMU, H. 1316, s. 310).

2.4.3.4. Ders ve Sınıf Geçme Kuralları

Rüştiye mekteplerinde imtihanlar üç çeşit olup ilki öğrencinin kabulüne dair yapılan imtihan, ikincisi hususi imtihan, üçüncüsü ise umumi imtihandır. Mektebe

girecek öğrencilere yapılan imtihanlar için gerekli miktarda komisyonlar oluşturulmaktadır. Bu komisyonlar tatilin bitimine on beş gün kala, ilan edilen uygun yerlerde her gün devam edecek şekilde görevlerini yapmaktadırlar. Sınıflarda bulunacak öğrenci sayısını aşmamak için her mektebe ne kadar öğrenci alınacağı idare tarafından önceden bildirilmekte, kabul edilen öğrenciler mahalli ikametlerine göre mekteplere dağıtılmaktadır (SNMU, H. 1316, s. 306).

Giriş imtihanında görevli memurlar, her gün yapılan işleri matbu cetvele kaydetmekte ve cetvel, heyet tarafından mühürlendikten sonra mekâtib-i rüştiye idaresine gönderilmektedir. İdare, eğitim yılının başlamasından önce kabul edilen öğrencilerin isimlerini gerekli işlemleri yaptıktan sonra mekteplere bildirmektedir. Hususi imtihanlar, her üç ayın sonunda yani Kanun-ı evvel ve Mart aylarının başlarında yılda iki kez mektep müdürü ve her dersin öğretmeni tarafından yapılmaktadır. Sınavın sonunda dersin nereye kadar okunduğu belirtilir ve genel bir cetvel düzenlenip öğretim heyeti ve müdür tarafından mühürlenerek mekâtib-i rüştiye idaresine gönderilmektedir. Umumi imtihanlar, her yıl eğitim-öğretim dönemi sonunda Maarif Nezareti tarafından belirlenen mümeyyizler tarafından yapılmaktadır. Umumi imtihanların yapılacağı tarih bir ay öncesinden her mektebe idare tarafından gönderilen cetvel ile bildirilecek ve bu cetvel uygun bir yere asılarak imtihanların başlamasına on gün kala derslere son verilmektedir. Belirli günlerde muallimler geri kalan günlerde ise sınıf başları ile öğrenciler derslerini müzakere etmektedir (SNMU, H. 1316, s. 307-308). Nitekim inas mekatib-i rüştiye müdire ve muallimlerinin dikkatine gönderilen yazıda rüştiye mekteplerinin umumi sınavlarının Haziran'ın onuncu gününden itibaren başlayacağını, sınavları denetlemek için mümeyyizlerin seçilerek sınav günleri belirten tablo ile mekteplere gönderileceği belirtilmiştir. Sınavların ilgili tarihlerde adil bir şekilde yapılması, imtihan-ı hususi cetvellerinin onaylı bir şekilde gönderilmesi konusu hatırlatılmıştır. Böylece umumi imtihanlar için gerekli hazırlık yapılarak takip edilecek yol ifade edilmiştir (BOA, MF.İBT, 120/80). Bu bağlamda hangi mektebin sınavının nerede, hangi tarihte olacağı programlanmış ve görevli mümeyyizlerin isimleri ilgili listeler yer almıştır. Konuya ilişkin detaylı bilgi aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 22

Dârümuallimât, Üsküdar ve Dersaadet kız sanayi mektepleri ile diğer Dersaadet inas mekatib-i rüştiyelerinin imtihan-ı umumilerinde hazır bulunacak mümeyyiz ve mümeyyizelerin görevli oldukları günleri gösterir liste (BOA, MF.İBT, 240/23)

Sınav Tarihi	Sınav Günü	Mektep	Sınav Yeri
15 Ağustos 1325	Cumartesi	Dârümuallimât-ı Aliye ve Nehari Kız Sanayi Mektebi	Dârümuallimât
16 Ağustos 1325	Pazar	Üsküdar Kız Sanayi-Üsküdar İnas	Üsküdar İnas
17 Ağustos 1325	Pazartesi	Fatih İnas (Sabah) Küçük Mustafa Paşa (Öğleden sonra)	
18 Ağustos 1325	Salı	Sultanahmet	
19 Ağustos 1325	Çarşamba	Kadıköy	
20 Ağustos 1325	Perşembe	Molla Gürani (sabahleyin) Koca Mustafa Paşa (Öğleden sonra)	
22 Ağustos 1325	Cumartesi	Makriköy	
23 Ağustos 1325	Pazar	Fındıklı (sabahleyin) Beşiktaş (öğleden sonra)	
24 Ağustos 1325	Pazartesi	Mirgün	
25 Ağustos 1325	Salı	Eyüp	

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve talimatnamelerde rüştiye mekteplerinin Cuma günleri tatil olacağı yer almaktadır (SNMU, H. 1316, s. 316-317; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 188-189). Tabloda görüldüğü üzere sınav yapılacak günler arasında cuma günün yer almaması bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Tablo 23

1317-1318 öğretim yılı genel sınavları için seçilen inas rüştiye mekteplerinin değerlendirme komisyonu (BOA, MF.İBT, 131/37).

Sınavlar	Mümeyyiz ve Mümeyyizeler
Kur'an-ı Kerim Maa-tecvid	Dârümuallimât Kur'an-ı Kerim Muallimi Galip Efendi
Ulum-ı Diniyye	Dârümuallimât Muallimelerinden Hafize Hanife Hanım
Arabi ve Hüsni Hat	Heyet-i Teftiş-iye Azasından Ahmet Kamil Efendi
Hesab ve Hıfzıssıhha	Müfettiş Halil Efendi, Molla Gürani İnas Rüştiyesi Muallimelerinden Seniye Hanım
Lisan-ı Osmani	Müfettiş Hacı Sadık Efendi, Kadıköy İnas Rüştiyesi Muallimelerinden Dürdane Hanım
Farisi	Üsküdar Rüştiyesi Farisi Muallimi Ali Efendi
İlm ü Eşya ve Ahlak	Sultanahmet Rüştiyesi Muallimelerinden Emine Hanım, Fatih İnas Rüştiyesi Muallime-i Saniyesi Nimet Hanım

Tablo 23 (devamı)

Sınavlar	Mümeyyiz ve Mümeyyizeler
Tarih ve Coğrafya	Bayezid Rüştîyesi Muallim-i Sanisi Süleyman Efendi, Makriköy İnas Rüştîyesi Muallime-i Saniyesi Azime Seher Hanım
İdare-i Beytiyye	Makriköy İnas Nakış Muallimesi Siyare Hanım, Molla Gürani İnas Rüştîyesi Muallime-i Evveli Fethiye Hanım
Piyano	Madam Haliçko

Tablo 24

İnas rüştiye mektepleri mümeyyiz ve mümeyyizeleri (BOA, MF.İBT, 177/50).

Sınavlar	Mümeyyiz ve Mümeyyizeler
Kur'an-ı Kerim Maa-tecvid ve Ulum-ı Diniyye	Nehari Sanayi Mektebi Ulum-ı Diniyye Muallimi Vehbi Efendi, Müfettiş Galip Efendi
Arabi ve Farisi	Müfettiş Halil Efendi
Kitabet ve Sarf-ı Osmani	Üsküdar İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Şevket Hanım, Üsküdar Kız Sanayi Mektebi Muallim-i Saniyesi Hafize Şadiye Hanım
Hesap ve Hendese	Beşiktaş İnas Rüştîyesi Muallime-i Saniyesi Hafize Naciye Hanım, Fatih İnas Rüştîyesi Muallime-i Saniye Vekili Fehamet Hanım
Hıfzısıhha ve El Hünnerleri	Eyüp Sultan İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Nebiye Hanım
Tarih ve Coğrafya	Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Seher Hanım
İlm-i Eşya ve İdare-i Beytiyye	Molla Gürani İnas Rüştîyesi Muallime-i Ulası Fethiye Hanım
Ahlak ve Hüsn ü Hat ve Resim ve Piyano	Üsküdar Kız Sanayi Mektebi Muallime-i Ulası Ahdiye Hanım ve Madam ? (Leyli Kız Sanayi Mektebi Piyano Muallimesi Vekili)

İmtihan sırasında sınıfın mevcudu ikiye bölünebilse de son sınıflar asla bölünmeyip tamamı heyet karşısında imtihan olmaktadır. Müdür, muallim ve mümeyyizlerden başka imtihan salonunda kimse bulunmayacak sadece mubassırlar öğrencileri teşhis etmek ve yönlendirmek için kapı önünde durmaktadır. Mümeyyizler, cetvele öğrencilerin sıra numaralarını ve isimlerini yazarak talimatlara uygun olarak sözlü sınav yapmaktadır. Her gün yapılan imtihan numaraları iki nüsha halinde yazılıp birer zarfın içine konarak mühürlenir ve bunlardan biri mektebe teslim edilirken diğeri idareye gönderilmektedir. İmtihanların sonunda mektepte kalan zarflar açılıp imtihan numaraları genel cetvele yazılarak idarece onaylatıldıktan sonra öğrencilere ilan edilmektedir. İmtihan sonuçları açıklanmadan önce öğrenciye bilgi veren sorumlu tutulmaktadır (SNMU, H. 1316, s. 308-309).

İmtihan sırasında mümeyyiz ve muallimler adil olmaya özen gösterecek, öğrencilere asla kaba davranış ve şiddet gösterilmemektedir. Öğrencilerin seviyesi belirlendikten sonra cetvele yazılan not hiçbir şekilde değiştirilmemektedir (SNMU, H. 1316, s. 309).

Öğrencilere verilen notlar Dersaadet ve Taşra rüştiyeleri için farklı şekilde derecelendirilmiştir. Buna göre;

Tablo 25

Dersaadet ve taşra rüştiyeleri not çizelgesi (SNMU, H. 1316, s. 309)

Dersaadet		Taşra	
Aliyy-ül-a'lâ	9-10	Aliyy-ül-a'lâ	10-9
A'lâ	7-8	A'lâ	8
Karib-i a'lâ	5-6	Karib-i a'lâ	7
Vasat	3-4	Vasat	6
Edna	1-2	Karib-i Vasat	5
		Za'if	4
		Sıfır	1-2-3

Taşra rüştiyelerine ait talimatnamede imtihanlarla ilgili çok az bilgi verilmiştir. Taşrada öğretmenler derse başlamadan önce öğrencilerden yaklaşık on beşine önceki derslerden soru sorarak cevaplarına göre puanlama yapmaktadır.

Öğrenciler için başarı ortalaması her ders için dört olmalı, sınıf geçmek için toplam notun yarısı, diploma almak için ise üçte ikisini elde etmeleri gereklidir. Eğer öğrencinin bir dersten notu dörtten düşük ise sınavların sonunda o dersten tekrar sınava girmelidir. İkinci sınavda da geçerli notu alamayan ve iki dersten düşük not alan öğrenci sınıfta kalır. Yarısı veya üçte ikisinden üç puan eksik alan öğrencilere en zayıf olduğu dersten ikmal sınavına girmeleri için izin verilir ve başarılı olanlara Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 155. Maddesine²⁰ göre diploma verilir (SNMU, H. 1316, s. 309-310, 320; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 254). Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 154. Maddesine²¹ göre öğrenciler her yıl sınava tabi tutulacak başarılı olanlar üst sınıfa

²⁰ İkinci sınavlar yine aynı usul ile yapıp yeterliliklerini kanıtlayan öğrencilere, mektepten aldıkları diplomaları ile istedikleri takdirde sınavsız olarak bir üst mektebe kabul edileceklerdir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 211).

²¹ Sıbyan mektepleri için her köy ve mahallenin ihtiyar heyeti huzurunda ve mektep muallimlerinin gözetiminde yapılır. Rüştiye ve idadi mektepleri sınavları ise, rüştiye mektepleri için idadi muallimlerinden, idadiler için sultanilerin muallim-i evvelleri ve maarif ehlinin huzurunda yapılacaktır. İdadiye ve sultaniye bulunmayan yerlerdeki sınavlar kendi muallimleri ve maarif ehlinin huzurunda yapılacaktır. Mümkün olduğu müddetçe idadiye sınavlarında maarif heyetinden bir denetçi bulundurulacaktır. Sultanilerde yapılan sınıf sınavları, taşrada Meclis-i Maarif heyeti ve İstanbul'da Meclis-i Kebir-i Maarif'in bazı üyeleri ile Darülmualimin ve Darülfünun mensuplarından gerekli

geçecek ve başarılı öğrencileri teşvik etmek ve çabalarını arttırmak için uygun bir ödül verilmektedir. Bir öğrenci bulunduğu sınıfın derslerinden gereken puanı alamazsa üst sınıfa geçemez ve sınıfta kalmaktadır. Birinci sınıfta üç, diğer sınıflarda art arda iki yıl sınıfını geçemeyen öğrenciler mektepten ihraç edilmektedir (SNMU, H. 1316, s. 320; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 253).

Umumi imtihanların sonunda, son sınıf öğrencilerin toplam puanlarının üçte ikisini elde edenlere Nezaretten onaylı bir diploma verilmektedir. Bu diplomalar, Aliyy-ül-a'lâ, Alâ ve Karib-i a'lâ olmak üzere üç dereceye ayrılmaktadır. Öğrencilerin toplam notu ders sayısına bölünerek hesaplanmaktadır. Ortalaması dokuz veya daha yüksek olursa aliyy-ül-a'lâ, sekiz olursa a'lâ, altı veya yedi olursa karib-i a'lâ olarak verilmektedir. Puanların ortalaması düşük olursa diploma verilmemektedir. İstanbul rüştiye mekteplerinde on altı dersten imtihan olan öğrencilere verilen diplomaların dereceleri şu şekildedir: Karib-i a'lâ: 125-107, A'lâ: 143-126, Aliyy-ül-a'lâ: 160-144 (SNMU, H. 1316, s. 310-311).

Diploması verilen kız öğrencilerden bazılarının isimleri ve aldıkları notları gösteren cetvel aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 26

Diploması verilen kız öğrencilerin isimleri ve aldıkları notlar (BOA, MF.İBT, 387/46)

Sıra Numarası	Öğrenci İsimleri	Kur'an-ı Kerim		Tecvid	Ulum-ı Diniye	Tarih	Sarf	Coğrafya	Malumat-ı Medeniye	İdare-i Beytiye ve Sıhhiye	Hesap	İmla	Kıraat	Hüsn-ü Hat	Nakış	Toplam
1	Hatice Hanım	10	10	10	10	10	8	9	9	9	10	10	9	10	9	123
4	Ülfet Hanım	10	10	10	10	10	8	8	8	9	10	10	8	8	9	118
8	Fethiye Hanım	8	8	9	9	9	9	10	8	10	10	10	10	9	9	119
12	Nebile Hanım	7	7	6	8	8	7	8	7	8	10	10	8	9	10	105

kişilerin huzurunda yapılacaktır. Bu sınavlarda yeterliliklerini kanıtlayan öğrencilere sınıf başarı belgesi verilecektir (Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 210).

Tabloda yer alan öğrencilerin toplam notları sırasıyla Hatice Hanım 123, Ülfet Hanım 118, Fethiye Hanım 119 ve Nebile Hanım 105'tir.

Bir eğitim-öğretim yılı içinde gerek birkaç defa hasta olup üç ay veya daha fazla derse giremeyen gerekse sürekli olarak üç ay hasta olan öğrenci sınava girmekte serbesttir. Sınava girmemesi durumunda sınıf tekrarı yapmış sayılmaz, ancak sınava girip de soruları cevaplamayanlar sınıf tekrarı yapmak zorunda kalırlar. Sınavların yapılacağı zamanda hastalanan veya geçerli bir mazeretle sınava kısmen veya tamamen katılamayan öğrencilerin sınavları, mektepte oluşturulan bir komisyon tarafından yapılır. O zamana kadar iyileşmemiş olanlar için eğitim yılının başlangıcından bir ay sonra müdürün başkanlığında mektebin eğitim heyeti tarafından bir sınav komisyonu oluşturulur. Bu esnada hala hasta olanlar o sınıfta eğitimine devam ettirilir, ancak sınıf tekrarı yapmış sayılmazlar (SNMU, H. 1316, s. 305).

Öğrencilerin bazen özel durumları söz konusu olabilmekteydi. Üsküp İnas Rüştüyesi son sınıf öğrencilerinden Ramiha Hanım imtihan zamanından birkaç ay önce evlenmesi nedeniyle zorunlu olarak mektepten ayrılmıştır. Bu nedenle diplomasını alamayan Ramiha Hanım Maarif Nezaretine dilekçe vererek sekiz yıllık emeğinin boşa gitmemesi için sınavının yapılması ve diplomasının verilmesini talep etmiştir. Ramiha Hanım'ın, son sınıf derslerinden başarılı olabildiği takdirde kendisine diploma verilmesi yönünde emir verilmiştir (BOA, MF.MKT, 461/6).

Yaşamın olağan akışı sırasında çeşitli nedenlerle öğrencilerin diplomaları kaybolmuştur. Bu bağlamda Şam İnas Rüştüye Mektebi mezunlarından Lütfiye binti Yahya 1326 yılında mezun olduğu mektepten aldığı diplomanın kaybolduğunu bu nedenle yeni bir diploma verilmesini Suriye Vilayeti Maarif Müdürlüğüne sunduğu dilekçede belirtmiştir. Diplomanın yeniden düzenlenmesi için gereken bir adet beş kuruşluk pul talep edilmiş ve durum mektep müdürlüğüne bildirilerek bu hususta yapılması gerekli işlemler gerçekleştirilmiştir (BOA, MF.İBT, 430/8).

2.4.3.5. Ödüller

Osmanlı eğitim sisteminde ödül (mükâfat) ve ceza (mücazat) konusunda birçok eğitimci fikirlerini ortaya koymuştur. Eğitim-öğretimde en önemli nokta disiplin olmuştur. Halide Edip, Talim ve Terbiye isimli eserde disiplinin sağlanması için ödül ve cezayı bir araç olarak görmüştür. Abdullah Vehbi Bey de disiplinin sağlanması

konusunu öncelikli tutmuş ve bu sorumluluğun büyük kısmını muallimlere yüklemiştir. Bu konuda fikir sunan pedagoğlardan biri de Süleyman Paşazade Sami Bey'dir. Ödül ve cezanın öğrenciyi yönlendirmede en iyi disiplin aracı olduğunu söylemektedir. Mustafa Satı Bey'e göre ise disiplin bir vicdan meselesidir. Vicdan, ahlak kanunlarının en önemli gücü olup insanın iyi veya kötü davranışta olmasını engellemektedir (Altın, 2016, s. 1873-1874).

Önemli eğitimcilerden biri olan Selim Sabit Efendi öğrencilere verilecek mükâfatları önem derecesine göre sıralamıştır. Buna göre; aferin belgesi (kırmızı renkli), tahsin belgesi (yeşil renkli), imtiyaz belgesi (sarı renkli) olarak ayrılmıştır. Ödüllendirilen öğrenci, bulunduğu şubede “baş yere” oturtularak tüm öğrencilerin önünde övülür ve adı şeref levhasına yazılır. Ayrıca ders, tutum ve davranışlarıyla hafta boyunca başarılı olan öğrenciye “aferin”, bir ay boyunca başarılı olana “tahsin” (on aferin değerinde), altı ay boyunca bu başarılarını sürdüren öğrencilere ise “imtiyaz” belgesi (on tahsin değerinde) verilmektedir. Öğrenci bir öğretim yılı boyunca başarısını devam ettirirse öğrenciye imtiyaz belgesinin yanında uygun bir hediye de verilmektedir. Sınıf başkanları ve müzakereciler çalışmalarından dolayı iki kat ödül almaktadır (Şanal, 2003).

Rüştiye mekteplerinde öğrencilerden biri bir ay boyunca sürekli olarak derslerini gerektiği gibi yapar ve güzel ahlaklı davranışlarda bulunursa derecesine göre birinci sırada bulunur. Üç ay boyunca sürekli olarak birinci sırada bulunanlara ise muallim-i evvel tarafından birer tahsin belgesi verilmektedir. Bir öğrenci altı ay boyunca derslerini iyi okur ve uygun davranışlarda bulunursa tahsin belgesi verilmekte ve bu başarısı sınıfta duyurularak en ön sıraya oturtulmakta ve ismi sınıflarda asılı özel levhaya celî yazı ile yazılmaktadır (SNMU, H. 1316, s. 323; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 256). Öğrenciler her yıl sınava tabi tutulmakta, başarılı olanlar üst sınıfa geçmekte ve başarılı öğrencileri teşvik etmek ve çabalarını arttırmak amacıyla mükâfat-ı ilmiye verilmektedir (SNMU, H. 1316, s. 320; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 253). Öğrencilerin mektebe devamları, tutum ve davranışları da ödülleriyle desteklenmiştir. Bu ödüller aferin, tahsin, levha-yı iftihar ve mükâfat olmak üzere dört çeşittir. Sekiz aferin bir tahsisine, dört tahsin bir levha-yı iftihara, iki levha-yı iftihar bir mükâfata eşdeğer tutulacaktır. Aferin ve tahsin ödülleri matbu belge olup levha-yı iftihar ise ödülü hak edenlerin isimlerinin celî hat ile yazıldığı sınıfa asılan levhadır. Bir hafta boyunca ceza almadan mubassırların gözetimi ile edepli davranışlarda bulunan öğrenciye aferin

belgesi verilir. Yine dersi iyi olan öğrenciye hocasının onayı ile aferin verilir ve dersi alâ olarak ifa edenlere bir, aliyy-ül-a'lâ derecede ifa edenlere iki aferin; hususi sınavlarda her derste birinci olan öğrenciye bir tahsin, ikinci olan öğrenciye ise dört aferin; umumi sınavlarda ise uygun ödüller ve övgü dolu sözler ile onurlandırılacaklardır. Aferin ve tahsin belgelerini müdür vermekte, levha-yı iftihara da isimleri müdür yazmaktadır. Ödüle layık görülen öğrencilerin isimleri idareye gönderilmekte, ödül belgelerini rüştiye müdürü imzalandıktan sonra belgeler mektebe gönderilmekte ve müdür tarafından sınıfın huzurunda verilmektedir. Üç ödül kazanan öğrenci için idareden mektebe bir memur gönderilerek idare heyeti ve muallimlerin huzurunda öğrenciye övgüler söylemekte ve sağ koluna bir sarı şerit takmasına izin verildiğini bildirmektedir (SNMU, H. 1316, s. 302-303). Ödüller, öğrenciler mektepte bulunduğu sürece geçerli kabul edilip her senenin toplamı birbirini takip eden gelecek senenin cetveline eklenmektedir (SNMU, H. 1316, s. 305).

Devamları ve hüsnü hareketlerinden dolayı öğrencilere ayda bir, dört ayda beş ve yılda on puan verilmektedir. Bu puanlar öğrencilerin sınıf geçmelerinde etkisi olmasa da eşit derecede bulunan öğrencileri ayırt etmekte kullanılır ve ödül dağıtımı sırasında ayrıca bir ödülle taltif edilirler (SNMU, H. 1316, s. 310).

Rüştiye mekteplerinde tevzi-i mükâfat törenleri ile ödüller dağıtılmıştır. Selanik İnas Rüştiyesinde resmî ödül dağıtım töreni yapılmış ve öğrencilerine dikiş makinesi, saat, dikiş çekmecesini ve kitap gibi uygun hediyeler verilmiştir (BOA, MF.MKT, 180/111). Adana İnas Rüştiyesinin ilk ödül töreni vilayet yetkililerinin katılımıyla okuma töreninin ardından büyük bir özen ve titizlikle gerçekleşmiş ve tören vesilesi ile hilafet makamına dua edilmiştir (BOA, MF.MKT, 306/27). Manastır İnas Rüştiyesi resmi ödül töreninin çok başarılı bir şekilde icra edildiği Maarif Müdürlüğüne bildirilerek ilan edilmiştir (BOA, MF.MKT, 892/19).

Ödül törenlerine büyük önem verilmiş ve bu törenler öğrencilerin motivasyonunu artırmak, başarılarını kutlamak ve eğitimde teşvik unsuru olarak kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Nitekim Beşiktaş İnas Rüştiyesinde gerçekleşen ödül dağıtım töreninde öğrencilerin anneleride törende hazır bulunmuştur. Mektep muallimleri Mevhibe ve Aişe Hanımlar ile davetli bir hanım tarafından birer konuşma yapılmıştır ki bu kadınlar tarafından yapılan ilk konuşmadır (Mahmud Cevâd İbnü's-Şeyh Nâfi, 2001, s. 191). Bu konuşmanın inas rüştiye mektebinde kız öğrencilerin ve öğrencilerin annelerinin huzurunda kadın muallimler tarafından gerçekleşmesi,

kadınların, toplumda daha aktif ve görünür olması bakımından büyük bir anlam taşımaktadır.

Öğrencileri teşvik etmek amacıyla verilen ödüllerin teslim edilme sürecinde kimi zaman sıkıntılar da yaşanmıştır. Nitekim Bakırköy (Makriköy) İnas Rüştîye Mektebinde el işleri yarışmasını kazanan öğrencilere dağıtılmak üzere verilen mükâfat-ı nakdiyeler öğrencilere ulaştırılamamıştır. Bu usulsüzlük üzerine soruşturma dahi başlatılmıştır (BOA, MF.İBT, 320/76).

2.4.3.6. Cezalar

Osmanlı eğitim sisteminde ödüllendirmenin yanında cezalar da öğrencilerin disiplininin sağlanmasında önemli yer tutmaktadır. Dönemin önemli pedagoglarından olan Selim Sabit Efendi cezalandırma ile ilgili fikrini ortaya koymuştur. Ona göre çocukları azarlamak, kızmak doğru değildir; aksine çocuklara büyük insanlar gibi saygı göstermek ve bir yaramazlık durumunda güzel sözlerle uyarmak mümkünse hiç ceza verilmemek gerekir. Çünkü ceza verildiğinde çocuklar şımarık ve iyi yetiştirilmemiş olurlar. Selim Sabit Efendi kendi eseri olan Rehnüma-yı Muallimin’de “Mücazata Dair” başlık altında eğitim-öğretim faaliyetleri sırasında disiplin konusunda öğrencilere verilebilecek cezaların derecelerini sıralamıştır. Buna göre; öğrencilere nasihat etme, uygun bir dille uyarma, bulunduğu şubede en aşağı yere oturtmak, şubesinden ayırıp derse çalıştırmak, kitaplarını elinden alıp ayakta tutmak, teneffüs ve yemek saatlerinde sınıfta alıkoymak, velisi ile görüşüp belirli bir süre mektepten uzaklaştırmak gibi cezaları uygulanacağını söylemiştir. Ancak bu cezaları sıralarken önceliği genellikle tembih, nasihat gibi sözlü uyarılar olmuş, cezadan kaçınmıştır (Şanal, 2003). Abdullah Vehbi Bey, eğitimde dayak ve şiddete karşı çıkmış, tembih ve güzel muamelenin tercih edilmesinin daha hızlı sonuca götüreceğini ifade etmiştir (Altın, 2016, s. 1878). Öğrencilerin dayak ile terbiye edilmesi hususunun yanlış olduğunu Maarif Bakanlığı görevi yapmış olan Münif Paşa’da eleştirmiştir. Henüz yeterli olgunluğa erişmemiş çocukların nazik bedenlerine böyle bir cezanın uygulanmasının uygun olmadığını, ceza gerektiren davranışta bulunan çocukların öncelikle güzel bir dil ile uyarılması, eğer eğitim-öğretim sırasında çocuklar tembellik ve çirkin bir davranışta bulunurlarsa dayak ile cezalandırmayıp başka türlü terbiye yöntemlerinin kullanılmasını önermiştir (Mehmet Tahir Münif Paşa, 2001). Dayağın

pedagojik zararının olduğunu sadece bedene değil psikolojide olumsuz etkilediğinden bahsetmiştir (Celkan, 2008, s. 402).

Rüştiye mekteplerine ait nizamname ve talimatnamelerde öğrencilere verilecek cezalar yer almaktadır. Buna göre; tokat, şamar, falaka, dövme ve hapsedme gibi bedensel cezalar mekteplerde kesinlikle yasaktır. Hoş olmayan davranışlarda bulunan öğrenciyi gereken durumlarda muallimin uyarma yetkisi vardır. Öğrenci birkaç kez uyarılıp ceza almasına rağmen olumsuz davranışlarına devam edip mektepten atılmayı gerektiren bir suç işlerse muallimler durumu maarif müdürüne yazılı olarak bildirerek onay almak zorundadır. Onay verilene kadar gerekirse bu öğrenciyi mektebe kabul etmemelidir (SNMU, H. 1316, s. 312-323.; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 256). “Devam-Devamsızlık Durumları” başlığı altında da belirtildiği gibi öğrencilerden biri dersini düzgün bir şekilde yapmadığı ve haftada bir kez mektebe gelmediği takdirde muallimi tarafından uyarılarak ve teneffüs zamanında ceza olarak ders çalıştırılmaktadır. Bir hafta boyunca ders çalışmayan öğrenci sınıfında bulunan ceza alanına oturtulur ve yine bir hafta boyunca teneffüs zamanında ceza olarak ders çalıştırılır (SNMU, H. 1316, s. 314; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 256). Bir ay boyunca dersine çalışmayan ve haftada iki-üç kez mektebe gelmeyen bir öğrenci ile ilgili muallim öğrencinin velisi ile görüşmektedir. Eğer öğrencinin devamsızlığı geçerli bir mazerete dayanmıyorsa mektebe gelmediği gün kadar teneffüs zamanlarında ders çalıştırılarak ismi ceza tahtasına yazılıp bir hafta boyunca durmaktadır. Geçerli özrü olmadan üç ay devamsızlık yapan öğrenci mektepten ihraç edilmektedir. Öğrencilerden biri arkadaşlarına sözlü veya fiili olarak saldırıda bulunursa ya da eşyalarına zarar verirse, o öğrencinin tahsinname var ise geri alınmakta, yoksa muallim tarafından alenen uyarılarak zarar verdiği eşyanın zararını karşılamaktadır. Öğrenci büyük kabahat veya cinayet işlerse İstanbul’da ise Maarif Nezaretinden, eyaletlerde ise yerel hükümetten izin alınarak derhal mektepten atılmakta ve gerektiğinde zabıtaya haber verilmektedir (SNMU, H. 1316, s. 304, 321-324; Düstur I. Tertip, Cilt 2, s. 253-257). Mektepte öğrencilerin sigara içmeleri kesinlikle yasaklanmıştır. Üzerinde tütün bulunduran öğrenci ilk olarak uyarılır ikinci kez yaparsa velisine bildirilir ancak bu tutumuna devam ederse diğer öğrencilere de yayılmasını engellemek amacıyla geçici olarak mektepten uzaklaştırılır ve yine tekrar ederse öğrencinin kaydı silinir (Mahmud Cevâd İbnü’ş-Şeyh Nâfi, 2001, s. 326).

“Ödüller” konusunda da değinildiği gibi öğrencilerin suç ve kabahatlerinden dolayı verilen cezalar, ihtar, tembih, takdir ve ihraç adlarıyla dört dereceye ayrılır. Dört ihtar bir tembihe, üç tembih ise bir tekdire eşdeğerdir. İhtar cezası alanlara bir daha aynı davranışta bulunmamaları gerektiği mubassır tarafından uygun şekilde ifade edilir. Tembih gerektiren kabahatler müdür tarafından belirtilir bu gibi davranışların tekrarlanmaması gerektiği hatırlatıldıktan sonra, öğrenci sınıfta uygun bir zaman diliminde ayakta durdurulur. Tekdir cezası alanlar müdür tarafından sert bir şekilde uyarılırlar ve daha uzun süre ayakta durdurulurlar. Tekdir-i aleni cezası öğrencilerin önünde uygulanır. Mektepten ihraç edilecek öğrenciler kabahatleri ile birlikte müdür tarafından idareye bildirilir müfettiş tarafından araştırma yapıldıktan sonra ilgili makamdan izin alınarak mektepten ihraç edilirler (SNMU, H. 1316, s. 303-305). Müzakere ve ders zamanlarında derse çalışmayan, haylazlık ve yaramazlık eden öğrencilere muallim veya mubassır tarafından bir veya gerektiğinde iki ihtar cezası verilir. Öğrenciler, ders esnasında muallimlerine karşı saygısız davranışta bulunmamalıdır. Aksi takdirde ağır cezalara maruz kalmaktadır. Memur ve muallimlere saygısızlık edenler ve vaktinde mektebe gelmeyenler bir tembih cezası ile bunlarda sınırı aşanlara ise tekdir cezası verilir. Kurallara ve düzene aykırı hareket edenler, arkadaşlarına kötü niyet, saldırı, hakaret ve darp uygulayanlar tekdir, tekrarı durumunda tekdir-i aleni cezası verilir. Tahsin ve aferin belgeleri varsa geri alınır. Birkaç defa tekdir-i aleni cezası almasına rağmen davranışlarını düzeltemeyen ve müdür, muallim ve memurlara hakaret ve şiddet uygulamaya teşebbüs eden, bir sınıfı iki kez geçemeyen öğrenci ilgili makamdan izin alındıktan sonra ihraç olunur (SNMU, H. 1316, s. 303-304, 321).

Öğrencilerin her eğitim-öğretim yılı içerisindeki cezaları, bir sonraki yıla devredilmez ancak mektebin kayıt defterinde kaydedilir (SNMU, H. 1316, s. 305).

Öğrencilerin darp edilmemesi nizamnamede yer almasına rağmen bu kuralı ihlal eden durumlar gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, 1901 senesinde Fındıklı İnas Rüştîyesi öğrencilerinden Hacer Hanım, muallime-i evvel tarafından darp edilmiş ve öğrencinin boynu şişmiştir. Öğrencinin babası şikâyetini dilekçe ile Beyoğlu Mutasarrıflığına bildirmiş durumun araştırılması için bir buçuk ay sonra bir memur görevlendirilmişse de o sırada mekteplerin tatil olması dolayısıyla soruşturma nihayete erdirilememiştir. Mekteplerin açılmasından sonra tekrar soruşturma yapılmak üzere bir müfettiş görevlendirilmiş bu konuda sunulan raporda iddiaların geçersiz olduğu

anlaşılmıştır. İnas mekteplerinin özel durumları nedeniyle mutasarrıflıktan gönderilen müfettişin inas mekteplerine girmemesi gerektiği Maarif Nezaretine başvurulması gerektiği bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 586/25). İnas rüştiye mekteplerinin öğrencilerinin kız olması nedeniyle mektebe gönderilecek müfettiş ve memurların idarece uygun görülmüş kişiler olmasına dikkat çekilmiştir.

Nitekim 1905 senesinde Beşiktaş İnas Rüştiye Mektebi muallime-i ulası yaramazlık yaptığı için öğrencisi Sabriye Hanım'ın koluna vurmuştur. Durumun incelenmesi için inas mektebi müfettişlerinden Halil Efendi görevlendirilmiştir. Raporda, muallimenin maşa ile öğrenciye vurduğu ancak hafif bir yara olduğu anlaşılmıştır. Fakat bu tür davranışların tekrarlanmaması için defalarca uyarı yapılmasına rağmen öğrencilerin şikâyetleri üzerine durumun idareye bildirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu ve benzer durumların tekrarı halinde muallimenin görevden alınacağı bildirilmiş ve yazı Mekatib-i Rüştiye İdaresine gönderilmiştir (BOA, MF.İBT, 160/77).

Benzer bir durum 1910 senesinde Kadıköy İnas Rüştiyesinde gerçekleşmiştir. Beşinci sınıf öğrencilerinden Meliha Hanım muallime Saliha Hanım tarafından cezalandırıldığı müdürlüğe iletilmiştir. Yapılan incelemede, öğrencinin mektebe düzenli devam ettiği, dersine çalıştığı fakat dersteki soruyu bilmediği için cezalandırıldığı bundan dolayı öğrencinin de itaatsizlikte bulunduğu bu nedenle muallimenin tehdit mahiyetinde eline bir nesne ile vurduğu anlaşılmıştır. Meliha Hanımın mektebe devam ettiği ve herhangi bir sorun olmadığı ancak öğrencilere karşı şiddet gösterilmemesi ve öğretimin düzgün devam etmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, MF.İBT, 264/91).

2.4.3.7. Mezun Olan Öğrencilerin İstihdamı

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde, inas rüştiyesi muallimlerinin kadın olması gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle muallimlerin dârülmuallimât mezunu olması ve usulen sınav yapılması şartı bulunmaktadır (BOA, MF.İBT, 60/79). Nitekim Beşiktaş İnas Rüştiyesinden mezun olan Huriye Hanım Dersaadet'te boş olan bir muallimeliğe asaleten veya vekâleten atanmayı talep etmiştir. Fakat rüştiye mekteplerinden mezun olanların muallime olarak görevlendirilemeyeceği şeklinde cevap verilmiştir (BOA, MF.İBT, 60/91). Ancak ihtiyaç dâhilinde inas rüştiyesi

mezunları muallime olarak görevlendirilmiştir. Bu bağlamda, taşra inas rüştiyelerine gerekli niteliklere sahip dârümuallimât mezunu muallime bulunmadığı için inas rüştiye mezunlarının muallime unvanıyla ve maaş ile atanması Maarif Meclisi kararı ile uygun görülmüştür. Rodos İnas Rüştiyesinden aliyy-ül-a'lâ derece ile mezun olan Ayşe Yaşar Hanım 400 kuruş maaşla Limni İnas Rüştiye Mektebine muallime-i sani olarak görevlendirilmiştir (BOA, MF.İBT, 350/37). Yine, Hama'da açılması planlanan Hama İnas Rüştiye Mektebine yatılı dârümuallimâttan muallime yetiştirilinceye kadar muallime unvanı ve tam maaş ile görevlendirilebileceği kararı doğrultusunda Beyrut İnas Rüştiyesi Mektebinden aliyy-ül-a'lâ derece ile mezun olan ve üç yıldan beri Lazkiye'de inas iptidaisinde görevini layıkıyla yerine getiren Naciye Hanım 500 kuruş maaş ile Hama İnas Rüştiye Mektebi muallime-i ulalığına tayin edilmiştir (BOA, MF.İBT, 300/14).

İnas rüştiyelerinden mezun olanların bazıları yükseköğrenime devam ederken bazıları da meslek hayatlarına başlamışlardır. Söz konusu mezunlardan birisi Sultanahmet Camiinin Başmüezzini Merhum Hafız Ahmet Efendi'nin kızı Adile Hanım'dır. H. 1279'da (1862-1863) İstanbul'da doğan Adile Hanım, 14 Şubat 1879 tarihinde 100 kuruş maaş ile İbrahim Paşa İnas Rüştiyesi muallime-i evvelliğine vekâleten atanmış ve altı ay kadar görev yaptıktan sonra vekilliğini tamamlanmıştır. Bir müddet açıkta kaldıktan sonra 7 Şubat 1881 tarihinde 300 kuruş maaşla Sultanahmet İnas Rüştiyesine muallime-i sani olarak atanmıştır (BOA, DH.SAİDd, 59/385). Birinci Belediye Dairesi Esnaf Kalemi Kâtibi İbrahim Edhem Efendi'nin kızı olan Ayşe Nazire Hanım, H. 1278'de (1861-1862) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Zeyrek Sıbyan Mektebinde ilk eğitimine başlamış ardından Temmuz/Ağustos 1874 tarihinde Şehzade İnas Rüştiye Mektebinden, Ağustos/Eylül 1877 tarihinde dârümuallimâttan aliyy-ül-a'lâ dereceyle şehadetname alarak mezun olmuştur. Kasım/Aralık 1881 tarihinde 20 yaşındayken 380 kuruş maaşla Mirgün İnas Rüştiye Mektebine muallime-i sani ve sülüs muallimesi olarak atanmıştır. 24 Ekim 1884 tarihinde padişahın iradesiyle maaşına 200 kuruş zam yapılarak maaş miktarı 580 kuruşa yükselmiştir (BOA, DH.SAİDd, 52/395; Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, 2011, s. 193). Pul Memuru Esad Efendi'nin kızı Fatma Hanım, H. 1289 (1872-1873) yılında İstanbul'da doğmuştur. Eğitimine Kemeraltı İptidaisinde başlamış ve ardından Sultanahmet İnas Rüştiyesine devam etmiştir. Rüştiyenin ardından dârümuallimâta gitmiş ve buradaki eğitimini tamamlayarak mezun olmuştur. 6 Kasım 1884 tarihinde

14 yaşında iken 300 kuruş maaşla Fındıklı İnas Rüştîyesine muallime-i sani olarak atanmıştır (BOA, DH.SAİDd, 52/349). Rûsumat memurlarından Mehmet Efendi'nin kızı Fatma Binnaz Hanım da H. 1290'da (1873-1874) İstanbul'da doğmuştur. Üsküdar sıbyan ve rüştiye mekteplerinin ardından dârülmua'llimâtta eğitimini tamamlayarak şehadetname almıştır. 23 Mayıs 1891 tarihinde 17 yaşında, 300 kuruş maaşla Üsküdar İnas Rüştîyesi muallim-i saniliğine tayin edilmiştir (BOA, DH.SAİDd, 59/369). İbrahim Efendi'nin kızı Hafize Hanım, H. 1282'de (1865-1866) İstanbul'da doğmuştur. Sıbyan ve rüştiye mektepleri ile sonrasında dârülmua'llimâtta eğitimini tamamlayarak şehadetname almıştır. 18 Aralık 1880 tarihinde 16 yaşında, 240 kuruş maaşla Fındıklı İnas Rüştîyesi muallime-i saniliğine atanmıştır. Sonrasında 21 Ekim 1884 tarihinde 300 kuruş maaşla Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştîyesi muallime-i saniliğine ve 13 Kasım 1890 tarihinde ise aynı miktarda maaş ile At Pazarı İnas Rüştîyesi muallim-i saniliğine görevlendirilmiştir (BOA, DH.SAİDd, 59/377). Karamollaoğlu Hacı Mehmet Ağa'nın kızı Hafize Huriye Hanım, H. 1281'de (1864-1865) Kastamonu'da doğmuştur. Kastamonu'da inas iptidai mektebinde eğitime başlamış ve daha sonra inas rüştiye mektebine giderek şehadetname almıştır. 27 Mayıs 1882 tarihinde 18 yaşında, 96 kuruş maaş ile Kastamonu İnas Rüştîye Mektebi nakış muallimeliğine tayin edilmiştir. 12 Kasım 1885 tarihinde ilk görevinden istifa etmiştir. 7 Şubat 1897 tarihine kadar herhangi bir görevde bulunmayan Hafize Huriye Hanım, bu tarihte 150 kuruş maaş ile Kastamonu İnas Rüştîyesine nakış ve dikiş muallimesi olarak atanmıştır (BOA, DH.SAİDd, 139/387). Zaptiye Nezareti Eski Mektupçusu Tahir Efendi'nin kızı Kaniye Hanım da H. 1291'de (1874-1875) İstanbul'da doğmuştur. At Pazarı İnas Rüştîyesi ve dârülmua'llimâtta verilen derslerin eğitimini başarıyla tamamlayarak şehadetname almıştır. 28 Mart 1887 tarihinde 14 yaşında, 664 kuruş maaş ile Bursa İnas Rüştîyesi muallime-i evvelliği ile görevlendirilen Kaniye Hanım Maarif Müdürü ile geçinememesinden dolayı müdürün bu durumu üst makamlara bildirmesi üzerine görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 13 Eylül 1890 tarihinde 420 kuruş maaşla Eyüp İnas Rüştîyesi muallime-i evvelliğine tayin edilmiştir. 4 Ekim 1890'da 300 kuruş maaş ile Aksaray İnas Rüştîyesi muallime-i saniliğine ve 19 Ekim 1891 tarihinde ise 800 kuruş maaşla Edirne İnas Rüştîyesi muallime-i evvelliğine görevlendirilmiştir (BOA, DH.SAİDd, 59/347). İbrahim Hilmi Efendi'nin kızı Meliha Hanım H. 1290'da (1873-1874) İstanbul'da doğmuştur. At Pazarı İnas Rüştîyesi ile Dârülmua'llimâtta eğitimini tamamlayarak şehadetname almıştır. 5 Aralık 1887 tarihinde 15 yaşında, 80 kuruş maaşla At Pazarı İnas Rüştîyesi

nakış muallimeliğine tayin edilmiştir. 13 Eylül 1889 tarihinde yine aynı maaş ile Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştîyesi nakış muallimeliği görevi sorumluluğuna verilmiştir. Ancak 20 Eylül 1890 tarihinde bazı sebeplerden dolayı Meliha Hanım Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştîyesi nakış muallimeliği görevinden istifa ederek At Pazarı İnas Rüştîyesinde nakış muallimesi olarak görevlendirilmesi uygun görülmüştür (BOA, DH.SAİDd, 59/389). Edirne Polis Komiseri Şehsuvar Bey'in kızı Mesude Hanım, H. 1294'te (1877-1878) Edirne'de doğmuştur. Edirne İnas İptidai Mektebinde ilk eğitimine başlamış ardından Edirne İnas Rüştîyesine dâhil olmuş ve aliyy'ül-a'lâ derecede şهادetname alarak mezun olmuştur. 3 Eylül 1895 tarihinde Edirne İnas Rüştîye Mektebi hat muallimeliğine tayin edilmiş fakat 12 Ocak 1896 tarihinde bu görevinden ayrılmıştır. 7 Eylül 1896'da 150 kuruş maaşla adı geçen mektebin iptidai kısmında görevlendirilmiştir (BOA, DH.SAİDd, 133/279). İshak Efendi'nin kızı Nadire Hanım, H. 1287'de (1870-1871) Trabzon'da doğmuştur. İstanbul Kasımpaşa'da bulunan inas sıbyan mektebi ile eğitimine başlamış ve At Pazarı İnas Rüştîyesinde devam etmiştir. Daha sonra dârümuallimâtta eğitimini tamamlayarak buradan şهادetname almıştır. 13 Mart 1887 tarihinde 16 yaşında, 300 kuruş maaşla Nakkaş Paşa Rüştîye Mektebine muallime-i sani olarak atanmış aynı zamanda 25 Mayıs 1889 tarihinde 100 kuruş maaşla nakış muallimeliği de görevine ilave edilmiştir (BOA, DH.SAİDd, 59/375). Ali Enver Bey'in kızı Nebiye Hanım da H. 1276'da (1849-1850) İstanbul'da doğmuştur. Sultanahmet İnas İptidai ve Rüştîye mekteplerinin ardından dârümuallimâtta eğitimini tamamlayarak mezun olmuştur. Nebiye Hanım, 9 Mart 1875 tarihinde 16 yaşında, 475 kuruş maaşla Şehzade İnas Rüştîyesine muallim-i evvel olarak atanmış ve 13 Mart 1880 tarihinde maaşı tenzil edilerek 380 kuruşa düşürülmüştür. 15 Şubat 1882 tarihinde maaşına 80 kuruş zam yapılarak sorumluluğuna sülüs dersi muallimeliği de verilmiştir. 2 Mayıs 1881 tarihinde 420 kuruş maaşla Sultanahmet İnas Rüştîyesi muallime-i evveliği ile sülüs muallimeliğine tayin edilmiştir. 13 Nisan 1885'te 40 kuruş ve 4 Aralık 1887'de 140 kuruş zam yapılarak maaşı 600 kuruşa çıkarılmış ve bu maaşla Kız Sanayi Mektebi'nin muallime-i evvelliğine tayin edilmiştir (BOA, DH.SAİDd, 59/367). İsa Efendi'nin kızı Zehra Hanım, H. 1286'da (1869-1870) İstanbul'da doğmuştur. İptidai ve rüştîye mekteplerinde eğitimini tamamlayarak dârümuallimâta dâhil olmuş, 17 Ekim 1887 tarihinde yüksek derecede şهادetname ve nişan almıştır. 14 Eylül 1887 tarihinde 350 kuruş maaşla Bursa İnas Rüştîyesi muallime-i sanilik görevine atanmış ve 27 Mayıs 1892 tarihinde bu görevden ayrılmıştır. 18 Ekim 1892 tarihinde 250 kuruş maaşla

Üsküdar İnas Rüştîyesi muallime-i saniliğe atanmıştır. Mektepte iki tane muallime-i sani bulunması ve maaşının diğerlerinden düşük olmasına binaen affını isteyerek ilgili mektebin muallime-i saliselğine atanmış ve maaşı 300 kuruşa yükseltilmiştir. Bu değişiklik 15 Nisan 1897 tarihinde gerçekleşmiştir. Zehra Hanım, 16 Temmuz 1902 tarihinde muallime-i saliselik görevinden ayrılarak 7 Ekim 1902 tarihinde 900 kuruş maaş ile Musul İnas Rüştîyesi muallime-i evvelik görevine başlamıştır. Tahsisat Odası tarafından görevlendirilmesi nedeniyle maaşından 100 kuruş kesinti yapılmış, 14 Ocak 1906 tarihinde maaşı 800 kuruş olarak düzenlenmiştir (BOA, DH.SAİDd, 174/317). Kadı Numan Sabit Efendi ve Rukiye Hanım'ın kızı Zeliha Faika Hanım, H. 22 Kanun-ı sani 1309 tarihinde (3 Şubat 1894) Şumnu'da doğmuştur. Zeliha Hanım, 1 Eylül 1906 tarihinde Sultanahmet İnas Rüştîye Mektebine kayıt olmuş 12 yaşında iken aliyy-ül-a'lâ derece ve birincilik ile bu mektepten mezun olmuştur. Daha sonra eğitimine dârümuallimâtta devam etmiştir. Üstün başarı gösteren Zeliha Hanım'a hesap ve hendese dersi muallimesi “üstün, seçkin” anlamına gelen “Faika” ismini vermiştir. Artık Zeliha Faika ismiyle anılmaya başlamıştır. 25 Ağustos 1909 tarihinde dârümuallimâtan aliyy-ül-a'lâ derece ile şهادetname almıştır. Maarif Nezareti, dönemin uygulamasına göre aliyy-ül-a'lâ dereceyle dârümuallimâtan mezun olanları müdür unvanı ile tayin edebiliyordu. Buna binaen Zeliha Faika Hanım da müdür olarak atanma talebinde bulunmuş fakat o sırada boş mektep müdürlüğü bulunmadığı için beklemek zorunda kalmıştır. 18 Mayıs 1912 tarihinde Erzurum Kız İlk Mektebine tayin edilerek meslek hayatına başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Erzurum, Ruslar tarafından işgal edilince Faika Hanım ailesiyle beraber Sivas'a göç etmiş ve Sivas İlk Mektebi ile Darüleytam muallime-i evvelliğine atanmıştır. 22 Ekim 1918 tarihinde Merkez Kız Mektebinde eski görevine başlamıştır. Millî Mücadele yıllarında halkta ulusal bilinci oluşturma konusunda ciddi çaba harcamış, 1924 yılında Atatürk'ün Erzurum ziyaretinde millî kurtuluşa fikrî olarak katkıda bulunmuş, peçesini açarak Gazi'nin huzuruna çıkmıştır. Devrimlerin yerleşmesi hususunda da topluma örnek olmuş ve Erzurum'da ilk şapka giyen kadın olmuştur. Faika Hanım, 40 yıl süren muallimelik hayatını Erzurum'da tamamlamış ve 18 Ağustos 1981 tarihinde hayatını kaybetmiştir (Akyüz, 1999, s. 23-26).

Vilayetlere inas rüştîye mezunlarından kendi vilayetlerinde muallimelik yapmayı taahhüt edenler var ise İstanbul'da kurulması beyan edilen yatılı dârümuallimâta kabul edileceklerini beyan eden emirname gönderilmiştir.

Muallimelik mesleğini yapabilmeleri için rüştiye mektebinden mezun olmaları gerektiğinden, İşkodra Maarif Müdürü gelen bu emri öne sürerek Rumeli vilayetleri içerisinde eğitim açısından en geride kalmış olan bu vilayet için de eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla bir İnas Rüştiye Mektebi açılmasını talep etmiştir (BOA, MF.İBT, 272/31). Nitekim inas rüştiyelerinin kadınların meslek hayatına girebilmeleri için ilk basamak olduğu anlaşılmaktadır.

İnas iptidai mekteplerine de inas rüştiye mektebi mezunları muallime olarak atanmıştır. İskenderun İnas İptidai muallimesi Sabire Hanım görevinden istifa etmiş onun yerine 250 kuruş maaşla Halep İnas Rüştiyesi mezunelerinden Rasime Hanım tayin edilmiştir (BOA, MF.MKT, 749/38).

Rüştiye mezunu olduğunu beyan ederek farklı iş kollarına başvuru yapanlar da olmuştur. Nitekim Rüştiye ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Hasta Bakıcı Mekteplerinden mezun olan on yedi sene başarıyla görevini yerine getiren Ayşe Bedia Hanım, annesinin vefat nedeniyle Anadolu'dan İstanbul'a gelmiştir. Fakat bütçesinin yetersizliği ve kimsesizliği nedeniyle zor durumda olduğunu bu sefaletten kurtulmak için takdir edilecek her türlü görevi yapabileceğini Tevkihane Umum Müdürlüğünden yalvararak istemektedir. Dilekçe usule uygun olarak soruşturmanın yapıp geri bildirilmesi üzerine Polis Genel Müdürlüğüne sunulmuştur (BOA, DH.MB.HPS.M, 46/68).

Vilayetlerde iptidai muallimeliklerine istihdam edilmek üzere kız sanayi mektepleriyle inas rüştiye mektebi mezunlarının muallime olarak müracaatlarını sağlamak amacıyla gazetelerde ilan verilmiştir. Tanin, Sabah, İktiham gazetelerinde görevlendirilecek mahallerin isimleri, maaş miktarları, muallimi-i evvelik veya muallimelik unvanları detaylı olarak yer almaktadır. Kız Sanayi Mektepleri ve İnas Rüştiyelerinden mezun olanların bir dilekçe ile tezkire-i Osmaniye ve diplomalarıyla Maarif Nezareti Tedrisat-ı İptidaiye İdaresine başvurmaları ilan olunmuştur (BOA, MF.İBT, 362/22).

İnas rüştiye mezunlarının yine inas rüştiye mekteplerine muallime olarak görevlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Kadınların sıbyan mektebinden sonra modern eğitim aldıkları ilk kurum olan rüştiyelerden mezun olduktan sonra bir meslek sahibi olarak topluma katılması, onların sosyal ve ekonomik hayatta aktif roller

üstlenmelerini sağlamıştır. Bu sayede kadınlar, eğitimli bireyler olarak toplumu şekillendirme rol oynamışlardır.

2.4.3.8. El İşi ve El İşi Geliri

İnas rüştiyesi mekteplerinin eğitim öğretim müfredatında yer alan nakış ve el hünnerleri dersinin ürünü olarak öğrencilerin el işleri bazen sergilere konulmak için bazen de yarışmalar düzenlenerek satışa çıkarılmıştır. Satışlardan elde edilen gelirler genellikle ürünü meydana getiren öğrenciye verilirken bazen mekteplerin eksiklerinin tamamlanması için kullanılmıştır.

Dârülmualimât ve tüm inas rüştiye mektepleri öğrencilerin el işi ürünleri Viyana’da açılacak sergiye götürülmek üzere satın alınmış ücretleri ilgili kişilere ödenmiştir (BOA, MF.MKT, 6/68). İnas Rüştiye öğrencilerinin ürünlerinin satışı için daha önce basılan piyango biletlerinin üç yüz adedinin satışından elde edilen paranın maarif dairesine gönderilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT, 48/39).

Eğitim konusunda yaşanan ilerlemelere rağmen, eksiklikler nedeniyle Müslüman çocukların mekteplerine devam etmeleri ve ecnebi mekteplerle rekabet edebilme konusundaki tam ve istenen başarının elde edilemediği durumlar gözlemlenmiştir. Bu nedenle Trablusgarp Maarif Müdürü, inas rüştiye öğrencilerinin el işlerini usulüne göre piyango düzenleyerek elde edilen gelir ile iki dikiş makinesi, bir bıçkı masası ve el yıkamak için musluk gibi malzemelerin yanı sıra bir piyano da satın almıştır. Böylece mektebin eksik olan ihtiyaçları karşılanmış eğitim için gerekli ortam sağlanmıştır. Müdürün eğitimin devamı sağlaması ve şartları daha iyi hale getirme çabası takdire şayandır (BOA, MF.İBT, 144/115).

Bazı mekteplerin kıyafet ihtiyaçları inas rüştiyeleri aracılığıyla karşılanmıştır. Nitekim Mekteb-i Sultani, Daruşşafaka, Aşiret Mektebi, Darulhayr-ı Alî ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane öğrencileri için iç çamaşırların Sultanahmet İnas Rüştiye Mektebinde dikilmesi uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 919/48).

Öğrencilerin el işleri komisyonca seçilmiş ve el işlerine ikramiye verilerek gazetelerde ilan edilmiştir. İptidai mekteplerden 27, rüştiye mekteplerinden 49, leyli ve nehari dârülmualimât ve kız sanayi mekteplerinden 43 olmak üzere toplam 119 el işi örneği muhtelif mekteplerden seçilerek el işlerine ikramiye verilmesine karar verilmiş olup bu durum defterde belirtilmiştir. Bu defter ilan edilmesi amacıyla

gazetelere gönderilmiş ilgili mektep müdürü ve muallimelerine komisyon tarafından bilgi verilmiştir (BOA, MF.İBT, 313/83).

İnas rüştiyelerinde el işleri için yapılan müsabakalar ile idareye gönderilen el işi örnekleri rüştiyelerin menfaatine yönelik değerlendirilmiş, harcanan çaba ve gayretin kanıtı sayılmıştır. Aynı zamanda öğrenciler idare tarafından takdir edilmiş ve işlerine titizlik göstermeleri tavsiye edilmiştir (BOA, MF.İBT, 318/55).

2.4.3.9. Kıyafetler

Öğrencilerin kılık-kıyafetlerine yönelik ulaşılabilen kaynaklar sınırlıdır. Birkaç arşiv belgesinden ve inas rüştiye mektebi ile ilgili bilgiler dönemin öğrencilerine ait fotoğraflardan oluşmaktadır.

Dersaadet rüştiye mektebi talimatında öğrencilerin rüştiye mektebine kayıtları yapıldığı günden itibaren resmi kıyafet ile mektebe düzenli olarak devam edecekleri belirtilmiştir (SNMU, H. 1316, s. 301).

Rüştiye mekteplerinin tamamında bulunan öğrencilerin kıyafetlerinin bir düzen içinde olması gerektiği hususunda önceden bir karar alınmış İstanbul'daki rüştiye mektepleri için bu uygulamanın planlanması ve taşra rüştiyelerine de yayılması istenmiştir. Maarif Nezaretince Şehremanetine gönderilen yazıda rüştiye öğrencilerinin anne ve babaları tarafından yeni elbiseler yaptırılması bu elbiselerin kollarına mavi şerit, yakalara da “mekteb-i rüştiye” yazısının eklenmesi emredilmektedir. Bunun yanında fakir ailelerin çocukları da düşünülmüş ve hükümetin gereken desteği sağlaması, halkın yardımları ve başka kaynaklar temin edilerek kıyafetlerin hazırlanması ifade edilmektedir (BOA, MF.MKT, 102/39). Maddi geliri daha düşük olan ailelerin çocukları için 210 kuruştan elbise ve 15 kuruştan 3 çift ayakkabı temini maarif bütçesinden karşılanabilmekteydi (BOA, MF.MKT, 19/106).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'ne kadar mektep kıyafeti hususunda yaygın olarak kullanılan bir kıyafet bulunmamaktadır. Ancak aynı dönemde yabancı mekteplerde az da olsa resmi mektep kıyafeti giyildiği görülmektedir (Solak, 2014, s. 421). II. Abdülhamit Dönemi'ne gelindiğinde öğrencilerin bireysel veya gruplar halinde rüştiyelerde ya da stüdyolarda çektirdikleri fotoğraflarda kimi zaman birbirinden farklı yöresel kıyafetler kimi zamanda tek tip kıyafetler giydikleri

göstermiştir (Ceranoğlu & Boy, 2018, s. 160). Beşiktaş İnas Rüştîyesi muallime-i evvelinin, mektebin düzen ve disiplin içinde olmasına gösterdiği gayret ve öğrencilerin aynı şekilde giyinmelerini sağlamak amacıyla tek tip önlük uygulamasından bahsetmesi muallimenin takdirname almasına vesile olmuştur (Tümer Erdem, 2013 s. 192).

Döneme ait öğrencilerin kıyafetleri fotoğraflar üzerinden incelendiğinde mekteplerin çoğunluğunda kız öğrencilerin sivil ve birbirinden farklı kıyafetler giydiği, az sayıda mektepte ise öğrencilerin aynı tip kıyafet giydiği görülmüştür.

Fotoğraf 1. Küçük Mustafa Paşa Rüştîyesi Talebatı (Library of Congress, t.y., 2001696007)

Fotoğraf 2. Fatih Rüştîyesi Talebatı (Library of Congress, t.y., 2001696041)

Fotoğraf 3. Molla Gürani Rüştîyesi Talebatı
(Library of Congress, t.y., 2001696027)

Fotoğraf 4. Fındıklı Mektebi Rüştîyesi Talebatı
(Library of Congress, t.y., 2001696017)

Küçük Mustafa Paşa, Fatih, Molla Gürani İnas Rüştîyesi öğrencilerinin kıyafetleri birbirlerinden farklı sivil kıyafetlerdir. Öğrenciler genellikle bluz-etek veya elbise gibi kıyafetler giymişler ve bu kıyafetlerde dantel, fiyonk, çiçek gibi süslemeler kullanılmıştır (Ceranoğlu & Boy, 2018, s. 165).

Fotoğraf 5. Mirgün Rüştîye Mektebi Talebatı
(Library of Congress, t.y., 2001696046)

Fotoğraf 6. Eyüp Rüştîyesi Talebatı (Library of Congress, t.y., 2001696002)

Fındıklı ve Mirgün mekteplerinde çekilen fotoğraflarda bazı öğrencilerin ellerinde kitap, rulo yapılmış kâğıt veya Eyüp Rüştîye mektebindeki gibi Kur'an-ı Kerim görülmektedir. Bu öğrencilerin mektebe ait ders materyalleriyle fotoğraflanması, o günün mektebe başlama veya mektepten mezun olma gibi özel bir gün olduğuna işaret ediyor olabilir. Nitekim bundan ötürü öğrencilerin o güne özel hazırlanarak daha süslü sivil kıyafet ile gelmiş olması da muhtemeldir.

Fotoğraf 7. Sultanahmet Rüştîyesi Talebatı
(Library of Congress, t.y., 2001696012)

Fotoğraf 8. Mekteb-i Osmani Hususi Talebatı
(Library of Congress, t.y., 2001696045)

Öğrenciler kılık kıyafetlerine önem vermiş, mektebe uygun düzenli ve temiz kıyafetler seçilmiştir. Öğrencilerin dikkat çeken aksesuarı kurdele olmuş ve genellikle saçlarını kurdele ile toplamışlardır (Ceranoğlu & Boy, 2018, s. 179).

Fotoğraf 9. Mirgün İnas Rüştîyesi Talebatının Grup Resmi
(Library of Congress, t.y., 2002716687)

Sadece Mirgün İnas Rüştıyesi Mektebinde grup olarak çekilmiş fotoğrafta yer alan öğrencilerin hepsinin tek tip kıyafet giydikleri görülmüştür.

Fotoğraf 10. Mekteb-i Hamidiye Hususi Talebatı (Library of Congress, t.y., 2001696001) Fotoğraf 11. Hadikatü'l Maarif Hususi Talebatı (Library of Congress, t.y., 2001696036)

Hususi inas rüştıyelerinde de durum benzerdir. Mekteb-i Osmani'de öğrencilerin farklı kıyafet giydikleri, Mektebi Hamidiye'de birbirinin aynı ve Hadikatü'l Maarif'te ise üç öğrencinin bire bir aynı olmasa da nispeten benzer kıyafetler giydikleri görülmüştür.

Görüldüğü üzere inas rüştıye mektebi öğrencilerinin kılık-kıyafeti konusunda bir birlik sağlanamamış ve tek tip elbise uygulanamamıştır.

2.5. İnas Rüştıye Mekteplerinin Fiziksel Kaynakları

2.5.1. Mektep Binalarının Tahsisi

İnas rüştıye mekteplerinin açılıp yaygınlaşmasıyla beraber en önemli konulardan biri eğitim-öğretim yapılabilecek uygun binaların bulunması olmuştur. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre devletin her tarafında mektepler ve ilmi cemiyetler açılması planlanmıştır. Ancak bu plân bütçeye yeni gider kalemlerinin eklenmesi anlamına gelmektedir. Nizamname yayımlandıktan sonra devlet zaten zorda olan bütçesinin bilhassa nizamname mucibince taşrada açılması gereken mektepler

için sıklıkla dışına çıkmış ve Maarif Nezareti sürekli olarak ek bir bütçeye ihtiyaç duymuştur. Nezaretin bu ihtiyaçları doğrultusundaki talepleri doğal olarak Şura-yı Devlet Maarif Dairesince müzakere edildiğinden Maarif Dairesinin görüşü eğitime harcanacak bütçenin oluşturulması noktasında büyük önem arz etmekteydi. Nitekim 1868 yılında Maarif Nezareti, İstanbul ve taşrada rüştiye mektebi olmayan yerlerde açılacak olan mektepler için lazım olan meblağın o yılın bütçesine eklenmemesine yönelik talepte bulunmuştur. Söz konusu talep Şura-yı Devlet Maarif Dairesine intikal etmiştir. Bunun üzerine yapılan müzakerede İstanbul ve çevresi ile Anadolu ve Rumeli’de yapılması elzem olan rüştiye mekteplerinin parasının ilgili bütçeye eklenmesi talebinin daireye geldiği belirtildikten sonra Maarif Dairesi tarafından; devletin ilmi, maarifi ve medeniyet seviyesini yükseltecek her türlü girişimi destekleyecek noktada bir politikaya sahip olduğu beyan edilmiştir (BOA, ŞD, 205/20; BOA, ŞD.d, 1978/29, 95, 97, 125).

Mekteplerin inşa, dönüştürülme, bütçe ve izin taleplerine dair prosedür neredeyse Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar bu şekilde sürdürülmüştür. Maarif Dairesi, gelen talepleri şayet talebe isabet eden bir kanun veya nizamname varsa ilgili maddeleri uyarınca görüş bildirmektedir. Fakat daireye intikal eden husus daha önce bilinmeyen veya örneği olmayan bir konu ise yine müzakere yapmak şartıyla faydayı gözeterek karar vermektedir. Mesela 1914 senesi gibi devletin son zamanlarında bile bu izin taleplerine rastlamak mümkündür. Maarif Nezareti Kadıköy’de bir konakta erkek ve kız çocuklarına ait iptidai ve rüştiye mektepleri açmak için izin talebinde bulunmuş daire ise bu mekteplerin Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin *Mekâtib-i Husûsiye* kısmında geçen 129. maddeye riayet edilerek kurulması şartıyla izin talebini onaylamıştır (BOA., İ.MF., 16/3).

Osmanlı Devleti’nde rüştiye olarak kullanılacak binada namaz kılmak amacıyla tasarlanmış bir ibadet alanı, Arapça, Farsça ve ileride Fransızca derslerinde kullanılmak üzere yüz öğrenciye yeterli olacak miktarda altı derslik, kütüphane ve ortalama yüz öğrencinin içinde yatabileceği büyük bir oda, müdür ve muallimlerin kullanabileceği odalar, sülüs, divani, rik’a ve siyakat muallimlerine ait uygun yerler bulundurulması beklenmektedir. Öğrenciler için ise ders arasında çıkabileceği ve kahve içme amacıyla kullanabilecekleri oda ve mutfak; buna ek olarak dersliklerde muallimlerin kullanabileceği döşemeli yüksek bir yer, öğrenciler için ise birbirinden yarımşar veya birer boy yükseklikte kavisli sıralar ve her sıra önünde içi çekmeceli

rahlelerin bulundurulması plânlanmıştır. Bu durumda öğrenciler seviyelerine göre birinci, ikinci ve üçüncü sınıf olarak yerleştirilecektir (Ergin, 1977, s. 397-398; Kaya Doğanay, 2011, s. 337; Patoğlu, 2018, s. 177). İdeal mektebin koşulları belirtilmesine rağmen inas rüştiyeleri için bu şartları sağlamak her zaman mümkün olamamıştır.

Açılan ilk inas mektebinin ardından yenilerinin açılabilmesi için bazı sıbyan mekteplerinin binaları rüştiye mektebine tahsis edilmiştir (BOA, İ.ŞD, 14/637). Tanzimat Dönemi'nde bu sorunu çözmek amacıyla bazı mahallere uygun binalar inşa edilmeye çalışılmıştır (Altınova, 2010, s. 210). Ancak II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte mektep ihtiyacını karşılayacak binaların tahsisatı maddi imkânsızlıklar nedeniyle yapılamamıştır (Tümer Erdem, 2013, s. 192).

İstanbul'da açılan mektepler için bazen konaklar satın alınmış, bazen de bu konak ve evler mektep olarak kullanılmak üzere kiralanmıştır. Beşiktaş'ta akarat-ı seniye bitişiğinde ve diğeri Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiyesi bitişiğinde bulunan iki arsa satın alınarak iki adet inas rüştiye mektebi inşa edilmek istenmiştir. Ancak arsa bedellerinin yüksek olmasından dolayı bunların yerine iki konak satın alınmıştır (BOA, MF.İBT, 339/23). Kiralanmak suretiyle Beyazid İnas Rüştiyesine bir mektep binası tedarik edilmiştir (BOA, MF.İBT, 396/47). Taşra inas rüştiye mektepleri için de durum aynıydı. Yeni bir mektep açılmasına karar verildiğinde uygun bir bina bulunması gerekmekte; birkaç odalı bir yer bulunduğunda ise bu yer rüştiye mektebine dönüştürülmektedir.

Genellikle konak ve evlerin kiralanması tercih edilse de Maarif Nezareti bu tercihin eğitim ve öğretim üzerinde olumsuz etkileri olduğunu düşünmektedir (Tümer Erdem, 2013, s. 192-193). Buna rağmen İstanbul ve çevresinde bina kiralama oldukça yaygınlaşmıştı. Beşiktaş'ta Abbasağa Mahallesindeki Kahvecibaşı Konağı, Beşiktaş İnas Rüştiyesi yapılmak üzere kiralanmıştır (BOA, MF.İBT, 323/25).

Kiralanmış bazı meskenler eğitim-öğretime uygun olmayacak haldeydi. Genellikle en çok şikâyet edilen işlevselliği tartışılır durumda olan tuvaletlerin bina içerisinde ve kimi zaman sınıfların yanında olmasıydı. Bu durum öğrencilerin sağlık durumlarını tehdit etmekteydi. Nitekim Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiyesinde tuvaletler vaziyetinden ötürü şikâyet edilmiştir (Tümer Erdem, 2013, s. 193). Harap durumda olan bazı mektep tuvaletlerinin de tamir edilmesi veya yeniden inşa edilmesi istenmiştir. Sultanahmet İnas Rüştiyesi muallim-i evveli mektebin tuvaletlerinin

tamire muhtaç olduğunu bu nedenle gereğinin yapılmasını istemiştir (BOA, MF.İBT, 43/8). Bursa İnas Rüştîyesinde harap olan tuvaletlerin yeniden yapılması, Fatih İnas Rüştîyesinde yetersiz olan tuvaletlerin arttırılması talep edilmiştir (BOA, MF.MKT, 882/58; BOA, MF.MKT, 425/36).

Diğer mekteplerde olduğu gibi inas rüştiye mektep binalarının pek elverişli olmadığı, çoğunun fazla sayıdaki öğrenciyi kaldırarak kapasiteden yoksun olduğu, dar ve tamir edilmesi gerektiği müfettiş raporlarından anlaşılmaktadır (Tümer Erdem, 2013, s. 193). Tophane’de Fındıklı İnas Rüştîyesi olarak kiralanan binanın öğrenciler için yetersiz geldiği belirtilerek başka bir yerin kiralınması istenmiştir (BOA, MF.İBT, 230/106). Trablusgarp Merkez İnas Rüştîyesinin bulunduğu binanın darlığı nedeniyle uygun başka bir bina bulunarak nakline müsaade edilmesi talep edilmiştir (BOA, MF.İBT, 142/33). Binaların elverişsiz olması nedeniyle birçok mektep bina değiştirmek zorunda kalıyordu. Nakil edilme sürecinde ise eğitim-öğretime ara veriliyor ve bu da eğitim sürecini olumsuz etkiliyordu. Eğitim-öğretim sürecini olumsuz etkileyen bir diğer durum ise mekteplerin mahremiyetinin korunmasında yaşanan birtakım güçlüklerdir. Bu konuda mahremiyetin korunmasına ve güvenliğin sağlanmasına önlem olarak mektep binalarının pencerelerine kafesler yapılmıştır. Nitekim Sultanahmet İnas Rüştîye Mektebi muallimesinin öğrencilerinin genelinin yetişkin olması dolayısıyla pencerelere kafes yapılması hususundaki talebi Evkaf Nezaretine bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 22/37; BOA, MF.MKT, 22/118). Ancak bazen mektebin güvenliği ihlal eden durumlar gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Sultanahmet İnas Rüştîyesi bitişiğinde bulunan hanede ikamet eden Rasim Bey’in mektebin tatil olduğu zamanda sahibi olduğu evden mektebe bakan bir pencere açıldığını ve bu pencereyi kendi isteği ile yaptırdığını bildirmiştir (BOA, MF.İBT, 152/31). Bunun üzerine evin mektep tarafında açılmış olan pencerelerinin kapatılarak gereğinin yapıldığı ifade edilmiştir (BOA, MF.İBT, 151/145; BOA, MF.İBT, 152/39). Kadıköy Hamidiye İnas Rüştîyesinin bitişiğindeki eve sahip olan Şehremaneti Celilesi Müfettişlerinden Bedri Bey’in mektebe bakan iki pencere açtığı tespit edilmiştir. Muallimlerin ve öğrencilerin teneffüs sırasında bu pencerenin civarında olabileceği bu nedenle söz konusu pencerelerin açılmasının yasaklanması emredilmiştir. Maarif Nezaretince, Şehremanetine bu durumun bildirilmesine karar verilmiştir (BOA, MF.MKT, 918/40). Kadıköy İnas Rüştîyesinin bahçe duvarına bitişik Arabacı Hasan Ağa’ya ait evden iki pencere açıldığı, belirtilen mektebin muallime-i ulası tarafından

resmi olarak bildirilmiş ve bu pencerelerin kapatılmasının gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu pencerelerin derhal kapatılması için belediyeye kesin ve acil emirler verilmiş ve sonucu hakkında bilgi istenmiştir (BOA, MF.İBT, 237/25).

2.5.2. Öğretim Araç-Gereçleri

Rüştiye mekteplerinin ders araç ve gereçleri genel olarak sıra, masa, kitap, risale ve haritadan oluşmaktaydı. Ancak bina bakımından yetersiz olan mekteplerde birçok ders araç ve gereçleri de oldukça azdı. En çok ihtiyaç duyulan eşyalar, öğrenciler için sıralar ve muallimler için kürsüydü. Öğrenci sayısının fazla olduğu inas rüştiyelerinde sınırlı sayıda sıra bulunmaktaydı (Tümer Erdem, 2013, s. 193-194).

Ders araç gereçlerinde eksiği olan mektepler, zaman zaman ihtiyaçlarını talep etmiştir. Selanik İnas Rüştiye mektebine kitap ve risale Manastır İnas Rüştiyesi için talep edilen Asya haritası ve diğer haritalar ile küre Isparta İnas Mektebi için istenen Mushaf-ı Şerifler ile risaleler gönderilmiştir (BOA, MF.MKT, 27/59; BOA, MF.MKT, 116/110; BOA, MF.MKT, 137/83; BOA, MF.MKT, 25/120).

Fatih İnas Rüştiyesi muallime-i saniyesi Hatice Hanım kendisinin düzenlediği Kitabet Muallimesi isimli kitabın baskı ve yayınlanması için ruhsat başvuruda bulunmuştur. Üç nüshası ile incelenmek üzere müellif heyetine gönderilmiş belirtilen kelime ve ibareler çıkarıldıktan sonra kitabın baskısında sakınca olmadığı anlaşılmıştır. Hazırlanan ruhsatnamenin bir nüshası Hatice Hanım'a verilmiştir (BOA, MF.MKT, 940/13).

İnas rüştiyelerinde okutulmakta olan Hanımlara Münşeat isimli eser yerine Maliye Mektubi Kalemi Muavini Fuad Bey'in eseri olan Hanımlara Mahsus Usul-i Kitabet ve İnşa Kitabı'nın okutulması inas rüştiye mekteplerine bildirilmiştir (BOA, MF.İBT, 110/8).

Fatih İnas Rüştiyesindeki sıralardan birçoğunun kırık ve oturulamayacak hale gelmiş olmasından dolayı tamir edilmesinin gerektiği talep edilmiştir (BOA, MF.İBT, 205/121). Fındıklı İnas Rüştiyesi için sipariş edilen sıra, kürsü ve masa gibi gerekli malzemenin Darülhayr Marangozhanesi'nde imal ettirilerek mekteplere teslim edilmesi uygun görülmüştür (BOA, MF.İBT, 200/107). Mekteplerin eksikleri bazen bölge halkı tarafından karşılanmıştır. Diyarbakır İnas Rüştiyesinin ihtiyacı olan rahle, masa gibi eşyalar ahali tarafından karşılanmıştır (BOA, MF.MKT, 176/64).

2.5.3. Mektebe Ait Diğer İhtiyaçlar

İnas rüştiye mekteplerinde ders araç gereçlerinin dışında öğrencilerin günlük ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bazı gereksinimleri bulunmaktaydı. Arşiv belgelerinde görüldüğü üzere mektebin soba, kömür, sofra, masa örtüsü, mangal, dikiş makinesi, halı tezgâhı gibi malzemelere ihtiyacı oluyordu.

En çok talep edilen malzeme soba, odun ve kömür olmuştur. Kış aylarında eğitime devam edebilmek adına bu malzemelerin mektepte bulunması gerekiyordu. Kadıköy Hamidiye İnas Rüştiye Mektebine soba ile yemek takımının daha önce gönderildiği şimdi ise ayakkabılık, sofra, masa örtüsü ve mangallar teslim edileceği, Mirgün İnas Rüştiyesinin kış şartları dolayısıyla odun ve kömür ihtiyacının acilen karşılanması gereği bildirilmiştir (BOA, MF.İBT, 131/100; BOA, MF.İBT, 128/27). Fındıklı İnas Rüştiyesinin ihtiyacı olan kömür ihtiyacı muhasebeye iletilmiştir (BOA, MF.İBT, 187/58).

Bazen mekteplerin ihtiyaçları hediyeler ile karşılanmıştır. Beyrut'ta açılan inas rüştiye mektebinin ders saatlerini temin için sağlam bir çalar saat ihtiyacı olmuştur. Aileler tarafından güzel ve sağlam bir çalar saat, Konya Hamidiye İnas Rüştiyesine Singer firması tarafından bir adet ayaklı dikiş makinası hediye edilmiştir (BOA, MF.İBT, 24/77; BOA, MF.İBT, 151/49).

Diyarbakır Valisinin göreve başlamasıyla vilayetin genel durumu önemli ölçüde iyileşmiştir. Eğitimin önemi de göz ardı edilmemiş ve büyük bir ciddiyet ve önemle gerekli adımlar atılmıştır. Diyarbakır İnas Rüştiyesinin tamamlanması için gerekli olan eşyaların temini amacıyla 400 kuruş harcanarak öğrencilere 4 adet halı tezgâhı yapılmış ve bu iş için gerekli olan ipek ve yün de ücretsiz olarak tedarik edilmiştir. Bu sayede halı dokuma eğitimi başlamıştır (BOA, MF.MKT, 761/8).

2.6. İnas Rüştiye Mekteplerinde Eğitim-Öğretimin Aksamasına Neden Olan Durumlar

2.6.1. Salgın Hastalıklar

Mektepte salgın hastalıkların olması eğitim-öğretimin aksamasına neden olmaktaydı. Kızıl, kızamık gibi salgın hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla

inas rüştiye mekteplerinde eğitim-öğretime ara verilerek hastalığın bulaşma riskine karşı tedbirler alınmıştır.

Mirgün İnas Rüştiyesi öğrencileri arasında kızıl hastalığının görülmesiyle mektep on iki gün süre ile tatil edilmiştir. Bu süre zarfında gerekli tedbirlerin alınması için idare bilgilendirilmiş ve temizlik görevlilerinin mektebi dezenfekte etmesine karar verilmiştir (BOA, MF.İBT, 159/5; BOA, MF.MKT, 848/14).

Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiyesinde ortaya çıkan kızamık hastalığı nedeniyle mektep on iki gün tatil edilmiştir. Bu süre zarfında belediye tarafından temizlik ve dezenfeksiyon işlemleri yapılacak, ardından mektep açılarak eğitim öğretime devam edilmesi sağlanmıştır (BOA, MF.İBT, 207/96).

Dedeagaç İnas Rüştiyesinde kızamık hastalığının görülmesi nedeniyle mektep tatil edilmesine bağlı olarak muallime-i saniyesi Cazibe Hanım izinli olarak Dersaadet'e gitmiş fakat mektep açılınca geri dönmemiştir. Bu nedenle Cazibe Hanım'ın acil olarak geri dönüp göreve başlaması veya yerine başka bir muallimenin tayin edilmesi istenmiştir (BOA, MF.İBT, 313/49).

2.6.2. Mektep Binalarının Farklı Amaçlar İçin Kullanılması

İnas rüştiye mektep binaları özel durumlarda farklı amaçlarla kullanılmış ve bu da eğitimin aksamasına neden olmuştur. Bu durum, özellikle savaş dönemlerinde askerlerin, gazilerin ve mültecilerin bu mekteplere yerleştirilmeleriyle meydana gelmiştir (Altınova, 2010, s. 400).

Eyüp'te kızlara mahsus olan inas rüştiyesine muhacirlerin yerleştirilmesinden dolayı mektebin öğretim kadrosunun Küçük Mustafa Paşa İnas Rüştiyesine nakledilmesi gerekmiştir (BOA, İ.DH, 916/72729). Sultanahmet ve Doğancılar İnas Rüştiyelerine yerleştirilen muhacirler 1879 senesinde mektepten tahliye edilerek öğrencilerin mektebe devamı sağlansada, bu mekteplerde hala muhacirlerin bulunduğu bunların hemen tahliye edilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT, 59/105). Yine aynı sene Eyüp, Altay, At Pazarı İnas Rüştiyelerine muhacirler yerleştirilmiştir. Bu muhacirlerin mektepten çıkarılması hususu Muhacirin Komisyonuna talep olunmuş fakat muhacirler tahliye olunamamıştır. Hatta At Pazarı İnas Rüştiyesinde yalnız 3 muhacir kaldığı haber verilmiş bu kadar mektebin böyle senelerce tatil edilmesinin sorunlara yol açacağı sebebiyle muhacirlerin boşaltılması konusunda komisyon uyarılmıştır

(BOA, MF.MKT, 62/54). Fatih İnas Rüştîyesinde de az sayıda kalan muhacirlerin nakl edilmesiyle mektebin boşaltılması istenmiştir (BOA, MF.MKT, 61/158).

Kadıköy İnas Rüştîye Mektebi ise hastane olarak kullanılmıştır. Osmanlı gazilerini tedavi etmek için hastane olarak kullanılan inas rüştîyesinde kırk kadar hasta bulunmaktadır. Kadıköy İnas Rüştîyesi muallim-i evveli mektepte bulunan gazilerin uygun yerlere dağıtılması, eğitime verilen zararın telafisi amacıyla mektebin açılması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını bildirmiştir. Bu durumun Harbiye Nezaretine bildirilerek gerekli kararın verilmesi hususu takdirlerine bırakılmıştır (BOA, MF.İBT, 411/70).

III. BÖLÜM

İNAS RÜŞTİYELERİNDEKİ EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM

Çalışmanın bu bölümünde inas rüştiyelerinin öğretim programlarının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişim dönüşüme ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda programlara ilişkin bulguların yer aldığı dokümanlar karşılaştırılarak farklılıklar tespit edilmiştir. Ardından bu programlarda yer alan dersler ve derslere ilişkin veriler üzerinde eğitim bilimleri alanında bir analiz ve değerlendirme yöntemi olarak sıkça kullanılan “Yenilenmiş Bloom Taksonomisi” esas alınarak ayrıntılı bir analiz ve değerlendirme yapılmıştır. Taksonomi, genel anlamıyla varlıkların en basit formdan en karmaşık yapıya kadar birbirine bağlı ve sıralı bir şekilde sınıflandırılması anlamını taşır. Eğitim programlarının tasarımında taksonomi; hedeflerin veya kazanımların basitten karmaşığa, kolaydan zora, somuttan soyuta ve birbirinin önkoşulu olacak şekilde sıralanmasını ifade eder. Amerikalı Eğitim Psikoloğu Benjamin Samuel Bloom’un öncülüğünde 1948’de başlayıp yaklaşık 8 yıl süren çalışmalar sonucunda ortaya çıkan Bloom Taksonomisi, “Eğitim Hedeflerinin Aşamalı Sınıflaması - Bilişsel Alan” adlı eserde yayımlanmıştır. Bu sınıflandırma, eğitim programları ve ölçme-değerlendirme süreçlerinde dünya genelinde yaygın olarak kabul gören ve kullanılan bir modeldir (Birgin, 2006, s. 840).

3.1. İnas Rüştiyelerinin Müfredatı

İnas rüştiyelerinde okutulan derslere yönelik dört farklı dokümana ulaşılmıştır. Söz konusu dokümanlara ilişkin bibliyografik bilgiler, süreç içerisindeki değişimin daha iyi anlaşılması üzerine aşağıdaki tabloda kronolojik olarak verilmiştir:

Tablo 27

İnas rüştiyelerinin ders programlarına ilişkin bilgilerin yer aldığı dokümanlar

	Doküman
1	Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Madde 29.
2	Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nafi, Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı.
3	Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, H. 1294 (1877/1878); H. 1295 (1878/1879); H. 1296 (1879/1880); H. 1297 (1880/1881).
4	SNMU, H. 1316 (1898-1899); H. 1317 (1899-1900), H. 1318 (1900-1901).

Tabloda da görüldüğü üzere inas rüştiyelerinin öğretim programına ait ilk bilgiler 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde bulunmaktadır. Nizamnamenin 29. maddesinde yer alan programa göre dört yıllık inas rüştiyelerinde okutulacak dersler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 28

1869 tarihli maarif-i umumiye nizamnamesine göre inas rüştiyelerinin ders programı (BOA, Y.EE, 112/6, lef. 12)

Ders Adı	Alan Bilgisi
Mebadi-i Ulum-ı Diniye	Sözel
Lisan-ı Osmani Kavaidi	Sözel
Mebadi-i Kavaid-i Arabiye ve Farisiye	Sözel
İmla ve İnşa	Sözel
Müntehibat-ı Edebiye	Sözel
Tedbir-i Menzil	Sanat/Zanaat
Muhtasar Tarih ve Coğrafya	Sözel
Hesap ve Defter Tutmak Usulü	Sayısal
Nakşa Medar Olacak Derece Resim	Sanat/Zanaat
Ameliyat-ı Hıyatiye	Sanat/Zanaat
Musiki (Mecburi değildir)	Sanat/Zanaat

Nizamnameye göre bu dersler arasından mezheplerle ilgili olanlar, her cemaatin kendi dini reisleri tarafından kendi dilleri ile okutulacaktır. Ayrıca gayrimüslim inas rüştiyelerinde Kavaid-i Arabiye ve Farisiye dersi yerine söz konusu cemaatin kendi dilbilgisi öğretilcektir (BOA, Y.EE, 112/6, lef. 12).

Tabloda görüldüğü üzere inas rüştiyelerinin öğretim programında 11 ders mevcuttur. Bu programın %54,55'ini sözel, %36,36'nı sanat/zanaat ve %9,09'unu ise sayısal dersler oluşturmaktadır.

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ardından inas rüştiyelerinin öğretim programına ilişkin bilgilerin yer aldığı diğer kaynak, Mahmud Cevat İbnü'ş

Şeyh Nâfi tarafından kaleme alınan ve Türk eğitim tarihi üzerine yazılan ilk eser olma özelliğine haiz olan Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı'dır. 1920 yılında Matbaa-yı Âmire'de basılmış olan bu eserde inas rüştiyelerine ait öğretim programı Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi tarafından aşağıdaki gibi verilmiştir:

Tablo 29

Maârif-i umûmiye nezâreti târihçe-i teşkilât ve icrââtına göre inas rüştiyelerinin 1873-1874 yılı ders programı (Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi, 2011, s. 131)

Kademe	Ders Adı	Alan Bilgisi
Birinci Sene	Arapça	Sözel
	Farsça	Sözel
	Nakış	Sanat/Zanaat
	Hesap	Sayısal
	Coğrafya	Sözel
	Sülüs	Sözel
	Rik'a	Sözel
	Kırâat-ı Türkiye ve İmlâ	Sözel
	Arapça	Sözel
	Farsça	Sözel
İkinci Sene	Nakış	Sanat/Zanaat
	Hesap	Sayısal
	Coğrafya	Sözel
	Sülüs	Sözel
	Rik'a	Sözel
	Kırâat-ı Türkiye	Sözel
	Arapça	Sözel
	Farsça	Sözel
	Nakış	Sanat/Zanaat
	Hesap	Sayısal
Üçüncü Sene	Coğrafya	Sözel
	Sülüs	Sözel
	Rik'a	Sözel
	Kırâat-ı Türkiye	Sözel
	Arapça	Sözel
	Farsça	Sözel
	Nakış	Sözel
	Ta'dâd ve Terkîm	Sözel
	Ahlâk	Sözel
	Sülüs	Sözel
Dördüncü Sene	İlm-i Hâl	Sözel

Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı adlı esere göre 1873-1874 öğretim yılında 4 yıllık inas rüştiyelerinde öğrencilere toplam 31 ders verilmektedir. Bu derslerin %79,19'u sözel, %12,90'ı sanat/zanaat ve %12,90'ı ise sayısal ağırlıklıdır. Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi tarafından aktarılan programa göre Arapça, Farsça, nakış ve sülüs dersleri dört yıl boyunca verilmekte iken hesap,

coğrafya, rik'a ve kırâat-ı Türkiye dersleri ilk üç yıl verilmektedir. Son sınıfta ise diğer yıllardan farklı olarak ta'dâd ve terkîm, ahlâk ve ilm-i hâl dersleri okutulmaktadır.

Mahmud Cevat İbnü's Şeyh Nâfi'nin ardından inas rüştiyelerinin öğretim programlarına yönelik veri sağlayan bir başka kaynak devlet salnameleridir. Bu bağlamda 1877-1881 tarihleri arası yayımlanan dört yıllık devlet salnamesinde yer alan inas rüştiyelerine ait ders programı aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 30

1877-1881 tarihleri arası devlet salnamelerine göre inas rüştiyelerine ait ders programı (SDAO, H. 1294, s. 393; H. 1295, s. 259; H. 1296, s. 76; H. 1297, s. 407)

Kademe	Ders Adı	Alan Bilgisi
Birinci Sınıf	Ulum-ı Diniye	Sözel
	Ahlak	Sözel
	Malûmat-ı Nafia	Sözel
	Lisan-ı Osmani	Sözel
	Hesap	Sayısal
	Sülûs	Sözel
	Rik'a	Sözel
İkinci Sınıf	Ulum-ı Diniye	Sözel
	Arapça	Sözel
	Farsça	Sözel
	Hesap	Sayısal
	Tarih	Sözel
	Sülûs	Sözel
	Rik'a	Sözel
	Hıyatet	Sözel
	Arapça	Sözel
	Farsça	Sözel
Üçüncü Sınıf	Lisan-ı Osmani ve İmla	Sözel
	Hesap	Sayısal
	Coğrafya	Sözel
	Ulum-ı Diniye	Sözel
	Kıraat-ı Türkiye	Sözel
	Tarih	Sözel
	Sülûs	Sözel
	Rik'a	Sözel
	Nakış	Sanat/Zanaat
	Ulum-ı Diniye	Sözel
Dördüncü Sınıf	Kıraat-ı Türkiye	Sözel
	Arapça	Sözel
	Farsça	Sözel
	Lisan-ı Osmani ve İmla	Sözel
	Hesap	Sayısal
	Coğrafya	Sözel
	Medhal-i Kavaid	Sözel
	Tarih	Sözel
	Sülûs	Sözel
	Rik'a	Sözel
	Nakış	Sanat/Zanaat

Tabloda görüldüğü üzere 1877-1881 yılları arasında inas rüştiyelerinin öğretim süresinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 4 yıllık eğitim veren inas rüştiyelerinde ders sayısında artış olmuş ve öğrencilere toplam 38 ders verilmeye başlanmıştır. Bu derslerin %84,21'i sözel, %10,53'ü sayısal ve %5,26'sı ise sanat/zanaat ağırlıklıdır. Bu programda bir önceki programdan farklı olarak hıyatet, lisan-ı osmani ve imla, malûmat-ı nafia, medhal-i kavaid, tarih ve ulum-ı diniye dersleri bulunmaktadır. Ulum-ı diniye dersleri her sınıfın programına eklenmiş din derslerine ağırlık verilmiştir (Kodaman, 1991, s. 111).

1892 yılında Dârülmuallimât bünyesinde hem iptidai hem de rüşdi kısımlarını içeren ve rüştiyelere denk olan 6 yıllık bir hazırlık kısmı açılmıştır ve 1895 yılında vilayetlerde bulunan taşrada inas rüştiyelerinin yapısına iptidai sınıfları eklenerek öğretim süresi altı yıla çıkarılmıştır (Tümer Erdem, 2013, s. 190). Altı yıllık inas rüştiyeleri haftalık ders programı maarif salnamelerinde yer almaktadır.

İnas rüştiyelerinin öğretim programına ilişkin bilgilerin yer aldığı bir başka veri kaynağı ise Maarif Salnameleri'dir. Diğer kaynaklardan farklı olarak maarif salnamelerinde yıllara göre haftalık ders saatleri ayrıntılı olarak verilmiştir. 1898/1899, 1899/1900 ve 1900/1901 tarihli maarif salnamelerine göre inas rüştiyelerinin haftalık ders programı aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

Tablo 31

1898/1899, 1899/1900 ve 1900/1901 maarif salnamelerine göre inas rüştiyelerinin haftalık ders programı (SNMU, H. 1316, s. 393; H. 1317, s. 433; H. 1318, s. 256)

Dersler	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf	Dördüncü Sınıf	Beşinci Sınıf	Altıncı Sınıf
Elifba ve Şifahi Malumat	18*	0	0	0	0	0
Kur'an-ı Kerim ve Maa-Tecvid	4	6	5	3	2	1
Ulum-ı Diniye	0	2	2	2	2	2
Kırâat	4	4	4	2	1	1
İmlâ	4	4	3	2	1	1
Kitabet	0	0	0	0	1	1
Kavaid-i Lisan-ı Osmaniye	0	0	2	2	1	2
Arapça	0	0	0	0	2	2
Farsça	0	0	0	0	1	1
Hüsn-ü Hat	0	2	2	1	1	1
Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia	2	2	2	1	1	1
İdare-i Beytiye	0	0	0	2	2	2
Ahlâk	0	0	0	1	1	2
Hıfzı's-sıhha	0	0	0	0	1	1
Hesap	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	0	0	0	2	2	2
Tarih	0	0	0	2	2	1
El Hünnerleri	2	2	2	2	2	2
Toplam	18	24	24	24	24	24

Tablodan da anlaşılacağı üzere bu tarihte eğitim-öğretim süresi altı yıla çıkarılmıştır. Aslen iptidailerle birleştirilerek altı yıla çıkarılan bu programda 18 ders yer almakta olup bu dersler 71 saat olarak sınıflara dağıtılmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve maa-tecvid, kıraat, imla, dürus-ı eşya ve malumat-ı nafia, hesap ve el hünnerleri derslerinin her yıl verilmekle beraber bu dersler arasında önceki programlardan ayrı olarak Kur'an-ı Kerim ve maa-tecvid, kitabet, dürus-ı eşya ve malumat-ı nafia, hıfzı's-sihha ve el hünnerleri gibi derslerin ilk kez eklendiği göze çarpmaktadır.

3.2. Öğretim Programında Yer Alan Dersler ve Ders İçerikleri

1898/1899, 1899/1900 ve 1900/1901 tarihli maarif salnamelerinde ilk kez inas rüştiyelerinin öğretim programlarıyla ilgili olarak tafsilatlı bilgilere rastlanmaktadır. Rüştiyelerin haftalık ders saatleri, derslerin içerikleri, öğretim yöntem ve teknikleri gibi detaylı bilgilerden yola çıkılarak tarihsel bilginin yanı sıra günümüzde eğitim bilimlerinin teorik ve kuramsal bilgi birikiminin ölçütleri çerçevesinde Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre bir değerlendirilme yapılmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Elifba ve Şifahi Malumat

Elifba ve Şifahi Malumat dersi yalnız birinci sınıfta olmak üzere haftada 18 saat okutulacaktır.

3.2.1.1. Elifba

1. Huruf-u mukataanın (Arapçadaki kesik hece harfleri) kademeli olarak öğretilmesi: Yazım ve telaffuz. Noktalı ve noktasız harfler.
2. Hareke(t)ler, işaretler ve harfler: Harflerin hareke(t)leri ve harflerin imla kurallarıyla telaffuz edilmesi ve yazılması.
3. Harflerin birleştirilmiş şekilleri.
4. Heceler, sözcükler ve hece ayrımları. Kademeli olarak imla ve okuma.
5. Şedde ve hemze. Tenvin (okutucu) ve örneklerle anlatmak.
6. Şemsi ve kameri harfler. İmla ve okuma.

3.2.1.2. Şifahi malumat

7. İnsan vücudunun el, kol, baş ve ayak gibi başlıca uzuvlarının isimleri. Memleketimizde bulunan malum hayvanların isimleri. Beslenmeye hizmet eden veya öğrencilerin görebildiği bitkilerin isimleri (bahçelerde ve bağlardaki meşhur ağaçlar, çiçekler vs.).
8. Öğrencilerin gözü önünde bulunan eşyaların isimleri ve kullanım yerleri (elbise, döşeme, gıdalar vs.).
9. Renkler.
10. Gündüz ve gece.
11. Zaman (dakika, çeyrek, saat, gün, hafta, ay ve yıl).
12. Sıcak ve soğuk, yağmurlu, karlı, güzel, bozuk hava, mevsimler ve oluşumları.
13. Beş duygunun eğitimi.

Bu ders kapsamında yukarıda belirtilen ve öğrencilere kazandırılması gereken konular, eğitimsel bir değerlendirme yapmak amacıyla Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre bir incelenme yapılmıştır. İnceleme sonucunda elde edilen tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 32

Elifba ve şifahi malumat dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi		1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13				
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Elifba ve Şifahi Malumat dersi konularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre analizinin bulunduğu Tablo 32'ye bakıldığında; toplam 13 konunun tamamı (%100,00) olgusal bilginin anlama boyutu basamağında yer almaktadır. Taksonominin

bilişsel süreç boyutunun hatırlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında herhangi bir konunun yer almadığı görülmektedir. Bu durum, konuların üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediği; daha çok alt düzey olarak değerlendirilen (hatırlama, anlama) bilişsel basamaklarda yer aldığını göstermektedir. Bilgi boyutu açısından bakıldığında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye hitap eden bir konu bulunmadığı; yalnız olgusal bilgi basamağında toplandığı ortaya çıkmıştır.

Elifba ve Şifahi Malumat dersinin öğretim yöntemine ilişkin programda birtakım uyarılar da mevcuttur. Buna göre; elifba risalesi tamamlanmadıkça hiçbir derse başlanmayıp ders sayısı arttırılmayacaktır. Çocukları sıkmamak üzere haftada 18 dersten her güne denk gelen 3 dersin 2'si elifbaya, 1'i ise şifahi malumata (sözlü bilgiler) tahsis edilecek veya elifba ile malumat dersi birleştirilerek okutulacaktır.

Elifba dersi kapsamında öncelikle Arapça harfler öğretilecek, daha sonra sözcük ve hece ayrımları ile imla ve okumaya geçilecektir. Şifahi malumatta ise öğrenciler önce kendi vücudunu, ardından çevresini tanıyacaktır. Bu sözlü bilgiler öğretmenler tarafından hikâye, örnek ve sohbet tarzında; iyi eğitim ve adap çerçevesinde öğrencilere “ezberletilmeden” anlatılarak öğretilcektir. Gerekirse bu bilgilere dair eşyalar aynen getirilerek gösterilecektir.

3.2.2. Kur'an-ı Kerim ve Maa-tecvid

Birinci sınıfta haftada 4, ikinci sınıfta 6, üçüncü sınıfta 5, dördüncü sınıfta 3, beşinci sınıfta 2 ve altıncı sınıfta ise 1 saat okutulacaktır.

1. Birinci sınıfta elifba hakkıyla öğretilip tamamlandıktan sonra, önce “âmm” daha sonra ise “tebarek” cüz-i şerifleri yüzeysel olarak okutturulacaktır.
2. İkinci sınıfta “kadsemia” cüz-i şerifinden “yasin-i şerif”e kadar tilavet edilecek ve bu yıldan itibaren tecvidin talimine başlanacaktır.
3. Üçüncü sınıfta “yasin-i şerif”ten başlanarak hatmedilecektir.
4. Dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda da Kur'an-ı Kerim tilavetine devam edilecek ve tecvitte itinalı bir şekilde hatm-i şerife hazırlanılacaktır. Her durumda da Kur'an-ı Azim tilaveti tecvit kurallarına uygun bir şekilde yapılacaktır.

5. Birinci sınıfın dışında diğer sınıflarda azar azar ve münasip surette tecvit kurallarına uygun bir şekilde namaz sureleri ve bazı aşr-ı şerifler ezberletilip son sınıfta tamamlanacaktır.

Tablo 33

Kur'an-ı Kerim ve maa-tecvid dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	3, 5		1, 2, 4			
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Kur'an-ı Kerim ve Maa-Tecvid dersi konularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre analizinin bulunduğu Tablo 33'e bakıldığında; toplam 5 konunun 3'ü (%60,00) olgusal bilginin uygulama, 2'si ise (%40,00) hatırlama boyutu basamağında yer aldığı; taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında ise herhangi bir konunun yer almadığı görülmektedir. Bu durum konuların ağırlıklı olarak üst düzey bilişsel süreçlere hitap ettiğini göstermektedir. Bilgi boyutu açısından bakıldığında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye hitap eden bir konu bulunmadığı; yalnız olgusal bilgi basamağında toplandığı anlaşılmaktadır.

Dersin öğretim yöntemine ilişkin programda yer alan uyarılara göre; elifba dersi tamamlanmadıkça ecza-yı şerifeye (Kur'an-ı Kerim'i meydana getiren cüzler) başlanmayacaktır. Ayrıca bir sınıfta bulunan öğrencilerin derslerinin ayrı ayrı olmayıp hepsinin dersinin bir olması gerektiği vurgulanmıştır. Yine bu kapsamda öğretim yöntemine yönelik olarak öğrencilerden sırasıyla okuma yapması, okuma yapmayanların ise dinlemesi gerektiği belirtilmiştir. Tecvit kurallarının ise teorik olmaktan ziyade pratik olmasına ve konuların örneklerle açıklanarak anlatılmasına dikkat edilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur.

3.2.3. Ulum-ı Diniye

İkinci sınıfta:

1. İlm-i halin tarifi. İlmin ve amelin faziletleri.
2. Cenab-ı Hakk ve âlem.
3. Sıfat-ı İlahiye: Sıfat-ı zatiye. Sıfat-ı subutiye ve sıfat-ı lazıme. Cebrail Aleyhisselam. Peygamberlerin evveli ve ahiri. Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçen peygamberler.
4. İman ve İslam. Din, millet ve şariat.
5. İmanın farzları ve şartları. Gökten indirilen semavi kitaplar.
6. Peygamberler hakkında bilinmesi vacip olan sıfatlar, peygamberimiz (SAV) efendimiz hazretlerinin hakkında bilinmesi gereken diğer üç sıfat.
7. Amellerle ilgili şer'i hükümler.
8. Ef'âl-i mükellefîn.
9. Edille-i şer'îye. Mezhep.
10. Abdestin farzları, sünnetleri, mekruhları, müfsitleri.
11. Guslün farzları ve sünnetleri.
12. Namaz. Namazın şartları. Namazın rükünleri. Kadınların namazı eda etmelerine yönelik tarifler.
13. Namazın vacipleri, sünnetleri, mekruhları ve müfsitleri. Zekât. Hacc. Oruç.

Üçüncü sınıfta:

14. Ruh ve beden, iman ve amel.
15. İman. Allah-u Teâlâ Hazretleri. Melekler, kitaplar, peygamberler. Kur'an-ı Kerim. Kaza ve kader. Ahret. Amel. Namaz. Abdest.
16. Farz. Vacip. Sünnet. Müstehap. Haram. Mekruh.
17. Beş vakit namaz. Sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve vitir namazları. Namazların farz ve sünnet-i müekke ve gayr-i müekke olan rekâtları.
18. Rekât. Kıyam. Kıraat. Rükû. Sücut. Ka'de. Ka'de-i evveli ve ahiri. Celse. Kunut.
19. Namazın bapları. Niyet. İftitah tekbiri. Selam. Ba'düsselam kıraat olunacak dua. Dua-yı padişahi.
20. Oruç. İmsak ve iftar. Fıtır sadakası.

Dördüncü sınıfta:

21. Cenab-ı Hakk. Melekler. Peygamberler. Semavi kitaplar. Kur'an Kerim. Peygamberimiz (SAV) efendimiz hazretleri.
22. İman ve ibadet.
23. Cenab-ı Hakk'a iman. Peygamberlerimize iman. Meleklerle iman. Ahrete iman. Kaza ve kadere iman.
24. Namaz kılmak. Necasetten taharet ve hadesten taharet.
25. Abdest almak. Abdesti bozan şeyler. Abdestin erkân ve adabı, abdest alınırken okunacak dua.
26. Abdestin evsafı. Farz. Vacip. Mendup. Mesh. Kırık ve sargılı bölgeye mesh. Gusül. Hades-i asgar. Hades-i ekber.
27. Guslün adap ve erkânı.
28. Teyemmüm. Teyemmümü gerektiren durumlar. Pis su ve kullanılmış su. Tahir. Meşkûk. Mekruh ve murdar sular.
29. Teyemmümün adap ve erkânı.
30. Beş vakit. Nafileler. İşrak. Duha.
31. Evvabin. Tahiyetü'l-mescit.
32. Kerahet vakitleri.
33. Namazın şartları. Namazın rükünleri. Namazın vacipleri. Sehv secdesi. Sehv secdesini icap eden şeyler. Tilavet secdesi. Şükür secdesi.
34. Namazı bozan haller.
35. Namazın kesilmesi.
36. Sefer hükümleri.
37. Oruç tutmak. Ramazan orucu vs. oruçlar.
38. Orucu bozan ve bozmayan şeyler. Kaza ve kefareti.
39. Fıtır sadakası.
40. Örtünme ve şartları.
41. Zekât. Zekât ile mükellefiyetin şartları ve hangi mallardan zekât verileceği.
42. Udhiye. Kurbanın türü. Teşrik tekbiri.
43. Hacc. Farz olan âdetlerin günlük, aylık, yıllık ve ömürlüğü.
44. Hacc'ın özel zaman ve mekânı. Kadınlar için mahremle Hacc'a gitme lüzumu. İhram ve arefe. Medine-i münevvereyi ziyaret.
45. Cenaze hükümleri. Kefenleme ve yıkama usulü. Sünnete uygun kefenleme.
46. Kâfi olan kefen. Zaruri olan kefenleme.

47. Adak ve vasiyet.

Beşinci sınıfta:

48. İman isteği.

49. Küfür kelimesi.

50. Namazın farzları.

51. Hadesten taharet. Guslün farzları. Abdestin farzları. Abdesti bozan şeyler.

52. Mest üzerine mesh. Sefer müddeti. Özür sahibi. Sargı üzerine mesh.

Teyemmüm. Necasetten taharet. Avret yerlerin örtünmesi.

53. Kibleye dönmek. Namazın vakitleri. Mekruh vakitler. Niyet. Namaza başlarken getirilen tekbir. Ezan ve vakitleri.

54. Namazın rükünleri. Kıraat. Rükû. Secdeye varmak. Namaza birinci ve son oturuş. Namazın edebi. Namazı bozan şeyler. Mukim ve misafir hakkında namazın rekâtları. Beş vaktin sünnetleri. Vitir namazı. Sehv secdesi. Teravîh namazı.

55. İmama iftitah tekbirinde yetişmek. İmama yetişilemeyen rekâtların kazası.

56. Cuma namazı hakkında bilinmesi gereken şeyler.

57. Bayram namazları.

58. Cenaze namazları.

59. Orucun zekâtı. Niyet ve oruç kefareti. Orucu bozmayı caiz kılan şeyler. Hacc fitresi.

60. Devlet başkanına itaat.

61. Cüzi irade.

62. Namazda kadınların erkeklerden farkı. Namazın vacibi, sünneti, müstehap ve mekruhları.

63. Abdestin sünnet ve mekruhları. Guslü gerektiren şeyler. Teyemmümü gerektiren şeyler.

64. Kunut duası.

Altıncı sınıfta:

65. İmam-ı Azam'ın hal tercümesi.

66. Buluğun sebebi.

67. Allah'a iman.

68. Melekler. Kitaplar. Resul.

69. Mucizelerin anlamı.
70. Ahret günü.
71. Kalp ile iman.
72. Küfür kelimesi. Küfür kelimesi ile boşanma olmadığı.
73. Namazın farzları.
74. Hamam kurnasında bulunan su. Guslü gerektiren şeyler.
75. Sefer süresi.
76. Özür sahibi.
77. Vaktin çıkışında teyemmümün caiz olması. Abdeste kâfi su. Yoğun ve hafif necaset. Kiblede şüphelenmek.
78. İkinci namazının ilk vakti. İkinci namazının ikinci vakti.
79. Namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler. Sehv secdesini gerektiren sebepler. Rükû. Secdeye varmaktan aciz olmak. Namazın kıraatinde telaffuzda hata. Cemaat hükümleri. İmama tabii olmak. İmam terk ettiği halde cemaatçe de terk edilmesi lazım olan şey. İmam icra ettiği halde cemaat tarafından icrası lazım olmayan dört şey.
80. Cuma namazı. Cuma namazı hakkında bilinmesi gereken şeyler. Cumadan sonra kılınan namazlar. Bayram namazları. Cemaatin hatip ile beraber alacakları tekbirler. Bayram namazına sonradan tabi olmak. Bayram namazını kaçırmak. Bayram namazını ikinci, üçüncü güne erteleme.
81. Kurban bayramında yirmi üç vakit tekbir. Tekbirin teşrike izafeti. Tekbirin aslı. Teşrik tekbirinin kazası ve kaza olmaması.
82. Cenaze namazı. Vasiyet. Namazın fidyesi. Cenazeyi kefenleme. Cenaze namazı. Cenaze namazının tekbirinden bazılarına yetişmemek. Kabirde Kur'an tilaveti. Kabirde telkin.
83. Zekât. Zekâtın ölçüsü. Zekât verilmesi caiz olan maddeler. Zekât vermenin caiz olmadığı kimseler.
84. Oruç. Orucun kısımları. Helalin kesin olarak belirlenmesi. Haber-i vahit ile oruç tutulursa bayramın hükümleri. Ramazan ayı olarak kabul edilen ancak hilalin görünmediği ve dolayısıyla oruç tutulmayan günün hükümleri. Ramazan ve diğer oruçların niyeti. Kaza ve kefarete gerektiren şeyler. Orucun kefareti. Oruca zarar vermeyen şeyler. Oruç halinde mekruh olan şeyler. Sahur. İftar. Orucun fidyesi. Fıtır sadakası.

85. Hacc. Hacc yolunda vefat. Bedel akçesinden kalan fazla. Ümeranın emirlerine itaat. Mühim işlerde okunacak dua.

Tablo 34

Ulum-ı diniye dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4,					
	5, 6, 7, 8,					
	9, 10, 11,					
	12, 13, 14,					
	15, 16, 17,					
	18, 19, 20,					
	21, 22, 23,					
	24, 25, 26,					
	27, 28, 29,					
	30, 31, 32,					
	33, 34, 35,					
	36, 37, 38,					
	39, 40, 41,					
	42, 43, 44,					
	45, 46, 47,					
	48, 49, 50,					
	51, 52, 53,					
	54, 55, 56,					
	57, 58, 59,					
	60, 61, 62,					
	63, 64, 65,					
	66, 67, 68,					
	69, 70, 71,					
	72, 73, 74,					
	75, 76, 77,					
	78, 79, 80,					
	81, 82, 83,					
	84, 85					
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Ulum-ı Diniye dersi birinci sınıf programında yer almamakla birlikte ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda haftada 2’şer saat okutulacaktır. Bu derse ilişkin konuların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi’ne göre analizinin bulunduğu Tablo 34’e bakıldığında; toplam 85 konunun tamamı (%100,00) olgusal bilginin hatırlama boyutu basamağında yer almaktadır. Taksonominin bilişsel süreç boyutunun

anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında herhangi bir konuya yer verilmediği görülmektedir. Bu durum Ulum-ı Diniye dersine yönelik konuların üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediğini göstermektedir. Bilgi boyutu açısından bakıldığında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye hitap eden bir konu bulunmadığı; yalnız olgusal bilgi basamağında toplandığı anlaşılmaktadır. Dersin öğretim yöntemine ilişkin programda herhangi bir bilgiye veya uyarıya yer verilmemiştir.

3.2.4. Kıraat

Kıraat dersi; programa göre birinci sınıfta haftada 4 saat, ikinci sınıfta haftada 4 saat, üçüncü sınıfta haftada 4 saat, dördüncü sınıfta haftada 2 saat, beşinci sınıfta haftada 1 saat, altıncı sınıfta haftada 1 saat olmak üzere tüm sınıflarda okutulacaktır. Bu dersle ilgili olarak herhangi bir içerik belirtilmemekle beraber ağırlıklı olarak pratiğe dayalı bir ders olarak işlenmektedir. Bu durumda Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre kavramsal bilginin uygulama boyutu basamağında yer aldığını söylemek mümkündür.

Derste okutulacak kitapların içeriği hakkında programda birtakım bilgiler mevcuttur. Buna göre; temel bilgilere mahsus bir mecmua olarak da değerlendirilen kıraat kitaplarından öğrenciler kendilerini güzel ifade etmeye alıştırmalıdır. Ayrıca bazı tabir ve ifadelerden de öğrencilere aynen öğretileceği şekilde istifade edilmelidir. Bu tür kitaplar öğrencilerin fikirlerinin parlamasına yardımcı olacak surette ve kolay anlaşılır olmalıdır. Bu nedenle kıraat kitapları birinci derece mekteplerde okutulan derslerden istifade edilen seçilmiş konuları yani diyanet ve ibadete, ahlaka, adap ve terbiyeye, tarihe, coğrafyaya, riyaziyata vs. mühim bilgilerle atasözleri ve manalı hikâyelerle alakalı konular içermelidir. Söz konusu konuların lisan kuralları için uygulama ve alıştırma yapmak üzere basit cümlelerden oluşan ve her durumda hata ve yanlıştan arındırılması gerekmektedir. Bu kitaplar her yıla göre derece derece tertip edilip içindeki bilgiler ve konular başlangıçta gayet kolay olmalı, öğrencilerin kazanımları nispetinde kademe kademe arttırılarak tamamlanmalıdır.

Öte yandan dersin işlenişine ilişkin olarak birtakım uyarılar da bulunmaktadır. Buna göre; muallime-i evvel konuyu gayet ağır bir şekilde ve yüksek sesle okuyup okuma tarzına ilişkin olarak öğrencilere bizzat kendisi örnek olmalıdır. Çünkü hususi

kurallara uygun olarak okunacak dersi anlatmaya ve açıklamaya lüzum bile kalmaksızın öğrenciler hemen anlayabilirler. Muallime bu şekilde okuduğu dersi bitirdikten sonra öğrencilere kabiliyetlerine göre bunun manasını anlatmalıdır. Ardından öğrenciler muallimenin okuduğu şekilde açıkça okuyup bilmedikleri kelimelerin manasını da ifade etmelidir. Muallime okunan derste ki asıl amaçla bunu meydana getiren fikirleri tek tek tahlil ettirip her birinin kuvvetini de tarif etmelidir. Ayrıca okuma izahında ilerledikçe kelimelerin kuvvetini dil kurallarıyla alakalı örneklerin ve tabirlerin türünü açıklamalı, anlatmalı ve fikir ve maksadı ayrıntılı bir şekilde araştırmalıdır. Keza okuma yapılan dersten çocuğun zihinsel gücünün gelişimine vesile olacak hususları ortaya çıkarıp kalplerini hassas kılarak öğretilen derslerden onları çeşitli yönlerle istifade ettirmek gerekmektedir. Öğrenciler mektepte şerh, izah ve tarif edilmiş dersleri evlerinde derinlemesine mütalaa ederek sonraki derste onun yazılmış bir örneğini vazife olarak muallimeye takdim edeceklerdir.

3.2.5. İmla

İmla dersi; programa göre birinci sınıfta haftada 4 saat, ikinci sınıfta haftada 4 saat, üçüncü sınıfta haftada 3 saat, dördüncü sınıfta haftada 2 saat, beşinci sınıfta haftada 1 saat, altıncı sınıfta haftada 1 saat olmak üzere tüm sınıflarda okutulacaktır. Kıraat dersinde olduğu gibi bu dersle ilgili olarak da herhangi bir içerik belirtilmemekle beraber ağırlıklı olarak uygulamaya dayalı bir ders şeklinde işlenmektedir. Bu bağlamda dersin Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre kavramsal bilginin uygulama boyutu basamağında yer aldığı söylenebilir.

İmla dersinin işlenişiyle ilgili olarak programda birtakım uyarılar mevcuttur. Buna göre; derse birinci sınıfta çocukların harfleri yazıp okumaya başlamasıyla beraber başlanır. Her sınıfın imla dersleri kademeli olarak zorlaştırılarak son sınıfa kadar bir üst sınıfa geçmeye hak kazanan öğrenci en zor imlaları bile hatasız yazabilmelidir.

İmla, ya siyah tahtaya ya da kâğıt üzerine yazdırılır. Muallime, öğrencilerden birini siyah tahta başına kaldırarak imla yazdırır. Yazılan şeyde hata var ise sebeplerini izah ederek düzelttirir. Bu durumda diğer öğrenciler dikkat etmeye mecburdurlar ya da hepsine birden söyleyip kâğıtlarına yazdırır. Sonra içlerinden birinin imlasını düzelttirir bu durumda olan başka öğrencilerin de düzeltmesi için tahtaya yazdırır ve

hepsinin düzeltip düzeltmediklerine dikkat ve nezaret eder. Bunlardan başka muallime, her derste öğrencilere imla yazdırıp sonraki derste bunların bazı suretlerini talep eder ve onları dersane dışında düzeltip temiz defterlerine geçirmesi için iade eder. Temiz defterlerine geçirilecek imlalarda öğrencilerin manalarını bilemediği ne kadar kelime varsa onların da manaları defterlere yazılmalıdır. Yazdırılacak konular; güzel huy, ahlak, tavır, terbiye ve adaba dair ibret verici misaller, hikâyeler ve bu programda yer alan derslere dair bilgilerden ibaret olacaktır.

3.2.6. Kitabet

Beşinci sınıfta;

1. Eşyaların bulundukları yerlere, eşyayı meydana getiren maddelere, kullanıldıkları yerlere ve kullanım amaçlarına göre isimleri, tasnif ve taksimi; çalışma konularına ve mesleklerine göre insanlara verilen isimler. Parça ve bütün.
2. Çeşitli eşyalar üzerine basit düşünme.
3. Önce sözlü, daha sonra yazılı şekilde cevapları verilecek türlü sorular.
4. Bir şeyi tarif ve tasvir etmek.
5. Eşyayı mukayese etmek.
6. Nakledilen bir şeyi kaleme almak. Hikâyeler ve misaller.
7. Basit mektuplar.

Altıncı sınıfta;

8. Zabıt tutma ve resmî yazı ile bildirme usulü.
9. Mektubun türüne göre verilen isimler, kuralları ve adabı.
10. Çeşitli mektup örnekleri.
11. Şiirin düzyazıya dönüştürülmesi.
12. Bir şeyi veya bir yeri olduğu gibi tasvir ve beyan etme.
13. Adap çerçevesinde mecaz ifadeler ve atasözlerinin karıştırılması.
14. Arzuhaller. İstirhamnameler.
15. Adap, mektup ve haberleşme kuralları.
16. Resmi tabirler, hitaplar ve lakaplar.

Tablo 35

Kitabet dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 9, 10, 14, 15, 16	2	3, 6, 7, 8			
B. Kavramsal Bilgi	5, 13	4, 12				
C. İşlemsel Bilgi			11			
D. Üstbilişsel Bilgi						

Kitabet dersi; beşinci ve altıncı sınıflarda haftada 1'er saat olacak şekilde okutulacaktır. Kitabet dersine ilişkin konuların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bağlamında analizinin bulunduğu Tablo 35'te toplam 16 konunun 6'sı (%37,50) olgusal bilginin hatırlama boyutu, 4'ü (%25,00) olgusal bilginin uygulama boyutu, 2'si (%12,50) kavramsal bilginin hatırlama boyutu, 2'si (%12,50) kavramsal bilginin anlama boyutu, 1'i (%6,25) olgusal bilginin anlama boyutu, 1'i (%6,25) ise işlemsel bilginin uygulama boyutu basamağında yer almaktadır. Taksonominin bilişsel süreç boyutunda bulunan çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında ve bilgi boyutunda bulunan üstbilişsel bilgi basamağında herhangi bir konuya yer verilmemiştir. Öte yandan bilgi boyutları arasından üstbilişsel bilgiye hitap eden herhangi bir konunun bulunmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra dersin öğretim yöntemine ilişkin programda herhangi bir uyarıya ise yer verilmemiştir.

3.2.7. Kavaid-i Lisan-ı Osmani

Üçüncü sınıfta;

1. Özel isim ile cins ismin anlatılması ve ayırt edilmesi.
2. Tekil ve çoğul. Çoğul edatı.
3. İsmi halleri: Cümlelerin tamamlayıcı ögeleri (mücerred, mef'ul bih, mef'ul aleyh, muzaf aleyh).
4. Sıfat. Mevsuf.
5. Kişi zamirleri.
6. Fiil: Mastar, emir, geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman.

7. Sıklıkla kullanılan bazı edatlar.

Dördüncü sınıfta;

8. Sözcük türleri. Cins isim. Özel isim. Tekil. Çoğul. İsmi halleri ve fiil çekimleri. Zaman isimleri. Mekân isimleri. Küçültme isimleri. Alet isimleri.
9. Sıfat. Mevsuf. Sıfatın türleri.
10. İsim tamlaması. Tamlayan. Tamlanan. İsim tamlamasının kuralları.
11. Zamirler, zamir türleri ve kuralları.
12. İşaret isimleri. Kinayeler.
13. Fiil. Mastar, mastar türleri ve kuralları. Geçmiş zaman ve türleri. Geniş zaman. Gelecek zaman vs. kipler. Birinci şahıs. İkinci şahıs. Üçüncü şahıs.
14. Fiil kolları. Fail ismi. Fail ismi mübalağası. Mef'ul ismi. Müşebbihe sıfatı. Zarf tümleci.
15. Edatlar.

Beşinci sınıfta;

16. Üç lisanın harfleri. Elif ile hemzenin farkı. Sözcük. Harfler ve hareke. Hareke kuralları. Arapçadaki tezkir ve te'nise. Türkçedeki riayet.
17. İsim ve türleri. Tekil. İkili. Çoğul. İsmi halleri.
18. Sıfat ve mevsuf. Asli ve kıyası sıfatlar. Küçültme sıfatı. Azaltma sıfatı. Tekilleştirme ve üstünlük bildirme. Sıfat tamlaması oluşturma. Sıfat ile mevsufun uyumu.
19. İsim tamlaması. Tamlayan ve tamlanan. İsim tamlamasının kuralları. İsim tamlaması oluşturma.
20. Zamir ve merci'. Fiillerde kişi. Haberlerin türleri.
21. İşaret ismi. Mevsul ismi. Kinayeler.
22. Mastarlar ve türleri. Fail. Mef'ul. Fail ismi.
23. Fiil. Fiilden türeyenler. Kip. Fiilin çeşitli zamanlara göre sıra ile söylenişi. Emsile-i muhtelif. Emsile-i mutarrede. Zamanlar. Zat fiil. Basit fiiller. Birleşik fiiller. Özel kipler. Bağlama kipleri. Müfacee kipi. İstikrar kipi.
24. Fiil kolları. Fail ismi. Fail ismi mübalağası. Mef'ul ismi. Müşebbihe sıfatı. Zarf tümleci. Alet ismi. Mekân ismi. Zaman ismi. İsim fiili. Sıfat fiili.
25. Edatlar. Alıştırmalar. Uygulamalar. İncelemeler.

Altıncı sınıfta;

Geçmiş yıllarda öğretilen kurallar ayrıntılı bir şekilde tekrar edilip tamamlanacak, cümle ve terkiplerin türlerine dair de bilgiler verilecektir. Söz konusu kuralların pratiğine oldukça önem verilecek; öğrencilere, gerek kurallarda gerekse imla ve okuma derslerinde kullanılan Arapça ve Farsça lügatin manaları öğretilenecektir.

Tablo 36

Kavaid-i lisan-ı Osmani dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24	1	18, 19, 25			
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Kavaid-i Lisan-ı Osmani dersi; üçüncü ve dördüncü sınıflarda haftada 2’şer saat, beşinci sınıfta haftada 1 saat, altıncı sınıfta ise haftada 2 saat verilecektir. Söz konusu derse ilişkin konuların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bağlamında değerlendirildiğinde yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere toplam 25 konunun 21’i (%84,00) olgusal bilginin hatırlama boyutu, 3’ü (%12,00) olgusal bilginin uygulama boyutu, 1’i (%4,00) ise olgusal bilginin anlama boyutu içerisinde yer almaktadır. Taksonominin bilişsel süreç boyutunda çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklarında yer alan herhangi bir konu bulunmamaktadır. Bununla beraber bilgi boyutu basamağında bulunan kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgi ile ilgili olarak herhangi bir konuya yer verilmemiştir.

Kavaid-i Lisan-ı Osmani dersinin öğretim yöntemine yönelik olarak üçüncü sınıfta bulunan öğrencilerin derslerinde bilgilerin teoriden ziyade pratik olmasına dikkat edilmesi ve tanımların ezberletilmeden birçok örnekle anlatılmasına ve

açıklanmasına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Öte yandan altıncı sınıf öğrencileri için önceki yılların konularının tekrarına ve pratiğine dair alıştırmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir.

3.2.8. Arapça

Beşinci sınıfta;

1. İllet harfleri. Lîn (vav, ye) harfleri. Med (uzatma) harfleri. Alfabadeki harflerin ekine kadar. Sarf ilminin tarifi. Kelimenin tarifi ve taksimi.
2. İsmın kısımları, mastar ve sadeleştirilerek üç harfli fiillerin mastarlarının vezinleri, mim eklenmiş üç harfli fiillerden türetilmiş mastarlar.
3. Dört harfli fiillerin mastarları, beş harfli fiillerin mastarları, altı harfli fiillerin mastarları, mim eklenmiş üç harfli fiillerin dışındaki mastarlar. Bina-yı merre, bina-yı nev’.
4. Fail ismi. Mef’ul ismi. Müşebbihe sıfatı.
5. Mübalağa kipi. Üstünlük kipi. Küçültme kipi.
6. Mensup ismi. Zaman ve mekân isimleri.
7. Alet ismi. Eril. Dişil. Dişillik özellikleri. Kalıbı olmayan dişiller. İkil. Çoğul. Çoğul türleri.
8. Fiilin kısımları. Hususi ve if’al fiil.
9. Zamanların ve olumsuz emir fiillerinin birer cetvel ile tarifi.
10. Olumsuz fiiller. Pekiştirme lamı. Pekiştirme nunu.
11. Nevasıp. Cevazım, Taaccüp fiili, isim fiiller.

Altıncı sınıfta;

12. Nahiv ilminin tarifi.
13. Nahiv ilmince üçe ayrılan kelimenin değişen ve değişmeyen isimlerle ikiye ayrılması.
14. Değişmeyen isimlerin meşhur kısımları.
15. Özel ve ismin halleri.
16. Değişenlerin türleri. İrab ile beraber merfuat, mensubat ve mecruratin türleri.
17. Önceki sözcüğe göre hareke alan bazı sözcükler.
18. Açıklama harfleri ve edatlar.

Tablo 37

Arapça dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17					
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Arapça dersi; beşinci ve altıncı sınıflarda haftada 2’şer saat işlenecektir. Bu ders Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bağlamında değerlendirildiğinde toplam 17 konunun tamamının (%100,00) olgusal bilginin hatırlama boyutunda yer aldığı görülmektedir. Taksonominin bilişsel süreç boyutundaki diğer basamaklarda herhangi bir konunun yer almadığı tabloda açıkça görülmektedir. Bu durum konuların üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediğini göstermektedir. Aynı şekilde bilgi boyutu basamağında da kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye ilişkin herhangi bir konuya yer verilmemiştir.

Arapça dersinin öğretim yöntemine yönelik olarak altıncı sınıflar için bir uyarı mevcuttur. Buna göre altıncı sınıf öğrencileri için dönem başlangıcında evvela bir önceki yıl görülen dersler tekrar edilip açıklanacaktır. Bir önceki yılın konu tekrarı için ise 20 ders ayrılmıştır. Bu 20 dersin ardından yeni konulara geçilecektir.

3.2.9. Farsça

Beşinci sınıfta;

1. Kişi zamirleri.
2. Mefail edatları.
3. İşaret ismi.
4. İsimlerin çoğulu.
5. Türemiş fiiller.

6. Mutlak geçmiş zaman.
7. Yakın geçmiş zaman.
8. Uzak geçmiş zaman.
9. Birleşik kişi zamirleri.
10. Geçmiş zamanın hikâyesi. Gelecek zamanın hikâyesi. Şimdiki ve geniş zamanın hikâyesi.
11. İktidar fiili, bilinen ve bilinmeyen fiiller.
12. Mastarlar ve çeşitleri.

Altıncı sınıfta;

13. Emr-i hazırın yapılışı.
14. Emr-i hazırdan fiil ve sıfat yapımı.
15. Müşebbihe sıfatı.
16. Hal sıfatı.
17. Geçişli ve geçişsiz fiiller.
18. Geçişsiz fiili geçişli yapmak.
19. Birleşik mastarlar.
20. İsimler.
21. Sıfat.
22. İsim terkibi.
23. Birleşik isimler.
24. Tamlama.
25. Harfler ve edatlar.

Tablo 38

Farsça dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25					

Tablo 38 (devamı)

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Farsça dersi; beşinci ve altıncı sınıflarda haftada 1’şer saat işlenecektir. Farsça dersi konularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi’ne göre analizinin bulunduğu Tablo 38’e bakıldığında; toplam 25 konunun tamamının (%100,00) olgusal bilginin hatırlama boyutu basamağında yer aldığı görülmektedir. Taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında herhangi bir konuya yer verilmemiştir. Bu ise konuların üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediği; daha çok alt düzey olarak değerlendirilen (hatırlama, anlama) bilişsel basamaklarda yer aldığını göstermektedir. Bilgi boyutu açısından bakıldığında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye hitap eden bir konunun bulunmadığı; konuların yalnız olgusal bilgi basamağında toplandığı görülmektedir.

Farsça dersinin öğretim yöntemine yönelik olarak programda uyarılar bulunmaktadır. Buna göre; mekteplerde Farsça dersinden maksat; aslı Osmanlıca kullanılan Farsça kelimeler, tabirler ve terkipleri öğretmekten ibaret olduğundan öğrencilere gösterilecek kurallar öyle uzun uzadıya geniş ve ayrıntılı olmayıp kısaca beyan edilmeli ve yalnız lisanımızda kullanılan kurallar, usuller ve özellikle edatlar gerektiği gibi ayrıntılı olarak okutturulmalıdır. Ayrıca öğrenciler Farsça paragrafları okumaya da alıştırmalıdır. Bu hususa hizmet edecek şey kurallardan ziyade mensur ve manzum eserlerin okunması anlamına geldiğinden her derste Zübde-i Gülistan’dan yarım sayfa kadar bir yer okutturulması, bir iki satır ezberlettirilmesi ve kademeli olarak öğrencilerin Farsçadan Türkçeye ve Türkçeden Farsçaya bazı kolay ibareleri tercüme etmeye alıştırılması tavsiye edilir. Altıncı sınıflara mahsus bir uyarı olarak ise geçen yılki konuların altı derste tekrarı yapılmadan altıncı sınıf öğrencileri için yeni konulara geçilmeyeceği belirtilmektedir.

3.2.10. Hüsn-ü Hat

Hüsn-ü Hat dersi programa göre ikinci ve üçüncü sınıflarda haftada 2’şer saat; dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda ise haftada 1’er saat okutulacaktır. Bu dersle ilgili olarak herhangi bir içerik belirtilmemiş olmakla beraber pratiğe dayalı bir ders olarak işleneceğine dikkat çekilmiştir. Böylece söz konusu dersin Yenilenmiş Bloom Taksonomisi’ne göre kavramsal bilginin uygulama boyutu basamağında yer aldığı söylenebilir.

Her ne kadar birinci sınıfta hüsn-ü hat dersi yer almasa da öğrencilerin harfleri ve kelimeleri gayet güzel yazı ile yazmaları hususunda; elifba, kıraat ve imla muallimleri konunun takibi için dikkatli ve itinalı davranmaya mecbur tutulmuşlardır. Diğer taraftan ikinci ve üçüncü sınıfta öğrenciler sırasıyla Hattat İzzet ve Ziya Efendilerin rik’a, sülüs, karalama yazılarını yazacaklar ve yıl sonuna kadar öğrencilerin elleri güzel yazmaya alışmış olacağından artık dördüncü sınıfın başında kâğıt üzerine yazacakları yazıda muallimler öğrencilerin hatalarını düzeltecek ve uyarılara başlayacaktır. Dördüncü yıl sonuna kadar bu şekilde güzelce talim edildiği halde beşinci ve altıncı sınıflarda da aynı hata devam ederse gerek rik’a gerekse sülüs ve divani harflerinin icabında işleme ve marka yapmak üzere sülüs şekilleri öğretilecek ve bunların türlerini ihtiva eden bir de mecmua tertip ettirilecektir.

3.2.11. Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia

Birinci sınıfta;

Malumat-ı Dehakîni

1. Mektep binası.
2. Baba evi.
3. Cami-i şerif.
4. Bir evin inşa şekli ve meskenler.
5. Çiftlik, çobanlık, ahır, çift öküzleri, at ve eşek vs.
6. Kümes hayvanları (horoz, tavuk, kaz, ördek, hindi vs.).
7. Hububat ve erzak.
8. Çiftçinin muavinleri (koyun, keçi ve saire).
9. Kuşlar, ipekböceği, kırlangıç, kuşların içgüdüsü, kuşların göçü.
10. Faydalı böcekler (arı, kovan vs.), insan ve hayvanlar.
11. Bağ, orman ve meşhur ağaçlar.

Malumat-ı Belediye

12. Şehir (sokaklar, en meşhur cami-i şerifler ve idare daireleri).
13. Mektepler, müzeler, kütüphaneler, meydanlar.
14. Kabristanlar.

İkinci sınıfta;

Eşya-yı Müsta'mele

15. Gıdalar (ekmek, ekmeğin neden ve nasıl yapıldığı, et, sebze ve meyve).
16. Süt ve inek, peynir, et, balık.
17. Yemek: Meşhur yemeklerin hazırlanma şekilleri hakkında tarifler. Meşrubat, kahve, çay.
18. Sofra takımı.
19. Elbise için gerekli olan şeyler. Kenevir. Pamuk mensucat. İpekböceği. Dokuma sanatı.
20. Mefruşat. Mekteplinin çantası. Maarifin faydaları.
21. Sanayi. Madenciler. Sanayi. İlimler.
22. Ticaret: Çalışma. Akçeler. Tasarruftaki selamet.

Üçüncü sınıfta;

Zamanın Taksimi

23. Kâinat, yıl.
24. Güneş, ay, semavi ilimler.
25. Takvim mevsimleri.
26. Zamanın taksimi: Kum saati, cep saati, duvar saati, zamanın kıymeti.
27. Sema, rasat dürbünü, Güneş'in doğuşu ve batışı, ibadet vakitleri, istirahat, neticeler.

Dördüncü sınıfta;

Hendeseye Ait Malumat-ı Mücmele-i İptidaiye

28. Düz, eğri ve kırık çizgiler.
29. Temel şekiller, kare, dikdörtgen, üçgen vs.
30. Üç uzaklık: Uzunluk, genişlik, derinlik.

31. Diğer şekiller ve bazı cisimler, daire, şekiller ve düz kenar, küp, prizma, silindir ve küre.
32. Düzenli düzlem yüzeylerinin genişlik ölçümü, geometrik şekillerin resmini çizmek.

Hikmet-i Tıbbiyeye Ait Malumat-ı Mücmele-i İptidaiye

33. Cisimlerin ağırlığı
34. Hava basıncı
35. Havada bulunan gazlar
36. Teneffüs
37. Sıcaklık ve termometre
38. Su buharı
39. Ticari gemiler
40. Hava rutubeti, bulut, yağmur, kar, dolu, buz, elektrik, yıldırım, yıldırımsavar.

Beşinci sınıfta;

Mevalide Müteallik Malumat-ı Mücmele-i İptidaiye

41. Doğa ilmi: Hayvanlar, bitkiler, madenler.
42. Hayvanların malum ve meşhur olan bazı türleri.
43. Hayvanlardan istifademiz: Et, yağ, peynir, kaymak, yoğurt, süt, deri, kürk, yün, tiftik, ekmek, yumurta vs.
44. Bitkilerin malum ve meşhur olan bazı türleri.
45. Bitkilerden istifademiz: Sebze, meyve, hububat, ekmek, un, çayır otları, kereste, odun, kömür vs.
46. Madenler, taşlar, yanıcı maddeler.
47. Madenden istifademiz: Maden kömürünün önem derecesi, meşhur madenler, kıymetli taşlar.

Altıncı sınıfta;

Dürus-ı Eşya ile Malumat-ı Nafiada geçen pratik kuralların daha ziyade ayrıntı ve açıklamalarla güçlendirilmesi ve öğrencilerin zihinlerine yerleştirilmesine özen gösterilecektir.

Tablo 39

Dürus-ı eşya ve malumat-ı nafia dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47		32			
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia dersi birinci sınıfta “Malumat-ı Dehakîni” ve “Malumat-ı Belediye” olmak üzere haftada 2 saat; ikinci sınıfta “Eşya-yı Müsta’mele” olmak üzere haftada 2 saat; üçüncü sınıfta “Zamanın Taksimi” olmak üzere haftada 2 saat; dördüncü sınıfta “Hendeseye Ait Malumat-ı Mücmele-i İptidaiye” ve “Hikmet-i Tıbbiyyeye Ait Malumat-ı Mücmele-i İptidaiye” olmak üzere haftada 1 saat; beşinci sınıfta “Mevalide Mûteallik Malumat-ı Mücmele-i İptidaiye” olmak üzere haftada 1 saat ve altıncı sınıfta keza haftada 1 saat okutulacaktır. Yenilenmiş Bloom Taksonomisi’ne göre söz konusu derse ait toplam 47 konunun 46’sı (%97,87) olgusal bilginin hatırlama, 1’i ise (%2,13) olgusal bilginin uygulama boyutu basamağında yer almaktadır. Taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında herhangi bir konuya yer verilmemiştir. Buradan hareketle bu ders için de üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediği söylenebilir. Bunun yanı sıra bilgi boyutu açısından bakıldığında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye hitap eden bir konu bulunmadığı; konuların yalnız olgusal bilgi basamağında toplandığı görülmektedir.

Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia dersinin öğretim yöntemine ilişkin programda birçok uyarı bulunmaktadır. Buna göre; birinci, ikinci ve üçüncü sınıf konuları bittikten sonra genel tekrar yapılacaktır. Dürus-ı eşya dersinin bir ezber dersi olmadığı vurgulanarak muallimelerden bu dersi öğrencilere layıkıyla anlatması, derste geçen eşyayı göstermesi ve öğrencilere takrir ve ifade ettirmesi talep edilmektedir. Muallime hanımlar, dürus-ı eşyada bulunan cisimlerin ve eşyanın numunelerini veya resimlerini öğrencilere göstererek şekil ve renklerini öğrencilerin zihinlerinde adeta nakşettirmelidir.

Birinci, ikinci ve üçüncü sınıflara okutulan dürus-ı eşya 6 derste tekrar ve takviye edilmeden malumat-ı nafia derslerine başlanmaması gerektiği de programda vurgulanan diğer bir husustur. Altıncı sınıf bu ders kapsamında öğrencilerin bilgilerinin pekiştirilmesine tahsis edilmiştir.

3.2.12. İdare-i Beytiye

Dördüncü sınıfta;

Birinci Kısım

“Mesken, Ev Eşyası, Mesken ve Ev Eşyalarını Muhafaza, Isıtma ve Aydınlatma Usulü”

1. Meskenin seçimi, ev eşyasının yerleştirilmesi, başlıca sağlık şartları. İç taksimat, havanın tazelenmesi ve temizlenmesi, oturulan mahallerin sıcaklık derecesi.
2. Ev eşyası ve edevatı. Mutfak takımı. Kanepe, sandalye ve minder. Perdeler, halılar. Yatak takımı.
3. Odaların iyi muhafaza edilmesi, Ev eşyalarının iyi muhafaza edilmesi. Döşeme ve mermerlerin temizlenmesi. Gümüşlü eşyanın ve mutfak takımının temizlenmesi.
4. Bakır, tunç, mücevherat, altın kaplama vs. eşya ve edevat ile resim levhalarının ve kitapların temizlenme şekli. Odalardaki sinek, pire ve tahtakurusunun ortadan kaldırılma ve öldürülme şekli.
5. Isıtma usulü: Odun. Maden kömürü. Kok. Odun kömürü. Yakacak özellikleri. İyi bir ocağın özellikleri. Sobalar. Çeşitli ısı aletleri için alınacak tedbirler vs.

6. Aydınlatma usulü: Çıra. Mum. Zeytinyağı. Sulu gaz. Hava gazı. Lamba. Şamdan. İdare kandili.

İkinci Kısım

“Elbise, Elbisenin Muhafazası. Bunların Yıkanması”

“Lekeleri Çıkarma. Dikiş ve Dikişle Alakalı Eşya”

7. Elbise: Tamir. Gömlek. Don. Çorap ve buna benzer eşya. Yatak örtüsü. Sofra örtüsü. Pişgir ve havlu. Bez ve paçavra. Önlük.
8. Giysilerin temizlenmesi: Giysilerin böcek ve bazı hayvanlardan korunma şekli. Küllü ve sodalı su. Sabun suyu. Giysileri temizledikten sonra kurutma, kollama ve ütöleme.
9. Leke çıkarmak: Leke sabunu ve suyu. Kahve, mürekkep, yağ vs. lekeleri.
10. Dikişçilik: Dikiş ve toplu iğnesi. Yüksük. Pamuk ipliği. Makas. Dikiş. Dikiş makinesi. Nakış ve kanaviçe. Çorap örme. Şiş ve tığ iğnesi.

Beşinci sınıfta;

Üçüncü Kısım

“Zehair ve Levazım. Mevadd-ı Gıdaiyenin Muhafazası”

11. Et, balık, sebze, hamur, nişasta, şeker, kahve, çay, şuruplar.
12. Ekmek. Maya. Ekmeğin pişmesi. Gıda maddelerini haşerattan koruma yolları. Tuzlu balık. Yumurtanın korunması. Tereyağı ve zeytinyağının korunması.
13. Taze ve kuru sebze. Domates ve taze fasulye ve yaprak vs. korunması.
14. Çeşitli turşular. Yemiş. Taze ve kuru üzüm. Ceviz. Kestane. Şeker. Kahve. Çay.
15. Reçellerle şurupların meşhur türleri.

Dördüncü Kısım

“Ev Eczanesi”

16. El ve dudak çatlaklarına merhem. Diş tuzu ve suyu. Misvak ve diş fırçası.

17. Bir aileye lazım olan ilaçlar. Haşlanmış bitki suları. Kaynatılmış ilaçlar. Muğliyat. İyi süt ve et suyunun besleyici ve tesirli bir deva olarak kullanılması.

Altıncı sınıfta;

Beşinci Kısım

“Haneye Ait Tabiplik ve Hıfzıssıhha”

18. Gıdaların seçilmesi ve hazırlanması. Yemek zamanlarının tertip edilmesi. Beslenme usulü. Çocuklarla ihtiyarların beslenme usulü. Hıfzıssıhha kuralları. Uyku. Yıkama ve banyo. Koku giderici maddeler. Tütsü ve yıkama.
19. Ev tabipliği. Yara. Vuruk ve ezik. Çıkık ve kırık. Kesik ve sıyrık. Yanık vs.
20. Ayağı suya koymak ve hastalıktan henüz kurtulanlara bakma usulleri. Aile tabibini seçmek.

Altıncı Kısım

“Ev Hanımının Ahlaki Vazifeleri”

21. Adap ve muaşeret merasimi. Hizmete seçilmesi. Hademeye karşı hareket kuralları. Hademenin beslenmesi.
22. Ev defteri tutma usulü.
23. Temizlik, bulaşık suları, uçanları süpürmek, süprüntü ve pislik, ev sahibi ve kiracı arasındaki mukavele şartlarına riayet.

Tablo 40

İdare-i beytiye dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23					
B. Kavramsal Bilgi						

Tablo 40 (devamı)

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

İdare-i Beytiye dersi dördüncü sınıfta “Mesken, Ev Eşyası, Mesken ve Ev Eşyalarını Muhafaza, Isıtma ve Aydınlatma Usulü” ve “Elbise, Elbisenin Muhafazası. Bunların Yıkanması. Lekeleri Çıkarma. Dikiş ve Dikişle Alakalı Eşya” olmak üzere haftada 2 saat; beşinci sınıfta “Zehair ve Levazım. Mevadd-ı Gıdaiyenin Muhafazası” ve “Ev Eczanesi” olmak üzere haftada 2 saat; altıncı sınıfta “Haneye Ait Tabiplik ve Hıfzıssıhha” ve “Ev Hanımının Ahlaki Vazifeleri” olmak üzere haftada 2 saat okutulacaktır. Yenilenmiş Bloom Taksonomisi’ne göre İdare-i Beytiye dersine ait toplam 23 konunun tamamı (%100,00) olgusal bilginin hatırlama boyutu basamağında yer almaktadır. Taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında yer alan herhangi bir konu bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu ders için üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediği söylenebilir. Taksonominin bilgi boyutu kısmında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye yönelik herhangi bir konu bulunmadığı; konuların tamamının olgusal bilgi basamağında toplandığı görülmektedir.

İdare-i Beytiye dersinin öğretim yöntemine yönelik olarak programda birtakım uyarılara da yer verilmiştir. Buna göre; beşinci sınıfın sonunda son iki yılın, altıncı sınıfın sonunda ise son üç yılın konuları tekrar edildikten sonra program bitirilecektir.

3.2.13. Ahlak

Dördüncü sınıfta;

1. Kâinatı yaratana karşı olan kulluk vazifeleri: İlâhi emirlere uyma ve ilâhi yasaklardan sakınma. Yalan yere yemin etmemek. Dini adap. Padişaha, hükümete ve memlekete karşı olan vazifeler. Sadakat ve istikamet. Hamiyet. Şahsi haysiyet. Tevazu. Kendi hata ve eksiklerini görmek. Mihnet zamanında tahammül, sabır, hiddet ve kıskançlığın zararları.
2. Aile içinde kız: Ebeveyn ve akrabaya karşı itaat; hürmet, muhabbet, şükür ve şükran. İşlerinde onlara muavenet, hastalık ve ihtiyarlıklarında teselli ve hizmet etmek.

3. Biraderlerle kız kardeşlerin vazifeleri: Birbirini sevmek, büyüklerin küçükleri himayesi ve küçüklerin büyüklere hürmeti. Misaller.
4. Hademeye karşı ahlaki vazifeler. Onlara daima iyilikle muamele etmek.
5. Mektepte kız: Devamlılık. İtaat. Çalışma ve gayret. Edep ve terbiye. Muallimelere karşı vazifeler. Arkadaşlara karşı vazifeler.
6. İnsanın kendi zatına karşı vazifeleri. Vücuda bakmak (temizlik, kanaat ve itidal).
7. Oda idare ve tasarrufu: Ziyankâr olmamak. Çalışma. Vakit kaybetmemek. Herkes için çalışmak mecburiyeti. El işlerinin güzelliği.
8. Hayvanlara iyilikle muamele etmek. Onlara beyhude yere eziyet etmemek.
9. İnsanlara karşı vazifeler: Şefkat ve merhamet. İyilik. İyi geçinmek ve alışmak.

Beşinci sınıfta;

Dördüncü sınıfta okutulan konular daha ziyade izahat, tafsilat ve misallerle tekrar edilecek ve öğretilecektir.

Altıncı sınıfta;

10. Umumun menfaatlerinin aksine şahsi menfaatleri gerekli bulmak ve bunu amaçlamak.
11. İman, ahiret ibadetleri.
12. Evlada karşı olan vazifeler.

Tablo 41

Ahlak dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13					
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Ahlak dersi dördüncü ve beşinci sınıflarda haftada 1'er saat, altıncı sınıfta ise haftada 2 saat okutulacaktır. Ahlak dersi konularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre analizinin bulunduğu Tablo 41'de yer aldığı üzere toplam 12 konunun tamamının (%100,00) olgusal bilginin hatırlama basamağında yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında ise herhangi bir konu bulunmamaktadır. Bu durum konuların üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediğini göstermekle beraber bilgi boyutu açısından bakıldığında kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye hitap eden bir konunun da bulunmadığı; yalnız olgusal bilgi basamağında toplandığı anlaşılmaktadır.

Dersin öğretim yöntemine ilişkin programda yer alan uyarılarda yer alan bilgilere göre; beşinci sınıfta, bir önceki yıl okutulan konular ayrıntılı bir şekilde ve örneklerle tekrar edilecek ve öğretilecektir. Altıncı sınıfa gelindiğinde ise öncelikle geçen iki yılda okunan dersler 6 kısımda tekrar edilecek, ardından yeni konulara geçilecektir.

3.2.14. Hıfzı's-sıhha

“Fizyolojik İncelemeye ve Hıfzıssıhhaya Dair Kısa Bilgiler”

Beşinci sınıfta;

1. İskeletin kısımları, adaleler ve uzuvların vazifeleri.
2. Hazım cihazı, hazım, gıdalar.
3. Kan, devir cihazı, kan dolaşımı.
4. Teneffüs cihazı
5. Sinir cihazı, sinir, hareket ve his.
6. His uzuvları: dokunma, tatma, koklama, işitme ve görme.

Altıncı sınıfta;

7. Gıdalar: Hayvansal ve bitkisel gıda. Süt ve hususları. Çocuklara verilecek süt.
8. Su. İçilecek ve içilemeyecek sular. Suyu tasfiye etmek ve sızdırmak.
9. Çay. Kahve ve çikolata.
10. Keyif verici maddeler: Tütün, nargile, enfiye ve esrar gibi şeylerin zararları.
11. Hava. Havanın temiz olması lüzumu. Havayı temizleme.

12. Vücut sağlığının korunması. Hareket. Rahat. Uyku. Taharet. Sabun, hamam ve banyo.
13. Elbise: Çocuk, kadın ve erkek elbisesi.
14. Mesken: Yatak odaları ve yataklar, abdesthaneler. Etraf ve civarın tesiri.
15. Bulaşıcı hastalıklardan korunmak: Bulaşma şekli ve vasıtaları. Aşı.
16. Bazı kazalarda uygulanacak basit tedavi.
17. Çocuklara ait hususi sağlık kuralları.

Tablo 42

Hıfzı's-sıhha dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17					
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Hıfzı's-sıhha dersi, “Fizyolojik İncelemeye ve Hıfzıssıhhaya Dair Kısa Bilgiler” başlığı adı altında beşinci ve altıncı sınıflarda haftada 1'er saat okutulacaktır. Söz konusu ders konularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre analizinin bulunduğu Tablo 42'de yer aldığı üzere toplam 14 konunun tamamı (%100,00) olgusal bilginin hatırlama basamağında bulunmaktadır. Taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında ise herhangi bir konunun yer almadığı görülmektedir. Buna göre konuların üst düzey bilişsel süreçlere; bilgi boyutu açısından bakıldığında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye hitap etmemekte olduğu söylenebilir. Dersin öğretim yöntemine ilişkin olarak ise programda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

3.2.15. Hesap

Birinci sınıfta;

1. Sayı sayma ve yazmanın en kolay esasları. Gayet kolay zihni hesaplar. Yüzü geçmemek üzere toplama ve çıkarma.
2. İki basamaklı sayı üzerine dört işlem.
3. Arşın, kuruş ve okka.

İkinci sınıfta;

4. Sayı sayma ve yazmanın esasları.
5. Zihni hesap, evvela 1'den 10'a, sonra 20'ye ve nihayet 100'e kadar olan sayılar üzerine dört işlem.
6. Hesap yazımı: Toplama, çıkarma ve çarpma işlemlerinin kuralları, bölüneni iki basamaktan ibaret bölme.
7. En fazla kullanılan kurallar üzerine kolay problemler. Problemlerin izah ve anlatımı.
8. Arşın, endaze, kuruş. Okka ve bunların küsur ve iki misli.

Üçüncü sınıfta;

9. Sayı sayma ve yazma. Toplama ve çıkarma, çarpma ve bölmenin ikmalî ve hesap işaretleri.
10. Dört işlemin çeşitli problemlere tatbiki.
11. Ölçü birimleri: Arşın, endaze ve metre. Okka, kilogram ve litre. Kantar. Çeki. Kuruş ve bunların iki misli ve parçaları.
12. Dört işlemin problemlere ve hesaplara tatbiki.

Dördüncü sınıfta;

13. Kesirler hakkında genel bir fikir.
14. Ondalık kesirler.
15. Dört işlemin ondalık kesirlere tatbiki.
16. Ondalık ölçü birimlerinin ondalık kesirlere tatbikine dair problemler ve hesaplar. Metre, metrekare ve metreküp. Kilogram ve bunların iki misli ve

parçaları (talim sırasında öğrencilere bunların numuneleri ve mümkün olmadığı takdirde mutlaka resimleri gösterilmelidir.).

17. Bir sayının bölenleri. Ortak bölen. En büyük ortak bölen. Bir sayının 2, 4, 5, 9 sayılarıyla bölünebilmesi.

18. Kazanılmış bilgiler üzerine türlü örnekler ve alıştırmalar.

Beşinci sınıfta;

19. Bayağı kesirlerin ifade şekli. Şekil ve payda. Bir tam sayının bayağı kesre dönüştürülmesi. Kesir ifadesinde tam sayı varsa çıkarma şekli. Bayağı kesrin sadeleştirilmesi. Bileşik payda usulü.

20. Bayağı kesirlerin dört işlemi ve bunlara dair problemler ve işlemler.

21. İki tür kesrin birbirine dönüşüm kuralları. Kesir ifadelerinin düzeltilmesi ve sadeleştirilmesi.

22. Bileşik sayı kuralları.

Altıncı sınıfta;

23. Defter tutma usulü hakkında kısa bir fikir verilmekle beraber özellikle ev defteri tutma usulü ve esasları talim ettirilecektir.

Tablo 43

Hesap dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi		3, 4, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 19, 21, 22				
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi			1, 2, 5, 6, 7, 10, 12, 15, 16, 18, 20, 23			
D. Üstbilişsel Bilgi						

Hesap dersi; birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda haftada 2'şer saat; beşinci ve altıncı sınıflarda ise haftada 1'er saat okutulacaktır. Bu derse yönelik konuların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre analizinin bulunduğu Tablo 43'e bakıldığında; toplam 23 konunun 11'inin (%47,83) olgusal bilginin anlama boyutu, 12'sinin (%52,17) ise işlemsel bilginin uygulama basamağında yer aldığı görülmektedir. Söz konusu taksonominin bilişsel süreç boyutunun hatırlama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında herhangi bir konuya yer verilmemiştir. Bu durum konuların üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediği; daha çok alt düzey olarak değerlendirilen bilişsel basamaklarda yer aldığını göstermektedir. Bilgi boyutu bakımından ise konuların çoğunlukla işlemsel bilgi basamağında yer alması hususunda, üst düzey bilişsel süreçlere hitap ettiği çıkarımında bulunulabilir.

Hesap dersinin öğretim yöntemine yönelik olarak programda birtakım uyarılar bulunmaktadır. Buna göre; birinci ve ikinci yıllarda verilen derslerin 6 derste tekrarı yapılmadan üçüncü sınıf konularına, ilk üç yılda okutulan derslerin kısaca tekrarı yapılmadan dördüncü sınıf konularına, ilk beş yılda kazanılmış bilgiler türlü problem ve alıştırmalarla tekrar edilmeden altıncı sınıf konularına geçilmeyecektir. Bununla beraber hesap ilminde teorik kısmından ziyade özellikle pratik ve uygulamaya dikkat etmek oldukça önem arz etmektedir.

3.2.16. Coğrafya

Dördüncü sınıfta;

1. Ana yönler: Tarifler ezberlettilirmeyip güneşin mevkiine göre dersane ve teneffüshanede öğrencilere işbu yönler anlatılacak ve öğretilecektir.
2. Mevsimler, hafif rüzgârların başlıca iz ve işaretleri, ufuk, yeryüzü engebeleri vs. varlıklar.
3. Karalara ve sulara verilen isimler (daima çocuklarca bilinenlerden başlanıp kademeli olarak bilinmeyen ve zor olanlar öğretilecektir).
4. Yerel coğrafya: Ev, sokak, mahalle, köy, nahiye, kaza, sancak, vilayet, memleket, kıta, ülke.
5. Genel coğrafya: Yeryüzü, şekil ve genişliği, kıtalar ve büyük denizler, her kıtada bulunan meşhur hükümetler ve yalnız merkez hükümetleri.

6. Coğrafyayı harita ile anlatmak, harita ve plan. Düzleştirilmiş küre, talim olunan derslerin harita üzerinde gösterilmesi. Kıtaların birbirinden ayrılması ve birleşmesi. Osmanlı memleketlerinin mevkii ve hududu.

Beşinci sınıfta;

7. Astronomi: Kâinat hakkında kısa bilgiler, güneş, yıldızlar ve gezegenler, yeryüzü ve yeryüzünün şekil ve hareketi, işbu hareketten meydana gelen haller (sene, mevsimler, aylar, gece ve gündüz, saat ve dakika). Uydu, yeryüzü ve ayın evreleri.
8. Osmanlı memleketleri: Dünya üzerinde Osmanlı memleketlerinin bulunduğu mevkii. Osmanlı memleketlerinin üç kıta üzerinde bulunduğuna göre aldığı isimler (Rumeli, Anadolu ve Arabistan, Mısır, Trablusgarp ve Tunus), bunların aralarında bulunan denizler, boğazlar, körfezler ve adalar.
9. Osmanlı Avrupa'sı (Rumeli): Doğal coğrafya: Rumeli'nin hududu, sahilleri (boğazlar, körfezler, burunlar), dağların yüzeyle, dağlar, nehirler, göller.
10. İdari coğrafya: Nahiye, kaza, liva ve vilayet tabirleri ve bunların memurları; Rumeli'de bulunan vilayetler ve bunların mevkii ve hudutları; sahil ve iç vilayetler, her bir vilayetin meşhur şehir, iskele ve ticaretgâhları; Bulgaristan ve Doğu Rumeli, Rumeli'nin demir yolları, Rumeli'de sanat, ticaret ve ziraat.
11. Osmanlı Asya'sı (Anadolu ve Arabistan): Doğal coğrafya: hudut ve sahilleri (boğazlar, körfezler ve burunları), dağlar, dağların yüzeyle, nehirler ve göller.
12. İdari coğrafya: Osmanlı Asya'sında bulunan vilayetler, Osmanlı memleketleri ve bunların mevkii ve hudutları; her vilayetin meşhur şehir, iskele ve ticaretgâhları, demir yolları, ticaret, sanat ve ziraat.
13. Osmanlı Afrika'sı: Mısır Hidivliği, Trablusgarp Vilayeti ve Tunus Eyaleti.

Altıncı sınıfta;

14. Beş kıta: Doğal coğrafya: Her kıtanın şekli, mevkii ve hudutları; en meşhur boğazlar, körfezler, burun ve denizler.
15. İdari coğrafya: Her kıtada bulunan meşhur hükümetler ve başkentleri, en büyük hükümetlerin meşhur şehirleri ve ticaretgâh beldeleri.

Tablo 44

Coğrafya dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15					
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Coğrafya dersi; dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda haftada 2’şer saat okutulacaktır. Coğrafya dersine ilişkin konuların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi’ne göre analizinin bulunduğu Tablo 44’e bakıldığında, konuların tamamının (%100,00) olgusal bilginin hatırlama boyutu basamağında yer aldığı görülmektedir. Öte yandan taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında herhangi bir konuya yer verilmediği de gözden kaçmamaktadır. Bu durum Coğrafya dersine yönelik konuların üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediğini gösterir niteliktedir. Bilgi boyutu açısından bakıldığında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye hitap eden bir konu bulunmadığı; yalnız olgusal bilgi basamağında toplandığı anlaşılmaktadır.

Dersin öğretim yöntemine yönelik programda uyarılar da yer almaktadır. Buna göre; söz konusu ders hiçbir vakit haritasız okutulmayacak ve beş kıtada bulunan hükümetlerden Osmanlı memleketleri ile münasebetleri olanlar nispeten biraz geniş ve diğerleri kısaltılıp öğrencilerin zihinleri birtakım özel isimlerle karıştırılmayacak ve meşgul edilmeyecektir.

3.2.17. Tarih

Dördüncü sınıfta;

Tarih-i Enbiya

1. Hubut-ı Hazret-i Âdem Aleyhisselam.
2. Tufan-ı Hazret-i Nuh Aleyhisselam.

3. Hazret-i İbrahim Aleyhisselam ve emcadı.
4. Hazret-i Musa Aleyhisselam ve enbiya-i beni İsrail.
5. Hazret-i İsa Aleyhisselam.
6. Peygamberimiz fahr-i âlem Hazret-i Muhammet Sallallah-u Aleyh-i ve Sellem.

Beşinci sınıfta;

Tarih-i Düvel-i İslamiye

7. Hülefa-yı Raşidin (Rıdvanullah-i Teâlâ Aleyhim).
8. Emevi Devleti.
9. Abbasi Devleti.
10. Ağlebiler Devleti.
11. Samanoğulları Devleti.
12. Fatımi Devleti.
13. Büveyhooğulları Devleti.
14. Eyyubi Devleti.
15. Gazneli Devleti.
16. Selçuklu Devleti.
17. Harezmîler.
18. Cengiz Devleti.
19. Timur Devleti.

Altıncı sınıfta;

Tarih-i Devlet-i Osmaniye

20. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu.
21. Sultan Osman Gazi'den Sultan Hüdavendigâr Gazi'nin cüluslarına kadar olan meşhur vakalar. Murad-ı Hüdavendigâr ve Yıldırım Beyazıt devirleri.
22. Çelebi Sultan Mehmet Devri'nde kuvvet ve kudretin iadesi.
23. Sultan II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet devirleri. İstanbul'un fethi. Sultan II. Beyazıt Devri.
24. Mısır ve Şam'ın fethi.
25. Avrupa ve İran hattında muharebeler ve meşhur galibiyetler.
26. Tebriz ve Bağdat muzafferiyetleri.

27. Sultan II. Beyazıt'tan Sultan I. Mustafa Han Devri'ne kadarki vakaların özeti.
28. Sultan Mustafa Han'dan Sultan VI. Mehmet zamanına kadarki vakaların özeti.
Sultan VI. Mehmet'ten Sultan II. Mustafa Devri'ne kadarki vakaların özeti.
Sultan III. Ahmet ve I. Mahmut Han asırlarındaki ıslahat ve antlaşmalar.
29. Kırım meşhur antlaşması.
30. Avusturya ve Rusya muharebeleri.
31. Mısır'ın geri alınması.
32. Yeniçeri meşhur vakası.
33. Sivastopol muzafferiyeti.
34. Osmanlı padişahlarının ilim, maarif ve sanayiye olan makbul hizmetleri.

Tablo 45

Tarih dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34					
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

Tarih dersi dördüncü sınıfta “Tarih-i Enbiya” olmak üzere haftada 2 saat; beşinci sınıfta “Tarih-i Düvel-i İslamiye” olmak üzere haftada 2 saat ve altıncı sınıfta “Tarih-i Devlet-i Osmaniye” olmak üzere ise haftada 1 saat okutulacaktır. Dersin Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre değerlendirilmesi üzerine toplam 34 konunun tamamının (%100,00) olgusal bilginin hatırlama boyutu basamağında yer aldığı görülmektedir. Taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, uygulama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında herhangi bir konu bulunmamaktadır. Bu çerçevede bu ders için üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediği

söylenebilir. Taksonominin bilgi boyutu kısmında ise kavramsal, işlemsel ve üstbilişsel bilgiye yönelik herhangi bir konu bulunmadığı; konuların tamamının olgusal bilgi basamağında toplandığı aşikârdır.

Tarih dersinin öğretim yöntemine yönelik olarak programda birtakım uyarılar da mevcuttur. Buna göre; Tarih dersi hiçbir zaman ezber usulüyle öğrenilemeyeceğinden muallime, öğrencilerin anlayacağı şekilde dersi iyi ifade edecek ve anlatacak; öğrencilere dersi tekrar ettirecek ve onlardan dahi o suretle cevap alarak konuları öğrencilerin zihinlerinde yerleştirmeye özen gösterecektir.

3.2.18. El Hünnerleri

Birinci sınıfta;

1. Zincir örgüsü. Oyulgama. Hesap nakşının örme verevi.

İkinci sınıfta;

2. Örgünün türleri. Baskı (mendil, gömlek vs.). Aşırma (iki kumaşı bir araya getirip dikmek). Tersli yüzlü oyulgama. Hesap nakşının cem'i (yani örme verevin birleşmesi). Yama dikmek ve örmek.

Üçüncü sınıfta;

3. Antika ve faredişi, kırma ve bozma, hrsto teyeli ve türleri, dantela, kese, yastık, kuşak ve iskemle örtüsü, bez üzerine marka, kanavenin düz iğnesi ve zemin için çift ve fıstık/fısdık? iğneleri, file üzerine türlü iğneler, muşabak.

Dördüncü sınıfta;

4. Örgünün türleri, filenin türleri, örmenin türleri, kanavenin türleri, kabartma yapıp kesmek, marka, fisto, makine, fişo/fişev?, dantel, muşabak tel işlemesi.

Beşinci sınıfta;

5. Pesend, pul ve tırtıl ile işlemek, dival, sarma, gömlek vs. işlemek, fistonun türleri, markanın türleri, çuha üzerine antika, çuha aplikasyonu, makine ile dikmek, oya.

Altıncı sınıfta;

6. Anavatanın türleri, divalın türleri, beçeli/biçili? türleri, tuval üzerine dantela, oyanın türleri, makine ile dikmenin türleri.

Tablo 46

El hüneleri dersine ilişkin programda yer alan konuların yenilenmiş Bloom taksonomisindeki yeri

BİLGİ BOYUTU	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU					
	1. Hatırlama	2. Anlama	3. Uygulama	4. Çözümleme	5. Değerlendirme	6. Yaratma
A. Olgusal Bilgi	6		1, 2, 3, 4, 5			
B. Kavramsal Bilgi						
C. İşlemsel Bilgi						
D. Üstbilişsel Bilgi						

El Hüneleri dersi; birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda haftada 2’şer saat; dördüncü sınıfta haftada 5 saat; beşinci ve altıncı sınıflarda ise haftada yine 2’şer saat okutulacaktır. Bu derse yönelik konuların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi’ne göre değerlendirilmesinin yer aldığı yukarıdaki tabloya bakıldığında; toplam 6 konunun 5’inin (%83,33) olgusal bilginin uygulama boyutu, 1’inin (%16,67) ise olgusal bilginin hatırlama basamağında yer aldığı görülmektedir. Söz konusu taksonominin bilişsel süreç boyutunun anlama, çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamağında herhangi bir konuya yer verilmemiştir. Bunun yanı sıra bilgi boyutu bakımından ise konuların tamamının olgusal bilgi basamağında yer alması hususunda, üst düzey bilişsel süreçlere hitap etmediği çıkarımında bulunulabilir.

El Hüneleri dersinin öğretim yöntemine yönelik olarak ise programda herhangi bir uyarı bulunmamaktadır.

3.3. Öğretim Programında Yer Alan Derslere İlişkin Değerlendirme

Bu bölümde inas rüştiyelerinin maarif salnamelerinde yer alan programlarından elde edilen bilgi ve bulgular, eğitim programları ve öğretiminin temel öğeleri bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.3.1. Hedef ve İçerik

Eğitim programları ve öğretiminin ilk unsuru hedeftir, ikinci unsuru ise içeriktir. Hedef, öğrencilere eğitim vasıtasıyla kazandırılması öngörülen bilgi, beceri ve özellikleri ifade eden bir terimdir. İçerik veya diğer adıyla müfredat ise bir öğretim programında üzerinde durulacak konulardır (Şişman, 2019, s. 11).

Osmanlı Devleti'nde inas rüştiyeleri için belirlenen hedefler, maarif salnamesinde yer alan ders içeriklerinden tespit edilebilmektedir. Programda yer alan toplam 18 derse ait içeriğin Yenilenmiş Bloom Taksonomisi kapsamında değerlendirilmesi yapılmış, bu değerlendirme sonucunda konuların sırasıyla en fazla *“olgusal bilginin hatırlama boyutu, olgusal bilginin anlama boyutu, olgusal bilginin uygulama boyutu, kavramsal bilginin hatırlama boyutu, kavramsal bilginin anlama boyutu ve işlemsel bilginin uygulama boyutu”* basamaklarında yer aldığı görülmüştür. Buradan hareketle inas rüştiyelerinin ders programı daha çok temel bilgi düzeyinin kazandırılması üzerine hazırlanmış bir program olarak değerlendirilebilir. Programda yer alan konuların tedrici, yani kolaydan zora doğru kademeli bir şekilde verilmesi ve öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine de vurgu yapılması oldukça dikkat çekicidir. Zira konu merkezli tasarımda ders içerikleri aşamalılık ilkesi çerçevesinde ve basitten karmaşığa doğru düzenlenmektedir (Ornstein & Hunkins, 2014, s. 256-258). Öte yandan eğer öğrenciler yeni konularla ilgili ön şartlara sahipse ve öğrenme için yeteri kadar güdülenmişlerse öğrenme, istenilen düzeyde gerçekleşecektir (Bloom, 2016, s. 32). Bu bağlamda, yukarıda da belirtildiği üzere, elifba dersi tamamlanmadan Kur'an-ı Kerim'i meydana getiren cüzlere başlanmayacaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'i okuyabilmenin önkoşulu olarak alfabenin öğrenilmesi zaruridir. Aynı şekilde Hüsn-ü Hat dersi için de öğrencilerin elifba, kıraat ve imla konusunda bilgi sahibi olması beklenmektedir. Öte yandan Arapça, Farsça, Kavâid-i Lisân-ı Osmanî, Hesap, Ahlak ve Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia dersleri için önceki yılların konu tekrarları yapılmadan yeni konuya geçilmeyeceği belirtilmiştir.

İnas rüştiyelerine ait öğretim programında dikkat çeken bir başka husus ise programın kuramdan uygulamaya ilkesine uygun olarak hazırlanmış olmasıdır. Bu ilkeye göre bir derste kuramsal bilgilerin verilmesinin ardından pratiğe yani uygulamaya geçilmektedir (Şimşek, 2021, s. 158). Nitekim Kur'an-ı Kerim dersinde öğrencilerin sırasıyla okuma yapması ve tecvit kurallarının ise teorik olmaktan ziyade pratik olmasının üzerinde durulması; muallimelerin İmla dersinde öğrencilere imla yazdırması; Kıraat dersinde ise okuma yaptırması; Kavaid-i Lisan-ı Osmani ve Hesap derslerinde öğrencilerin pratiğine dair alıştırma yapılmaması gerektiğinin belirtilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Eğitimde içeriğin belirlenmesinde rol oynayan temel ilkelerden birisi de yakından uzağa ilkesidir. Buna göre; öğrenci öncelikle kendi çevresini öğrenme isteği içerisinde. Öğrencinin en yakın çevresi ise ailesi, mektebi, mahallesi, şehri ve ülkesidir. Öğrenme etkinlikleri düzenlenirken öğrenmenin etkili bir şekilde gerçekleşmesinde bu ilkenin rolü büyüktür (Demirel, 2017, s. 74). İnas rüştiyelerinin öğretim programlarında bu ilkenin varlığına ilişkin örnekler bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dürrus-ı eşya ve malumat-ı nafia ders içeriğine bakıldığında “mektepe binası, baba evi, cami-i şerif, mektepler, müzeler, kütüphaneler, meydanlar ve kabristanlar” gibi bir şehirde bulunabilecek mekânların öğretilmesiyle sınır genişlemektedir (Eren Aydınlik, 2018, s. 90). Aynı şekilde coğrafya dersinde güneş, yıldızlar ve gezegenler, yeryüzü ve yeryüzünün şekil ve hareketinden yola çıkılarak astronomiye ilişkin konular öğretilmektedir. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin merkezine dair kazanımlar elde edildikten sonra devletin sahip olduğu diğer bölgelerdeki memleketlere geçilmektedir. Yakından uzağa ilkesinin görüldüğü diğer bir ders tarihtir. Peygamberler tarihi konusunda Hz. Âdem'den başlayıp diğer peygamberler öğretilerek Müslüman devletlere geçilmektedir.

Bahsi geçen bu ilkelere yönelik örneklerin yer alması, inas rüştiyelerin öğretim programlarının günümüz pedagojik ilkelere uygun olarak hazırlandığı kanaatini güçlendirmektedir.

3.3.2. Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri

Öğretme-öğrenme etkinlikleri, öğrencilere istendik davranışları kazandıracak olan öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi ve uygulanmasıdır (Şişman, 2019, s. 11).

İnas rüştiyelerinin öğretim programında ders içeriklerinin yanı sıra ders özelinde birtakım öğretim yöntemlerine ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Bu bağlamda Elifba ve Şifahi Malumat, Kavaid-i Lisan-ı Osmani, Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia, Coğrafya ve Tarih derslerinin ezbere dayalı olarak işlenmemesi hususunun altı çizilmiştir. Bu kapsamda Elifba ve Şifahi Malumat dersinin Şifahi Malumat kısmı için muallimler tarafından hikâye, örnek ve sohbet tarzında; iyi eğitim ve adap çerçevesinde öğrencilere “ezberletilmeden” anlatılarak öğretilmesine ve gerekirse bu bilgilere dair eşyaların aynen getirilerek gösterilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia dersinin de öğrencilere layıkıyla anlatılması, muallimelerin derste geçen eşyayı göstermesi ve öğrencilere takrir ve ifade ettirmesi talep edilmektedir. Kavaid-i Lisan-ı Osmani, Coğrafya ve Tarih dersleri için de konuların ezberletilmeden birçok örnekle anlatılmasına ve açıklanmasına işaret edilmektedir. Bu derslerin aksine programda ezber yaptırılarak öğretilmesi talep edilen dersler de yer almaktadır. Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim ve Maa-Tecvid dersinde birinci sınıfın dışında diğer sınıflarda azar azar ve münasip surette tecvit kurallarına uygun bir şekilde namaz sureleri ve bazı aşr-ı şeriflerin ezberletilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yine benzer şekilde Farsça dersinde Zübde-i Gülistan'dan yarım sayfa kadar bir yer okutturulması ve bir iki satır ezberlettirilmesine vurgu yapılmaktadır.

İnas rüştiyelerinde kullanılan bir başka öğretim yöntemi düz anlatım yöntemidir. Geleneksel bir yöntem olan düz anlatım yöntemi, öğretmen merkezli olup öğretmenin bilgiyi öğrenenlere direkt olarak aktarma sürecini içermektedir (Demirel, 2017, s. 78). Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim, İmla, Kavaid-i Lisan-ı Osmani, Coğrafya, Tarih ve Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia derslerinde konuların muallimler tarafından öğrencilerin anlayacakları şekilde ayrıntılı bir şekilde açıklayarak anlatması gerektiği belirtilmektedir. Dahası Dürus-ı Eşya ve Malumat-ı Nafia dersinde bilgileri pekiştirmek adına muallimelerin bu ders kapsamında verilen cisimlerin ve eşyanın numunelerini veya resimlerini öğrencilere göstererek şekil ve renklerini öğrencilerin zihinlerine işlemeleri ifade edilmektedir.

Öğretim programlarında uygulamaya yönelik öğretim yöntemlerine de rastlanmaktadır. Bu kapsamda Hüsn-ü Hat dersine yönelik olarak programda öğrencilerin rik'a, sülüs ve karalama yazılarını yazarak yıl sonuna kadar ellerinin güzel yazı yazmaya alıştırılması beklenmektedir. Aynı şekilde İmla dersinde muallimler tarafından seçilen öğrenciler tahtaya kaldırılarak imla yazdırılmasının lüzumu

belirtilmektedir. Hesap dersine bakıldığında ise derste teoriden ziyade pratik ve uygulamaya dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

İnas rüştiyelerinin öğretim programlarında da görülen uygulamaya yönelik yöntemlerden birisi gösterip yaptırma yöntemidir. Söz konusu yöntem; bir işlemin uygulanmasını, bir araç-gerecin çalıştırılmasını evvela göstererek açıklama, sonrasında ise öğrenciye alıştırma ve uygulama yaptırarak öğretme yoludur (Demirel, 2017, s. 82). Bu bağlamda Kıraat dersinde gösterip yaptırma yönteminin kullanılması planlanmaktadır. Öyle ki derste muallime-i evvel konuyu yüksek sesle ve ağır ağır okuyarak öğrenciye örnek olmalıdır. Ardından öğrenciler ilgili konuyu muallimenin okuduğu şekilde açıkça okumalı, ardından da bilmedikleri kelimelerin anlamlarını da öğrenmelidir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nde eğitimde modernleşme süreci, Tanzimat Dönemi’nde hız kazanmıştır. Batı etkisiyle ortaya çıkan yeni eğitim anlayışları, Osmanlı Devlet yönetimi tarafından benimsenmiş ve modern mekteplerin açılmasını sağlamıştır. Modernleşme hareketleri ilk olarak devletin ihtiyaç duyduğu nitelikli askerî gücü oluşturmak amacıyla askerî eğitim alanında başlamış, ancak kısa sürede sivil eğitime de yansımıştır. Bu bağlamda rüştiyelerin açılmasıyla ilk adım atılmıştır. Sultan II. Mahmut’un rüştiye mektepleri açma girişimi başarıya ulaşmış ve Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Devleti’nin hemen her yerinde rüştiye mektepleri faaliyet göstermeye başlamıştır. İlk olarak 1847 yılında erkeklere yönelik açılan rüştiyeler, 1859 yılından itibaren “inas rüştiyeleri” adıyla kızlar için de açılmaya başlanmıştır.

İnas rüştiyeleri, 19. yüzyılın ortalarında ve Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kız çocuklarına sıbyan mekteplerinin üstünde bir eğitim vermek amacıyla kurulmuştur. Bu mektepler kurulmadan önce kız çocuklarının eğitim olanakları oldukça sınırlıydı. Sadece belirli sosyo-ekonomik çevreden gelenler özel dersler alarak kendilerini geliştirebilirken toplumun diğer kesimindeki kızlar bu kadar şanslı değildi. Devlet, artan talepler üzerine kayıtsız kalmayarak inas rüştiye mekteplerini hayata geçirmiştir. İlk İstanbul’da açılan inas rüştiyeleri, kısa sürede diğer Osmanlı vilayetlerine de yayılmıştır. Devlet, özellikle taşrada inas rüştiyelerine katılımı sağlamak amacıyla halkı kız çocuklarını modern mekteplere göndermeleri konusunda teşvik etmiştir. Ancak mekteplerin açılması konusunda bazen maddi zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukların üstesinden gelmek için halktan ve yerel yönetimden destek alınmıştır. Bazı yerlerde uygun binalar inşa edilmeye çalışılmış, ancak maddi imkansızlıklar nedeniyle mevcut konakların satın alınması veya kiralanması yoluna gidilmiştir. Mektep binalarının teminindeki zorlukların yanı sıra mevcut inas rüştiyelerinin savaş nedeniyle boşaltılarak mültecilerin barınması veya hastane olarak kullanılması da eğitimi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca salgın hastalık gibi

güvenlik tehditleri nedeniyle mekteplerin tatil edilmesi de eğitimi olumsuz yönde etkilemiştir. Eğitim ve öğretimin aksamasına yol açan bu durumların yanı sıra kalifiye muallimlerin yetiştirilmesi, atanması ve maaşlarının ödenmesinde yaşanan sıkıntılar da inas rüştiyelerinin yaygınlaştırılmasını olumsuz etkilemiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde modernleşme topluma yayılmış ve inas rüştiyeleri ile öğrenci sayılarında artış görülmüştür. Hatta bazı vilayetlerden inas rüştiyelerinin açılması talep edilmiş ve o bölgenin varlıklı ileri gelenleri bu konuda büyük destek sağlamıştır. Halk arasında inas rüştiyelerine karşı sempati oluşmuş ve kız çocuklarının eğitimine devam etmeleri teşvik edilmiştir.

İnas rüştiyeleri ilk kurulduğu zamanlarda muallimler erkekti. Bu durum bazı ebeveynlerin bu mekteplere karşı çekincelerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu yüzden 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde bu konuya da yer verilmiş ve inas rüştiyelerinin muallimlerinin kadın olması gerektiği belirtilmiştir. Eğer kadın muallim yoksa, başarılı kadın muallimler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edepli erkek muallimlerin görev alması önerilmiştir. Bu vesileyle inas rüştiyelerine kadın muallim yetiştirmek amacıyla ilk kadın muallim yetiştiren kurum olan dârülmuallimât kurulmuştur. Bu mektep, inas rüştiyelerinin muallim ihtiyacını karşılamayı amaçlamıştır. Ancak dârülmuallimât açılmasına rağmen muallim ihtiyacı tam olarak karşılanamamış ve taşradaki inas rüştiyelerinin muallim eksikliği giderilememiştir. Maarif Nezareti, bu sorunu çözmek için Kız Sanayi Mektebi ve inas rüştiye mezunlarını taşradaki inas rüştiyelerine muallim olarak atamıştır. 1907 yılında yapılan düzenleme ile inas rüştiyelerinde muallim olacak dârülmuallimât ve Kız Sanayi Mektebi mezunları, kendilerini geliştirene kadar “muavine” olarak görev yapmışlardır. Bu uygulama, günümüzdeki staj uygulamasına benzemektedir. Atanan muallimler görevlerine başlamadan önce yemin töreni düzenlenmiş ve yemin ederek atandıkları yerlerde göreve başlamışlardır.

İnas rüştiyelerinin heyet-i temsiliye ve yönetim kadrosu, müdür, muallim, mübaşir, bevwap ve hademedden oluşmaktaydı. İstanbul'daki inas rüştiyelerinde müdürler yetkili iken, taşra mekteplerinde yetkili kişi muallim-i evvel olmuştur. Mekteplerin denetimi ve devamını sağlamak için devam cetvelleri tutulmuştur. Bu uygulama ile mekteplerin durumu takip edilmiş ve olumsuzluklar tespit edildiğinde gerekli işlemler yapılmıştır. Bu cetveller sayesinde mektepler üzerinde otorite kurulmaya çalışılmıştır.

Mekteplerde görev yapan muallimler başarı gösterdiklerinde nişan ve madalya ile ödüllendirilmişlerdir. Öğrenciler ise aferin ve tahsin gibi övgülerle teşvik edilmiştir. Bununla birlikte disiplini sağlamak amacıyla muallimler ve öğrenciler gerektiğinde cezalandırılmıştır. Uygunsuz davranışlar sergileyen öğrenciler önce uyarılmakta, tekrar eden davranışlar durumunda mektepten uzaklaştırılmakta veya gerekirse ihraç edilmektedir. Tokat, falaka gibi cezalar kesinlikle yasaklanmış olsa da bazı öğrencilerin şiddete maruz kaldığı görülmüştür. Muallimler için ise ihtar ve uyarılardan, görevden ihraç edilmeye kadar çeşitli disiplin yöntemleri belirlenmiştir. Azledilme, muallim sayısının azaltılmasının önüne geçmek amacıyla en son seçenek olarak kullanılmıştır.

İnas rüştiyelerine kabul şartları arasında sıbyan mektebininden alınan şehadetname (şehadetnamesi yoksa yeterlilik sınavında başarılı olduklarını gösterir belge) ve aşı belgeleri bulunmaktadır. Mektebe alınan öğrencilerin başarılarını ölçmek için öğrenciler üç ayda bir hususi sınava, yıl sonunda ise umumi sınavlara tâbi tutulmaktadır. Umumi sınavların sonunda son sınıf öğrencilerinin üçte ikilik puanını elde edenler diploma almaya hak kazanmaktadır.

İnas rüştiyelerinde eğitim-öğretim sistemi, dönemin modern eğitim anlayışına göre şekillenmiştir. Ders programı, öğrencilere temel bilgilerin yanı sıra sosyal ve kültürel alanlarda beceri kazandırmayı hedeflemiştir. Programda yer alan el hünerleri, idare-i beytiyye ve hıfzıssıhha dersleri, kızların günlük yaşamlarında işe yarayacak şekilde planlanmıştır. Ayrıca nakış ve el hünerleri derslerinde üretilen ürünler sergilerde ve yarışmalarda sunulmuş ve satışa çıkarılmıştır. Satıştan elde edilen gelirler kimi zaman sahibine verilmiş, kimi zaman ise mekteplerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmıştır. Öte yandan “Yenilenmiş Bloom Taksonomisi” kullanılarak analiz edilen programda yer alan 18 dersin değerlendirilmesi sonucunda, konuların en çok “olgusal bilginin hatırlama, anlama ve uygulama boyutları” ile “kavramsal bilginin hatırlama ve anlama boyutları” ve “işlemsel bilginin uygulama boyutları”nda yer aldığı görülmüştür.

1859 yılından itibaren Osmanlı eğitim sistemine dâhil edilen inas rüştiyeleri, 1913 tarihli Tedrisât-ı İbtidâye Kanûn-ı Muvakkati ile ilköğretimin ikinci kademesi olarak yapılandırılmıştır. Söz konusu kanun, Osmanlı eğitim sisteminde yeniden köklü değişiklikler getirmiştir. Ortaöğretim veren rüştiyeler, bu kanunla birlikte “Mekâtib-i İptidâiye” adı altında altı yıllık ilköğretim mektepleri haline getirilmiştir. Öğretim;

“devre-i ûlâ”, “devre-i mutavassıta” ve “devre-i âliye” olarak üç kademeye ayrılmıştır. Bu sistemde devre-i mutavassıta’nın ikinci sınıfı ile devre-i âliye, rüştiye öğrencilerinin devam ettiği sınıflar olmuştur.

Sonuç olarak, inas rüştiyeleri zaman zaman maddi kaynakların yetersizliği ve uygun fiziki koşulların sağlanamaması nedeniyle etkinliğini sınırlamış olsa da Türk eğitim tarihinde önemli bir mihenk taşı olmuştur. Osmanlı Devleti’nin eğitimde yenileşme sürecinde modern eğitimin verildiği ilk kız mekteplerinin temelini oluşturmuştur. Bu sayede kadınların Osmanlı toplum hayatına dâhil olmasında kilit bir rol oynamıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâbîâlî Evrak Odası, Ayniyat Defterleri* (BEOAYN.d), 1068/845; 1070/68; 1419/803; 1599; 1071/212.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâbîâlî Evrak Odası, Bâbîâlî Evrak Odası Evrakı* (BEO), 1351/101324; 1499/112417; 176/ 13128; 2155/161568; 2649/198670; 325/24341.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezâreti, Mebani-i Emiriye-Hapishâneler* (DH.MB.HPS.M), 46/68.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezâreti, Mektubî Kalemi* (DH.MKT), 1715/11.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezâreti, Sicill-i Ahvâl Defterleri* (DH.SAİDd), 52/349; 52/395; 59/347; 59/367; 59/369; 59/375; 59/377; 59/385; 59/389; 133/279; 139/387; 174/317.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezâreti, Umûr-ı Mahalliyye ve Vilâyât Müdürlüğü Kataloğu* (BOA, DH.UMVM), 64/54.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Hatt-ı Hümayûn, Hatt-ı Hümayûn* (HAT), 494/24232.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Fotoğraflar, Fotoğraflar* (FTG.f), 7; 8; 16; 17.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İrâde, Dâhiliye* (İ.DH), 1071/84009; 1084/85067; 1113/87073; 1113/87083; 134/6903; 175/9411; 175/9470; 417/27616; 702/ 49147; 719/50194; 832/66944; 894/71123; 916/72729; 916/72729; 93728.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İrâde, Şûrâ-yı Devlet* (İ.ŞD), 14/637; 28/1316; 637; 89/5282.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *İrâde, Taltifat* (İ.TAL), 92/30.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Maârif Nezâreti, Mektubî Kalemi* (MF.MKT), 101/109; 1019/70; 102/39; 1021/50; 114/82; 1140/40; 115/165; 116/110; 1164/68; 117/108; 118/52; 120/12; 1213/75; 123/39; 125/116; 125/45; 137/83; 144/69; 153/144;

159/21; 160/135; 162/52; 163/21; 165/67; 168/72; 169/101; 172/56; 174/64; 176/54; 180/111; 183/70; 184/113; 189/53; 189/90; 19/106; 191/84; 195/46; 958795; 45736; 22/102; 22/118; 22/132; 22/37; 45769; 228/14; 45680; 234/33; 236/32; 24/24; 240/54; 241/21; 249/51; 25/120; 25/159; 26/105; 27/59; 276/23; 287/20; 29/120; 293/62; 30/108; 300/57; 306/27; 309/19; 324/8; 329/75; 33/11; 336/42; 341/31; 35/149; 365/26; 399/40; 425/36; 431/55; 451/54; 459/25; 46/14; 46/181; 461/6; 469/47; 48/39; 482/5; 489/42; 504/4; 514/43; 521/10; 523/34; 527/78; 534/51; 559/43; 572/19; 58/144; 582/32; 586/25; 59/105; 6/148; 24990; 61/158; 62/54; 625/33; 63/119; 661/26; 68/100; 68/64; 70/29; 749/38; 753/56; 761/8; 778/22; 789/2; 793/7; 798/4; 806/48; 813/42; 82/7; 848/14; 856/22; 878/29; 880/1; 882/58; 892/19; 91/149; 918/40; 919/48; 94/62; 940/13; 95/38; 967/1; 990/8.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Maârif Nezâreti, Tedrîsât-ı İptidaiyye Kalemi* (MF.İBT), 110/8; 111/79; 112/20; 113/13; 115/29; 117/30; 117/44; 120/13; 120/80; 128/27; 131/100; 131/110; 131/37; 133/15; 135/7; 137/24; 142/33; 144/115; 145/60; 145/80; 148/51; 150/12; 151/145; 151/49; 152/31; 152/39; 153/121; 153/88; 154/119; 159/5; 160/77; 164/25; 165/41; 175/105; 175/127; 175/57; 177/50; 180/109; 180/24; 182/25; 182/58; 185/91; 187/58; 189/71; 190/12; 190/14; 193/90; 196/109; 196/24; 196/6; 198/61; 199/73; 200/107; 200/60; 205/121; 207/96; 208/48; 211/74; 213/103; 213/36; 225/27; 225/32; 228/8; 23/17; 230/106; 236/36; 237/25; 24/77; 240/23; 246/81; 247/51; 247/9; 264/91; 266/17; 272/31; 273/30; 281/56; 281/63; 282/8; 291/87; 300/14; 307/37; 313/49; 313/83; 314/77; 318/55; 320/76; 323/25; 325/29; 339/23; 344/73; 35/65; 350/37; 354/22; 362/22; 365/42; 387/46; 396/47; 397/26; 41/73; 411/70; 43/8; 430/8; 437/29; 470/16; 472/47; 485/89; 60/35; 60/79; 60/91.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadâret, Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Belgeleri* (A.}MKT.NZD), 287/97.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadâret, Mektubî Kalemi Umum Vilayet Belgeleri* (A.}MKT.UM), 426/19.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Şûrâ-yı Devlet, Şûrâ-yı Devlet (ŞD)*, 1776/34; 205/20; 213/11; 873/4; 903/12; 903/12; 931/59; 942/17.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Şûrâ-yı Devlet, Şûrâ-yı Devlet Defterleri (ŞD.d)*, 234/15; 234/19; 234/39; 1978/29; 1978/101; 1978/133.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Arşivi, Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakı* (TS.MA.e), 1380/13; 1382/74.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız, Esas Evrakı* (Y.EE), 112/6.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadâret, Mektubî Şûrâ-yı Devlet* (A.}MKT.ŞD), 3/92.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Meclis-i Vâlâ Evrakı* (MVL), 879/12.

Salnameler

Salname-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye, Sene 1276; 1281; 1282; 1283; 1286; 1287; 1288; 1289; 1290; 1291; 1292; 1294; 1295; 1296; 1297; 1298; 1299; 1300; 1301; 1302; 1303; 1304; 1305; 1311; 1312; 1313; 1314; 1315; 1316; 1317; 1318; 1319; 1320; 1321; 1322; 1323; 1324; 1325; 1326; 1327.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Sene 1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

Kanunname ve Talimatnameler

Düstur, I. Tertip, Cilt 2.

Düstur, II. Tertip, Cilt 5.

Sürelî Yayınlar

Ceride-i Havadis, H. Selh-i Şaban 1276 (22 Mart 1860), No: 980, Sayı: 89.

Takvim-i Vekayi, H. 17 Cemaziyelevvel 1286 (20 Ağustos 1869), No: 1130.

Takvim-i Vekayi, H. 2 Recep 1289 (5 Eylül 1872), No: 1515, Sayı: 44.

Takvim-i Vekayi, H. 26 Zilhicce 1278 (24 Haziran 1862), No: 649, Sayı: 135.

Tetkik Eserler

Acar, H. (2019). Türk kültür ve devlet geleneğinde kadın. *İnsan ve İnsan*, 6(21), 395-411.

Ahmet Cevdet Paşa. (1953), *Tezâkir*, I, yay. Cavid Baysun. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akandere, O. (2002). Hilâl-i Ahmer hastabakıcılık (hemşirelik) okulunun açılması ve ilk mezunları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 5-45.

Akkutay, Ü. (1984). *Enderun mektebi*. Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Aksu, A. (2024). Ermeni okulları. *Türk Maarif Ansiklopedisi*. Erişim adresi <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/azinlik-okullari>

Aksu, A. (2024). Yabancı okullar. *Türk Maarif Ansiklopedisi*. Erişim adresi <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/yabanci-okullar>

Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı merkez teşkilatında reform*. Eren Yayıncılık.

Akyıldız, A. (2012). *Osmanlı bürokrasisi ve modernleşme*. İletişim Yayınları.

Akyıldız, A. (2016). Mekteb-i maarif-i adliyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 238-240.

Akyüz, Y. (1994). İlköğretimin yenileşme tarihinde bir adım: Nisan 1847 talimatı. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5(5), 1-47.

- Akyüz, Y. (1999). Osmanlı son döneminde kızların eğitimi ve öğretmen Faika Ünlüer'in yetişmesi ve meslek hayatı. *Millî Eğitim Dergisi*, 143, 12-32.
- Akyüz, Y. (2014). *Türk eğitim tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2014*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alan, G. (2002). Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki etkileri [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Alkan, M. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinde eğitim istatistikleri 1839-1924*. Tarihi İstatistikler Dizisi, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Altay, S. (2017). Cumhuriyet'in ilk on beş yılında ebelik eğitime ve mesleğin dönüşümüne dair kısa bir bakış (1923-1938). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(35), 167-217.
- Altın, H. (2016). Osmanlı pedagoglarında disiplin, ödül ve ceza fikirlerine dair örnekler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (57), 1869-1884.
- Altınova, A. (2010). *Osmanlı modernleşmesinde rüştiye mektepleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Arslan, A. ve Akpınar, Ö. (2005). İnas Darülfünunu (1914-1921). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6(2), 225-234.
- Atıcı, E. ve Erer, S. (2009). Türk kadınlarının tıp eğitime başlama süreci ve İstanbul darülfünunu tıp fakültesi'nden mezun olan ilk kadın hekimler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 35(2), 107-111.
- Binbaşıoğlu, C. (2014). *Başlangıçtan günümüze Türk eğitim tarihi*. Anı Yayıncılık.
- Birgin, O. (2006). Bloom taksonomisi. E. Bingölbali, S. Arslan, İ. Ö. Zembat (Ed.), *Matematik eğitiminde teoriler içinde*. Pegem Akademi.
- Bloom, B. S. (2016). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme*. çev. Durmuş Ali Özçelik, Pegem Akademi.
- Celkan, H. Y. (2008). I. Meşrutiyet Döneminde modern bir eğitimci: Münif Paşa. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 399-403.
- Ceranoğlu, M. ve Boy, A. (2018). II. Abdülhamid döneminde kız öğrencilerin öğrenim gördüğü İstanbul rüştiyelerinin ve öğrenci kıyafetlerinin incelenmesi. O. Köse (Ed.), *Sosyal Bilimler Tarih ve Sanat içinde* (ss. 159-180). Akademisyen Kitabevi.
- Cücük, E. (2020). *Tanzimat Dönemi'nde eğitimin modernleşmesi ve Ahmed Kemal Paşa (1808-1886)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Çağır, M. ve Türk, İ. C. (2017). 1869 Maarif-i umumiye nizamnamesi ve Türk eğitim tarihindeki yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 62-75.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı kadın hareketi*. Metis Yayıncılık.
- Çerikan, F. (2016). *Osmanlı Devleti'nde kız sanayi mektepleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

- Çukurova, B. (2007). Antep'te Ermeni ulusçuluğunun doğuşunda Amerikalılar ve kolejnin etkisi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(40), 615-623.
- Dağlar Macar, O. (2010). Osmanlı Rum eğitim sistemi ve İstanbul Rum kız okulları (19. ve 20. yüzyıl). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(2), 771-817.
- De Testa, I. (1892). *Recueil des traités de la Porte ottomane avec les puissances étrangères depuis le premier traité conclu, en 1536, entre Suléyman Iet François I jusqu'à nos jours: Par le Baron I. de Testa* (Vol. 7). Amyot.
- Demirel, M. (2002). Türk eğitiminin modernleşmesinde rüşdiye mektepleri. *Türkler*, 15, 44-60.
- Demirel, Ö. (2017). *Öğretim ilke ve yöntemleri öğretme sanatı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirtaş, Z. (2007). Osmanlı'da sıbyan mektepleri ve ilköğretimin örgütlenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 173-183.
- Doğan, A. ve Çetin, S. (2021). Osmanlı maarifinde muallim motivasyonu kaynaklarından maarif nişanı ve fazilet mükâfatı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 1-37.
- Doğan, İ. (2001). Çocuk eğitiminin önemi (ehemmiyet-i terbiye-i sıbyan). *Milli Eğitim Dergisi*, 151, 74-77.
- Engelhardt, E. P. (2017). *Tanzimat ve Türkiye*. Kaknüs Yayınları.
- Ercoşkun, T. (2021). İstanbul'da hususi 'ana mektebi' (Ekim 1909). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40(70), 229-251.
- Eren Aydınlik, B. (2018). *Osmanlıların modern döneminde kızların eğitimi: İnas rüştiyeleri ve eğitim programları (1859-1908)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Eren, E. (2017). Osmanlı Devletinde yabancı okullar. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (ICOME 2017 Özel Sayısı), 87-102.
- Ergin, O. (1977). *Türk maarif tarihi*. Eser Matbaası.
- Ergün, M. (1982). Emrullah Efendi hayatı-görüşleri-çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 30(1-2), 7-35.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Devrinde eğitim hareketleri (1908-1914)*. Ocak Yayınları.
- Ergün, M. (2000). Medreseden mektebe Osmanlı eğitim sistemindeki değişme. *Yeni Türkiye*, 32, 735-753.
- Gündüz, A. (2024). Tarihî süreç içerisinde Türk toplumunda ve devletlerinde kadının yeri ve önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(5 Issue 5), 129-148.
- Gündüz, M. (2024). İnas darülfünunu. *Türk Maarif Ansiklopedisi*. Erişim adresi <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/inas-darulfununu>
- Güven, İ. (2001). Tanzimattan Cumhuriyete kadın eğitimi düşüncesinin gelişimi (Osmanlı düşünürlerinin kadın eğitimine bakışları). *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 34(1), 61-70.

- İnci, S. (2024). Rum okulları. *Türk Maarif Ansiklopedisi*. Erişim adresi <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/azinlik-okullari>
- İpşirli, M. (1997). Harem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 16, 135-138.
- Kara, İ. ve Birinci, A. (2005). *Bir eğitim tasavvuru olarak mahalle/sıbyan mektepleri: hatıralar, yorumlar, tetkikler*. Dergâh Yayınları.
- Kaya Doğanay, F. (2011). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e rüştiye mektepleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Keçeci Kurt, S. (2011). *Harem'den mektebe Osmanlı Devletinde kadın eğitimi*. Yitik Hazine Yayınları.
- Keçeci Kurt, S. (2012). II. Abdülhamid Dönemi'nde kız rüşdiyeleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 1(29).
- Keçeci Kurt, S. (2013). *Yabancı okullara karşı Osmanlı refleksi özel İslam mektepleri*, Yitik Hazine Yayınları.
- Kırpık, G., Ünal, U., Işık, H., Demirtaş, B., Akyol, H., Birbudak, T. S. ve Tokdemir, M. A. (2012). *Türk eğitim tarihi*. Otorite Yayınları.
- Koç, B. (2007). Osmanlı ıslahhanelerinin işlevlerine ilişkin bazı görüşler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 36-50.
- Koçer, H. A. (1972). Türkiye'de kadın eğitimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 5(1), 81-124.
- Kodaman, B. (1990). Tanzimat'tan sonra Türk kadını. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 5(1), 135-182.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamit devri eğitim sistemi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Konya, D. (2018). Türkiye'nin ilk türk kadın doktoru: Safiye Ali ve çalışmaları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(42 Kadın Çalışmaları Özel Sayısı), 35-54.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Kurnaz, Ş. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadınların eğitimi. *Millî Eğitim Dergisi*, 143, 99-111.
- Mahmud Cevâd İbnü's-Şeyh Nâfi. (2001). *Maârif-i umumiye nezâreti tarihçe-i teşkilat ve icraatı -XIX. asır Osmanlı maarif tarihi-*. haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları.
- Memioğlu, A. Z. (2003). İmparatorluktan Cumhuriyete ilk öğretimimiz. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 241-252.
- Onuk, T. (2004). Osmanlı geç döneminde kültür, kadın ve sanat. *Bilge Dergisi*, (41), 4-14.
- Ornstein, A. C. ve Hunkins, F. P. (2014). *Eğitim programı: temeller, ilkeler ve sorunlar*. çev. Asım Arı. Eğitim Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2012). *Osmanlı'yı yeniden keşfetmek*. Timaş Yayınları.
- Özaydın, A. ve Bozkurt, N. (1997). Harem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16, 132-135.

- Özkan, S. (2011). *Türk eğitim tarihi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öztürk, C. (1995). Türkiye’de meslekî ve teknik eğitimin doğuşu I: Islahhaneler. *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, 427-442.
- Öztürk, C. (1999). Islahhane. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, 190-191.
- Öztürk, C. (2005). Üsküdar kız sanayi mektebi (1890-1928). *İstanbul II. Üsküdar Sempozyumu*, (12-14 Mart 2004).
- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, 300-303.
- Öztürk, C. (2014). *Yakın Çağ’da Osmanlı ve diğer İslam devlet ve topluluklarda eğitim*. Şişman, M. (Ed.). Eğitim Tarihi içinde (Ünite 6). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Patoğlu, E. B. (2018). *Osmanlı Devleti’nde askeri rüştiyeler* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Patoğlu, F. & Doğan, A. (2021). Osmanlı Devleti’nde Kadınların Sosyalleşme Sürecinde Eğitim Kurumlarının Rolü ve Önemi. E. Işıktaş & M. N. Tunç (Ed.), *Osmanlı’da Toplum, Şehir ve Ticaret -I-* içinde (s. 115-158). Sonçağ Akademi.
- Patoğlu, F. (2024). Cevrî Kalfa İnâs Rüştiyesi (1858-1928). *Türk Maarif Ansiklopedisi*, 1, 500-501.
- Sarıçelik, K. (2009). *Osmanlı devri Konya’sında modern eğitim-öğretim (1869-1919)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Selçuk, M. (2008). Üsküdar’dan Darülfünun’a: Kız öğrencilerin eğitimi. *Tarih Dergisi*, (48), 65-83.
- Sezer, A. (1999). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e misyonerlerin Türkiye’deki eğitim ve öğretim faaliyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 169-183.
- Solak, L. (2014). Türkiye’de okul kıyafetleri ve sosyo-politik değişimin etkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 420-427.
- Somel, S. A. (2000). Osmanlı modernleşme döneminde kız eğitimi. *KEBİKEÇ*, 10, 223-238.
- Somel, S. A. (2002). Osmanlı döneminde ıskat-ı cenin meselesi. *KEBİKEÇ*, 13, 65-88.
- Sungu, İ. (1941). Mekteb-i maarif-i adliyyenin tesisi. *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1(3), 212-225.
- Şanal, M. (2003). Selim Efendi’nin öğretim yöntemleri ile ödül ve ceza vermeye ilişkin görüşleri üzerine genel bir değerlendirme. *Millî Eğitim Dergisi*, 158.
- Şimşek, A. (2021). *Öğretim tasarımı*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şişman, M. (2019). *Eğitime giriş*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Taşkın, Ü. (2008). Klâsik dönem Osmanlı eğitim kurumları. *Journal of International Social Research*, 1(3), 343-366.
- Tutal, B. (2019). *II. Abdülhamit Döneminde öğretmen maaşları (1880-1910)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi.

- Tümer Erdem, Y. (2013). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kızların eğitimi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (1992). *Harem*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Unat, F. R. (1964). *Türk eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Millî Eğitim Basımevi.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1965). Sıbyan mektepleri. *Türk Kültürü*, 33, 594-600.
- Ürekli, F. (2009). Sanâyi-i nefise mektebi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 93-97.
- Yanardağ, A. (2023). Adana inas/kız rüştiyesi bağlamında Osmanlı'da muallime/kadın öğretmen sorunları (1892-1913). *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 227-255.
- Yıldırım, C. (2020). Sivas kız (inas) rüştiyesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 77-102.
- Yıldırım, M. A. (2010). *Tanzimat Döneminde meslek okulları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yıldırım, M. A. (2013). *Dersaâdet sanayi mektebi (İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926)*. Kitabevi Yayınevi.

Elektronik Kaynaklar

<https://archives.saltresearch.org/bitstream/123456789/210715/7/TNEHIST002007.jpg> Erişim Tarihi: 05.01.2024

<https://www.loc.gov/item/2001696007/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696041/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696027/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696017/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696046/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696002/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696012/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2002716687/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696045/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696001/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001696036/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

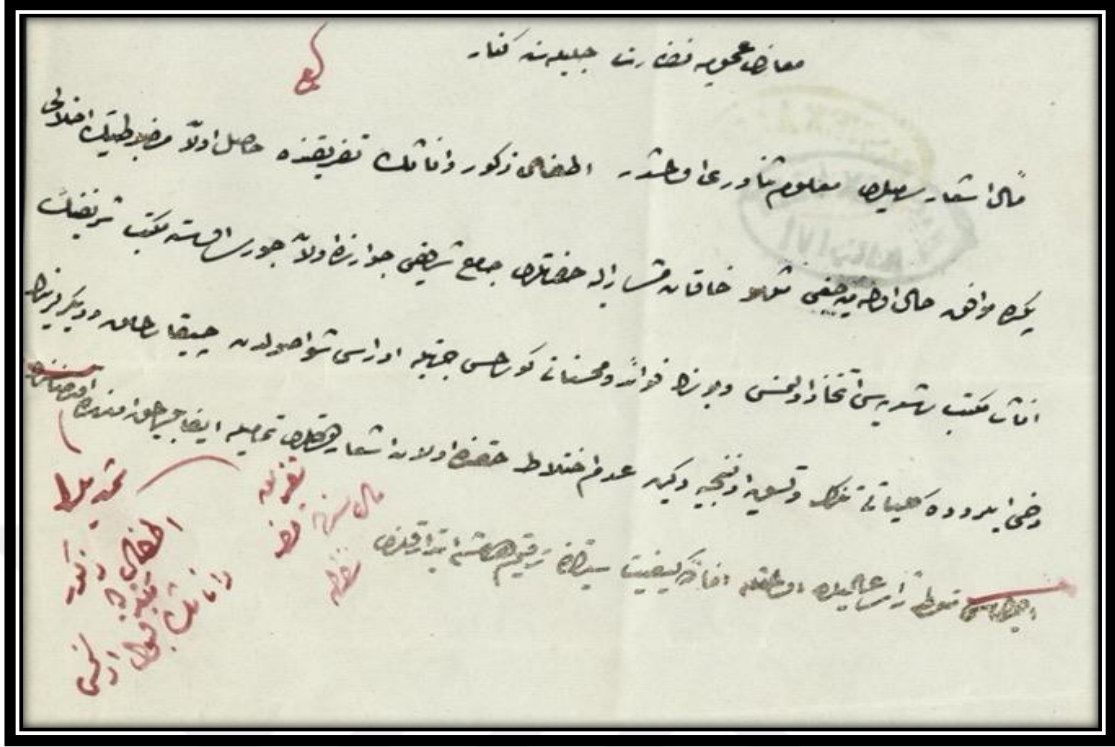
<https://www.loc.gov/item/2001699707/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001699712/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001699716/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

<https://www.loc.gov/item/2001699713/> Erişim Tarihi: 28.11.2023

Ek 2. Cevri Usta (Kalfa) Mektebinin İnas Mekteb-i Rüstiyesine Dönüştürülmesi
(BOA, A\MKT.NZD, 287/97)

Ek 3. Cevri Usta (Kalfa) Mektebi (Salt Araştırma, t.y., TNEHIST002007)

(بروکسل) فی ۱۲ حزیران

انده پادشاه پازک افاده سنه نظرا فرانسہ داخلہ و کلی موسو بریٹینک
لوندہ بہ عزیمتی امریکا مسئلہ سی نومبر مناسبت اولیہ جتی جہتہ محول
بولندی بختی بولندہ

(مادرید) فی ۷ حزیران

مکسقا مسئلہ سنک مؤخر ادیوار اولدیجی مسئلہ نہ دار دست اولوب معلومان
ملت مجلسنہ عرض اولمش اولان اوراق اخبارت بولندہ اسبابا دوانی طرفندن
محل من بورده یولان جنرال بریم حقندہ افکار عمومہ جہ سوہ نتیجہ فی مسئلہ
اولندہ

(پترسبورغ) فی ۴ حزیران

ذکری اتی مواد ثلثہ بہ وارتسبسات قانونہ اتصاف ارا ایلہ مجلس وکلادہ
قرار گیر اولندہ مواد ثلثہ دن پیشی بعد ما موافق حق و عدل اولدوق حکم
قانونی لاحق اولمش بری طرفتہ مظهر مجازات اوله مامی و انکسبسی دعاوی بہ
دار خصوصاً طبع و اعلانی مجازات اولسی و اوچبسی انکسبسی محکمہ لندہ
اولندہ مائلو فصل دعواہ بولندی اوزرہ وری اطلاق اولسان اون ایکی
کسہ تک محکمہ لندہ بولندہ کیسایند

(پترسبورغ) فی ۱۲ حزیران

نفس پترسبورغده شوکولرہ وقوعہ کلان خرقلردن طولانی عزت دو بولسہ
واقع اعلان بروجه آتی ابراد اولدو

خریقہ دار قوناق مائلو شلر هر یک خانه واملای کندہ بولندہ ابرہ امر مرافعہ
و مجازاتی بکری دت ساعت طرفندہ اجرا اولندہ حقندن بوکا دار موقت
قومیلر نسکیل و هر محله بہ نظارت ایک اوزرہ بر عسکر ماموری نصب
اولمش و خریق واسطہ سیلہ یولہ و یکان فالنرک اسکانریمون محلل ندارک
واعطا اولندہ مائلو اعانہ نقشبہ بہ دخی ثلثت اولندہ بختن ایجابی در دست
اجرا بولندہ

برلین غرتہ نرسک افاده سنہ نظرا ماہ جاریک بدا یسندہ و پترسبورغده
وقوعہ اولندہ اولان خرقلر حکومتی صنی و مخصوصی اولان افکار و معلومہ سنہ
دوشرمش اولندہ بختن تدابیر لازمہ بہ ثلثت اولمش و حقندن سوہ ظن اولان
برطانیہ اشخاص اجد و توقیف اولندہ بولندہ

(بورگو) فی ۱۴ حزیران

هرل دو وبل بختی اولدوق درونندہ واقع اوراق و محلات و اشبای مائہ
جیقار یلہ میوب بالکر درون بنادہ واقع موزخانہ قورلندہ

(نیویورک) فی ۳۱ مایس

قوریش نام مملکت دخی جنو بلور طرفندن تخلیه و ترک اولندہ
جمهور شمالی بختلردن بانفس و پرزی نام مملکتہ کیرمندر

(نیویورک) فی ۴ حزیران

ریج مونه یقین بر محله وقوعہ بولان بخار بہ ایکی کون قدر امتداد اولندہ
اشبو بخار بہ تک بری کونی جنو بلور فادہ مند اولوب اون طوق و طوب ایلہ بر جوق
اسرا اضبطا بختلر ایدہ ایرتہ می کونی کلی تلفات ایلہ رجعتہ مجبور اولندہ
شمالو جنرال لرن جنرال مافیلان ریج مونه بش میلہ بیدی اولان بر محله
بولندہ

بخار بختلر کورہ دہ شمایلورک وقوعہ بولان تلفاتی اوچسک و جنو بلورک

دهاز یادہ

(تورین) فی ۷ حزیران

ایتالیا دواشلک یک سکر یوز انش ایکی سنہ سنہ محسوب مالیه جہ اولان اجیتی
ایکی یوز بکری بش ملیون فرانکدن عبارت اولوب یونی قسماقی ایچون املاک
میرہ ایلہ کاپسا عقاراتک فروختی ورمقدار دخی خزینتہ تحویلاتی جیقار لسی
مالیه ناظر طرفندن مجلسہ یلدیر لندہ

اتنه دن انان خواندہ نظرا براز و قندہ و وکلا جہ شو ع بولش اولان تبدلات

بروجہ آتی اجرا اولندہ

مجلس رئیس وداخلیم و کلی

قولوفور وقہ

حضرت پادشاهیک باجلہ صنوف تبعہ شلرہ ندری حقلردنہ سزاوار بولندہ
اولان نیت مرحمت ایت و افکار عدالت مسمان جناب تاجدار بلری قائم مقام
مشار ایلہ طرفندن حضار موجودہ بہ افادہ و تفہیم قلد یعنی مین فروقی ایام
هر وشوکت و اقبال حضرت پادشاهی جلہ طرفندن عرض اجابکاه جناب
رب علم قلمش اولدیجی بعض اوراق وارده کورلندہ

قارص قصہ سنہ جاری اولان صوبک بحرانی برمدندہ و یوزیلہرق قصبہ
مذکورہ اهلایی صوخصو صندہ کال مضایقہ بہ دوچار اولمش اولدولردن
یونک مرکز مطلوبہ جہ بانی صندہ ارباب ثروت و اقتدار طرفندن اولانان
همت غرہ سیلہ بعض محلری باجیش ایدہ بر ساعت مقدار مسافہ سی پایلہ مامش
اولدیجی و یوکا اوتوز یک غروس مصرف کیدہ جیکی سیلہ اولسایدہ
محل طرفندن واقع اولان اسبترام اوزرینہ شانین یوزیلان مساعده سنہ
موجبه اعطا بولمش اولان اوتوز یک غروسہ ذکراولان صوبک یوللری
تعالیه پایلہرق قصبہ مذکورہ اهلایی یو بایدہ دخی جو باراطف و احسان
حضرت پادشاهی ایلہ غریق بک مسار اولہرق مواظبی اولدولری دعوات
فر وئی ایام عرشوکت و اقبال ایلہ کال تضرع و اقبال ایلہ زیور
ناطقہ مقال ایدرک ایلای مقتضای شکران لازمہ بہ ایدار ایلکدہ اولدولری
وارد اولان مضبوطہ دہ کورلندہ

عمرانی مملکتک اساس قومی اولان تربیہ عمومہ بہ مقتضای کور بستان
وسائل ایجابیک استحصانہ هر قدر جہ صرف تقدیرہمت یوزلش اولسہ
سرمایہ معوربت اولمشداریو ربارا اشتہار اوله جتی جلوه غای ایلندہ
بداختد یواہر خیرہ سزاوار بیود لغدہ اولان لطف و احسان مالی جناب
پادشاهی ایلر جلیلہ سیلہ درسماعت و بلاد ثلثہ دن بشقہ ممالک عروسہ
حضرت ملوکانہ تک اکثر محلرہ کساد یوزلہ کلان مکاتب رشیدہ دہ اطفال
موجودہ تک تحصیل دستایہ معلومات کافہ ایلرینہ دقت اولندہ یعنی یونک
احکام خیرہ سندن یعنی ازالہ چهل نیمہ قضیہ مطلوبہ سندن منتج اوله جتی
سماعت حال اہالی موجب مسروربت صنوف اسافل و اعالی اولندہ در
شدہ بقدر اچیلان مکاتب رسمیه هر قدر ارکک چوققلرہ مخصوص ایدہ دہ
طلب علمک ذکور و انانہ فرض و یوزج اولدولندہ دار اثر جلیل مضبوط کتب
صحت دلیل اولدولندہ و برده مقتضای حکمت بالقہ ایلہ تحصیل معاش ایچون
محمل امور شافہ و صارف توان و طاقہ اولان ازواجک اسایش و رفاه و آرامشی
طائفہ نسوا تک دخی دین و دنیا یی یلوب امرہ اطساعت و مہم بختن مجاسبت
و تحصیل اسباب عفت و قساعتہ رعایتلردن تولد ایدہ جکندن قرچوققلرک
دخی امر تربیہ و اداب مر عیہ بہ وقولرینہ انا و بابلری طرفندن باطلی لازمہ دندر
بوقاعدہ مسئلہ فی اعلان ایچون مقصد نیمہ در سماعتہ ات مدانی جوارندہ
تخصیصا تخصص اولمش اولان مکندہ قرچوققلرینک امر تعلیملرینہ
اہتمام اولندہ و تعیین اولسان خواجہ لری مطلوبہ صورت موافقندہ اولسہ
برابر قرچوققلرک کیفیت تعلیملرینہ دار بودقمہ مجدد تنظیم اولندہ بولسان
فطسانامہ و اصول جدیدہ تعلیم بہ تطبیقا مکتب مذکورک اداره سی دہا
زیادہ حسن نظام و اداره نقشہ کیرمش اولدولندہ قرچوققلری اولنرک
کیفیت بحر دہ معلوملری اولهرق قرچوققلری مکتب مذکورہ کوند روب
تخصیص معارف لازمہ بہ ایدار ایدندہ لری شپہ کریمہ بختلر پروردن اولدیجی
موجہ در جہ اختصار قلندی

امور خارجیه

اسلری بالارندہ کوسز بلان بخارہ وارد اولوب مارسلیا بوکوسنجہ پوسنلر یلہ
انان اخبار تلغرافہ ایلہ محلی حوادثی بروجه آتی ابراد اولدو

(لوندہ) فی ۴ حزیران

مصر والایی قضا متلو دولندہلو سجد باشا حضرت نلری لوندہ بہ مواصلت
ایلدندہ

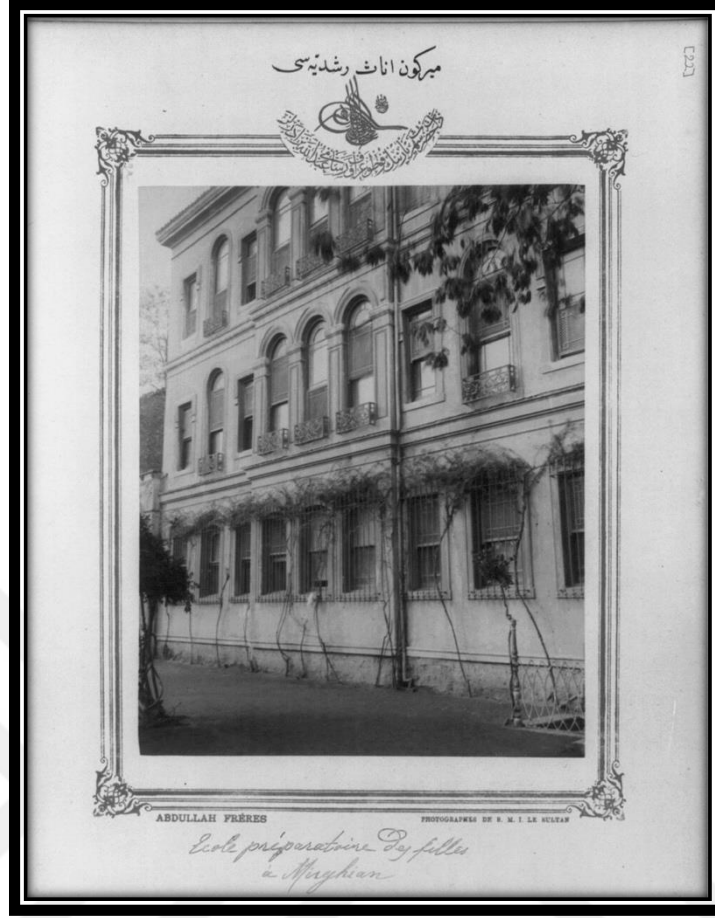
Ek 6. Sultanahmet İnas Rüştîyesi (Library of Congress, t.y., 2001699707)

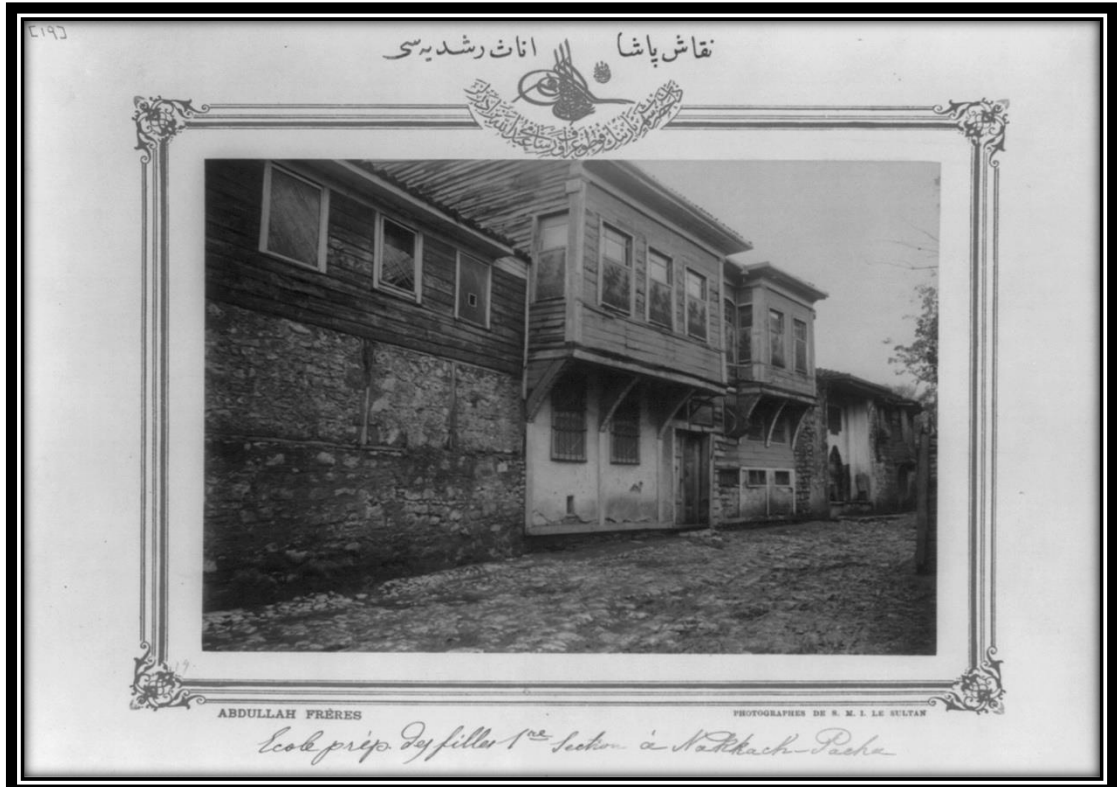
Ek 7. Aksaray İnas Rüştîyesi (Library of Congress, t.y., 2001699712)

Ek 8. Mirgün İnas Rüştıyesi (Library of Congress, t.y., 2001699716)

Ek 9. Nakkaş Paşa İnas Rüştıyesi (Library of Congress, t.y., 2001699713)

Ek 10. Yanya Hamidiye İnas Mekteb-i Rüştîyesinin Açılış Merasimi (BOA, FTG.f, 7)

Ek 11. Yanya Hamidiye İnas Mekteb-i Rüştîyesi Öğrencileri (BOA, FTG.f, 8)

Ek 12. Yanya Hamidiye İnas Mekteb-i Rüştîyesinin El İşleri Dershanesi ve Namaz Mahalli (BOA, FTG.f, 16)

Ek 13. Yanya Hamidiye İnas Mekteb-i Rüştîyesi Yemekhanesi (BOA, FTG.f, 17)

